

Historia Ecclesiastica

Ročník V.
2014
č. 2

Ž obsahu

Jan KILIÁN: Český severozápad v konfesních proměnách 17. století

Peter BORZA: Formy pomoci Židom zo strany Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 – 1945

PETRŐCZI Éva: István Czeplédi, the Martyr-preacher of Kassa and a faithful student of the Netherlands.

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník V.

2014

číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)

Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ; PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.;

Doc. PhDr. Jiří Bílý, PhD.; Prof. Dr. Buzogány Dezső;

Dr. Czenthe Miklós; Doc. David Paul Daniel, A. B., M. A., M. Div., PhD.;

Prof. Dr. Dienes Dénes; Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.;

PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.;

Prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.; Prof. Dr. Papp Klára, PhD.;

Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.; Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz;

Prof. Dr. Wacław Wierzbieniec

Redakcia:

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*)

PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:

Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia Šteflová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity

17. novembra 15, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Dátum vydania:

december 2014

Tlač:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

Agentúra

Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

*„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“*

Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT (Arcanum Digitális Tudománytár)

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

OBSAH

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły.....	3
SÚKROMNÝ ARCHÍV LELESKÉHO KONVENTU Z POHLADU STREDOVEKEJ DIPLOMATIKY.....	3
<i>Robert Gregor MARETTA</i>	
BYZANCIA A TALIANSKA RENESANCIA. PRVÉ KROKY.....	17
<i>Martina KORMOŠOVÁ</i>	
HIERONYM WOLF A POČIATKY BYZANTOLOGICKÝCH ŠTÚDIÍ.....	26
<i>Ján ŠAFIN</i>	
ČESKÝ SEVEROZÁPAD V KONFESNÍCH PROMĚNÁCH 17. STOLETÍ.....	36
<i>Jan KILIÁN</i>	
MEDZINÁRODNÉ KONTAKTY PREŠOVSKÉHO EVANJELICKÉHO KOLÉGIA V 17. STOROČÍ.....	54
<i>Peter KÓNYA</i>	
ISTVÁN CZEGLÉDI, THE MARTYR-PREACHER OF KASSA AND A FAITHFUL STUDENT OF THE NETHERLANDS.....	67
<i>PETRŐCZI Éva</i>	
A BEREGI EGYHÁZMEGYE PÉNZÜGYI HELYZETE (1848 – 1914).....	79
<i>FODOR Krisztina</i>	
SEKULARIZÁCIA A ANTIKERIKALIZMUS VO FRANCÚZSKU V ROKOCH 1870 – 1905.....	101
<i>Dávid PALAŠČÁK</i>	
FORMY POMOCI ŽIDOM ZO STRANY GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 – 1945.....	112
<i>Peter BORZA</i>	

KOMUNIŠCI WOBEC KATOLICKICH ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH W ARCHIDIECEZJI KRAKOWSKIEJ W LATACH 1945-1956.....	129
<i>Grzegorz BAZIUR</i>	
EMPÍRIA V EPICKEJ VÝPOVEDI O DEJINNEJ UDALOSTI A SPOLOČENSKEJ SKÚSENOSTI.....	156
<i>Viera ŽEMBEROVÁ</i>	
Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum.....	167
KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V LEVOČI V ROKOCH 1673 – 1773.....	167
<i>Monika BIZOŇOVÁ</i>	
HISTÓRIA V DRAMATICKEJ LITERATÚRE.....	212
<i>Viera ŽEMBEROVÁ</i>	
Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia.....	219
Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika.....	240

SÚKROMNÝ ARCHÍV LELESKÉHO KONVENTU Z POHLADU STREDOVEKEJ DIPLOMATIKY

Robert Gregor MARETTA

Private archives of Leles Convent from the point of view of medieval diplomatics

The paper focuses on brief outline of up-to-date investigation of Convent of Premonstrates history in Leles and the work of credibility place since the second half of 13th century. The new knowledge is brought to the history of the private archives of the convent, which has not been paid great attention so far. On the basis of processing diplomatic material from the private archives of Leles convent, the author of the paper summarizes the issue of medieval documents diplomatic processing in general, and he points at disunity in evaluation of diplomatic material in up-to-date scientific literature. In conclusion, the author introduces possibilities of further uses of the archives resources.

Key words: *the Middle Ages, Premonstrates, archives, Leles, diplomatics.*

Dejinám premonštrátov na Slovensku sa v posledných desaťročiach venuje čoraz viac pozornosti, jednak v rámci záverečných prác a jednak v odborných štúdiách o jednotlivých konventoch alebo o diplomatickej činnosti hodnoverných miest pri týchto konventoch. Výsledky systematického výskumu dejín premonštrátskych kláštorov v stredoveku na území bývalej Ostrihomskej arcidiecézy publikovala Henrieta Žažová,¹ ktorá sa v ďalších štúdiách venovala i premonštrátom na východnom Slovensku.² Naj-

¹ Podrobnejší prehľad publikácií do roku 2008 možno nájsť v práci: ŽAŽOVÁ, H. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého Ostrihomskeho arcibiskupstva*: dizertačná práca. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 2008, 276 s.

² Napr. LÁSZLÓVÁ, H. Premonštráti a ich vývoj v stredoveku. In KOŽIAK, R. – MÚČSKA, V. (eds.). *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava: Chronos, 2002, s. 123 – 130.

novšie spracúva dejiny východoslovenských premonštrátskych kláštorov Júlia Ďurčová v rámci záverečných prác.³ V roku 2012 usporiadali samotní premonštráti pri príležitosti 200-ročného jubilea obnovenia Jasovského opátstva medzinárodnú vedeckú konferenciu k dejinám premonštrátov, na ktorej boli prezentované príspevky z viacerých vedných disciplín najmä k dejinám Jasova.⁴

Osobitne stredoveké dejiny Leleského konventu ako hodnoverného miesta podrobne spracoval maďarský historik a premonštrát Bernát Lajos Kumorovitz ešte v prvej polovici 20. storočia.⁵ V slovenskom jazyku sa najstarším dejinám premonštrátskeho kláštora v Lelese do roku 1355 venoval Peter Maťovčík vo svojej diplomovej práci, ktorú neskôr vydal ako samostatnú štúdiu.⁶ Na stavebný vývoj leleského kláštora v historickom priereze sa zamerali Henrieta Žažová a Michaela Kalinová.⁷ Okrem uvedených dvoch autoriek sa umenovednou stránkou kláštorného komplexu zaoberala v poslednom období aj Jana Juránková.⁸ V oblasti diplomatiky

³ ĎURČOVÁ, J. *Dejiny jasovského kláštora do konca 14. storočia* : bakalárska práca. Trnava : Trnavská univerzita, 2011, 46 s.; ĎURČOVÁ, J. *Majetky Jasovského prepoštstva do roku 1437* : diplomová práca. Trnava : Trnavská univerzita, 2013, 87 s. V plánovanej dizertačnej práci sa autorka bude venovať dejinám Leleského konventu v stredoveku.

⁴ ŠTRBÁK, Ambróz (ed.). *Jasovskí premonštráti v premenách času* : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice : Viena, 2012, 188 s.

⁵ KUMOROVITZ, B. L. A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. In *Turul*. ISSN 1216-7258. Roč. 42 (1928), č. 1 – 2, s. 1 – 39; KUMOROVITZ, B. L. A leleszi konvent országos levéltáranak története. In *Levéltári Közlemények*. ISSN 0024-1512. Roč. 10 (1932), s. 223 – 255; KUMOROVITZ, B. L. A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személynéi 1569-ig. In *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára (1134 – 1934). Fejezetek a magyar premontreiek nyolcszázéves múltjából*. Gödöllő : Jászó-premontrei kanonokrend gödöllői konventje, 1934, s. 22 – 50.

⁶ MAŤOVČÍK, P. *Dejiny leleského konventu do r. 1355*: diplomová práca. Bratislava : UK, 1991, 138 s.; MAŤOVČÍK, P. Premonštrátsky kláštor Sv. Kríža v Lelesi v rannom stredoveku (do r. 1355). In *Bibliotheca Strahoviensis* 2. Praha : Klášter premonstrátů na Strahově, 1996, s. 7 – 32.

⁷ ŽAŽOVÁ, H. Archívne pramene k stavebným dejinám premonštrátskeho kláštora v Lelese. In ADAM, J. – MOLNÁR, M. – STARJÁK, M. (eds.). *Kresťanstvo v dejinách Zemplína : zborník z rovnomennej celoslovenskej vedeckej konferencie, konanej 17. – 18. septembra 2010 v Michalovciach*. Michalovce : Zemplínske múzeum, 2011, s. 110 – 122.; KALINOVÁ, M. K stavebno-historickému vývoju premonštrátskeho kláštora v Lelese v 18. – 19. storočí. In ADAM, J. – MOLNÁR, M. – STARJÁK, M. (eds.). *Kresťanstvo v dejinách Zemplína : zborník z rovnomennej celoslovenskej vedeckej konferencie, konanej 17. – 18. septembra 2010 v Michalovciach*. Michalovce : Zemplínske múzeum, 2011, s. 209 – 223.

⁸ KALINOVÁ, M. – ŽAŽOVÁ, H. Ikonografia svätcov u premonštrátov na Slovensku na základe interpretácie maliarskej výzdoby kláštora v Lelese. In KOŽIAK, R. – NEMEŠ, J. (eds.). *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I*. Bratislava : Chronos, 2006, s. 297 – 316;

sa doteraz najväčšia pozornosť venovala tzv. zakladajúcej listine kláštora v Lelese, či už u nás alebo v Maďarsku.⁹ V edičnej činnosti možno spomenúť predovšetkým Norberta C. Tótha, ktorý vydal niekoľko maďarských registárov listín z činnosti hodnoverného miesta pri Leleskom konvente z rokov 1387 – 1410.¹⁰ Súbor stredovekých fragmentov z archívu hodnoverného miesta Leleského konventu, ktoré boli znovu objavené počas rekonštrukčných prác v jasovskom kláštore, spracoval Radoslav Ragač.¹¹ Pri príležitosti 800. výročia prvej písomnej zmienky o Lelese usporiadali v septembri 2014 jasovskí premonštráti ďalšiu vedeckú konferenciu s názvom *Dávna pamiatka na biskupa Boleslava a leleských premonštrátov*, z ktorej príspevky budú publikované v samostatnom zborníku. Náš príspevok je zameraný na súkromný archív Leleského konventu a na problematiku spracovania stredovekých listín.

Stručné dejiny Leleského konventu

Premonštrátsky kláštor Svätého Kríža v Lelese sa nachádza 6 km severovýchodne od Kráľovského Chlmca v Trebišovskom okrese. V stredoveku patril do územia Zemplínskej stolice, v ktorej bol jednou z najvýznamnejších cirkevných, kultúrnych a verejnoprávnych inštitúcií v tomto období.

JURÁNKOVÁ, J. *Kláštor a kostol premonštrátov v Lelese*: diplomová práca. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, 85 s.; JURÁNKOVÁ, J. Príspevok k ikonografii výmalby kapitulnej siene kláštora v Lelese. In *Monument revue*. ISSN 1338-807X. Roč. 1 (2012), č. 2, s. 8 – 12.

⁹ ULICHNÝ, F. st. Problém pravosti listiny kráľa Ondreja II. z roku 1214 pre kláštor v Lelesi. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica*, roč. 45, 2002, s. 229 – 232; ÉRSZEGI, G. A leleszi monostor alapítóleveléről (1214). In HENZSEL, Á. (ed.). *Szabolcs-szatmár-bereg Levéltári Évkönyv 16*. ISSN 0866-0530. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai, 2003, s. 13 – 28.

¹⁰ C. TÓTH, N. (ed.). A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei : I. közlemény 1387-1399. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I. kötetéhez). In *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*. ISSN 0547-0196. Roč. 47 (2005), s. 235 – 343; C. TÓTH, N. (ed.). A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei : II. közlemény 1400-1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez). In *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*. ISSN 0547-0196. Roč. 48. (2006), s. 323 – 442. C. TÓTH, N. (ed.). *A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387 – 1410 közötti oklevelei*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai, 2006. 128 s.

¹¹ RAGAČ, R. Novonájdená časť archívu Hodnoverného miesta Leleského konventu a jeho význam pre poznanie verejnonotárskej činnosti konventu na konci stredoveku. In ŠTRBÁK, A. (ed.). *Jasovskí premonštráti v premenách času : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Viena, 2012, s. 179 – 187.

Toto postavenie získal kláštor aj vďaka činnosti hodnoverného miesta pri jeho konvente.¹² Po cirkevnosprávnej stránke sa nachádzal v stredoveku na území Jágorského biskupstva. V súčasnosti je začlenený do Košickej arcidiecézy ako samostatná farnosť.¹³

Leleský konvent a kláštor je po Bzovíku druhým najstarším premonštrátskym kláštorom na Slovensku. Presný dátum založenia kláštora a konventu premonštrátov nie je známy. Z dochovaných prameňov však môžeme rekonštruovať aspoň približné rozpätie rokov, kedy sa mohli premonštráti usadiť v Lelese. Podľa posledných výskumov sem prišli niekedy medzi rokmi 1188 – 1196 priamo z najstaršieho kláštora v Prémontré.¹⁴ Premonštrátov pozval do Lelesa vacovský biskup Boleslav (1188 – 1211), ktorý im daroval vo svojom testamente majetok Leles spolu s ďalšími osadami a poddanými. Jeho testament overený bulou kráľa Bela III. sa však za nepokojných čias kráľa Imricha stratil, a preto spomínaný biskup nechal svoje rozhodnutie o založení kláštora znova potvrdiť kráľovi Ondrejovi II., ktorý vydal v roku 1214 tzv. zakladajúcu listinu leleského kláštora.¹⁵

V odbornej literatúre sa však objavili názory, že premonštráti neboli prvými rehoľníkmi na území obce Leles. Patrocínium svätého Kríža by mohlo naznačovať predchádzajúcu prítomnosť baziliánov alebo benediktínov.¹⁶ Isté je, že s patrocíniom boli spojené trhy v Lelese, ktoré sa tu konali na sviatky Nájdenia svätého Kríža (3. mája) a Povýšenia svätého Kríža (14. septembra). Toto právo udelil obci Leles v roku 1350 kráľ Ľudovít I.¹⁷ Ale určite sa dá predpokladať, že trhy na tieto sviatky sa tu konali už omnoho skôr, zrejme už v 13. storočí.¹⁸

Dôležitou otázkou spojenou so zakladaním kláštorov je patronátne právo. Patrón kláštora mal nad ním určité právomoci a zároveň musel plniť aj isté povinnosti. Pre nadobudnutie, prevádzanie alebo zánik patronátneho

¹² MAŤOVČÍK, P. *Dejiny leleského konventu do r. 1355*, s. 29; ULICHNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 316.

¹³ *Schematizmus Košickej arcidiecézy*. [online]. Košice, Košická arcidiecéza, 2013 [cit. 2015-02-12]. Dostupné na: <http://schematizmus.rimkat.sk/place/leles-farnosť-najdenia-sv-kriza/>

¹⁴ LÁSZLÓOVÁ, H. Premonštráti a ich vývoj v stredoveku, s. 124; ŽAŽOVÁ, H. Archívne pramene k stavebným dejinám ..., s. 112.

¹⁵ MARSINA, R. (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava 1971, č. 190, s. 144 – 145.

¹⁶ MAŤOVČÍK, P. *Dejiny leleského konventu do r. 1355*, s. 28.

¹⁷ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond Konvent premonštrátov v Lelese (ďalej len KP Leles), sign. 14. saec., fasc. 2, no. 62.

¹⁸ MAŤOVČÍK, P. *Dejiny leleského konventu do r. 1355*, s. 43.

práva boli stanové cirkevné podmienky. Neplnenie si z patronátu vyplývajúcej povinnosti mohlo viesť až k strate tohto práva.¹⁹

Patronát nad leleským kláštorom mal v počiatočných rokoch zakladateľ konventu vacovský biskup Boleslav. Ten ho však neskôr prenechal uhorskému kráľovi, ako sa spomína v listine kráľa Bela IV., ktorý v roku 1252 udelil toto právo komesovi Ondrejovi.²⁰ V nasledujúcom období však začali spory o patronát. Najmä za vlády kráľa Ladislava IV., ktorý patronátom poveril viacerých šľachticov zrejme na základe toho, ako kto bol naklonený jeho dvoru alebo nie. Hoci poriadok neurobil ani kráľ Karol I., ktorý vydal niekoľko listín svetským feudálom, nakoniec sa sám vyhlásil za patróna leleského kláštora. Určite nemalú úlohu tu zohrali aj snahy a pôsobenie niekoľkých leleských prepoštov na kráľovskom dvore.²¹

Podľa zakladajúcej listiny dostali premonštráti v Lelese spolu 16 celých prédií a 5 častí i ďalšie náležitosti, ako boli lesy, vinice, mlyny a pod. Do polovice 14. storočia došlo k niekoľkým výmenám, najmä majetkov v Biharskej stolici, ktoré sa pre veľkú vzdialenosť ťažko spravovali alebo boli opustené či neúrodné.²² Majetkové vlastníctvo do tohto obdobia tvorili v Zemplínskej stolici Čierna na Tisou (*Chernafolo*), Malý Horeš (*Gyueres*), Kráľovský Chlmec (*Helmech*, *Helmelyz*), Leles (*Lelez*), Oylloch a Poľany (*Polyan*), v Užhorodskej stolici Malé Kapušany (*Kyskapos*), Lekárovce (*Leykart*) a Vysoká nad Uhom (*Vyzaka*), v Sabolčskej stolici Bayol (*Boyul*), Doboka (*Dobokathelek*), *Ewrpatruch*, *Ighazospatruch* (obidve sa zlúčili do Pátrohy), Kanyár (*Kanar*) a *Seraphyl* v Peštianskej stolici Besnyö (*Beseneu*), vinice v Budíne (*Buda*), v Biharskej stolici *Apa* (v chotári obce Berettyószentmárton), *Arpasel* (*Arpa*), vinice v Biharea (*Bihor*), les *Gures* (v chotári obce Hidiselu de Sus), časť majetku Micskepuszta (*Mycusa*), Norjorid (*Narher*) a bažina *Scebinrethe* (v chotári obce Sintion) a v Zarándskej stolici časť majetku Ártánd a majetok Mokra (*Macra*). Ostatné majetky sa zatiaľ nepodarilo presne lokalizovať. Ide najmä o *Egregy*, *Gemmen*, *Kenez*, *Weitich*, *Golsa* a *Nygad*.

Leleský konvent začal pôsobiť ako hodnoverné miesto už v 2. polovici 13. storočia. Leleský prepošt ako aj konvent plnili v listinách funkciu svedkov, pred ktorými sa spisovali určité právne akty. Činnosť hodnoverného miesta sa rozvíjala zrejme len postupne, pretože z 13. storočia sa zachovalo len

¹⁹ MAŤOVČÍK, P. Premonštrátsky kláštor Sv. Kríža v Lelesi ..., s. 23.

²⁰ MARSINA, R. (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislava 1987, č. 401, s. 282.

²¹ KUMOROVITZ, B. L. A leleszi konvent oklevéladó ..., s. 10; MAŤOVČÍK, P. *Dejiny leleského konventu do r. 1355*, s. 52 – 54.

²² MAŤOVČÍK, P. *Dejiny leleského konventu do r. 1355*, s. 38 – 42.

niečo cez 10 listín vydaných Leleským konventom. Najstaršia známa listina z jeho činnosti zachovaná v origináli pochádza z roku 1271.²³ Do polovice 14. storočia sa už jeho činnosť naplno rozbehla a Leles zostal hodnoverným miestom aj po reforme kráľa Ľudovíta I. v rokoch 1351 – 1353. Túto funkciu vykonával Leleský konvent až do roku 1874, kedy hodnoverné miesta oficiálne zanikli a nahradili ich notárske úrady.²⁴ Do územnej pôsobnosti hodnoverného miesta pri Leleskom konvente patrili na území dnešného Slovenska Abovská, Šarišská a Zemplínska stolica, na území dnešného Maďarska Sabolčská stolica, na území dnešnej Ukrajiny Berežská, Ugočská a Užhorodská stolica a na území dnešného Rumunska Krasnanská, Marmarošská, Satumárska a Stredno-solnocká stolica.²⁵

Rehoľa premonštrátov prešla v novovekých uhorských dejinách niekoľkými výraznými zmenami. Po bitke pri Moháči viacero premonštrátskych konventov na Slovensku postupne upadlo alebo úplne zaniklo. Podobný osud mal aj Leleský konvent. Premonštráti kláštor opevnili a zrejme aj vďaka tomu sa stal lákadlom pre Gabriela Peréniho (*de Peren, Perényi*), ktorý ho na niekoľko rokov obsadil. Postupne rehoľný život v kláštore upadal, premonštráti pomreli alebo odišli na iné miesta. Vyše stotridsať rokov sa potom leleský kláštor aj s majetkami dostal do správy svetských hodnostárov. Napríklad v rokoch 1569 – 1605 bol za titulárneho leleského prepošta menovaný čanádsky biskup, neskôr tento titul nosili aj iní cirkevní hodnostári.²⁶ V roku 1697 cisár Leopold I. Leleský konvent obnovil a podriadil ho ako filiálny kláštor opátstvu v rakúskom Perneggu. Od roku 1711 patrila ako filiálka moravského konventu v Louke pri Znojme. Cisár Jozef II. zrušil Leleský konvent a jeho majetky boli pridelené študijnej základine v správe Uhorskej kráľovskej komory. V roku 1802, kedy cisár František opätovne povolil účinkovať premonštrátom v Uhorsku,²⁷ im boli vrátené viaceré kláš-

²³ MOL DL 31182. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarországi levéltár forrásainak adatbázisa (MOL DLDF). [online]. Budapest, Magyar nemzeti levéltár. [cit. 2015-02-12]. Dostupné na: <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&q=JELZ%3D%2831182%29&s=DAT&m=0&a=rec>

²⁴ Zákonný článok č. 35/1874, DEZSŐ, M. (ed.). *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000 – 1895. 1872 – 1874. évi törvények*. Budapest : Franklin-társulat, 1896, s. 352 – 387.

²⁵ KUMOROVITZ, B. L. A leleszi konvent oklevéladó ..., s. 5; ŽUDEĽ, J. Archívy hodnoverných miest na Slovensku. In *Archívni časopis*. ISSN 0004-0398. Roč. 11 (1961), č. 2, s. 74; LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1972, s. 270.

²⁶ *A jászóvári premontrei kanonokrendi prépostság névtára az 1944-ik évre*. Jászóvár : A jászóvári premontrei kanonokrendi prépostság, 1944, s. 62, 69 – 70.

²⁷ Zákonný článok č. 16/1802; DEZSŐ, M. (ed.). *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000 – 1895. 1740 – 1835. évi törvények*. Budapest : Franklin-társulat,

tory a k nim patriace majetky. Odvtedy až do roku 1950, kedy došlo zo strany československého štátu k násilnej likvidácii reholí, patril leleský kláštor do správy konventu v Jasove.²⁸ Po novembri 1989 bol kláštorný komplex znovu navrátený pôvodnému vlastníkovi, avšak kláštorný život sa tam zatiaľ nepodarilo naplno obnoviť.

Dejiny súkromného archívu Leleského konventu

Súkromný archív Leleského konventu sa zachoval v celkom dobrom stave. V súčasnosti je uložený v Slovenskom národnom archíve, kam bol prevezený z premonštrátskeho kláštora v Jasove v roku 1959.²⁹ Jeho usporiadanie prešlo zrejme viacerými zmenami. O presnom uložení archívnych dokumentov, prevažne listín, z obdobia stredoveku sa nám nepodarilo zistiť priame doklady o spôsobe uloženia. Listiny mohli byť uložené chronologicky ako prichádzali do konventu, ale nie je vylúčené ani vecné usporiadanie podľa určitých skupín (majetkov, osôb, sporov a pod.).

Archív, v počiatkoch zrejme spolu s knižnicou, bol pravdepodobne uložený v sakristii kostola spolu s bohoslužobnými predmetmi, knihami a inými cennosťami. Toto naše tvrdenie dosvedčuje aj znenie listiny z roku 1403, podľa ktorého: *„Matúš a Imrich, synovia Petra, vnuci Matúša z Pavloviec... vtrhli so všetkými, čo k nim patria... v tichu noci do Kláštora svätého Kríža... násilne vylámali skrine a truhlice a vzali odtiaľ originál a confirmáciu listiny vydanéj najjasnejším pánom Ondrejom, kráľom Uhorska... okrem toho ničomne odniesli aj všetky poklady kláštora... násilne a hanebne vtrhli do spomínanej sakristie či archívu a ako bezbožní nepriatelia Kristovho kríža odtiaľ vzali a odniesli 8-tisíc zlatých.“*³⁰

Písomnosti súkromného konventného archívu a verejného archívu hodnoverného miesta boli pravdepodobne už v tom čase oddelené. Naznačoval by to aj uvedený text listiny z roku 1403. Zakladajúca listina kráľa Ondreja II. nebola uložená v sakristii či archíve (*sacristia seu conservatorium*),³¹ ale osobitne na inom mieste v kláštore. V sakristii bol teda uložený len archív hodnoverného miesta.

1901, s. 288 – 289.

²⁸ SEDLÁK, F. – ŽUDEL, J. – PALKO, F. *Štátny ústredný archív v Bratislave : Sprievodca po archívnych fondoch I. : Oddelenie feudalizmu*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1965, s. 333.

²⁹ SEDLÁK, F. *Štátny ústredný archív ...*, s. 328.

³⁰ BARTL, J. (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. : prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, s. 110 – 112.

³¹ SNA, KP Leles, sign. 15. saec., fasc. 1, no. 17.

V novovekom období sa objavujú už aj prvé archívne pomôcky. Najstaršou zachovanou je register z konca 17. alebo začiatku 18. storočia, v ktorom sú na začiatku numericky radené listiny s krátkym registom.³² Na ďalších stranách sú listiny prepísané v plnom znení. Časť listín približne do roku 1698 má na dorzálnej strane napísané aj číslo podľa tohto registra, ktoré však bolo preškrtnuté a pri ďalšom usporiadaní leleským administrátorom Augustínom Šochovským (*Schochowszky*) na konci 18. storočia označené novým numerickým radom. Tento register plnil funkciu archívnej pomôcky, ktorá je charakterovo príbuzná tak elenchu ako aj protokolu. Vznikla zrejme z dôvodu presťahovania časti súkromného archívu Leleského konventu do sídla obnoveného Jasovského konventu v roku 1697.

Základy usporiadania súkromného archívu Leleského konventu, ako ho poznáme dnes, boli vytvorené spomínaným administrátorom Leleského konventu premonštrátom Augustínom Šochovským na konci 18. storočia. Ten usporiadal listiny a spisy do roku 1787 chronologicky do jednotlivých fasciklov podľa storočí a podľa rokov, v každom storočí v jednom numerickom rade od čísla 1. Listiny bez dátumu vydania alebo dodatočne nájdené zaevidoval do skupiny na koniec príslušného storočia. Na koniec celého usporiadania bol zaradený doplnok (*appendix*).³³ Na dorzálnu stranu každej listiny napísal rok alebo storočie vydania a poradové číslo listiny, podľa zaevidovania v elenchu,³⁴ ktorý bol vyhotovený v dvoch exemplároch. Niektoré písomnosti boli premanipulované do súkromného archívu Jasovského konventu.³⁵

Ďalšími pomôckami k usporiadaniu tzv. starších písomností do roku 1787 sú protokoly Martina Žarnaia (*Zsarnay*) obsahujúce odpis týchto písomností. Martin Žarnai zapísal takmer všetky listiny a akty (spisy) do roku 1698 v plnom znení do štyroch protokolov.³⁶

Novšie písomnosti pochádzajúce z činnosti fiškálneho úradu v Lelese z rokov 1771 – 1809 majú vlastný elench. Okrem toho sa v tejto skupine nachádzajú aj mapy a plány budov a hospodárskych objektov v leleskom

³² SNA, KP Leles, *Registrum litteralium instrumentorum praepositurae S. C. de Lelesz concernentium*.

³³ SEDLÁK, F. *Štátny ústredný archív ...*, s. 334.

³⁴ SNA, KP Leles, *Elenchus privilegiorum et aliorum litteralium documentorum venerabilem praeposituram ecclesiae Sanctae Crucis de Lelez sacri et canonici ordinis Praemonstratensis concernentium*.

³⁵ Napr. listina so signatúrou 14. saec., fasc. 1, no. 11 (SNA, KP Leles) bola premanipulovaná do súkromného archívu Jasovského konventu pod signatúru Fasc. 13, no. 56 (SNA, fond Konvent premonštrátov v Jasove), čo dokladá zápis v Šochovského elenchu pod uvedenou signatúrou.

³⁶ SEDLÁK, F. *Štátny ústredný archív ...*, s. 335.

panstve z 18. – 19. storočia, rôzne písomnosti pochádzajúce z hospodárskej činnosti leleského panstva z polovice 19. storočia a písomnosti týkajúce sa zrušenia kláštora z roku 1787. Časť novších písomností týkajúcich sa rôznych majetkových, poddanských a hospodárskych záležitostí leleského panstva nebola usporiadaná vôbec.³⁷

V súčasnosti je súkromný archív Leleského konventu usporiadaný a sprístupnený podľa už spomínaného elenchu Augustína Šochovského pre staršie písomnosti a novšie písomnosti podľa samostatného elenchu. Stredoveké listiny do roku 1526 sú vyčlenené z pôvodného fondu a uložené samostatne v repozitórii stredovekých listín Slovenského národného archívu v 17 škatuliach.³⁸

Stredoveké dokumenty archívu a otázky ich diplomatického spracovania

V repozitórii stredovekých listín SNA je uložených vyše 1 100 archívnych jednotiek, obsahujúcich dokumenty alebo texty dokumentov z rozpätia rokov 1198 – 1819. Z pohľadu diplomatiky stredoveké písomnosti súkromného archívu Leleského konventu tvoria v prevažnej miere listiny, z menšej časti mandáty (od 1. polovice 14. storočia) a listy (od 2. polovice 14. storočia). Len veľmi zanedbateľnú časť (niekoľko kusov) tvoria rôzne úradné záznamy – spisové a účtovné doklady (koncepty, daňové zoznamy, zoznamy poddaných, a pod.), fragmenty kódexov a iných písomností zo 14. až 16. storočia.³⁹

Na základe obsahovej stránky možno skonštatovať, že zo zachovaného archívneho materiálu významnú úlohu v dejinách Leleského konventu zohral vývoj majetkovej držby. V celom súbore stredovekých písomností pôvodného súkromného archívu tohto konventu najväčšiu prevahu majú práve listiny týkajúce sa majetkových a hospodárskych sporov. Peter Maťovčík tieto spory rozdelil do piatich skupín a to na: 1) majetkové spory s okolitou šľachtou, ktoré sa prejednávajú pred súdom, 2) spory, v ktorých sa riešia narušenia a ničenie kláštorného majetku, 3) spory, v ktorých sa riešia hospodárske aktivity hodnostárov Leleského konventu, 4) obvinenia z falzátorskej činnosti a 5) spory o patronátne právo.⁴⁰

³⁷ SEDLÁK, F. *Štátny ústredný archív ...*, s. 335.

³⁸ SEDLÁK, F. K problematike evidencie a spracúvania stredovekých listín. In *Slovenská archivistika*. ISSN 0231-6722. Roč. 22 (1987), č. 2, s. 42 – 61.

³⁹ Sú to najmä stredoveké písomnosti bez signatúr, uložené do jednej archívnej jednotky (obálky) v repozitórii stredovekých listín (SNA, KP Leles, sine signatura).

⁴⁰ MAŤOVČÍK, P. *Premonštrátsky kláštor Sv. Kríža v Lelesi ...*, s. 25.

Pri pohľade na diplomatickú produkciu jednotlivých inštitúcií a osôb, z ktorých činnosti sa zachoval materiál v tomto archívnom fonde, sa ukazuje, že najväčší podiel (91 %) majú svetskí vydavatelia, medzi ktorých patria uhorský kráľ a kráľovná, najvyšší krajinskí hodnostári (najmä palatín a krajinský sudca), hodnoverné miesta, stolice, mestá a súkromné osoby. Len malé percento listín a listov (9 %) pochádza z produkcie cirkevných vydavateľov, ako sú pápeži, rôzni zástupcovia pápežskej kúrie, biskupi a nižší cirkevní hodnostári a ostatné duchovenstvo. Z predstaviteľov premonštrátskeho rádu sú to najmä generálna kapitula,⁴¹ vizitátori uhorskej cirkárie⁴² a prepošti viacerých uhorských (prevažne na území Slovenska), ale aj zahraničných kláštorov (Strahov, Ostenhofen).⁴³

Vzhľadom na to, že skúmaný súbor listín pochádza len z jedného archívneho fondu a obsahuje príliš veľký počet listín rôzneho druhu a od rôznych vydavateľov, nie je možné sa v tejto štúdii detailnejšie zaoberať diplomatickým rozborom listín jednotlivých vydavateľov ani ich možnou kancelárskou činnosťou. Pri spracovaní stredovekých listín archívu konventu sme sa však stretli s niekoľkými všeobecnými otázkami najmä vo vzťahu k listinám a mandátom, na ktoré by sme chceli upozorniť, pretože v doterajšej slovenskej odbornej literatúre neboli úplne doriešené.

Všeobecne sa listina definuje ako písomné svedectvo o určitom právnom pokonaní, zachovávajúce určité formálne náležitosti, ktoré mu dodávajú právnu silu a záväznosť.⁴⁴ Klasická teória delila listiny z hľadiska účasti na právnom pokonaní na charty, ktoré sú vlastne jeho výsledkom, a notície, ktoré sú len záznamom o jeho ukončení a na ich základe mohli byť vystavené charty. Neskôr sa začali listiny rozdeľovať skôr podľa obsahového hľadiska na diplomy, ktoré sa považovali za svedectvá o právnom akte s dôkazovou silou záväznou v prítomnosti aj v budúcnosti, a na mandáty, ktoré obsahujú určitú dispozíciu (nariadenie) ale len s dočasnou platnosťou. V súčasnej slovenskej diplomatickej praxi sa mandáty považujú za samostatnú kategóriu.⁴⁵

Z formálneho hľadiska však nie je badateľný príliš veľký rozdiel medzi mandátmi a listinami, a preto by sa dalo skôr prikloniť k názoru starších

⁴¹ SNA, KP Leles, sign. 14. saec. fasc. 2, no. 104, 111, fasc. 3, no. 161 a 16. saec., fasc. 1, no. 8a, fasc. 2, no. 72.

⁴² SNA, KP Leles, sign. 14. saec., fasc. 2, no. 95, fasc. 4, no. 197, 247 a 16. saec., fasc. 2, no. 93.

⁴³ SNA, KP Leles, sign. 14. saec, fasc. 6, no. 361 (Strahov, ČR) a 15. Saec., fasc. 6, no. 464 (Ostenhofen, NSR).

⁴⁴ LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988, s. 83.

⁴⁵ LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*, s. 103.

diplomatikov, ktorí považovali mandáty len za určitý druh listín.⁴⁶ Potvrďoval by to aj fakt, že skúmané mandáty buď pripravujú, vykonávajú, alebo zaistujú uskutočnenie právneho pokonania,⁴⁷ alebo majú podprieť plnenie privilégia.⁴⁸ Tento názor však možno rešpektovať len do určitej miery, pretože obdobie 14. storočia možno pokladať za obdobie postupnej diferenciácie mandátov od listín a zároveň postupného doformovania sa mandátov ako samostatného druhu písomností.

Zároveň treba podotknúť, že vyššie spomenuté definovanie rozdielu medzi mandátmi a listinami, v ktorom majú síce mandáty tiež určitú dispozíciu, ale nemajú trvalú platnosť, by poskytovalo možnosť zaradiť medzi mandáty z obsahového hľadiska tiež niektoré listiny. Sú to najmä odročovacie listiny (*litterae prorogatoriae*), ktorými sudca preložil pojednávanie určitého sporu na neskorší termín alebo prokurátorské listiny (*litterae procuratoriae*), ktorými niekto poveroval svojho zástupcu na súdnom pojednávaní. Tieto listiny takisto nemali trvalú platnosť a pripravovali alebo zaistovali ďalšie právne pokonanie. Kým niektoré odročovacie listiny sa zachovali v tomto archívnom fonde dodnes,⁴⁹ o prokurátorských listinách sa zachovali len zmienky v iných listinách, ktoré vznikli aj na základe ich existencie,⁵⁰ a predpokladáme, že zo stredoveku sa nezachovali ani v iných archívnych fondoch, kam by podľa proveniencie mohli patriť.

Delenie listín na určité skupiny možno urobiť na základe viacerých hľadísk či metód. Z aspektu diplomatickej genézy sa tu vyskytujú rôzne druhy zachovania listín. Ak sledujeme znenie listín, tak niekoľko sa zachovalo v konceptnej forme (0,74 %),⁵¹ v origináli je prevažná väčšina (78,75 %), pričom niektoré aj v dvoch exemplároch,⁵² a vo forme odpisu sa zachovala približne jedna pätina listín (20,51 %) z celkového počtu, z nich niektoré boli napísané vo viacerých exemplároch. Za odpis sme v tomto prípade považovali všetky inzerované listiny rovnako ako aj samotné neoverené odpisy. Niektoré znenia listín sa dokonca zachovali v origináli, v neoverených odpisoch a aj v inzertoch.⁵³

⁴⁶ Boli to napríklad Bresslau, Thomsen a Szentpétery. Podľa: LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*, s. 115.

⁴⁷ Napr. inzerované listiny: SNA, KP v Leles, sign. 14. saec., fasc. 1, no. 13, 20 a 28.

⁴⁸ Napr. SNA, KP v Leles, sign. 14. saec., fasc. 1, no. 16.

⁴⁹ Napr. SNA, KP v Leles, sign. 14. saec., fasc. 1, no. 7, 15.

⁵⁰ Napr. SNA, KP v Leles, sign. 14. saec., fasc. 1, no. 2, 5, 7 a ďalšie.

⁵¹ SNA, KP v Leles, sign. 14. saec., fasc. 1, no. 44-48, 15. saec., fasc. 486, 492, 16. saec., fasc. 1, no. 1, 13 a fasc. 2, no. 80, 87, 94, 96 a 105.

⁵² Napr. SNA, KP v Leles, sign. 14. saec., fasc. 4, no. 257, 257a (1374) alebo sign. 15. saec., fasc. 1, no. 55A, 55B (1409).

⁵³ Napr. znenie listiny kráľa Karola I. zo 14. marca 1337: SNA, KP v Leles, sign. 14. saec.,

Z hľadiska diplomatickej analýzy sa doteraz listiny delili na originály, konfirmácie alebo tranzumpty. Originál v tomto prípade predstavuje listina vo forme spečateného čistopisu. Posledné dva termíny však medzi slovenskými diplomatikmi vyvolali určité nezrovnalosti, ktoré vznikli z odlišného pohľadu na hodnotenie listín.⁵⁴ Rozdielnosť medzi týmito dvoma pojmami, konfirmáciou a tranzumptom, je v prihliadaní do istej miery na právne hľadisko. Konfirmácia mala určite väčšiu právnu silu, napríklad ako dôkazový materiál na súde. Bola nielen odpísaním listiny ale aj potvrdením predchádzajúceho právneho stavu, ktorý odpisovaná listina ustanovovala, vydaným či už pôvodným vydavateľom, jeho nástupcom alebo jemu nadriadenou inštanciou. Kým tranzumpte boli len overením a odpísaním inej listiny bez potvrdenia predchádzajúceho právneho stavu, ktorý overovaná listina ustanovovala. Navyše pojem konfirmácia v sebe zahŕňa nielen potvrdzovaciu listinu, ale aj ňou potvrdzovanú listinu a takisto tranzumpte neoznačuje len overovaciu listinu, ale tiež ním overovanú listinu.⁵⁵ S prihliadnutím na uvedený právny aspekt sa rozdielnosť týchto dvoch termínov prekrýva do istej miery s rozdelením na privilégia a patenty.

Ak by sme rešpektovali takéto rozdelenie (originál – konfirmácia – tranzumpte) ostáva nezaraditeľná istá skupina listín, ktorá v sebe obsahuje vpísaný text mandátov, na ktorých podklade tieto listiny, napríklad relácie (*litterae relatoriae*), vznikli a na ktorých základe ustanovujú nové skutočnosti. Takéto listiny nemožno zaradiť ani medzi konfirmácie ani medzi tranzumpty, pretože vpísané mandáty nemožno charakterizovať ani ako potvrdzované ani ako overované listiny (prípadne mandáty).

Navyše nie je ani namieste tvrdenie, že samotný text overovacej listiny pri tranzumptoch bez overovanej listiny nemá sám o sebe význam ani hodnotu.⁵⁶ V takomto prípade totiž overovaná listina tvorí súčasť narácie overovacej listiny a nemožno ich preto od seba oddeľovať. Hodnotu a význam overovacej listiny vyzdvihuje najmä provenienčný princíp a archivita takejto listiny. Pretože dôvody, prečo overovacia listina vznikla, z akého podnetu, akú listinu overuje, v akom súbore dokumentov je uložená a pod.,

fasc. 1, no. 8 (originál), no. 9, 9a (odpisy), no. 10 (inzert).

⁵⁴ KUZMÍKOVÁ, M. – JAVOŠOVÁ, E. Príspevok k problematike spracovávaní stredovekých listín. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* 45. Bratislava : Univerzita Komenského, 2002, s. 62; SEDLÁK, F. K problematike evidencie a spracúvania ..., s. 54; ŽUDEL, J. Konfirmácia, tranzumpte a inzert. In *Slovenská archivistika*. ISSN 0231-6722. Roč. 23 (1988), č. 2, s. 121 – 127; SEDLÁK, F. Odpoveď na príspevok J. Žudela. In *Slovenská archivistika*. ISSN 0231-6722. Roč. 23 (1988), č. 2, s. 128 – 130.

⁵⁵ SEDLÁK, F. Odpoveď na príspevok J. Žudela, s. 129.

⁵⁶ SEDLÁK, F. Odpoveď na príspevok J. Žudela, s. 129.

prinášajú nové poznatky nielen o overenej listine, ale aj o historických súvislostiach z obdobia vydania overovacej listiny.

Ak by sme však vynechali tento právny aspekt a posudzovali listiny z čisto diplomaticko-analytického aspektu je možné pojmy konfirmácia a tranzumpt, vo významoch potvrdzovanej a overovanej listiny, nahradiť neutrálnym pojmom inzert (vložená listina), ktorý vyjadruje tak text potvrdzovanej ako aj overovanej listiny.⁵⁷ Rovnako je tento termín vhodný aj na označenie vyššie spomenutých vpísaných mandátov. Tieto terminologické otázky sa však dodnes nepodarilo vyriešiť ani v medzinárodnom slovníku diplomatiky, v ktorom sa jednotlivé definície prelínajú a viaceré z nich sú významovo takmer totožné.⁵⁸

Problematika inzerovania listín, ako sme to už naznačili aj vyššie, musí byť súčasťou spracúvania listín, či už zo zorného uhla archivistiky alebo diplomatiky. Vyriešeniu tejto otázky sa doteraz všetci editori vyhýbali či už u nás alebo aj v zahraničí tak, že spracovávali listiny katalógovým spôsobom, čo je vcelku pochopiteľné a praktické. Naopak sa tým do určitej miery stráca provenienčný princíp vložených listín, ktoré spolu s listinami hlavnými tvoria jeden celok – členený organizmus. Tento celok je akýmsi prvopočiatkom spisovej agendy, pretože inštitúcia alebo osoba (hodnostár, úradník) vydáva odpis na požiadanie alebo z iného podnetu. Teda tu ide o podanie a vybavenie, pričom vložená listina tu môže tvoriť tak podnet ako aj kvázi prílohu. V mnohých prípadoch sú vložené listiny jediným zachovaním pôvodných originálnych listín, ktoré sa do dnešných čias už nezachovali a poskytujú viacerým historickým vedám bohaté informácie.

Nezastupiteľnú úlohu pri rozdelení listín má aj diplomatická kritika, na základe ktorej sa rozlišujú listiny podľa stupňa ich pravosti (hodnovernosti) alebo sfalšovania. Posudzujú sa nielen podľa formálnej a obsahovej stránky, teda podľa vonkajších a vnútorných znakov, ale aj z pohľadu historickej skutočnosti v danom prostredí a období. Využívajú sa pritom všetky metódy diplomatiky, ako aj historickej kritiky, na základe ktorých možno rozoznávať dva základné typy listín – originál a falzum.⁵⁹ Pričom v určení pravosti a hodnovernosti existujú ešte ďalšie odtiene, od drobného zásahu do textu až po úplne vymyslený text.⁶⁰

⁵⁷ SEDLÁK, F. K problematike evidencie a spracúvania, s. 54; LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*, s. 92.

⁵⁸ CÁRCEL ORTÍ, M. M. (ed.). *Vocabulaire international de la diplomatie/Commission internationale de diplomatie. Comité international des sciences historiques*. Valencia : Universitat de València, 1997, s. 32 – 35.

⁵⁹ LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*, s. 60 – 61.

⁶⁰ MARSINA, R. Vývoj skúmania pravosti a hodnovernosti listín. In DOBROTKOVÁ, M. – MARSINA, R. (eds.). *Studia historica Tyrnaviensia VII. Pramene k slovenským*

Samozrejme na prvom mieste je opäť pojem originál, ktorý sa však z aspektu diplomatickej kritiky chápe ako nepochybne pravá listina. Druhým typom je falzum, ktoré môže byť buď diplomatické, ktoré nezodpovedá diplomatickej praxi daného obdobia alebo historické, ktoré nezodpovedá historickým skutočnostiam daného obdobia. Podľa kombinácie oboch týchto kritérií sfalšovania je možné ich rozdeliť na ďalšie štyri podskupiny: 1) interpolované listiny (v origináloch mechanicky pozmenená časť textu), 2) sfalšované listiny (interpolované listiny zachované v neskoršom odpise), 3) falošné listiny (úplné historické a čiastočné diplomatické falzá) a 4) vymyslené falzá (úplné diplomatické i historické falzá).⁶¹

V súčasnej diplomatickej praxi sa uprednostňuje kombinované hľadisko rozboru listín, teda tak formálne hľadisko ako aj obsahové. Tieto dva aspekty sú však na seba veľmi úzko naviazané, pričom forma ovplyvnila obsah a naopak obsah ovplyvnil formu. Medzi hlavné formálne znaky patrí písacia látka, výzdoba a najmä spôsob spečatenia, ktorý odráža postavenie vydavateľa v dobovej spoločnosti a význam ním vydannej listiny. Preto na základe tohto formálno-obsahového aspektu sa listiny rozdeľujú podľa vydavateľov (kancelárií) a na privilégia, patenty a zatvorené listiny.⁶²

Využitie stredovekého archívneho materiálu

Celý súbor stredovekých písomností súkromného archívu Konventu premonštrátov v Lelese sa dá využiť nielen z hľadiska diplomatiky, či dejín konventu a jeho majetkov, ale poskytuje tiež informácie z dejín justície (najmä svetskej), z hľadiska ktorých možno sledovať jednotlivé fázy stredovekých súdnych procesov a právnych postupov. Viaceré listiny poskytujú i genealogické dáta o menších či väčších šľachtických rodoch, údaje o sociálnom postavení časti obyvateľstva alebo o hospodárskych záležitostiach. Majetkové donácie a spory sú tiež bohatým zdrojom pre historickú topografiu a geografiu alebo historickú hydrografiю a dejiny vodohospodárstva. Podobne sa dajú údaje z nich využiť pre onomastiku a toponomastiku. Listiny sú určite nezanedbateľným prameňom aj pre výskum morfológie, syntaxe a lexiky stredovekej latinčiny a čiastočne aj lexiky národných jazykov.

dejinám. Trnava : Trnavská univerzita, 2008, s. 23 – 33.

⁶¹ LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*, s. 62.

⁶² Napríklad: MARSINA, R. *Štúdie k slovenskému diplomatáru 2*. Bratislava: Veda, 1989, 168 s.; LUPTÁK, J. *Diplomatický rozbor litterae metalles (deponovaných vo fonde Jasovský konvent – Hodnoverné miesto)*: diplomová práca. Bratislava : Univerzita Komenského, 1991, s. 23 – 67 alebo SZEGHY, G. Najstaršia produkcia hodnoverného miesta Jasov v Archíve mesta Košice. In ŠTRBÁK, A. (ed.). *Jasovskí premonštráti v premenách času: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice : Viena, 2012, s. 43 – 56.

BYZANCIA A TALIANSKA RENESANCIA. PRVÉ KROKY

Martina KORMOŠOVÁ

Byzantium and Renaissance. First steps

This paper deals with a continual and inevitable end of the East-Roman Empire, better known as Byzantium, which was chronologically corresponding with the period, when intellectual and cultural life in the West became stronger and stronger. The great Byzantine culture of the past period slowly leaves the banks of Bosphorus and the double-headed eagle from Constantinople spreads its wings over the western world. A lot of scholars dedicated a large number of studies and papers to this phenomenon to show the importance of Byzantine culture for Italian and western Renaissance as such. Since the times of Petrarca to Platonist Academy in Florence, since the period of Barlaam of Calabria till Geórgios Gemistos Plethón, Byzantine scholars were more and more welcomed in the Catholic West regardless of their religious orthodoxy. Was that impact really crucial, or was it only a romanticizing consciousness of a 19th century scholar, that could see more than real truth? The submitted paper will try to clarify this historical phenomenon.

Key words: *Byzantium, Renaissance, Humanism, Petrarca, Barlaam of Calabria, Geórgios Gemistos Plethón, philosophy, theology, rhetoric.*

Skúmajúc otázku vplyvu na taliansku renesanciu stredovekej gréckej tradície, ak sa tak smieme vyjadriť, v celku a osobitne neskorých byzantských humanistov, je veľmi dôležité mať na pamäti, že nie záujem o klasickú antiku a oboznámenie sa s ňou boli príčinou vzniku renesancie v Taliansku. Skôr naopak, podmienky talianskeho života, vyvolajúce a rozvíjajúce renesanciu, sa stali základnou príčinou záujmu o antickú kultúru.

V polovici 19. st. niektorí učitelia predpokladali, že talianska renesancia bola vyvolaná k životu Grékmi – Byzantíncami, utekajúcimi pred hrozbou tureckého nebezpečenstva predovšetkým do Talianska. Táto emigrácia bola výrazne posilnená v čase pádu Konštantínopola r. 1453. Ako príklad môžeme uviesť slová známeho a učeného slavianofila I. V. Kirejevského, ktorý napísal: „Keď s dobytím Konštantínopolu svieži, neskalený vzduch gréckeho myslenia zavial z Východu na Západ, a mysliaci človek na Západe začal dýchať ľahšie a slobodnejšie, vtedy sa celá budova scholastiky v mo-

mente zrútila.¹ Je celkom jasné, že takéto stanovisko bolo až príliš poplatné svojej romantizujúcej dobe, preto nemohlo obstať pred kritikou a skôr zodpovedalo názorom niektorých ruských slavianofilov, než historickej realite, hoci aj vďaka niektorým elementárnym chronologickým dôvodom. Je známe, že renesancia zachvátila celé Taliansko už v prvej polovici 15. st., a najvýznamnejší predstavitelia raného talianskeho humanizmu Petrarca a Boccaccio žili ešte o storočie skôr. Takto máme pred sebou dve otázky – vplyv na renesanciu stredovekej gréckej tradície a vplyv na byzantských Grékov renesancie. Časovo ako prvý môže byť spomenutý Grék z južného Talianska, konkrétne z Kalábie Bernardo, ktorý sa stal oveľa známejší pod svojím mníšskym menom Barlaam. Tento muž zo Západu strávil istý čas v Tesalonikách aj na Svätej Hore Athos a v Konštantínopole. Cisár Andronikos II. Mladší ho poslal s dôležitou misiou na Západ, aby viedol rozhovory o možnosti križiackej výpravy proti Turkom, čo malo byť zabezpečené jednaním o zjednotení západnej a východnej časti kresťanstva a eventúalnym realizovaním tejto cirkevnej únie. Po bezvýsledných diskusiách sa Barlaam vrátil do Byzancie a tu sa zúčastnil čerstvých religióznych sporov, ktorým sám dopomohol na historickú scénu a ktoré sa týkali učenia o duchovnom živote, ktorý je známy pod pomenovaním hesychazmus.

Výsledkom sporov bolo obvinenie Barlaama z heterodoxného myslenia a potom, čo bol odsúdený radšej odišiel domov na Západ, kde aj dožil svoj pestrý život. Stal sa osobou, o ktorej nezriedka rozprávali prví humanisti a o ktorej dodnes existujú rôznorodé názory. A to už aj preto, lebo v Avignone sa s ním spriatelil a začal sa u neho učiť grécky jazyk samotný Francesco Petrarca. Ten sa o ňom v jednom zo svojich listov vyjadril, že bol jeho učiteľom, mužom, ktorý v ňom vzbudil najsladšiu nádej, opustiac ho žiaľ ešte na začiatku učenia (in ipso studiorum lacte), súc uchmatnutý smrťou; v druhom liste Petrarca písal: „Toto bol človek, ktorý natoľko znamenite vládol nádherným darom gréckeho slovesného umenia, nakoľko bol ho zbavený v latinskom jazyku; súc bohatý ideami a vynikajúc prenikavým rozumom, ťažko sa dokázal vyjadriť tak, aby odovzdal svoje myšlienky.“² V treťom Petrarcovom liste čítame: „Vždy som horel túžbou študovať gréc-

¹ KIREJEVSKIJ, I. V. *Sobranije sočinenij*, 2 T. Moskva 1861, s. 252. Tento názor sa dostal dokonca aj na stránky prvého vydania „Istoriji Vizantiji“ Juliana Kulakovského (Kyjev 1910, s. 12). V druhom vydaní (Kyjev 1913) ho už nenachádzame.

² PETRARCAE, F. *Epistolae de rebus familiaribus et variae*. XXIV, 12; XVIII, 2 (ed. Francassetti, Florentiae, 1863, III, 302; II, 474). Poz. tiež: USPENSKIJ, F. I. *Očerki po istoriji vizantijskoj obrazovanosti*. Sankt Peterburg 1892, s. 301 – 302; VESELOVSKIJ, A. N. Bokaččo. Jeho sreda i sverstniki. In *Sobranije sočinenij*, T. 5. Sankt Peterburg 1915, s. 86.

ku literatúru, a pokiaľ by fortuna nepocítila závisť k mojim zámerom a smrť by ma nezbavila znamenitého učiteľa, teraz by som už bol najskôr nie začínajúcim helenistom.“³ Skutočne, Petrarca nikdy nedosiahol schopnosť čítať v origináli grécku literatúru. Avšak istý vplyv Barlaama môžeme vybádať v dielach Bocaccia. Napríklad v práci „Genealógia bohov“⁴ (*Genealogia deorum*) nazýva Barlaama človekom „s malým telom ale ohromnými znalosťami“ akého u Grékov už nebolo veľa storočí, a bezvýhradne mu dôveruje vo všetkom, čo sa týka Grécka. Nám dostupné teologické a matematické traktáty, zápisy a reči Barlaama, neposkytujú dostatok dôvodov na to, aby sme v ňom videli humanistom príbuzné črty. Jeho diela podľa všetkého neboli Petrarconi známe; a Bocaccio priamo hovorí, že on „ani jedno jeho dielo nevidel“.⁵ Nemáme dôkazy o akomkoľvek širokom vzdelaní Barlaama alebo o jeho načítanosti. Inými slovami, Barlaam nemal ani talent ani vzdelanie, ktoré by sa vyrovnali jeho talianskym súčasníkom ako boli spomínaní Petrarca a Bocaccio. Preto sotva môžeme súhlasiť s preceňovaním jeho úlohy v ranej renesancii, ako to čítame napríklad u nemeckého učenca Körtinga, ktorý okrem iného napísal: „Grék Barlaam svojím odchodom z Avignonu zbavil Petrarcu možnosti dôkladne sa oboznámiť s gréckym jazykom a vzdelanosťou, čím zároveň zničil pyšnú budovu budúcnosti a na celé storočia určil úlohu národov Európy. Malé príčiny, veľké dôsledky.“⁶ F. I. Uspenskij taktiež písal: „Živé vedomie idey a vážnosti helénskych záujmov, akými boli preniknutí aktéri talianskej renesancie, musí byť úplne pripísané bezprostredným i nepriamym vplyvom Barlaama. A tak mu patrí najväčšia zásluha v dejinách stredovekej kultúry... Zostávajúc na pôde reálnych faktov, smelo môžeme tvrdiť, že v sebe spájal najlepšie vlastnosti vtedajšej učenosti.“⁷

V skutočnosti bola úloha Barlaama v dejinách renesancie oveľa skromnejšia. Bol to iba učiteľ gréckeho jazyka, zďaleka nie dokonalý, ktorý mohol sprostredkovať elementy gramatiky a slúžiť ako informačný lexikón, „majúc“ podľa slov Karelina, „veľmi nepresné údaje“.⁸ Preto ako oveľa spra-

³ PETRARCAE, F. *Epistolae de rebus familiaribus et variae*, XXV (ed. Francassetti, II, 369). USPENSKIJ, F. I. *Očerki po istoriji vizantijskoj obrazovanosti*. Sankt Peterburg 1892, s. 303.

⁴ *De genealogia deorum*, XV, 6. (Joannis Bocattii *De genealogia deorum libri quindecim*. Basileae, 1532, p. 389). Pozri tiež KARELIN, M. *Rannij italjanskij gumanizm i jeho istoriografija*. Moskva 1892, s. 993.

⁵ *De genealogia deorum*, XV, 6 (Bazelské vydanie r. 1532, s. 390 – hujus ego nullum vidi opus).

⁶ KOERTIG, G. *Petrarca's Leben und Werke*. Leipzig, 1878, s. 154.

⁷ USPENSKIJ, F. I. *Očerki po istoriji vizantijskoj obrazovanosti*, s. 308.

⁸ KARELIN, M. *Rannij italjanskij gumanizm i jeho istoriografija*. Moskva 1892, s. 993.

vodlivejšie vyznieva hodnotenie A. N. Veselovského, ktorý o ňom napísal: „Úloha Barlaama v osude raného talianskeho humanizmu je iba vonkajšia a náhodná... Stredoveký scholastik, protivník platónskej filozofie, mohol sa so svojimi západnými priateľmi podeliť iba o poznanie gréckeho jazyka a fragmenty erudície, a tí ho zvelebili kvôli nádejam a očakávaniám, v ktorých bola vyjadrená samostatná evolúcia humanizmu a na ktoré on nebol v stave odpovedať.“⁹

Druhým Grékom, ktorý zohral istú úlohu v epoche ranej renesancie, bol Barlaamov žiak Leontios Pilat (zomrel v 60. rokoch 14. st.). Ten taktiež pochádzal z Kalabrie. Cestujúc z Talianska do Byzancie a opačne, vydával sa v Taliansku za Gréka z Tesaloník a v Byzancii za Taliana, nikde si celkom nezvyknúc. Vieme o ňom, že tri roky strávil vo Florencii po boku Bocaccia, ktorý u neho študoval grécky jazyk a získaval od neho informácie pre svoje dielo o „Genealógii bohov“. Hovorili o ňom vo svojich dielach ako Petrarca, tak aj Boccaccio, obaja rovnako rysujúc neznášanlivý, hrubý a drzí mrav i odpudzujúci zovňajšok tohto, podľa slov Petrarca, „človeka tak zverských mravov a divných zvykov“.¹⁰ Ten istý Petrarca v jednom zo svojich listov k Boccacciovi dokonca píše, že Leontios, opustiac ho po množstve invektív na adresu Talianska a Talianov, mu následne poslal z cesty list, „dlhší a škaredší ako je jeho brada a vlasy, v ktorom do nebies velebí Taliansko, ale Grécko a Byzanciu, ktoré predtým vychvaľoval, hanobí a odsudzuje, pritom ma prosí, aby som ho pozval k sebe, a tak zaprisaháva a vášnivo prosí, ako neprosil ani apoštol Peter Christa, rozkazujúceho vodám.“ Ďalej v tomto liste čítame: „Ale teraz vypočuj si to a zasmej sa: prosí ma, okrem iného, aby som ho písomne odporúčal konštantínopolskému imperátorovi, ktorého nepoznám ani osobne, dokonca ani po mene; no on si to praje, preto si aj predstavuje, že (tento imperátor) je ku mne taktiež blahosklonný a milosrdný ako rímsky: doslova zhodnosťou titulov ich stotožňuje preto, lebo Gréci nazývajú Konštantínopol Druhým Rímom, osmelujúc sa považovať ho nielen za rovný starému, ale aj ho prevyšujúci počtom obyvateľstva a bohatstvom.“¹¹ Boccaccio vo svojej „Genealógii bohov“ nazýva Leontia človekom na pohľad strašným, s nepeknou tvárou, vždy pohrúženým do

⁹ VESELOVSKIJ, A. N. *Bokaččo. Jeho sreda i sverstniki*, s. 100 – 101.

¹⁰ PETRARCAE, F. *Lettere sinili di Petrarca*, V, 3 (ed. G. Francassetti, Firenze, 1869, I, 299); *Lettere sinili...* III, 6 (ed. G. Francassetti, Firenze, 1869, I, 73: è certamente una gran bestia). Poz tiež: *Lettere di Petrarca*, ed. Francassetti, IV, 98; BOCCACCIO: *De genealogia deorum*, XV, 6 (Basileae, 1532, p. 389). Poz. tiež VESELOVSKIJ, A. N. *Sobranije sočinenij*, t. 6. Petrohrad 1919, s. 364.

¹¹ PETRARCAE, F. *Lettere sinili...* III, 6 (ed. G. Francassetti, I, 174 – 175); *Lettere* (ed. Francassetti, IV, 98). VESELOVSKIJ, A. N. *Sobranije sočinenij*, t. 6, s. 362 – 363.

svojich myšlienok, neotesaným a neprívetivým, no zato v gréckej literatúre najučenjším, nevyčerpatelným archívom gréckych povestí a bájok.¹² V čase spoločných záujmov Bocaccia s Leontiom, Barlaamov žiak urobil prvý doslovný preklad Homéra. Tento preklad bol natoľko neuspokojivý, že hneď ďalší humanisti, ktorí vyšli na scénu dejín považovali za prvoradú úlohu nahradiť ho iným, novým. Predovšetkým kvôli tomu, že Leontios, podľa slov Bocaccia, bol mnohým zo svojich poznaní zviazaný práve Barlaamovi, F. I. Uspenskij poznamenáva, že „význam tohto posledného ešte viac musí vyrásť v našich očiach“.¹³

V každom prípade plne uznávajúc význam vplyvu Leontia Pilata na Bocaccia v zmysle oboznámenia ho s gréckym jazykom a literatúrou, musíme jedným dychom dodať, že v obecnej histórii renesancie je úloha Leontia Pilata redukovaná do akéhosi rozšírenia v Taliansku znalosti či skôr oboznámenosti práve s gréckym jazykom a literatúrou pomocou prednášok a prekladov. Taktiež nezabúdajme, že povedzme nesmrteľný význam Bocaccia nespočíva na materiáloch, získaných ním zo znalosti gréckej literatúry, ale na úplne iných základoch.

„Takto,“ domnieva sa V. V. Vasiliev, „úloha oboch Grékov z Kalábie, Barlaama i Leontia Piláta, je v humanistickom hnutí redukovaná hlavne do jednoduchého odovzdania technických informácií o jazyku a literatúre.“¹⁴ Z tohto trochu zjednodušeného no pomerne presného pohľadu by ale mohlo vyplývať isté pozitívum, totiž, že grécky jazyk a literárna tradícia počas stredoveku pokračovali vo svojom živote na juhu Európy, konkrétne Talianska. Zvlášť ak zoberieme do úvahy význam antického „Veľkého Grécka“ v tejto časti Európy, helénske základy ktorej boli už dávno, aj keď nikdy nie úplne, pohltené Rímom, potom už v 6. st. výboje Justiniána Veľkého viedli k tomu, že do Talianska a zvlášť do jeho južnej časti bolo uvedených množstvo gréckych elementov (stačí sa pozrieť na katedrálny chrám v Palerme či v Monreale) a Langobardi, ktorí dobyli krátko po Justiniánovi veľkú časť Talianska sa sami dostali do kruhu gréckeho vplyvu a stali sa istým spôsobom nositeľmi gréckej vedy. Pre nás je z tohto uhla pohľadu veľmi dôležité aspoň stručne zmapovať evolúciu helenizmu v južnom Taliansku a na Sicílii, kde značne pribúdalo gréckeho obyvateľstva hlavne v čase ikonoboreckých cisárov, no nielen vtedy. V 6. a 7. st. boli mnohí Gréci nútení opustiť svo-

¹² *De genealogia deorum*, XV, 6 (Basileae, 1532, p. 390. VESELOVSKIJ, A.N. *Sobranije sočinenij*, t. 6, s. 351 – 352.

¹³ USPENSKIJ, F. I. *Očerki...*, s. 308; BOCATTII, J. *De genealogia deorum*. XV, 6. Basileae, 1532, p. 390. «Leontium... ut ipse asserit, praedicti Barlaae auditorem».

¹⁴ VASILIEV, V. V. *Istorija Vizantiji...*

ju krajinu kvôli útokom Slovanov,¹⁵ ktoré sprevádzala neobyčajná krutosť. V 7. st. prišlo k silnej gréckej emigrácii na Sicíliu a do južného Talianska z byzantských oblastí, obsadených a zničených Peržanmi a Arabmi. V 8. st. to boli cisári – ikonoborci, ktorí sa pričínili o novú vlnu emigrantov. A nakoniec v 9. a 10. st. grécki utečenci tentoraz zo Sicílie, obsadenej Arabmi, prechádzajú na územie pevninského Talianska, do Apulie a Kalabrie. Toto bol pravdepodobne hlavný prameň helenizácie byzantského južného Talianska, pretože byzantská kultúra v tejto časti Európy začína svoj rozkvet až v 10. st., „akoby bola iba pokračovaním a dedičstvom gréckej kultúry Sicílie“.¹⁶ „Takto,“ píše A. N. Veselovskij, „sa v južnom Taliansku utvárali husto obývané grécke etnické ostrovy, národnosť, spoločnosť, spojené spoločným jazykom a vierovyznaním, i kultúrnou tradíciou, ktorej vyjadrovateľom boli monastiere (kláštory). Rozkvet tejto kultúry objíma obdobie od druhej polovice 9. do druhej polovice 10. st., no pokračuje aj neskôr, v epoche Normanov... Zakladanie najdôležitejších gréckych kláštorov v južnom Taliansku prípadne do 12. st. Ich história je históriou juhotalianskeho helenizmu. Mali svoje vlastné heroické obdobie, obdobie anachoretov – pustovníkov uprednostňujúcich pred gramotnosťou nazeranie (kontempláciu), i periódu zorganizovaných koľají (spoločného života) so školami prepisovačov, knižnicami a literárnou činnosťou“.¹⁷ Grécke južné Taliansko dalo svetu množstvo autorov, ktorí svoju prácu venovali nielen životom svätých, ale aj cirkevnej poézii, a „taktiež zachovávali podania vedy“.¹⁸ V druhej polovici 13. st. Roger Bacon písal pápežovi o Taliansku ako o tom, kde „duchovenstvo i národ boli na mnohých miestach čistými Grékmi“.¹⁹ Istý francúzsky kronikár tvrdí o svojej dobe, že v Kalabrii a Apulii roľníci hovoria iba po grécky.²⁰ Petrarca v 14. st. v jednom zo svojich listov rekomenduje mládenca, vyberúceho sa na základe jeho rady do Kalabrie: ten chcel síce priamo odísť do Konštantínopolu, „no dozvediac sa, že Grécko, kedysi majúce nadbytok veľkých talentov, teraz je ubiedené, uveril mojim slovám... počul odo mňa, že v Kalabrii v našej dobe bolo nemálo ľudí, najučenejších v gréckej

¹⁵ CHARANIS, P. *On the Question of the Hellenization of Sicily and Southern Italy*. - American Historical Review, vol. LII, 1946 – 1947, pp. 74 – 86.

¹⁶ BATTIFOL, P. *L'Abbaye de Rossano*. Paris, 1891, p. IX.

¹⁷ VESELOVSKIJ, A. N. *Sobranije sočinenij*, T. 5, s. 22.

¹⁸ VESELOVSKIJ, A. N. *Sobranije sočinenij*, T. 5, s. 23.

¹⁹ «Nee multum esset pro tanta utilitate ire in Italiam, in qua clerus et populus sunt pure Graeci in multis locis». – BACON, R. *Compendium studii philosophiae*, cap. VI. – In BACON, R. *Opera quaedum hactenus inedita*. London, 1859, p. 434.

²⁰ MEYER, P. *Les Premieres compilations francaises d'histoire ancienne*. – Romania, vol. XIV, 1885, p. 70, note 5. «Et par toute Calabre li paisant ne parlent se grizois non».

literatúre..., a on sa rozhodol nasmerovať tam“.²¹ A takto, kvôli prvotnému technickému oboznámeniu sa s gréckym jazykom a základmi gréckej literatúry Talianmi v 14. st. nebolo dôvodu obracať sa k Byzancii. Prameň toho mali hneď vedľa, v južnom Taliansku, ktoré okrem iného dali Taliansku aj spomínaných Barlaama i Leontia Pilata.

Skutočný vplyv Byzancie na Taliansko – ale aj ďalšiu časť Európy – sa začína až na konci 14. a začiatkom 15. st., kedy na Západ prichádzajú praví byzantskí humanisti ako bol Manuel Chrysoloras, a o niečo neskôr a zvlášť Georgios Gemisthos Plethon a Bessarion Nikejský.

Okolo polovice 14. st. v Konštantínopole narodený Manuel Chrysoloras sa už doma, v Byzancii tešil povesti vynikajúceho prednášateľa, rétora a filozofa. Mladý taliansky humanista Guarino sa vybral do Konštantínopolu so špeciálnym cieľom počúvať Chrysolora a naučiac sa u neho gréčtine, pristúpil k štúdiu gréckych autorov. Chrysoloras, poverený politickou misiou cisárom, odišiel do Talianska, kde sa už šírila jeho sláva, vďaka čomu bol uvítaný s ováciami a talianske humanistické centrá pozvali k sebe byzantského učenca. V priebehu niekoľkých rokov prednášal na Florentskej univerzite, kde ho počúvala celá plejáda vtedajších humanistov. Prejdúc na základe prosby cisára Manuela II. Paleológa, ktorý v tom čase pobýval v Taliansku, do Milána, stal sa potom profesorom v Pávii. Nejaký čas ešte stráviac doma v Byzancii, sa nakoniec rozhodol vrátiť do Talianska, na základe rozhodnutia cisára vykonal veľkú cestu do Anglicka, Francúzska a je možné, že aj do Španielska, zbližil sa následne s pápežskou kúriou. Neskôr bol poslaný pápežom do Nemecka, aby viedol rokovania o chystanom koncile. Keď sa koncil v Konstanci začal, prešiel tam, no roku 1415 zomrel. Chrysoloras sa stal najskôr významným hlavne vďaka svojej prednášateľskej činnosti a umeniu odovzdávať poslucháčom svoje obširné poznanie z gréckej literatúry. Avšak po ňom zachované diela z gréckej gramatiky, ale aj cirkevno-teologické traktáty a tiež niektoré preklady, napríklad doslovný preklad Platóna či listy, nedovoľujú vidieť v Chrysolorovi príliš veľký literárny talent. Napriek tomu jeho vplyv na humanistov bol ohromný a títo obklopovali byzantského profesora neobyčajnými pochvalami a úprimným nadšením. Guarino ho porovnáva so slnkom, ožarujúcim Taliansko, pohrúžené do hlbokého mraku; prial si, aby vďačné mu Taliansko vyzdvihlo mu na ceste triumfálne arky.²² Nazývajú ho „kniežaťom gréckeho krasorečníctva a filozofie“.²³ Medzi jeho žiakov patrili najsilnejší aktéri nového smeru.

²¹ PETRARCAE, F. *De rebus senilibus*, XI, 9. Volgarizzate de G. Francassetti, vol. II, p. 164.

²² MONNIER, P. *Le Quattrocento. Essai sur l'histoire littéraire du XVe siècle Italien*. Vol. II. Paris, 1912, p. 6.

²³ KARELIN, M. *Rannij ital'janskij gumanizm i jeho istoriografija*, s. 1002.

Jeden francúzsky historik renesancie, spomínajúc na ohlasy humanistov na Barlaama a Leontia Pilata, píše: „Chrysoloras nie je tupá hlava, nie zavšivená brada, nie hrubý Kalabrijec, pripravený divoko sa chechtať nad jemnými, vtipnými a prenikavými postrehmi Terencia; toto je skutočný Grék. Je – z Byzancie; urodzeného pôvodu; učený; okrem gréckeho jazyka pozná aj latinský; je vážny, mäkký, religiózny a rozvážny; akoby by bol narodený pre cnosť a slávu; pozná posledné slovo vedy o najvyšších predmetoch; jedným slovom – je to učiteľ. Je to prvý grécky profesor, ktorý, obnovujúc tradíciu, zaujal katedru v Taliansku.“²⁴ Konštantín Laskaris (1434 – 1501) v úvode svojej Gramatiky (vyšla v Miláne r. 1476 ako najstaršia grécka edícia) takto opisuje Manuela Chrysolora: „Manuel Chrysoloras, muž horlivo oddaný štúdiu, opustil vlast a prišiel do Talianska, kde ako prvý začal učiť Talianov. Zostavil stručnú gramatiku, podľa ktorej vyučoval gréčtinu vo Florencii nemálo Talianov..., ktorí mali z jeho vyučovania taký prospech, že sa potom nielen sami stali učiteľmi, ale preložili aj mnohé naše diela do latinčiny. Zvlášť Florencia, od tej doby ako tam zasadal koncil, mala prvenstvo v zakladaní gréckych knižníc a v zamestnávaní gréckych prepisovačov. Neskôr Florenciu napodobnili ďalšie talianske mestá, kde sa rovnako šírila gréčtina. Veď veľa gréckych vzdelancov sem ušlo po nešťastí, ktoré ich postihlo, aby tu vyučovali, napríklad Ioannes Argyropulos, môj učiteľ najprv v Padove a po dobytí Konštantínopolu vo Florencii za vlády najjasnejšieho Cosima Medicejského... ďalej to bol Teodor Gaza, ktorý pôsobil v mnohých talianskych mestách, nakoniec v Ríme v dobe múdrehu kardinála Bessariona... a Chalkokondyles (Demetrios), ktorý bol činný v Padove a vo Florencii. Štúdium gréckeho jazyka rozkvitalo, vyučovali ho nielen Gréci, ale aj Taliani. Bolo hanbou nepoznať náš jazyk, ktorému sa vtedy darilo snáď lepšie v Taliansku než vo vlastnom Grécku, a to kvôli ustavičným pohromám, ktoré postihovali náš národ. Keby nebolo závidi nevzdelancov a šetrnosti vládnucich, potom by za našej doby už všade musela byť rozšírená grécka vzdelanosť, ako tomu bolo kedysi v skvelom starom Ríme.“²⁵

Po ceste, odhalenej Petrarcom úspešne kráčal Coliuccio Salutati, ktorý sa narodil v r. 1331. Ten bol od r. 1374 po r. 1406 sekretárom Florentskej republiky. Pre dejiny filozofie je zaujímavý predovšetkým vďaka tomu, že predĺžil polemiku s medicínou a prírodnými vedami, trvajúc na prevahe

²⁴ MONNIER, P. *Le Quattrocento...* vol. II, p. 4 (передача слов Гуарино) - «Quis enim praestantiorum Manuele virum, aut vidisse aut legisse meminit, qui ad virtutem ad gloriam sine ulla dubitatione natus erat?...». Tá istá strana knihy Monniera, je odovzdaním slov Decembrio. „V tom, čo sa týka jeho poznania literatúry, nezdal sa byť človekom, ale anjelom“.

²⁵ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdělanost*. Praha 2003, s. 314.

slobodných vied; proti dialektickému racionalizmu podporoval takú predstavu o filozofii, podľa ktorej je ona posolstvom k životu (niečo podobné môžeme nájsť už u Sokrata), a do centra pozornosti umiestnil akt vôle ako cvičenia v slobode; veľa síl utratil na to, aby potvrdil prevahu a prvenstvo aktívneho života nad kontemplatívnym; a nakoniec mu patrí zásluha založenia prvej katedry gréckeho jazyka vo Florencii pod vedením v Taliansku sa skrývajúceho byzantského učenca Emanuela Chrysolora...

Avšak najviac vplývali na intelektuálny, duchovný, politický i kultúrny život Talianska v 15. st. už spomínaní dvaja predstavitelia epochy byzantskej renesancie, ak sa tak smieme vyjadriť Georgios Gemistos Plethon a Bessarion Nikejský. O prvom z nich ako o zakladateľovi či skôr inšpirátorovi založenia Platónskej akadémie vo Florencii a obroditeľovi platónskej filozofie na Západe netreba zvlášť hovoriť. Druhý, Bessarion Nikejský, bol hviezdou prvej veľkosti predovšetkým v kultúrnom hnutí tej doby a tiež na cirkevnej pôde. Ich význam je však natoľko veľký, že zmieniť sa o nich iba v krátkosti by bolo dehonestáciou tohto významu.

HIERONYM WOLF A POČÍATKY BYZANTOLOGICKÝCH ŠTÚDIÍ

Ján ŠAFIN

Hieronymus Wolf and the Beginning of Byzantine Studies

The town of Venice became the centre of Byzantine history studies interest and resources of the history in 15th century. However, 16th century and especially its first three decades, are considered to be the real beginning of humanistic and other western-european historygraphy interest of Byzantine history. The spreading of humanistic ideas from Apennine peninsula to other western-european countries, especially France, Spain, Germany, the Netherlands and England, caused increasing the interest in Greek language. The need for Byzantine history knowledge was felt more in the 16th century stormy and disturbed Germany. A lot of local humanists saw the Byzantine past as the possibility to get knowledge and experience in building the centralized state which Germany was definitely not in those days. The major role at constituting Byzantine studies in German language spoken territory was played by the younger contemporary of Luther, the secretary and librarian working for the rich merchant family of the Fuggers, Hieronymus Wolf (1516-1580) whose activities are paid attention by the author of the paper.

Key words: *Hieronymus Wolf, Byzantine studies, German territory, Byzantine history.*

Mnohí učenci i laickí bádatelia možno nebudú súhlasiť s tvrdením, že skúmanie byzantskej histórie predstavuje jednu z najťažších a v istom zmysle aj najdôležitejších oblastí ľudského myslenia. A nijako im to nemôžeme zazlievať, veď tu existuje také široké pole možností, na ktorom môžeme klásť dôraz na rôzne aspekty poznávania minulosti, súčasnosti, dokonca, v istom zmysle aj budúcnosti. A predsa, v postmodernom pretechnizovanom svete atómového veku, keď sa konzumom ovplyvnená generácia, stále radikálnejšie obsadzujúca scénu dejín, v inokedy úprimnom proteste proti existujúcim konvenciám a spoločenskému tlaku a v túžbe nájsť čosi hlbšie, povedzme spirituálnejšie, obracia k orientálnym praktikám „neskazených“ civilizácií, má dedičstvo Byzancie čo povedať. Aby sme mu ale mohli porozumieť, najprv ho musíme poznať. A to už nie je ľahká úloha. Veď ešte v 15.

storočí, kedy Európa stále častejšie prichádzala do styku s Východorímskou ríšou, sa ukázalo, že štúdium byzantských dejín sa stáva otvorenou úlohou, ktorú nestačí riešiť naivným a priveľmi zjednodušeným spôsobom stredovekých kronikárov, považujúcich impérium s centrom pri Bospore za hereckú protiríšu okcidentálneho sveta, ktorá okrem pohrdania hádam žiaden iný pocit v človeku ani nevyvolá.

Tento pocit má ale svoje historické žriedla, ktoré žiaľ siahajú nielen na teologickú pôdu stredovekej scholastiky ale aj k takému poprednému mysliteľovi ako bol **Francesco Petrarca** (1304 – 1374), ktorý niekedy v r. 1341 dospel k záveru o podstatnom rozdiel medzi grécko-rímskou civilizáciou a tými „vekmi barbarstva“, ktoré nastali po páde Ríma.¹ Učený Talian síce neakceptoval historiozofickú konštrukciu, ktorá vzišla z dielne strýka a dejepisca Fridricha Barbarossu **Otona z Freisingu**, rozprávajúceho o prenesení imperiálnych insígnií na Germánov. Avšak ani nadšenie pre Byzanciu tento výrazný podnecovateľ humanistických štúdií určite nezdieľal, čo je, berúc do úvahy premisy, z ktorých vychádzal, celkom pochopiteľné. Veď ako by sa dalo spojiť „umenie života“ rozpracované Petrarcom a postaviace proti stredovekému ideálu žertvy a nádeje na záhrobnú odmenu nové hodnoty duchovného aristokratizmu a zdokonaľovania pozemského bytia pomocou humanitnej kultúry – čo je najzrejmším významom obratu k obnove filozofie – s byzantským asketickým ideálom a pohrdaním týmto svetom? Hoci dnešní bádatelia hovoria o tom, že v Petrarcovom prípade máme pred sebou pokus o „humanizáciu“ kresťanstva, ktorý sám o sebe neobsahoval deštruktívne fermenty ani pre filozofiu ani pre reliгию, zdá sa, že podstatná časť Byzantíncov a aj samotný Petrarca to vnímali inak. No čo ešte nebolo vlastné Petrarcovi, pravdepodobne negatívne ovplyvnenému pri úsudkoch o Byzancii jeho učiteľom gréčtiny Barlaamom Kalabrijským, stalo sa takmer samozrejmosťou pre nasledujúcich učencov humanizmu a renesancie, stále menej kladúcich dôraz na konfesiónálne rozdiely. Pre mnohých z nich sa Byzantínci stali dlho hľadanými učiteľmi, ktorí mohli sprostredkovať kontinuitu helénskej kultúry od antiky až po ich súčasnosť. Hlavne vtedajší Apeninský polostrov sa stal druhým domovom pre učených východných exulantov. Práve tu, v starom centre mocného Rímskeho impéria pevnejšie ako v ktorejkoľvek inej krajine spojenej s Byzanciou, sa zrodila humanistická historiografia, z ktorej bude vychádzať aj neskoršie historické bádanie.²

¹ VAJNŠTEJN, O. L. *Zapadoevropejskaja srednevekovaja istoriografija*. Moskva 1964, s. 248.

² VAJNŠTEJN, O. L. *Zapadoevropejskaja srednevekovaja istoriografija*, s. 241.

Konkrétnym centrom záujmu o štúdium byzantských dejín a prameňov k týmto dejinám sa v 15. storočí doslova symptomaticky stali Benátky. Známe mesto, dlho po páde starého Ríma spadajúce pod konštantínopolské cisárstvo, sa časom nielen emancipovalo, ale od roku 1082 dokonca získalo vynikajúce obchodné privilégia od cisára Alexeja Komnena (1081 – 1118), ktoré mu pomohli postaviť sa na čelo vtedajšieho západného sveta. A Benátky časom natoľko zosilneli, že počas IV. križiackej výpravy v roku 1204 podnietili západných rytierov k dobytíu najprv Zadaru a potom aj „nedobytného“ Nového Ríma – Konštantínopolu. Okupácia Konštantínovho mesta priniesla nielen veľké víťazstvo a obrovský hmotný zisk, ale aj možnosť oboznámiť sa s množstvom dávnovej múdrosti, tak pozorne stráženej cisármi v Carihrade. Necelých 200 rokov po tejto anexii, okolo roku 1400, sa benátska chronografia stále častejšie začína ohliadať po byzantských prameňoch. Apropo, fakt, že práve Benátky stáli na počiatku byzantologických štúdií, bol umocnený ešte jednou dôležitou skutočnosťou, a to veľkou gréckou kolóniou, ktorá už oddávna existovala v tomto slávnom meste a ktorá sa neskôr stala jedným z centier gréckej vzdelanosti v emigrácii.³

Pravdepodobne prvým, ktorý ich dokázal používať pri opise udalostí blízkych vtedajšej dobe, bol **Lorenzo de Monacis**, autor diela „**Chronicon de rebus Venetis**“ (1421 – 1428). Niekedy v tom čase sa stalo čosi, čo poskytlo nové a oveľa efektívnejšie možnosti pri publikovaní starých rukopisov. Bolo to Gutenbergovo vynájdenie kníhtlače. Pod vplyvom tohto objavu údajne práve Benátčania prišli s nápadom vydávať knihy bežného formátu, ako ich poznáme dnes, ktoré postupne nahradili kódexy neraz obrovských rozmerov. Jedna z najlepších a najznámejších typografií tej doby, ktorá zohrávala vážnu úlohu až do konca 19. storočia, patrila práve Benátčanovi **Aldo Manuciovi**.⁴

Avšak za skutočný počiatok záujmu humanistickej a tiež inej západoeurópskej historiografie o byzantské dejiny je možné považovať 16. st., konkrétne jeho prvé tri desaťročia. Na jednej strane bol tento jav spojený s prehĺbením humanistickej historiografie a s narastaním erudície vzdelancov, stále častejšie pracujúcich s prameňmi a rozvíjajúcich kritickú metódu bádania, na druhej reformačný spor hľadal aj tu možnosti pre svoje riešenie. S rozšírením humanistických ideí z Apeninského polostrova do ďalších západoeurópskych krajín, hlavne do Francúzska, Španielska, Nemecka, Ho-

³ Pozri o tom GEANAKOPLES, D. J. *Greek scholars in Venice: Studies in the dissemination of Greek learning from Byzantium to Western Europe*. Cambridge 1962.

⁴ Pozri o tom LEGRAND, E. *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs au XVe et XVI siècles*. 4 vols. Paríž 1885 – 1906.

landska, Anglicka rastie záujem o gréčtinu. V 16. storočí počas vlády Ľudovíta XI. v Paríži prednáša gréčtinu **Georgios Hermonimos**, ktorého žiakmi budú traja poprední učitelia nielen tej doby, **G. Budeau, J. Reuchlin a E. Rotterdamský**. A je to hlavne Francúzsko, ktoré sa v 17. storočí stáva novým centrom byzantských štúdií. Mimochodom, tento záujem o „byzantské“ dejiny nemal iba náučné, ale aj politické pozadie. Jedným z jeho cieľov bolo upevnenie absolutistickej monarchie. Ľudovít XIII. sa naučil natoľko dobre grécky, že preložil „**Poučenia**“ diakona Agapéta cisárovi Justiniánovi I. Veľkému. Konštantínopol s jeho cisárskym dvorom a nadčasovou slávou bol mnohými vnímaný ako „**Paríž Orientu**“.⁵ Za podpory kráľovskej moci bolo organizované publikovanie gréckych kníh v louverskej typografii, pre ktorú odliali špeciálne kráľovské písmo. Od roku 1645 sa začalo s vydávaním súhrnu byzantských historikov, známeho pod názvom „**Corpus Byzantinae Historiae – Corpus Parisinum**“. Vydavatelia tohto korpusu sa snažili publikovať texty podľa najkvalitnejších rukopisov. K práci nad vydávaním byzantských prameňov boli pozvaní najlepší európski učitelia, ktorých činnosť usmerňoval **Philippi Labbaei** (1607 – 1667). Publikovanie parížskeho korpusu trvalo do roku 1711 a spolu bolo vydaných 42 tomov in folio, ktoré obsahovali diela všetkých do tej doby známych a významnejších byzantských spisovateľov. Cyklus byzantských análov bol prejdený od 5. po 15. storočie, čím bol položený základ pre plnšie vydanie byzantských historikov. Toto bol prvý pokus o reprodukciu histórie Byzancie, vnímanej ako samostatná časť všeobecných dejín.⁶

Avšak skôr, než sa tak stalo, bola potreba znalostí byzantských dejín ešte ostrejšie pociťovaná v znepokojenom Nemecku 16. storočia. Mnohí miestni humanisti videli v byzantskej minulosti možnosť poučiť sa pri budovaní centralizovaného štátu, ktorým Nemecko v tej dobe určite nebolo. Hlavnú úlohu pri konštituovaní byzantológie v nemeckej jazykovej oblasti nesporne zohral mladší Lutherov súčasník a sekretár i bibliotekár bohatej kupcovej rodiny Fuggerovcov **Hieroným Wolf** (1516 – 1580).

Hieroným Wolf sa narodil 13. augusta 1516 ako potomok v jednej schudobnejšej šľachtickej rodine v Oettingene, blízko Nordlingenu, vtedajšieho centra rovnomenného grófstva. Už v detstve, počas štúdia v Nordlingene a Nürnberegu prišiel do styku s humanistickým myšlienkovým bohatstvom. Avšak až po niekoľkoročnej praxi pisára v grófskej kancelárii mohol odísť v roku 1535 do Tübingenu k **Joachimovi Camerariusovi**, mužovi všestran-

⁵ CIOCAN-YVANESCU, R. Les débuts des recherches byzantines en France à l'époque du „Grand Dessein“ (1598 – 1609). In *XII Congrès international Science History, Rapport III, commissions*. Viedeň 1965, p. 9 – 18.

⁶ KURBATOV, G. *Istorija Vizantiji*. Leningrad 1975.

nému, ktorého považovali za jedného z najlepších gréčtinárov v Nemecku. Wolf počas štúdia u Camerariusu získal rozsiahle znalosti z gréckej literatúry aj jazyka. Avšak nové podmienky, v ktorých sa Nemecko ocitlo, ho nútili študovať právo a potom nastúpiť do funkcie sekretára biskupa vo Würzburgu. Napriek určitým materiálnym výhodám z podobnej činnosti, Wolfa viacej lákala práca na poli humanistickej literatúry. Preto odchádza do Wittenbergu, kde miestna univerzita prežívala skutočný rozkvet. Vedúcou intelektuálnou postavou bol **Phillip Melanchthon**, muž s dobrými kontaktmi aj na východných pravoslávnych hierarchov. Ocitnúc sa v takýchto podmienkach, Wolf čoskoro a bez zvláštnych škrupúl zakotvil v reformačnej pevnosti. Popri klasike sa vo Wittenbergu venoval matematike a tiež astrológii, na ktorej prehnane lipol počas celého nasledujúceho života. No v roku 1539 z peňažných dôvodov opustil Wittenberg, aby viedol nestály život intelektuálneho tuláka, bežný u humanistov tej doby. Neskôr ho nájdeme ako učiteľa v Nürnburgu a Oettingene, a potom opäť vo Wittenbergu. V roku 1543 prišiel vďaka Melanchthonovmu odporúčaniu na rektorát do Mühlhausenu, teda na miesta, z kadiaľ dve desaťročia skôr v rokoch 1524 – 25 viedol Thomas Müntzer sedliacke povstanie. Avšak už po dvoch rokoch kvôli tomu, že okrem starých jazykov musí učiť aj základy písania a čítania, úrad opúšťa. Nasledujú kratšie pobyty v Nürnburgu, Tübingene, Štrasburgu, Bazileji a Paríži, počas ktorých uzavrel priateľstvo s mnohými učencami, okrem iných aj s vydavateľom **Johannesom Oporinusom**. Zároveň na seba upozorní ako prekladateľ antických rečníkov a edícií, hlavne Isokrata a Demosthena. V roku 1551, v tom istom roku, kedy v Paríži vydal prvú štúdiu o Isokratovi v európskych dejinách, zároveň vstúpil na šesť rokov do služby k Fuggerovcom, čím sa začala najdôležitejšia etapa jeho života.

Fuggerovci, pôvodne barchetoví tkáči a už zakrátko po objavení sa na historickej scéne kníhtlače nakladatelia z Augsburgu, dokázali šikovne využiť podmienky vznikajúceho kapitalistického spôsobu výroby, a tiež dobré vzťahy so stále silnejšími Habsburgovcami. Prístup k baníctvu v Tirolsku a na Slovensku im zaistil dostatočné množstvom drahých kovov. Ich kapitál sa v roku 1546 pohyboval na hodnote okolo 7 000 000 guldenov. Navyše už od čias Jacoba Fuggera (z r. 1469) nezostali mimo levantského obchodu s koreninami, hodvábom a vlnou, ktorý smeroval hlavne cez Benátky, a ktorý im prinášal dostatočne veľké zisky na to, aby sa zriekli slovenského baníctva. Avšak príčina stiahnutia kapitálu zo Slovenska tkvela ešte niekde inde, a to v nebezpečenstve hroziacom zo strany Turkov, ktorí po roku 1547 stále hlbšie prenikajú aj do Strednej Európy. Toto nebezpečenstvo trápilo

nielen Fuggerovcov, ale aj mnohé európske mocnosti. Od prvého obliehania Viedne v r. 1529 sa mohol Západ na vlastné oči presvedčiť, aké osudné turecké útoky môžu byť. No islamské nebezpečenstvo malo aj svoju pozitívnu stránku, minimálne v tom, že podnietilo vznik množstva literatúry o Byzancii a Turkoch, ktorá sa snažila apelovať na obranyschopnosť ľudu. Hľadané príklady poskytovali hlavne dejiny Byzancie. Tento fakt nútil spájať praktické výsledky propagandy s vedeckým spracovaním témy. A tu sa služba Hieronyma Wolfa stáva významným míľnikom.

Bez ohľadu na angažovanosť popredných Fuggerovcov v pápežskej politike, ktorú nemohli ignorovať už len kvôli svojim obchodným záujmom a prepojeniam na Habsburgovcov, stala sa táto rodina popredným podporovateľom a mecenášom humanistov. **Anton Fugger** (1493 – 1560), majiteľ obchodného domu v dobe, kedy bol Wolf pozvaný do Augsburgu, knihám rozumel veľmi dobre. Okrem iného sa postaral o to, aby sa Jacobom Fuggerom založená knižnica rozrástla na 15 000 zväzkov, súc obohatená o hodnotné diela klasikov. Jej spravovaním boli poverovaní poprední učitelia, medzi nimi aj Wolf. Hieronym navyše dobre vychádzal so svojim súčasníkom **Johannom Jacobom Fuggerom** (1516 – 1575), synom Antonovho brata Raymunda, ktorému bavorský kráľ Ľudovít I. nechal postaviť pamätník, aby ho aj takýmto spôsobom oslávil ako podporovateľa vedy. Gróf Johann Jacob bol nesporne vzdelaným mužom. Študoval v Ingoldstadte, Padove a Bologni, aby sa neskôr stal radcom v službách Karola IV., Ferdinanda I. a Maximiliána II. Taktiež bol činný ako historik. Preto nie je náhoda, že v r. 1565 sa vzdal obchodnej činnosti, ku ktorej nikdy nemal vzťah, a radšej vstúpil do služieb bavorského vojvodu Albrechta V. Nakoniec 4 roky pred svojou smrťou, v r. 1571, predal znamenitú domácu knižnicu Fuggerovcov, aby sa táto stala základom pre dnešnú bavorskú štátnu knižnicu. Mimochodom Johann Jacob Fugger práve Wolfovi venoval Demostenov preklad, ktorý vyšiel v Bazileji u J. Oporiniusa asi v r. 1549. Toto venovanie významne napomohlo nástupu Wolfa do funkcie sekretára pre latinskú korešpondenciu („**ab epistula Latinis**“) a zároveň knihovníka k Fuggerovcom. Žiaľ, hovoriť o nejakých detailoch počas jeho služby u spomínaných augsburgských obchodníkov nemôžeme, lebo k dispozícii máme len veľmi málo spoľahlivých správ. Vieme iba toľko, že Wolf sa sťažoval na nízky plat, dvorné spoločenské povinnosti, vyplývajúce z jeho úradu a podobne. V každom prípade bol pozývaný k dvoru svojich mecenášov a tiež k politickým jednaniam, dotýkajúcim sa predovšetkým tureckého nebezpečenstva. Práve tieto aktuálne politické novinky Wolfa inšpirovali k presedlaniu z gréckych a latinských

klasikov na byzantských autorov. Ich diela mohol nájsť či už u Fuggera, v Augsburgu alebo vo Viedni.

Aj preto už zakrátko predložil Johannesovi Oporiniusovi tri diela na vydanie. V r. 1557 vyšla **Svetová kronika Joannesa Zonarasa**, siahajúca až po rok 1118. Toto „**Edicio princeps**“ bralo do úvahy päť kódexov, z toho za tri boli vďačný bývalému správcovi Fuggerovho domu **Hansovi Derschwamovi** (1494 – 1568), ktorý sa v r. 1553 ako súkromná osoba dobrovoľne pripojil k vyslanectvu cisára Ferdinanda I. k sultánovi Sulejmanovi Krásnemu. Derschwam totiž od potomka bývalého cisárskeho rodu Kantakuzenovcov získal Zonarasov spis za 180 dukátov. Druhý sa mu podarilo kúpiť za 30, a tretí dal jednoducho prepísať. Štvrtý kódex, použitý Wolfom, pochádzal zo súkromnej knižnice Fuggerovcov a piaty si vypožičal z Viedne. Nemožno pochybovať o tom, že Derschwamov návrat v r. 1555 bol rozhodujúcim podnetom k onomu prvému vydaniu, ktoré sa podarilo zrealizovať v rekordnom čase 10 mesiacov.

Na Zonarasovo dielo chronologicky nadväzuje bohatý opis **Niketasa Choniatesa** siahajúci, podobne ako v prípade Zonarasa, do jeho doby. Wolf pri publikovaní latinského prekladu v r. 1557 využil Codex Augustanus z mestského vlastníctva, a dva opisy z Fuggerovej knižnice. Z publikácie sa dá vycítiť, že Choniatesovo dielo vďaka svojim informáciám a tiež prepracovanému štýlu robilo Wolfovi väčšiu radosť, ako Zonarasova Kronika.

V roku 1562 pribudol ďalší diel písomných prameňov k byzantskej histórii. **Nikeforos Gregoras**, svojho času hlava konštantínopolských intelektuálov, ktorého akmé pripadlo do prvej polovice 14. st., svojou „**Rímskou históriou**“ nadväzoval na Niketasa, predlžiac ju až po rok 1359. Wolf edíciu prvých 11 z 37 kníh spojil s udalosťami z doby učeného cisára **Andronika II. Palaiológa** (1282 – 1328), informácie o ktorých čerpal z diela Gregorasovho súčasníka **Georgiosa Pachimeresa**, ktoré sa taktiež nachádzalo v Augsburskej knižnici. Pachimerova práca vďaka svojim neustranným informáciám o Turkoch začalo v tej dobe vytláčať kedysi populárne **Ouvres Laonikosa Chalakokondylesa**. Zároveň nechal na prvú stranu vytlačiť túto pozoruhodnú vetu: „**Ita quatuor his scriptoribus, Zonara, Choniata, Gregora, Chalcocondyla, coniunctis integrum Byzantinae historiae corpus a Constantino Magno ad Constantinum postremum et Constantinopolim a Turcis occupatam et possessam, habituri sunt studiosi.**“ Takto bola byzantská história po prvýkrát v novodobých európskych dejinách zachytená ako samostatný úsek svetových dejín. Zároveň bolo jej

štúdium odporúčané a uľahčené skrze podrobný predhovor a z väčšej časti dvojazyčne publikovaného pramenného materiálu.

Avšak história Východorímskej ríše nemá byť študovaná iba sama pre seba. Patriota Hieronýma Wolfa trápila potupa, ktorú kresťanom uštedrili nebezpeční Turci. Dúfal, že nemecký cisár Ferdinand II. spolu s nemeckými kniežatami by sa mohol postaviť do cesty ich bezhraničnej rozpínavosti. K tomu mali napomôcť práve diela byzantských učencov, prevažne historikov, poskytujúce veľa poučného materiálu. Zároveň bol ale presvedčený, že byzantskí cisári boli nedbalí vo vedení úradu, skúpi, kde nemali byť, a rozhadzovační v zbytočnostiach. Toto spolu s vnútornými rozpormi, nespoľahlivou aristokraciou, hašterivým a nevzdelaným mníštvom a lenivým ľudom prispelo k posilneniu Turkov. Jeho niekedy až krajne nespravodlivé úsudky o byzantskej vláde sú napriek tomu poučné. Minimálne tým, že ukázali na možnosti pochybenia, pokiaľ budeme na vec pozeráť iba jednostranne, nebudeme brať do úvahy historický vývoj, odignorujeme relevantné fakty, medzi ktoré patrila aj latinská expanzia smerom na Byzanciu v čase, kedy táto prechádzala zložitými konštitučnými zmenami a bola zároveň ohrozovaná novou vlnou z islamského sveta. Napriek tomu Wolf v spomínaných udalostiach našiel jednoduché poučenie, že v jednote je sila, že habsburskí cisári musia prekonať polyarchiu, aby mohli realizovať jednotu kresťanského sveta.

Pohrdavý Wolfov tón zostával postupne osamotený. Napriek tomu, že bol považovaný za takmer „objaviteľa byzantskej histórie a svetovú historickú osobnosť“, jeho bezprostrední nasledovníci a mladší súčasníci, ako **Wilhelm Holzmann-Xylander** (1532 – 1576), venujúci svoje dielo práve Fuggerovcom, neobyčajne učený **Martin Kraus** (1526 – 1607) známy skôr ako **Crusius**, inak autor znamenitej „**Turkogrécie v ôsmych knihách**“, či **Dávid Goeschelius** (1556 – 1617), sa snažili vyvarovať jeho extrémov. Stále sa ale našlo dosť učených kritikov Byzancie, takých ako bol „priateľ Turkov“ a právnik **Johannes Loewenklav, Lenclavius** (1533 – 1593), ktorý vydal mnohé dôležité pamätníky byzantského cirkevného a občianskeho práva, potom zákony „vojenské“, „námornícke“, „poľnohospodárske“, „Eklogu“, ustanovenia konštantínopolských snemov, výklady Harmenopula, Teodora Balsamona, Matúša Vlastara, „Sinopsis“, „Baziliky“ atď.⁷ Našťastie tu existovala istá protiváha, ktorá umožnila ďalší rozvoj štúdia Byzancie z pozície, Tacitovsky povedané, sine ira et studio.

Napriek všetkej rôznorodosti názorov a hodnotení, výskum zákonitej pokračovateľky rímskej ríše, ktorú práve Wolf v predhovore k byzantským

⁷ KURBATOV, G. *Istoriija Vizantiji*, s. 23.

historikom v r. 1562 pomenoval Byzanciou⁸, bol na svete. Samotný Wolf ho napriek všetkým kritickým výhradám mimoriadne podporoval, uvedomujúc si relevantnosť novej spoločenskej disciplíny. Vedený svojim astrologickým „superstitionom“ (poverčivosťou), latinsky publikoval hermetické spisy, skoncipoval poznámky ku Georgiosovi Gemisthovi Plethonovi (asi 1355 – 1452), komentoval často čítaný traktát známeho latinofila Demetrios Kydonesa „O pohrdaní smrťou“ (Todesverachtung), a nakoniec predložil jeden, hoci nedostatočne pripravený výťah z byzantského Suidasovho Lexikónu. Tieto vydania v podstate slúžili iba „potrebám dňa“. Väčší význam si získal jeho korpus byzantských historikov. Oporinus pokračoval v ich vydávaní, s tým, že ich užitočnosť obohatil o genealogické tabuľky. V rokoch 1566 – 67 len samotný latinský preklad vydal jeden francúzsky knihovník pod názvom „**Corpus universae historiae praesertim Byzantinae**“. S nepatrným rozšírením v r. 1568 prebral spomínané vydanie pod Wolfovým pomenovaním frankfurtský typograf **Petrus Fabricius**. Práve toto neskôr slúžilo ako základ pre osemzväzkový francúzsky preklad z rokov 1627 – 1707.

Avšak historiografia v 17. storočí nevytvorila významnejšie diela z cirkevných, politických či kultúrnych dejín Byzancie. V tejto oblasti sa v mnohom iba vrátila k tradičným stredovekým análom, ohraničujúc sa prevažne prerozprávaním existujúcich prameňov. Príkladom takejto práce je inak veľmi hodnotné dielo **L.-S. Tillemonda** (1637 – 1695) z dejín rímskej ríše a cirkvi. Jeho „**Histoire des Empereurs et des autres Princes durant les six premiers siècles de L'Eglise jusqu'à Anastase**“ (Paríž, 1700 – 1704), je predovšetkým pokusom o zosystematizovaný výklad pramenného materiálu. Podobným dielom bola aj „**História Konštantínopolu**“ **Louisa Cousina** („**Histoire de Constantinople depuis le regne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'empire traduite sur les originaux grecs par Mr. (Louis) Cousin, I-VIII**“.; Paríž 1672 – 74).⁹ Možno teda plným právom zdôrazniť, že od Wolfovho korpusu vedie priama cesta k parížskej edícii a jej benátskej dotlači,¹⁰ a od tejto až k dodnes celkom neprekonanému bonnskému corpusu.¹¹

⁸ KRYŠTOF, biskup olomoucko-brněnský. *Úvod a přehledné dějiny byzantského státu. Byzantologie I.* Prešov 1995, s. 8.

⁹ KURBATOV, G. *Istorija Vizantiji*, s. 31.

¹⁰ **Parížske zbierky byzantských historikov** boli vydávané od roku 1645. Neskôr ich znova publikovali v Benátkach, preto tiež **benátske**. No napriek tomu, že ich reprint vyšiel v 18. storočí, čoskoro sa stali knižnou vzácnosťou.

¹¹ Staršie vydania byzantských historikov neboli vždy najpresnejšie, a neraz vyžadovali nové a pozorné korektúry, ktoré umožnili objavy ďalších rukopisov, roztrúsených po popredných európskych knižniciach. To bol jeden z dôvodov, prečo sa nedocenený

Hieroným Wolf v roku 1557 sa vzdal ďalšej činnosti u Fuggerovcov, lebo mu až príliš prekážali rôzne nudné administratívne povinnosti. Prebral vedenie mestskej knižnice v Augsburgu a zároveň rektorát na miestnom gymnáziu sv. Anny, kde sa osvedčil ako dobrý pedagóg bez toho, aby prerušil svoju filologickú aktivitu. Zomrel 8. 10. 1580 v Augsburgu. O uznaní jeho služby súčasníkmi hovorí nápis na náhrobnom kameni.

Napriek všetkým nedostatkom, ktorým sa Wolf nedokázal vyhnúť, zostáva jeho dielo cenným príspevkom k štúdiu zatracovanej i obdivovanej Byzancie, ktorej dejiny sa snaží vidieť cez dostupný pramenný materiál a nie neprajnícke a predpojaté osočovanie. Zároveň svojou aktivitou nepriamo spochybnil známu historickú konštrukciu **Otona Freisingenského** o prenose imperiálnych insígnií na Germánov, ktorá v čase rozkladu a následnej franko-germánskej obnovy niekdajších západorímskych provincií prispela k zrodu nového súperenia v dejinách, tentoraz medzi Východom a Západom, ktoré po čase vystriedalo predchádzajúci protiklad Sever – Juh.

nemecký historik a politik **Barthold Georg Niebuhr** (1776 – 1831) počas svojho pobytu v Bonne rozhodol zostaviť plán plného zozbierania byzantských historikov, ktoré malo predstaviť ich práce v novom kritickom vydaní, s rôznymi variantmi pri čítaní textov (podľa jednotlivých rukopisov), s latinským prekladom, predhovorom a poznámkami. Samotný Niebuhr pre tento **Corpus** pripravil vydanie **Agathia** (Bonn 1828) a spolu s Beckerom a Classenom zhromaždil fragmenty z historikov **Deksippa, Eunapia, Petra Patrikia, Priska, Malcha a Menandra** (Bonn 1829). Niektoré skôr publikované práce, napríklad z **Corpus Parisinum**, boli podrobené kritickému prepracovaniu a znova vydané. Iné jednoducho iba prebrali z parížskej edície. No ďalšie ako dielo **Leva Diakona, Georgiosa Sfranzesa, Konštantína Porfyrogeneta a i.**, boli také, ktoré sa v dovtedy pravdepodobne najlepšom vydaní byzantských historikov vôbec neobjavili. Po Niebuhrovej smrti r. 1831 až do roku 1897 v tomto vydaní pokračovala **Berlínska akadémia**. Publikácia korpusu byzantských historikov, známa pod oficiálnym názvom **Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, nakoniec zabrala 50 zväzkov. Avšak kvôli Niebuhrom v Bonne začatému dielu ho historici poznajú predovšetkým ako **Bonský korpus**. Vďaka týmto novým a nesmierne cenným i objemným publikáciam sa medzi učencami či už v Európe, alebo aj inde vo svete definitívne prebudil záujem o neznámu a zatracovanú Byzanciu. Žiaľ tento záujem nikdy nepresiahol akademické a odborné kruhy, aj to neraz úzko špecializované.

ČESKÝ SEVEROZÁPAD V KONFESNÍCH PROMĚNÁCH 17. STOLETÍ

Jan KILIÁN

North-West part of Czechia in confessional changes in 17th century

The paper aims at finding out the religious situation in the territory of Czech Krušné Hory at the end of 16th and especially during 17th century, when, as a result of events at Bílá Hora, the former mostly Lutheran territories were ordered the process of re-Catholicism controlled by the state. It was the territory where the events leading to starting the 30-years war occurred, and where the longest process of re-Catholicism was recorded. The attention will also be paid to the role of pilgrimage places and miracles connected in the process of re-Catholicism.

Key words: *the territory of Czech, Krušné Hory, 17th century, process of re-Catholicism, Lutheranism, pilgrimage places, miracles.*

Země Koruny české byly v rámci evropských států v 16. století ojedinělým jevem – na poměrně úzkém teritoriu pod vládou habsburského panovníka koexistovalo hned několik různých konfesí. Idylické soužití to nebylo.¹ Od husitských válek byla dříve dominantní katolická strana spíše v defenzivě, ačkoli však ztrácela početně, mocenské pozice vyklidit nehodlala. Stav, který panoval až do roku 1609, nastolila prakticky basilejská kompaktáta, která byla pokusem českých husitů legálně zakotvit čtyři pražské artikuly.² V zemi se projevoval citelný nedostatek řadového duchovenstva, fary na mnoha místech v Čechách nebyly obsazeny. Nový český správce a posléze král Jiří z Poděbrad přichystal převzetí moci ve prospěch kališníků, plodem let jeho vlády byla také nová, ryze česká církev, Jednota bratrská.³ Rostoucí animozita mezi kališníky a katolíky za následné vlády prv-

¹ Srovnej např. MÍKA, A. *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526 – 1627*, Praha 1974 nebo VÁLKA, J. *Tolerance či koexistence? K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století*. In *Studia Comeniana et Historica* 18, 1988, č. 35, s. 63 – 75.

² Viz ŠMAHEL, F. *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*, Praha 2012 a KRCHŇÁK, A. *Čechové na basilejském sněmu*, Svitavy 1997 či BECHYNĚ, J. *Kompaktáta*. In *Historický obzor* 7, 1996, č. 1/2, s. 37 – 40.

³ K tomu ŘÍČAN, R. *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957 nebo MOLNÁR, A. *Boleslavští*

ního Jagellonce, Vladislava II., vyústila v krvavé násilí v pražských městech a hrozila přerůst v občanskou válku. Obě strany ale našly dostatek ochoty ke kompromisu, jímž se stal kutnohorský náboženský mír (1485). Tím byla zakotvena rovnoprávnost katolické a evangelické ideologie, protivné strany se měly do budoucna vystříhat provokací a inzultací, katolíci ještě příslibili pokusit se vyjednat u papežského stolce schválení basilejských kompaktát. Smlouva byla sice časově omezena, ale ještě před svým vypršením byla prohlášena za platnou na věčné časy.⁴

Na počátku 16. století vyrostl i stávajícím českým denominacím za západními hranicemi nový konkurent, učení augustiniánského řeholníka Martina Luthera, zachvacující celé Sasko a Míšeňsko, posléze rovněž další německá knížectví. Požadavek života podle evangelia a brojení proti církevním odpustkům byly jen některými ze shodných rysů s Janem Hussem. Vždyť Luther neváhal s přihlášením se ke svému českému předchůdci a s odsouzením jeho exekuce. To samozřejmě nemohlo zůstat utajeno v českém prostředí a k Lutherovi se začali hlásit ti z podobojích, kteří nebyli spokojeni s konservatismem své strany. Luteráni odmítali uctívat Pannu Marii a další svaté, odmítali papežství i mnišství, hierarchické uspořádání církve a víru ve spasení na základě dobrých skutků. Základem pro ně byla Bible a Ježíš Kristus jako prostředek vykoupení. Na rozdíl od katolíků uznávali luteráni podřízení své církve světské moci a jejich kněží se mohli ženit. To staroutrakvisté se od katolíků lišili de facto pouze přijímáním z kalicha a tím, že slavili svátky Jana Husa a Jeronýma Pražského. Mši svatou však celebrowali latinsky, uznávali svaté a Pannu Marii, konali procesí a zpovědi, takže katolíkům rozhodně trnem v oku nebyli. V Čechách se ale nyní formovala frakce novoutrakvistů, propagující Lutherovy myšlenky a zvoucí do Čech německé luteránské kazatele, sympatie k nim netajila ani Jednota bratrská.⁵ Ohrožení staroutrakvisté se hodlali sjednotit s katolíky, s jedinou podmínkou, že jim bude povoleno zachovat přijímání podobojí.

Za těchto poměrů se ujal vlády v českých zemích Ferdinand I. Habsburský,⁶ který obratem zakročil proti příliš mocným úředníkům a urovnal poměry v Praze, kde paradoxně musel upřednostnit před silnou katolicko

bratří, Praha 1952.

⁴ Podrobně ŠMAHEL, F. *Husitská revoluce* 4. Praha 1996.

⁵ Nejnověji k problematice JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O. et al. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha 2009. Srovnej též HRUBÝ, F. Luterství a novoutrakvistismus v českých zemích v 16. a 17. století. In *Český časopis historický* 45, 1939, s. 31 – 44.

⁶ K němu nejnověji KOHLER, A. *Ferdinand I. 1503 – 1564. Fürst, König und Kaiser*, München 2003 a SEIPEL, W. (Hg.). *Kaiser Ferdinand I., 1503 – 1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*. Wien 2003.

*Jezuitský areál v Chomutově.
Foto Jan Kilián*

-utrakvistickou stranou novoutrakvisty. V jihotyrolském Tridentu posléze započal koncil, svolaný jako reakce na církevní proměny v Evropě.⁷ Současně probíhající Šmalkaldská válka našla svůj český odraz v prvním protihabsburském odboji, za jehož neúspěch zaplatila především města, hospodářsky i mocensky citelně oslabená.⁸ Podepsání Augsburského míru v Říši však Habsburkové zabránit nedokázali a ten se stal pro české

evangelíky velkou výzvou. Ferdinand I. přitom s velkým úsilím zahájil v Čechách rekatolizaci – na pomoc si přivedl jezuity a podařilo se mu rovněž obnovit pražské arcibiskupství, které obdařil podkrušnohorskými klášterními panstvími Osekem a Světcem. Při vědomí, že v jednotě je síla, se začali ještě více sbližovat novoutrakvisté a Jednota bratrská. V šedesátých letech se i reálně uvažovalo o jejich církevním spojení. Když pak přijel roku 1575 do Prahy na sněm císař Maxmilián II., požádali jej novoutrakvisté o možnost sepsat svou konfesi, což jim panovník povolil. Domníval-li se, že opět dojde k tomu, k čemu před lety, tedy že se stavové na znění neshodnou, osudově se spletl. Společná novoutrakvisticko-bratrská komise vypracovala originální Českou konfesi, jakýsi kompromis mezi vyznáním augsburským, kališnickým a bratrským.⁹ Ke článkům konfese ještě její signatáři přidali církevní řád pro českou církev a požadovali, aby konzistoř podobojí byla svěřena do pravomoci zástupců stavovské obce, z nichž také měli být voleni ochránci vyznání, tzv. defenzoři. Očividně zaskočený císař Maxmilián slíbil odpověď, která se protáhla na několik měsíců. Váhal. Nakonec v září 1575 před stavovskými vyslanci slíbil ústně, nikoli písemně a tudíž nezávazně, že hodlá předloženou konfesi akceptovat.¹⁰

Zvláště luteránství se ale po Čechách již velmi rozšířilo. V celých severozápadních Čechách a v lužicko-slezském pohraničním pásmu záhy luteráni převládli, existovaly mezi nimi jen ostrůvky katolíků či kališníků. Stoupen-

⁷ JEDIN, H. *Geschichte des Konzils von Trient I – IV*. Freiburg im Breisgau 1951 – 1975.

⁸ Viz VOREL, P. (red.). *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Pardubice – Praha 1999.

⁹ HREJSA, F. *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912 a nověji DAVID, Z. V. Utraquists, Lutherans, and the Bohemian Confession of 1575. In *Church History* 68, 1999, s. 294 – 336.

¹⁰ PÁNEK, J. *Zápas o Českou konfesi*. Praha 1991.

Děkanský chrám v Mostu. Foto Jan Kilián

ci učení Martina Luthera také zahájili útoky na fary, hlavně tím způsobem, že ve chvíli úmrtí nebo přeložení svého katolického či kališnického duchovního správce povolávali na jeho místo kazatele dle svého zaměření. Kde to nebylo možné, navštěvovali pastory v blízkém okolí, což se mimo jiné dělo i v severočeském Hrobě. Reformovaná šlechta na fary na svých panstvích také chtěla dosazovat přívržence nových učení a mnohde se jí to podařilo. Kde ne, snažila se alespoň duchovním ztrpčovat život. Totéž platilo i o školních kantorech. V Mostě si měšťané opatřili luteránského učitele a drželi si jej i přes arcibiskupovy příkazy k jeho vypovězení.¹¹

Císař Rudolf II.¹² nerezidoval v Praze ani celý rok, když mu papežský nuncius Bonhomini předložil v bodech program české protireformace. Hlavním problémem byl však nedostatek kněží. Např. jen v mosteckém děkanství bylo vakantních hned pět far. Podstatným důvodem bylo i to, že katoličtí duchovní jistě nijak netoužili po příchodu mezi protestantskou většinu a raději se poohlíželi po nějakém méně nebezpečném místě. Jako takřka neřešitelný problém se ukázaly spory o fary s pozemkovými vrchnostmi. Ty arcibiskupovi na mnoha místech znemožnily dosadit na ně katolické kněží a podobně se chovala i některá města, zvláště opět ta v podkrusnohorském pásmu, plně již zasažená luterstvím. Krupka, Loket ani Kynšperk nad Ohří nebyly výjimkou v tom, že si svévolně obstaraly duchovního své konfese, nedbajíc arcibiskupova kolátorského práva. Někteří evangeličtí šlechtici dělali vše pro to, aby katolickým duchovním na svých statcích život co nejvíce ztrpčili. Nabádali své poddané, aby takovým farářům neod-

¹¹ K tomu HORSKÝ, J. Příspěvek k diskusi o luterství v Čechách v 16. a na počátku 17. století. In *Ústecký sborník historický* 2000, s. 224 – 235; KOCOUREK, L. Vrchnost, města a luterská reformace v severních Čechách. In Macková, M. (red.). *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 63 – 69 a WOLKAN, R. *Studien zur Reformationsgeschichte Nordböhmens*, Prag 1883.

¹² K němu zvláště JANÁČEK, J. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha – Litomyšl 1997; VOCELKA, K. *Rudolf II. und seine Zeit*. Wien – Köln – Graz 1985; a EVANS, J. W. R. *Rudolf II and His World*. Oxford 1973.

*Kostel v krušnohorském Cínovci.
Foto Jan Kilián*

váděli desátek, vybízeli je k návštěvě a k využívání služeb pastorů v okolí, bránili jim v užívání k faře náležejících nemovitostí a příjmů. Katoličtí faráři pak leckde nebyli schopni vůbec hospodářsky obstát.

Velkou čarou přes rozpočet katolickým snahám byl Rudolfův Majestát (1609), který umožňoval svobodu náboženského vyznání naprosto každému, kdo se hlásil k České konfesi, doplněný o tzv. Porovnání, vymezující vzájemný poměr mezi katolíky a evangelíky.¹³ Byla do něho zakomponována také preambule, že si evangeličtí poddaní z královských měst a z komorních panství mohou legálně ve svých obcích budovat vlastní kostely a hřbitovy. Náboženský ruch v Če-

chách tehdy velmi zesílil a skutečně začaly být také stavěny nové bratrské sbory a luteránské kostely, na pojednáváním severozápadě mj. jak v královském Mostě, tak v poddanském Hrobu. Naopak program katolické obnovy, dostávající výraznou podporu nástupem Jana Lohelia na arcibiskupský stolec,¹⁴ byl ve druhé dekádě 17. století uplatňován mnoha šlechtici římské konfese na jejich panstvích. Nový český král Matyáš, od roku 1612 také císař, rozhodně změnu habsburského kursu nechystal. Plnou podporu poskytoval pouze katolíkům, zvláště vládní skupině kolem nejvyššího českého kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic.

Rekatolizace v Čechách rozhodně nebyla výlučnou záležitostí až doby pobělohorské, tehdy jen dosáhla masových rozměrů a dokročila na svobodné stavby.¹⁵ Poddaní však byli nuceni k návratu do lůna římské církve

¹³ K Rudolfově Majestátu nejnověji JUST, J. 9. 7. 1609. *Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody*. Praha 2009. Viz také GINDELY, A. *Geschichte der Ertheilung des böhmischen Majestätsbriefes von 1609*. Prag 1858; GLÜCKLICH, J. Koncept Majestátu a vznik Porovnání. In *Český časopis historický* 23, 1917, s. 110 – 128 a KROFTA, K. *Majestát Rudolfa II*. Praha 1909.

¹⁴ K němu Johann DLABACZ, G. *Leben des frommen prager Erzbischofs Johann Lohelius, ehemaligen strahöwer Abtes*, Prag, s. d. a KADLEC, J. Reformní působení strahovského opata Jana Lohelia v premonstrátských klášterech ve Slezsku a v Polsku. In *Bibliotheca Strahoviensis* 4 - 5, 2001, s. 91 – 104.

¹⁵ Srovnej PÁNEK, J. *Nástup rekatolizace ve střední Evropě*. In Francek, J. (red.).

již mnohem dříve. Tato rekatolizace probíhala většinou v relativní tichosti, málokde vyvolala odpor přerůstající v rebelii jako v Chomutově. Díky vlivu ze sousedního Saska¹⁶ a početnému německému obyvatelstvu zde získali luteráni většinu, podporováni i vrchností, Bohuslavem Hasištejnským, ustavujícím v Chomutově evangelického kazatele a v městské škole také učitele. Na jiných místech panství dokonce Hasištejnský katolíky přímo utlačoval a nutil jim protestantského pastora. Zanedlouho se však ve městě zcela změnila poměry. Nový majitel panství, nejvyšší český hofmistr Jiří Popel z Lobkovic, zapřísáhlý katolík, povolal roku 1589 do Chomutova jezuity, kteří si tu zřídili s jeho podporou kolej. Konflikty na sebe dlouho nenechaly čekat, kolej existovala sotva chvíli, když byla davem místních napadena a vyplněna. Potlačení bylo kruté, dva ze vzbouřenců nechal Lobkovic při následném procesu popravit.¹⁷

Složení rad v mnoha českých městech neodpovídalo skutečnému rozložení sil a konfesnímu zastoupení. Mostečtí evangelíci udávali, že katolíci drží ve městě nej přednější pozice císařského rychtáře, primase a mnoho míst v radě i mezi staršími obecními, přičemž jich celkem ve městě a na předměstí není dohromady ani padesát, tedy sotva osmina. Z toho navíc jen dva byli mosteckými rodáky, ostatní cizáky a nejčastěji prý jezuitskými odchovanci. Právě s jejich pomocí se do města také měli dostat kapucínští řeholníci, kteří při budování svého kláštera činili mnohé útisky zdejšími sousedům, mj. nucením k prodeji potřebných nemovitostí. Mostečtí katolíci se hrubě utrhovali na nekatolíky a mohli si to prý dovolit, „ježto oni lepší vítr při dvoře mají“. Evangelíci se dlouho nechávali utiskovat, a i když jim ve společném kostele bylo bráněno v pohřbech a zvonění při nich, nechtěli se svatostánku zřici. Proto si dlouho žádný nový kostel nestavěli, ale nakonec k tomu byli okolnostmi donuceni. Stížnost přednesli i zástupci mosteckých cechů, mj. nucených odvádět poplatky katolickému faráři a účastnit se katolických procesí. Stěžovaly si i obce náležející tomuto severočeskému královskému městu, především na faráře.¹⁸

Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně 1993. Pardubice 1995, s. 3 – 16.

¹⁶ Srovnej SIEBER, S. Geistige Beziehungen zwischen Böhmen und Sachsen zur Zeit der Reformation 1 – 2. In *Bohemia* 6, 1965, s. 146 – 172 a *Bohemia* 7, 1966, s. 128 – 198.

¹⁷ Podrobně BRANDON, M. A. The Counter Reformation of Jiří Popel z Lobkovic in Chomutov (1591). In *Porta Bohemica* 3, 2005, s. 28 – 45; HOLEČEK, F. J. K pozadí chomutovského evangelického povstání z roku 1591. In *Dialog Evropa* XXI 7, 1996, č. 2, s. 8 – 14; RAK, P. (red.). *Comotovia 2011. Sborník příspěvků z konference věnované 420. výročí chomutovského povstání z 15. července 1591 (1591 – 2011)*. Chomutov 2012.

¹⁸ ŠUBERT, V. (ed.). *Apologie druhá stavův království Českého, tělo a krev Pána Ježíše Krista pod obojí způsobou přijímajících, která, roku 1618 na ospravedlnění Čechův před*

*Děkánský chrám v Ústí nad Labem.
Foto Jan Kilián*

V Ústí nad Labem činil katolický primas překážky hned několika zdejším sousedům, upíral jim i jejich práva a hrozil zamezením provozovat řemesla, pokud se nestanou katolíky. Jinému zájemci kladl přemrštěné finanční požadavky za udělení městského práva, pokud by však konvertoval, měl zaplatit jen jejich nepatrný zlomek. Když to odmítl, zastavil mu živnost a vykázal jej z města. I jiným evangelíkům bránil v jejich podnikání a činil jim překážky v jejich sňatkových záměrech. K primasovi se přidal rovněž katolický děkan, který některé ze sousedů odmítl oddat, dokud by nekonvertovali. Děkan argumentoval, opět doslova věštecky, tím, že brzy bude muset ke katolictví přestoupit

celé království. Někteří Ústečtí byli také hrubě nespokojeni s děkanovými zpovědními otázkami, prve prý nebývalými, jiné měšťany děkan obtěžoval svým nátlakem, zvláště jejich ženy. Ústecký katolický primas byl možná právě pro své nesmiřitelné náboženské chování posléze zabit neznámým pachatelem.¹⁹

Nejznámější českou předbělohorskou kauzou údajného útlaču nekatolíků se pak stalo zboření kostela v krušnohorském Hrobu v prosinci 1617 ozbrojenou družinou pražského arcibiskupa coby tehdejšího majitele oseckého panství, pod nějž postižené město náleželo. Faktem ovšem je, že Hrobští, ještě nedávno renovující svůj starý katolický kostel sv. Barbory, coby poddaní ke stavbě vlastní svatyně nikdy oprávnění nebyli. Proto také posléze zpochybňovali jak arcibiskupova práva, tak svůj poddanský status.²⁰ Právě hrobské (a současně broumovské)²¹ události stály na počátku

Evropou od týchž pánův stavův v českém i německém jazyku tiskem vydaná. Praha 1862, s. 215 – 235.

¹⁹ Tamtéž, s. 251 – 255.

²⁰ K událostem detailně KILIÁN, J. 11. 12. 1617. *Zboření kostela v Hrobu. Na cestě k defenestraci.* Praha 2007.

²¹ Samostatně WINTERA, L. *Geschichte der protestantischen Bewegung in Braunau.* Prag 1894; a nejnověji KILIÁN, J. Spor o broumovský protestantský kostel. In *Východočeské listy historické* 30, 2013, s. 21 – 36.

vzbouření evangelických českých stavů proti Habsburkům a jejich katolickým místodržícím.²² Po počátečních úspěších a nastolení nových poměrů v zemi, kterou museli opustit katoličtí exponenti a představitelé církevních řádů s jezuitou v čele, se stavové během dvou let vyčerpali a po bělohorské bitvě museli zcela vyklidit své pozice. Následovaly tvrdé tresty, popravy, konfiskace majetku, poté i vypovězení nekatolických kněží a nakonec také veškerého svobodného obyvatelstva, které odmítalo konvertovat.²³ To vše platilo také pro východní Krušnohoří, kde nastala v mnoha ohledech specifická situace.²⁴

Největší ze zdejších dominií, teplické panství, patřilo od husitských válek Vřesovcům, horlivým utrakvistům. Ve městě se rozvíjelo literátské bratrstvo, pěstující především církevní zpěv; podobná ostatně nechyběla ani v Duchcově či v Bílině. V té době také vznikly proslulé teplické kancionály s bohatými ornamenty a miniaturami, jejichž hlavními donátory byli zdejší měšťané, tehdy z drtivé většiny Češi. Nechyběly v nich tak ani oslavené hymny na Jana Husa či Jeronýma Pražského.²⁵ Blízkost hranic a početní lázeňští hosté ze Saska nicméně v regionu se silným německým etnikem usnadnili rozšíření luterství, a to za situace, kdy konzistoř pocítovala onen tíživý nedostatek duchovních, o jejich kvalitě nemluvě. Vždyť hned několik místních farářů (Jeníkov,

Barokní kostel v Jeníkově u Teplíc.

Foto Jan Kilián

²² K českému stavovskému povstání zvláště PETRÁŇ, J. *Staroměstská exekuce*. Praha 1996; GINDELY, A. *Geschichte des Böhmischen Aufstandes von 1618 I – III*. Prag 1869 – 1878 či STURMBERGER, H. *Aufstand in Böhmen. Der Beginn des Dreißigjährigen Krieges*. München – Wien 1959.

²³ K rekatolizaci v českých zemích již existuje nepřehledná literatura, vybírám jen: BÍLEK, T. V. *Reformace katolická aneb obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*. Prag 1892; FRANCEK, J. (red.). *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně 1993*. Pardubice 1995; GINDELY, A. *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*. Leipzig 1894; a HANZAL, J. *Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam*. In *Sborník historický* 37, 1990, s. 37 – 91. Viz též BAHLCKE, J. – STROHMEYER, A. (Hg.). *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert*. Leipzig 1996.

²⁴ Srovnej ČÁNOVÁ, E. *Rekatolizace severních Čech*. In Vojtíšková, M. (red.). *Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách*. Praha 1980, s. 9 – 42.

²⁵ HALLWICH, H. *Töplitz. Eine deutschböhmisches Stadtgeschichte*. Leipzig 1886, s. 156 – 158.

Chlumec aj.) bylo vzato do vězení kvůli pochybnému živobytí. Také především kvůli lázeňským hostům zřídil Volf z Vřesovic v 60. letech 16. století při teplickém zámku nový kostel, kde se konaly německé protestantské bohoslužby, zatímco ve sv. Janu byly české. Farářem na přelomu 16. a 17. století tu byl Anton Hoffmann, vzdělaný muž s kontakty na pražské univerzitní kruhy, který kázal česky i německy. K učencům patřili i další faráři české konfese z okolí, které Kinští pečlivě na své kolatury vybírali.²⁶

Teplice byly v rámci Čech poměrně mimořádné v tom, že se zde udržel protestant Vilém Kinský, opírající se o své peníze a příbuzenstvo.²⁷ Přesto od Teplic nemohl odvrátit rekatolizaci. Jako první museli odejít pastoři, většinou do Saska, po roce 1628 pak musel do exilu i Kinský. Hned počátkem uvedeného léta se ve městě objevil doksanský probošt Kryšpín Fuk se svými pomocníky a od řady měšťanů dosáhl slibu konverze. Sotva však vytáhl z města paty, mnozí na svůj slib zapomněli. Jako prozatímní farář začal v Teplicích působit kapucínský řeholník Bernard, který si však velkou oblibu nezískal a oboustranné naschvály mezi ním a farníky se ocitly na denním pořádku. Na Bernardovu podporu vyrazila roku 1629 do Teplic jezuitská mise z Litoměřic, jež údajně získala mnoho set duší. Podání ruky, zpověď a přijímání ovšem pochopitelně neznamenaly skutečnou interiorizaci katolické víry. Ještě větší problém byl na vsích, protože venkovské fary nebylo kým osadit a rekatolizace na nich mohla být dokončena až po válce. Počátkem roku 1650 se stal teplickým farářem P. Elias Ignaz Reichel. Ten prý na vlastní oči několikrát do roka viděl, jak se místní, z města i okolí, údajně po stovkách sbíhají k predikantovi do Fürstenwalde. Ovšem i na této straně v Čechách se měla nacházet „kacířská špeluňka“, a to Kostomlaty, kde byl vedle evangelického kazatele heretikem i místní učitel. Reichel požadoval na císaři tvrdý zákrok proti Kostomlatským, jinak prý reformace v Litoměřickém kraji nebude moci být nikdy plně dokončena. Podobně farář nenáviděl i v Teplicích velmi početné Židy. Podle vizitace z kraje bylo město nicméně již plně katolické. Literátské bratrstvo se změnilo na katolické náboženské bratrstvo, rozmohla se církevní procesí, která se nekonala jen ve městě (zvláště na svátky spojené s Kristem a s Pannou Marií), ale i do okolí, do Bohosudova na svatodušní úterý a na Narození Panny Marie, do Novosedlic na svátek Máří Magdaleny. V roce 1655 Teplice vyhořely a viník nemohl být dlouho nalezen. Když se pak ale Tepličtí obrátili s mod-

²⁶ HALLWICH, H. *Töplitz. Eine deutschböhmisches ...*, s. 165 – 166 a 299 – 300.

²⁷ Srovnej VALENTA, A. *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004, s. 47 – 52.

Interiér bohosudovského poutního chrámu.
Foto Jan Kilián

Bohosudovské ambity.
Foto Jan Kilián

litbami do Bohosudova, ejhle, podařilo se dopadnout žháře, který následně udal i další své tovaryše.²⁸

Mostecké evangelíky podnítily události stavovského povstání k zákroku proti katolickému magistrátu, ovládli pozice na radnici, strhli na sebe církevní příjmy a uzavřeli katolický kostel. Při následném prodeji církevních statků si připsali zisky na úkor oseckého panství, křížovníků ve Václavu i magdalenitek, které ztratily dokonce klášterní budovu. Jistý mostecký měšťan z kláštera odvedl jednu jeptišku, svou příbuznou, a přivlastnil si také nemovitosti, které dívka konventu přinesla. Po bělohorské bitvě přišli evangelíci znovu o vítr v plachtách, nejangažovanější měli být uvězněni, někteří včas uprchli za hranice. Moc převzala katolická strana, novým děkanem se stal Izák Fabricius. Než dorazil, konali katolické bohoslužby kapucíni, kteří také konečně mohli dokončit stavbu svého kláštera a kostela, zasvěceného Nanebevzetí Panny Marie a svatým Vilémovi a Agnes.²⁹ Naopak luteránský kostel byl uzavřen a jeho majetek předán do správy císařskému rychtáři. Pastor musel město opustit. K misijní činnosti děkana, minoritů a kapucínů se ale místní moc nehlásili a tak přišly první přísné dekrety, když ani to nepomohlo, následovaly dragonády. Zajímavý je v této

²⁸ HALLWICH, H. *Töplitz. Eine deutschböhmisches ...*, s. 333 – 404.

²⁹ Ke kapucínskému klášteru v Mostě VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, s. 383 – 385.

souvislosti případ mosteckého písaře pro městskou korespondenci v českém jazyce, který v době stavovského povstání pohaněl krucifix na hlavním oltáři a po změně poměrů byl za toto přečinění uvězněn. Místo si však s napomenutím uchoval, jelikož za něho neměli Mostečtí náhradu. Později měl být písař znovu vyšetřován. Svůj čin tehdy omlouval a úřadům vysvětloval, že on sám vždy po mnoho let maloval, řezal i ryl krucifixy a obrazy svatých, a má je tudíž pochopitelně v úctě. Věnoval také dva krucifixy a vyobrazení Panny Marie a sv. apoštola Jana do luteránského kostela, kteréžto předměty byly nyní u kapucínů. Místo si uchoval i poté, stal se katolíkem.³⁰

Děkan Fabricius v Mostě s radními vedl vyčerpávající spor majetkového rázu. Ačkoli byl roku 1637 uzavřen kompromisní dohodou, vzájemná animozita stěží zmizela. Jen o dva roky později byla vyslýchána děkanova kuchařka, čí je její právě narozené dítě. Tvrdila, že ji při cestě do Teplic znásilnil nějaký voják. Děkan asi nakonec v důsledku všech svých strastí a potýkání se s nepřátelsky naladěným prostředím duševně onemocněl a pokoušel se opakovaně o sebevraždu, v červenci 1639 se úspěšně oběsil. Mostečtí pak nechali jeho tělo sundat katem, za což dostali velmi vyčíněno od pražského arcibiskupa Harracha. Radní se omlouvali, že děkan se svým činem sám podle církevních regulí exkomunikoval a oni kromě kata nebyli schopni najít nikoho, kdo by tělo sundal a pohřbil. Koncem 30. let 17. století byl již Most nicméně téměř plně katolický, ačkoli na venkově žilo stále dost luteránů, zvláště tam, kde zůstaly neobsazené fary (Hrobčice, Mirošovice aj.) a kde místní mohli navštěvovat saské predikanty v pohraničí. Roku 1644 byli mostečtí radní místodržícími výslovně pochváleni za své katolictví. Významnými svátky ve městě se stalo zvláště Boží Tělo a svátek Panny Marie Sněžné.³¹ Mostecké náboženské bratrstvo Božího Těla a Nanebevzetí Panny Marie patřilo ostatně k nejbohatším v Čechách a mohlo se vykázat nebývalou kontinuitou už od počátku 15. století.³²

Do Krupky,³³ města německých horníků těžících cín, začalo luterství díky bezprostřední blízkosti Saska pronikat záhy po svém vzniku. Na sousedním Cínovci se mělo už kolem roku 1530 hovořit o luteránech s utrakvistickou maskou, za další čtyři desetiletí měla být luteránskou celá pří-

³⁰ CORI, J. N. *Geschichte der königl. Stadt Brüx*. Brüx 1889, s. 227 – 233.

³¹ CORI, J. N. *Geschichte der königl. Stadt Brüx*, s. 256 – 301.

³² MIKULEC, J. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 115 a 116. Rovněž v nedaleké Bílině existovalo díky štedrým dárcům velmi bohaté náboženské sdružení, růžencové bratrstvo.

³³ Srovnej HALLWICH, H. *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*. Praha 1868.

hraniční oblast.³⁴ V Krupce se tehdy skutečně objevil první pastor,³⁵ další následovali. Počátkem 17. století si místní vybudovali s velkým nákladem a péčí nový kostel sv. Anny, zatímco původní svatostánek Nanebevzetí Panny Marie spíš zanedbávali. Sv. Anna vznikla ve stylu saské renesance, vnitřní vybavení bylo pořízeno také ze Saska a na oblouk oddělující presbytář od loďe nechali Krupští vymalovat Martina Luthera.³⁶ V protireformační době přitom malbu nezničili, pouze zabílili, takže dnes může být opět prezentována návštěvníkům kostela jako v Čechách značně unikátní záležitost. Obec byla ve svém luteránství zřejmě velmi ortodoxní, protože když se zdejší pastor dopustil při bohoslužbě pochybení, byl bez milosti vykázán a nahrazen.³⁷ Pobělohorská rekatolizace tu tedy nemohla mít snadnou úlohu, první měšťan měl být na katolickou víru získán až roku 1625.³⁸ To bylo necelý rok poté, co své fary museli opustit jak pastor krupský, tak i chabařovický či chlumecký. Svých církevních hlav zbavení obyvatelé, vystavení tlaku katolických misíí a císařských vojáků, poté již konvertovali jeden za druhým. Někteří byli dokonce donuceni ke zpovědi a přijímání pod jednou při své cestě do Prahy, jako kronikář a budoucí bergmistr Michel Stüeler. V červnu 1627 na svátek Božího Těla katolická církev reprezentovaná litoměřickým mnichem Liebhardem, který suploval úlohu krupského faráře, demonstrovala své úsilí procesím, při němž uvedený mnich chodil s monstrancí po městě a na tři místa nechal umístit stoly, resp. menzy. Slavil úspěch, přijímat měl tehdy skutečně velký počet místních.³⁹ Následujícího roku se měl podobně

*Kostel sv. Anny v Krupce s pozdně renesanční hřbitovní bránou.
Foto Jan Kilián*

³⁴ PETZOLD, H. *Der Protestantismus in Böhmischem Zinnwald, sein Ende 1728 und die Wirksamkeit des Geisinger Pfarrers Immanuel Heinrich Kauderbach*. Diss. Leipzig 1965, s. 39 a 52.

³⁵ V roce 1576 působil v Krupce jako pastor Michael Winckler. Státní okresní archiv (dále SOKA) Teplice, Archiv města (dále AM) Krupka, inv. č. 56, Pamětní kniha 1426 – 1853 (tzv. Weinerova kronika), fol. 2.

³⁶ Podrobně ke kostelu BROSCHE, F. *Geschichte der St. Anna-Kirche der Bergstadt Graupen bei Teplitz-Schönau*. Graupen 1935; a KNOTT, R. *Die St. Anna Kirche in Graupen*. In *Erzgebirgszeitung* 28, 1907, s. 124 – 127.

³⁷ SOKA Teplice, AM Krupka, inv. č. 56, Pamětní kniha 1426 – 1853, fol. 8.

³⁸ Tamtéž, fol. 29.

³⁹ Tamtéž, fol. 33.

masově konat přestup usedlíků z Horní Krupky, Maršova a jiných blízkých obcí. Množit se však začaly konflikty obce s Liebhardem a poté, co si tento dovolil veřejně uhodit jednoho z měšťanů, mimochodem onoho prvního krupského konvertitu, míra trpělivosti přetekla. Liebhard byl odvolán a na krupskou faru se dostal znovu světský farář.⁴⁰

Ani on, ani jeho následovníci to ovšem při soužití s místními také neměli jednoduché, což platilo, jak můžeme vidět, asi pro většinu míst českého severozápadu. Za saského vpádu odmítli Krupští svého vojáky zajatého faráře vyplatit a ve městě nechali působit luteránského pastora. V Horní Krupce skrývajícím se farář chabařovický byl dokonce místními zavražděn, i když zločin měl jasné loupežné a nikoli náboženské pozadí.⁴¹ Proměnlivost vztahů s faráři dobře dokumentují paměti Michela Stüelera, krupského měšťana pravidelně se ocitajícího v konfliktech s některým z nich a nešetřícího ostrými poznámkami na jejich adresu. Duchcovský a chabařovický farář podle něj měli být přímo pijany a kurevníky. O kněžích a řeholnicích vůbec nezřídka Stüeler mluvil velmi hanlivě. Nelze zpochybnit, že se jednalo o zbožného muže, do svých minimálně dvaadvaceti let ale luterána a i poté katolíka spíš jen napůl. Pro své někdejší souvěrce se velmi angažoval a o této schizofrenii se mu dokonce ještě ve stáří zdálo: ve snu přijímal podobojí a pastorevi sliboval vytrvání ve víře. Katolický farář jej také opakovaně napomínal kvůli jeho četbě, jednou mu i vytrhl z knihy závadnou část, po nějakou dobu mu znemožňoval vést školu, aby snad děti neučil bludům. Stüeler přitom i s rodinou poctivě chodil na bohoslužby, přijímal pod jednou, zpovídal se, navštěvoval bohosudovské poutě, hrál v pašijových hrách a zpíval v katolickém kůru, všímal si zázraků, které měla způsobit Panna Marie či Bůh, jemuž ve svých zápiscích děkoval za každý dar a milost. Zapisoval si i v Krupce nově slavené svátky, mj. sv. Josefa, sv. Víta či Den neviňátek. Katoličtí svatí mu ale k srdci zřejmě nepřiostli, po celý svůj život se obracel jen k Bohu, resp. ke Svaté Trojici. Nelíbily se mu ani některé zákroky církevní moci proti zůstávajícím luteránům, jeho dobrým známým, jako zákazy pohřbů na hřbitově, zpěvu, zvonění i kázání u nebožtíkova těla. Potrestání na farářovu hlavu svolával také kvůli zákazu slavit v Krupce Navštívení Panny Marie, protože ten se na den shodoval s výročím úteku Martina Luthera z augustiniánského kláštera s jeho manželkou. Za zákaz vést školu si v pamětech ulevil posláním faráře do pekel, škodolibě si též poznamenal,

⁴⁰ Tamtéž, fol. 36 – 38.

⁴¹ KILIÁN, J. *Vražda chabařovického faráře Schemelia*. In *Ústecký sborník historický* 2012/1 – 2, s. 1 – 15; srovnej též KNOTT, R. Ein hochnothpeinliches Gerichtsverfahren in Graupen i. J. 1632. In *Erzgebirgszeitung* 15, 1894, s. 243 – 246.

že kněze chtěl mladý pán ze sousedního panství vyhodit ze svého domu oknem kvůli napomenutí za konzumaci masa v postním období.⁴²

Jak Stüeler, tak další katoličtí a rekatolizovaní obyvatelé českého severozápadu navštěvovali ve velkém počtu Bohosudov i další blízká či vzdálenější poutní místa. Jejich hustota v podkrušnohorském pásmu v pobělohorské době je rozhodně pozoruhodná, na druhou stranu snadno pochopitelná. Sít těchto lokalit napomáhala k vytvoření jakési hráze proti saskému luteránství a v místě žijícím usedlíkům, čerstvým konvertitům, usnadňovala identifikaci s katolictvím, a to včetně výstražných znamení. Stüeler si zaznamenal případ jeníkovského sedláka, který se v krčmě vysmíval Panně Marii a rouhal se slovy, ať jej tedy Matka Boží zabije. Když pak šel druhého dne do oseckého kláštera, rozštípil se u něj vzrostlý dub s obrázkem Ježíše Krista na kmeni a zatímco sedlákovým společníkům se nic nestalo, rouhač byl při neštěstí zabit.⁴³ V Bohosudově potrestala Panna Marie vojáka, který se zbláznil a musel být zastřelen, také jiného, jehož ubili jeho tovaryši. První strhl sošce závoj z hlavy, druhý trásně z korouhve.⁴⁴ Ne všechny případy musely mít tak fatální

Osecký klášter. Foto Jan Kilián

ní konec, někteří posměváčkové a hanobitelé vyvázli s mírnějšími tresty, např. v podobě oslepení nebo zlomených údů. Panně Marii bylo v 17. století v oblasti zasvěceno největší množství poutních míst, její kult kulminoval v první třetině 18. století. K Bohosudovu přibýly Mariánské Radčice, Horní Jiřetín, mostecké Zahražany, později ještě Jeníkov, Trmice, Krupka se svými Svatými schody v kostele Nanebevzetí Panny Marie a také ona někdejší heretická „díra“ Kostomlaty pod Milešovkou.⁴⁵

Ves Šejnov je doložena od 14. století na předpolí horního města Krupky. Za husitských válek došlo roku 1426 k bitvě u Ústí nad Labem, kde byli křižáci poraženi. Jejich ústup kryly lužické oddíly, z nichž početní a přední

⁴² KILIÁN, J. *Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629 – 1649)*. Teplice – Dolní Břežany 2013.

⁴³ Tamtéž, s. 159.

⁴⁴ CHOBOT, J. *Dějiny poutnického kláštera v Bohosudově, jeho vznik, rozvoj a zázračné působení mariánského obrazu* (nepublikovaná práce, uložena v knihovně Regionálního muzea v Teplicích), s. 17.

⁴⁵ Srovnej BENEŠ, M. L. *Die Gnadenstätte Maria Hilf am Brünnel in Kostenblatt bei Teplitz*. Bilin 1900.

muži padli před Krupkou a Starým dvorem. Na místě jejich katastrofy byla posléze postavena kaple a do ní umístěna soška Sedmibolestné Panny Marie, kterou podle jedné pověsti našla děvečka ve vykotlané lípě, podle druhé zachránila jeptiška ze světeckého kláštera. První kostel na současném místě byl vybudován na počátku 16. století, kdy už se měla zdejší Panna Marie těšit nemalé zbožné úctě. Posléze se oblast sice stala luteránskou, jenomže kostel získal Jiří Popel z Lobkovic a daroval jej chomutovské jezuitské koleji. Od počátku 17. století se pak množily případy zázraků, z nichž jedním byl obdařen i proslulý český šlechtic Jaroslav Bořita z Martinic. Po peripetiích během bělohorských událostí musel být obraz za třicetileté války ukryt⁴⁶ a do Šejnova se vrátil až několik let po uzavření vestfálského míru. Skutečný rozkvět nastal po roce 1665 díky odkazu paní Bleilebenové. Jméno se změnilo ze Schein na Mariaschein a z jezuitské misie se stala rezidence.⁴⁷ Od druhé poloviny 17. století počet zpovídajcích se velmi vzrostl, nezřídka museli být přibíráni i kněží ze sousedství. Jezuité si svým přístupem získávali obyvatelstvo z okolí, včetně pohraničních obcí, ačkoli se zarputilými evangelíky na Cínovci a s jejich pastorem se dokázala vypořádat až nová vrchnost, Clary-Aldringenové, v první třetině 18. století.⁴⁸

Bohosudovský ambit se vyvíjel velmi pomalu. Původně šlo o hradební zeď, ve které vzniklo sedmero kaplí k uctění Panny Marie. Ty byly během barokního období zvětšovány, přestavovány a zasvěcovány různým svatým. Na původně holé stěny postupně přibýly fresky s vyobrazením dějin poutního místa, následované freskami ukazujícími některá zázračná vyslyšení nebo naopak sankce za hanobení posvátného katolického místa.⁴⁹ K četným uzdravením docházelo u mariánské studánky. Pětiletému chlapci z Mostu, který byl chromý na obě nohy a měl na nich velmi hluboké rány, lékaři nedokázali pomoci, a tak se (pětiletý chlapec!) obrátil k Panně Marii, načež se domů vrátil zdrav. Ve druhé polovině 17. století byly uzdraveny dvě ženy z Děčína, jedna z epilepsie, druhá z chronických bolestí, doksanskou řeholnici přestala trápit kolika, jiní se uzdravili z vředů, z neštovic,

⁴⁶ Milostné obrazy se totiž často stávaly terčem loupeživých choutek nepřátelských vojsk, která za ně pak požadovala vysoké výkupné. Dobře známý je v tomto směru případ staroboleslavského Paládia. RYNEŠ, V. *Palladium země české*. Praha 1948.

⁴⁷ Srovnej HALLWICH, H. *Die Jesuitenresidenz Mariacheune („Mariaschein“) in Böhmen*, s. d., s. l.

⁴⁸ K tomu PETZOLD, *Der Protestantismus in Böhmischem Zinnwald*.

⁴⁹ Srovnej SCHMIDT, W. *Das Heiligtum der Schmerzhaften Mutter in Mariaschein, dem deutschböhmischem Lourdes des 17. und 18. Jahrhunderts*. Eger 1933; WAGNER, A. *Wallfahrtsort Mariaschein. Führer durch den Kreuzgang mit Abbildungen der Freskogemälde*. Mariaschein 1929; či KROESS, A. *Mariaschein bei Teplitz in Böhmen*. Warnsdorf 1893, zvláště s. 60 – 87.

z různých zranění atd. Uzdraven měl být i livonský šlechtic Theodor von Rosen, jemuž se zahojila bolestivá rána. Ačkoli protestant, požádal o modlitbu u bohosudovské Panny Marie i o pohřeb na toto místo, což se roku 1701 také stalo, byť zemřel až ve Wittenbergu. Nechyběla ani poděkování od lidí, kteří unikli tureckému zajetí, včetně jednoho z teplických Clary-Aldringenů či jednoho protestanta, který slíbil v případě své záchrany konverzi ke katolictví. Počet zázraků kulminoval v Bohosudově už v 17. století,⁵⁰ kdy byl údajně srovnatelný s Lurdy, obrovské množství uzdravení zaznamenaly knihy i v první třetině 18. století.⁵¹ Obraceli se sem rovněž Sasové, kteří byli katolíky nebo o konverzi uvažovali. Počet návštěv ze Saska vzrostl zvláště po roce 1697, kdy se stal saský kurfiřt polským králem a kdy sem přicházela i polská šlechta.⁵²

Druhým střediskem náboženského života českého severozápadu v protireformační době se stal cisterciácký klášter v Oseku.⁵³ Ten před Bílou horou živořil, nakonec byl zrušen a jeho panství předáno obnovenému pražskému arcibiskupství.⁵⁴ Arcibiskup Jan Lohelius dal sice podnět k navrácení Oseka cisterciákům již před rokem 1618, jeho nástupce Harrach si jej však chtěl podržet. Musel se ale podříditi vůli císaře, na kterého tlačili cisterciáčtí představitelé. Arcibiskupství dostalo jiné statky a ještě finanční odstupné, načež byl klášter roku 1626 vrácen řádu. Za třicetileté války si osecké panství prožilo své, klášter byl několikrát vyplněn. Teprve roku 1650 nastalo pro klášter radostnější období s volbou nového opata Laurentia Scipia (Lorenze Knittela), ekonomicky velmi zdatného představeného, kterému zbyly peníze i na obnovu kostela a klášterních budov, na nákup nového hlavního oltáře, varhan, zvonů aj. Roku 1691 jej následoval Benedikt Littwerig, zahajující, vedle manufakturní výroby v Oseku, velkolepou výstavbu kláštera i budování poutního místa v Mariánských Radčicích. Svatými patrony cis-

⁵⁰ O skepticismu vůči barokním zázrakům a také o tom, že se uzdravení vždy nerovná vyléčení, viz ČERNÝ, K. Zázraky, historie a biomedicína. In *Folia Historica Bohemica* 24/1, 2009, s. 7 – 19.

⁵¹ Srovnej POLÁČKOVÁ, I. *Projevy barokní zbožnosti ve světle knih zázraků (na příkladu jezuitského poutního místa Bohosudov u Teplic)*. Bakalářská práce Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Ústí nad Labem 2007.

⁵² CHOBOT, J. *Dějiny poutnického kláštera v Bohosudově*, s. 24.

⁵³ K tomu MACHAČ, J. *Klášter Osek*, Volyně 1975 (nepublikovaný rukopis, uložen v knihovně Regionálního muzea v Teplicích) a *800 let kláštera v Oseku (1196 – 1996)*. Katalog výstavy. Osek 1996.

⁵⁴ Podrobně ZDICHYNEC, J. Klášter Osek v 16. století. Možnosti poznání cisterciáckého kláštera v době reformací. In *Ústecký sborník historický* 2005, s. 77 – 120 a týž, „Cur Cistercio adeptum Ossecum?“ Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství, In *Folia Historica Bohemica* 22, 2006, s. 29 – 65.

terciáků tradičně byli zvláště svatý Bernard, Benedikt z Nursie, sv. Robert, bl. Alberik či Štěpán Harding, s nimiž se severočeská veřejnost od konce 17. století seznamovala díky malbám v klášterním areálu i díky tiskům a grafikám cisterciáky vydávaným.⁵⁵ Zvláštní úctu cisterciácké kláštery vykazovaly Panně Marii a často i disponovaly jejím milostným obrazem nebo zázračnou sochou. Osek ale nikoli, uvedenou funkci převzaly Mariánské Radčice. Počátky onoho poutního místa se datují už do konce 13. století, kdy jeden z oseckých opatů nechal do radčického kostela umístit dřevěnou sochu Panny Marie. Po třicetileté válce tu byla cisterciáky obnovena fara a oživen mariánský kult. Páter Mibes, od roku 1677 člen oseckého konventu a posléze radčický farář, v Radčicích založil Bratrstvo Bolestné Matky Boží s černým smutečním škapulířem, které mělo záhy řadu odnoží a obrovské množství členů. Opat Littwerig nechal přestavět radčický kostel a přistavět ambit, v jeho době již lokalita měla celou řadu dobrodinců. Od poutníků socha získávala roucha a ozdoby, na klenby v ambitu byly podobně jako v Bohosudově vymalovány zázraky, které se přičítaly zdejší divotvůrkyni.⁵⁶

Ostatní kultovní střediska českého severozápadu byla menšího významu a v dnešní době už jsou takřka zapomenuta. Pod majestátním lobkovickým zámkem Jezeří byla v Horním Jiřetíně uctívána tzv. Madona z Bílého písku, poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie tu byl na přelomu 17. a 18. století vystavěn Jeanem Baptistou Matheyem. V mosteckých Zahražanech uctívali poutníci gotickou madonu zvanou Bílý hloh⁵⁷ v klášteře magdalenitek, který vznikl koncem 13. století. Za husitských válek byl ovšem zničen a posléze přesunut do městských hradeb, ačkoli původní označení Zahražany zůstalo. Na počátku 16. století došlo k výstavbě nového kostela, který by zasvěcen Sedmi radostem Panny Marie, hlavní rozkvět nastal ovšem až po Bílé hoře, kdy byl sestrám restituován původní majetek.⁵⁸ V Jeníkově na dohled od Oseka se stal v roce ukončení třicetileté války farářem budoucí osecký opat Vavřinec Scipio. Ještě nedávno evangelická obec už mohla být tehdy považována za plně katolickou, konaly se tu oslavy svátku Božího Těla a z města Hrobu začala do Jeníkova chodit v Křížových dnech zbožná procesí. Skutečný počátek nového poutního místa na Teplicku se ale datuje až do 70. let 17. století, kdy osecký sochař Wildt zhotovil sochu Bolestné Panny Marie, kterou zakoupil jeníkovský školní sluha Bedřich František Haar.

⁵⁵ 800 let kláštera v Oseku (1196 – 1996), s. 75.

⁵⁶ Srovnej VOTOČEK, O. Barokní Mariánské Radčice a jejich stavitelé. In *Umění* 30, 1982, s. 52 – 71.

⁵⁷ ROYT, J. Ve znamení krve a mléka. Poznámky k ikonografii uměleckých děl a ke kultům v oseckém klášteře. In *800 let kláštera v Oseku (1196 – 1996)*, s. 71.

⁵⁸ VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 382 – 383.

Když ji chtěl odvézt, málem byl přejet povozem a jen údajný zázrak, pomoc od mariánské sochy, jej zachránil před pohromou. Zakoupené dílo pak daroval jeníkovskému kostelu a zpočátku je zde uctíval hlavně on, zanedlouho se však začali přidávat další a zázraky se množily. Od roku 1701 byla v Jeníkově pravidelně vedena i kniha se zápisy o vyslyšeních a uzdraveních.⁵⁹

*Poutní areál Mariánské Radčice.
Foto Jan Kilián*

Shrneme-li dosud řečené, můžeme konstatovat, že v 16. století nábožensky velmi diferencovaný český severozápad se krátce před bělohorským obdobím díky blízkosti Sasku a zahraničním kontaktům stal převážně luteránskou doménou, posléze jen s obtížemi rekatolizovanou za pomoci intenzivní misijní činnosti a zbudování rozsáhlé sítě kultovních středisek. Prim sehrávaly Bohosudov a Mariánské Radčice, vedle nichž se postupně uplatňovala i menší poutní místa, všechna vyhrazená kultu Panny Marie, konající milostivé zázraky v podobě uzdravení či zachránění věřících nebo naopak potrestání rouhačů a hanobitelů. Katolická víra v regionu během několika málo generací zakořenila natolik pevně, že zůstala prakticky imunní i vůči zásadním změnám 19. století.

⁵⁹ Podrobně HONYS, V. Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou – dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech. In *Folia Historica Bohemica* 24/1, 2009, s. 57 – 76.

MEDZINÁRODNÉ KONTAKTY PREŠOVSKÉHO
EVANJELICKÉHO KOLÉGIA V 17. STOROČÍ

Peter KÓNYA

International contacts of the Prešov Evangelical College in 17th century

In 1667, the College of upper-hungarian status groups started its activity as the first and for long-period the only evangelical school of advanced education in Hungarian Empire. In spite of its short-time existence in the stormy period of 17th century, it became the important institution of education with strong international relations. The establishment of Prešov college came from domestic social and political conditions, but at the same time it was closely connected with the development of international relations and the change in power proportion in the mid 17th century Europe. The College of upper-hungarian status groups, founded in 1665, was strongly supported by Hungarian aristocracy of evangelical confession and royal towns as well as it was in close relations with Protestant monarchs and status groups in other European countries (Transylvania, German principalities, Denmark, Sweden) which contributed to building the college by large amounts of money.

Key words: *Prešov evangelical college, Prešov, system of education, international relations, Protestants.*

V roku 1667 začalo pôsobiť Kolégium hornouhorských stavov, ako prvá a dlhý čas jediná vysoká evanjelická škola v Uhorsku. Napriek jeho krátkej existencii v búrlivom období 17. storočia sa stalo významnou vzdelávacou inštitúciou s pevnými medzinárodnými väzbami. Založenie prešovského kolégia vychádzalo z domácich spoločensko-politických pomerov, zároveň však veľmi úzko súviselo s vývinom medzinárodných vzťahov a zmenou pomeru síl v Európe v polovici 17. storočia. Kvôli tridsaťročnej vojne si habsburskí panovníci v prvej polovici storočia nemohli dovoliť príliš ostro vystupovať proti protestantom v Uhorsku a boli dokonca niekoľkokrát (1608, 1618, 1647) nútení priznať stavom slobodu vyznania. Už počas vojny však prebiehala násilná rekatolizácia v rozličných podobách. Nezasťuditeľné miesto v úspešnej politike rekatolizácie mala už skôr založená Trnavská univerzita ako kultúrne a ideologické centrum jezuitov v krajine i stredisko výchovy schopného kňazského dorastu. Na východe prebrala

tieto úlohy od polovice storočia ďalšia jezuitská vysoká škola, akadémia v Košiciach.

Podmienky existencie obidvoch protestantských cirkví, najmä evanjelickej,¹ sa pritom postupne zhoršovali. V dôsledku zmeny medzinárodnej situácie a zhoršenia vzťahov Habsburgovcov s nemeckými protestantskými štátmi, sa v druhej polovici storočia skomplikovali možnosti štúdia absolventov evanjelických gymnázií v Uhorsku na nemeckých univerzitách, pripravujúcich pre cirkev väčšinu kňazov. Nutnosťou sa preto stalo založenie ústavu, poskytujúceho teologické štúdiá v krajine. Takisto úspešná činnosť oboch jezuitských univerzít vyvolávala potrebu vybudovania vysokej evanjelickej školy, ktorá by im mohla byť dôstojnou protiváhou. Reformovaná cirkev disponovala pritom dvoma takýmito ústavmi, a to kolégiami v Debrecíne a Blatnom Potoku.

Najlepšie podmienky pre vznik vyššej evanjelickej školy boli na východe krajiny, na území Horného Uhorska,² resp. východného Slovenska. Napriek usadeniu sa jezuitov v Košiciach, Humennom a neskôr Užhorode, ako aj pôsobeniu františkánov, pavlínov a ďalších rádov, tu mali protestantské cirkvi naďalej silné pozície, a to vo všetkých vrstvách obyvateľstva. Tieto a ďalšie skutočnosti (akiste aj blízkosť Sedmohradska) zväzili hornouhorské stavy, keď sa v roku 1665 rozhodli založiť prešovské evanjelické a. v. kolégium, ako jedinú vyššiu evanjelickú školu v krajine. Tento akt bol zároveň demonštráciou sily v období nastupujúceho absolutizmu a napredujúcej rekatolizácie.

Z viacerých dôvodov vybrali predstavitelia stavov za miesto stavby školy práve slobodné kráľovské mesto Prešov. O tejto otázke sa radili na spoločných rokovaníach ešte pred samotným verejným proklamovaním založenia kolégia, v priebehu leta 1665.³ Spomedzi šiestich slobodných kráľovských miest (Košice, Prešov, Bardejov, Levoča, Sabinov a Kežmarok) jedine Prešov disponoval silným moderným opevnením, nepôsobila v ňom katolícka cirkev, čo by mohlo byť prameňom rôznych nepokojov medzi študentmi i mešťanmi, vzhľadom na trojjazyčnosť mešťanstva si študenti ľahko mohli osvojiť nemecký aj maďarský jazyk, pre budovu kolégia mohlo mesto po-

¹ V dôsledku spojenia so svetskou mocou, hlavne s magnátmi, po konverzii ktorých stratila cirkev svoju hospodársku bázu a politickú oporu.

² Horné Uhorsko ako osobitný celok vojenskej a hospodárskej správy pozostávalo od polovice 16. storočia z trinástich stolíc na severovýchode krajiny. Tvorili ho stolice: Spišská, Šarišská, Zemplínska, Abovská, Turnianska, Užská, Berežská, Ugočská, Gemerská, Hevešská, Boršodská, Sabolčská a Satmárska.

³ ŠA Prešov, EKP, 101: Instruction für die Gesandten der Stadt Kesmark zur Beratung hinsichtlich der Stiftung des Eperieser Kollegiums A. 1665. Odpis prof. L. Frenyóa (1932).

skytnúť dôstojné miesto a richtár s mestskou radou boli ochotní všemožne podporovať jeho stavbu.⁴

Po ujasnení tejto a ďalších otázok potom zástupcovia hornouhorských grófov, barónov, magnátov, stolíc a slobodných kráľovských miest slávnostne vyhlásili založenie Kolégia hornouhorských stavov na svojom zasadnutí v Košiciach 18. novembra 1665.⁵ Zároveň sa predstavitelia stavov obrátili s výzvou ku všetkým kresťanom s prosbou o pomoc a finančnú podporu na realizáciu tohto dôležitého zámeru.⁶ Vplyvný stavovský politik, advokát a horlivý evanjelik zo Šopronskej stolice Štefan Vitnyédy venoval na stavbu kolégia obrovskú sumu 6 000 zlatých. Čiastkou 1 000 zlatých prispeli i ďalší evanjelickí šľachtici, sumy niekoľko tisíc, resp. niekoľko sto zlatých venovali aj viacerí mešťania, magistráty miest, cechy a niektorí zemanania. Popri peniazoch boli súčasťou týchto donácií i naturálie, ako obilie, víno, pivo, ktoré mali byť poskytované každoročne profesorom, resp. študentom kolégia.⁷ Niektorí mešťania, ako farár Ján Sartorius a neskôr (r. 1669) Nebest, darovali (či prepožičali) kolégiu dokonca vlastný dom, určený na byt pre profesorov.⁸ Mesto Prešov vyčlenilo pre svoju vysokú školu príjmy svojich dvoch poddanských obcí Kojatice a Chmiňany a dva ďalšie šľachtické majetky.

V nasledujúcich mesiacoch pokračovala zbierka v celej krajine i za hranicami. Hornouhorské stavy využili svoje početné kontakty s protestantskými magnátmi, šľachtou a mestami v Sedmohradskom kniežatstve, Rímsko-nemeckej ríši, Nizozemsku, Dánsku či Švédsku a získali významné príspevky na stavbu školy. Okrem sedmohradských stavov nemalými čiastkami prispeli na kolégium nemecké mestá, niektoré evanjelické nemecké kniežatá, nizozemské mestá, ako i dánsky a švédsky kráľ, ktorý sám venoval sumu 20 000 zlatých.⁹ Aj vďaka týmto štedrým donáciám činila začiatkom roku 1666 celková vyzbieraná suma na vybudovanie kolégia viac ako 50 000 zlatých.¹⁰

Zbierka však neskončila ani po položení základného kameňa stavby a pokračovala i v nasledujúcich rokoch. Protestantskí šľachtici a mešťania

⁴ Tamže.

⁵ ŠA Prešov, EKP, 101: Zakladajúca listina Prešovského evanjelického kolégia z 18. novembra 1665.

⁶ Tamže.

⁷ EOL (Evangélikus Országos Levéltár) Budapest, V. 11: Kniha zbierky na stavbu kolégia z r. 1665.

⁸ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*. Kassa 1896, s. 30.

⁹ KORABINSKY, J. M. *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Pressburg 1786, s. 154.

¹⁰ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 9.

prispevali na kolégium takisto po jeho postavení. Jedným z najštedrejších bol posledný evanjelický magnát, gróf Štefan Thököly, ktorý mu venoval vinice v chotári tokajského mestčka Mád s celkovou hodnotou 1 0000 zlatých.¹¹

Od jesene roku 1665 oslovili predstavitelia hornouhorských stavov aj poprední stavovskí politici v krajine, s prosbou o pomoc zahraničných protestantských panovníkov, vrátane niektorých nemeckých kniežat. Práve nemeckí panovníci, s tradičnými väzbami k uhorským evanjelikom, mali dôležité miesto v týchto plánoch, ktorí nielen venovali významné sumy na stavbu kolégia, ale takisto poskytovali stavom politickú oporu a sprostredkovali kontakty s ďalšími panovníkmi.

O týchto aktivitách uhorských protestantských stavov a postoji nemeckých panovníkov a šľachty k nim máme najviac informácií z Würtenberska. Würtenberské knieža malo mimoriadne významné postavenie v diplomatickej pomoci hornouhorským stavom. Prvé informácie o budúcej prvej a jedinej evanjelickej vysokej škole v Uhorsku získalo knieža Eberhard ešte v novembri 1665. Už 18. novembra 1665 po vydaní oficiálnej zakladajúcej listiny Kolégia hornouhorských stavov, tak delegáti hornouhorských stavov, ako aj účastníci hornouhorského reformovaného konventu, sa obrátili s prosbou o pomoc na zahraničných panovníkov.¹² Vo svojej prosbe žiadali nielen materiálnu pomoc na stavbu školy, ale aj politickú podporu, a to tak proti vlastnému kráľovi Leopoldovi I., ako i na zahraničných panovníckych dvoroch, najmä v Rímsko-nemeckej ríši. Podobnú prosbu opäť poslali stavby kniežat 14. januára 1666. V nasledujúcom mesiaci, 9. februára 1666, prosili od kniežata spoluprácu a intervenciu u francúzskeho kráľa, v záujme vydania pasu pre nich, ako i povolenia zbierky medzi francúzskymi reformovanými.¹³ Podrobnejšie informácie o cieľoch hornouhorských stavov a o stavbe kolégia získalo würtenberské knieža od Štefana Wittnyédyho, významného predstaviteľa uhorských evanjelikov, ktorý napísal niekoľko listov na kniežací dvor v Stuttgatte.¹⁴

Zahraničná zbierka na kolégium, najmä v Nemeckej ríši, postupovala pomaly, preto celé úsilie pokračovalo aj počas stavby školy a Štefan Wittnyédy poveril v októbri 1666 zastupovaním záujmov stavov vo Würtenberskom kniežatstve Juraja Dömötöriho, študenta univerzity v Tübingene. Neexistujú síce presné údaje o tom, akú čiastku sa mu podarilo vyzbierať

¹¹ KORABINSKY, J. M. *Geographisch-historisches und Produkten ...*, s. 155.

¹² Hauptstaatsarchiv Stuttgart (HStAS), A 53, Bü 98: A rendek levelei 1665. november 18-ről.

¹³ HStAS, A 53, Bü 98: A rendek levele 1666. február 19-ről.

¹⁴ HStAS, A 53, Bü 98: Wittnyédi István levelei 1666. március 19-től május 17-ig.

a k dispozícii máme iba jeden údaj z r. 1666 o tom, že v októbri 1666 dostali od neznámeho donátora čiastku 300 zlatých.¹⁵ Na konci roku sa stavy opäť obrátili na knieža Eberharda, od ktorého prosili konkrétnu pomoc pre prešovské kolégium, a to tak vo Württemberskom kniežatstve, ako aj v ďalších kniežatstvách a ríšskych mestách Šábskeho okruhu a dokonca aj vo Švajčiarsku. Na základe toho knieža Eberhard už 2. januára 1667 vydal cestovný pas alebo skôr ochranný list pre Juraja Dömötöriho a Jána Žigmunda Kerstena.¹⁶ O mesiac neskôr, 3. februára sa sám Eberhard obrátil obsiahlym listom na nemecké evanjelické kniežatá, stavy Spojených nizozemských provincií, panovníkov Nassau a Brandenburska a tri ríšske mestá (Frankfurt, Brémy a Hamburg), v ktorom vysvetľoval dôvody založenia prešovského kolégia, ťažkú pozíciu uhorských stavov.¹⁷ O niekoľko mesiacov neskôr, v máji 1667 prosil Wittnyédy opäť o pomoc pri sprostredkovaní, nielen u nemeckých kniežat, ale aj v Nizozemsku a Švédsku. Medzitým poslal k Dömötörimu, resp. Kerstenovi ďalšieho mladíka, Mateja Martiniho.¹⁸ Akiste na túto žiadosť poslal Eberhard v júni a júli ďalšie dva listy, a to švédskemu a dánskemu kráľovi, ako i mecklenburskému, hollsteinskému a anhaltskému kniežaťu.¹⁹

Je zaujímavé, že tak stavy, ako i Wittnyédy, no najmä knieža Eberhard vo svojich listoch prízvukovali niekoľko vecí. V prvom rade zdôrazňovali vysokoškolský charakter kolégia a nazývali adekvátnymi termínmi, ako Academia, Hochschule, Akademisches Gymnasium, Collegium Academicum. Pri prosbe o pomoc vysvetľovali, že prosili nielen materiálnu pomoc, ale aj profesorov, najmä do teologických a filozofických tried (fakúlt). Popri tom ozrejmovali, že hornouhorské stavy nemajú dostatok peňazí na výstavbu kolégia, sčasti pre dlhú tureckú vojnu, sčasti pre zmenšené príjmy cirkvi. Samozrejme, nezabudli zdôrazniť, že podporovatelia svojou láskavosťou pomáhajú rozširovaniu evanjelickej cirkvi a celému kresťanstvu.

Po zozbieraní dostatočných financií a potrebných prípravách mohol byť 6. apríla 1666 slávnostne položený základný kameň Kolégia hornouhorských evanjelických stavov. Kráľovský dvor i katolícka cirkev sa od začiatku snažili prekaziť alebo aspoň skomplikovať postavenie školy a ešte skôr intervenoval v Prešove u mestskej rady ostrihomský arcibiskup prímás Juraj Szelepcsényi, aby upustila od stavby.²⁰ Leopold I. dvakrát nariadil prešov-

¹⁵ HStAS, A 53, Bü 98: Wittnyédi István levele 1666. október 30-ról.

¹⁶ HStAS, A 53, Bü 98: Eberhard pátense 1667. január 2-ról.

¹⁷ HStAS, A 53, Bü 98: Eberhard levele 1667. február 3-ról.

¹⁸ HStAS, A 53, Bü 98: Wittnyédi István levele 1667. május 17-ról.

¹⁹ HStAS, A 53, Bü 98: Eberhard levelei 1667. júniusából és júliusából.

²⁰ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 9.

skému magistrátu zastaviť ďalšie práce na kolégiu, no Prešovčania spolu so stavmi ďalej pokračovali v rýchlo napredujúcej výstavbe.²¹ Stavba kolégia napriek panovníckemu zákazu tak bola jasnou demonštráciou sily stavov v čase nastupujúcej rekatolizácie.

Ešte pred postavením budovy, 16. apríla 1667, bola uzavretá dohoda medzi hornouhorskými stavmi a slobodným kráľovským mestom Prešovom o používaní a riadení kolégia. Všetci profesori i učitelia mali byť oddanými prívržencami evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, ktoré, spolu s Formulou Concordiae, tiež podpísali a prisahali na nich.²² Avšak nielen oddanosť Lutherovej cirkvi bola hlavným kritériom pre profesorov kolégia. Aby mohli úspešne plniť svoj cieľ, t. j. pripraviť novú generáciu evanjelických duchovných, svetskej inteligencie a verejných činiteľov, sami museli byť vysoko vzdelanými a schopnými teológmi či učiteľmi.

Zahraničné kontakty stavov a úzke spojenie s nemeckými cirkvami sa prejavili aj vo vedení ústavu. Na čele školy stál spočiatku dočasný rektor a prefekt kolégia Dr. Michal Pancratius, posledný rektor prešovskej mestskej školy (gymnázia). Jeho miesto ešte v októbri 1667 zaujal prvý rektor Dr. Samuel Pomarius, významný teológ, absolvent viacerých nemeckých univerzít. Pred prijatím pozvania do Prešova, v lete 1667 pôsobil ako evanjelický farár u sv. Jakuba v Magdeburgu.²³ Ďalšími významnými profesormi boli filozofi Izák Caban a Eliáš Ladiver.²⁴

Kolégium hornouhorských evanjelických stavov v Prešove bolo slávnostne otvorené 18. októbra 1667. Podľa školského poriadku sa stalo desaťtriednym gymnáziom, s vyučovaním vyšších náuk, filozofie a teológie v najvyšších triedach. Práve tieto triedy a vzdelanie, ktoré poskytovali, lákali do Prešova študentov z celej krajiny i zo zahraničia a vyčleňovali kolégium z radu evanjelických stredných škôl. Iba v týchto triedach bolo viac ako dvesto študentov (r. 1668/69 už 258)²⁵ a celkový počet žiakov školy bol iste ešte vyšší.

Avšak nepriaznivé vnútropolitické udalosti už v nasledujúcich mesiacoch prekazili tieto veľkorysé plány a násilne prerušili i samu existenciu kolégia. Keď sa po vyzrazení Wesselényiho sprisahania na jar 1670 niektoré

²¹ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 9 – 11.

²² ŠA Prešov, EKP, 101: Leges Illustris Gymnasii Epperiensiensis.

²³ ŠA Prešov, EKP, 101: Pomariov list z Wittenbergu, adresovaný inšpektorom a kurátorom kolégia z 15. augusta 1667.

²⁴ Okrem filozofických prác sa stali známymi úspešnými vieroučnými dišputami s obávaným jezuitským teológom Matejom Sámbarom v Košiciach r. 1665 – 1666. Eliáš Ladiver bol autorom obľúbených školských divadelných hier (Eleazar Constans a Papinianus Tetragonos).

²⁵ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 28.

hornouhorské stolice a slobodné kráľovské mestá pridali na stranu odboja, dostali sa mešťania do otvoreného konfliktu s panovníkom. Po krátkom neorganizovanom odpore obsadil východ krajiny generál Spankau s vojskom a slobodné kráľovské mesto Prešov sa tiež dostalo do rúk panovníka. Kolégium, ako vyššia škola evanjelických stavov, sa stalo medzi prvými cieľom represii dvora, namierených tak proti stavovskej opozícii, ako aj protestantizmu.

Konfiškácia kolégia sa uskutočnila onedlho po obsadení mesta vojskom generála Spankaua, 23. mája 1671. Vykonali ju generál v sprievode jágerského biskupa, spišského prepošta a jezuitov. Budovu nasledujúci deň obsadilo vojsko a premenilo ju na armádny sklad.²⁶ O niekoľko mesiacov museli mesto opustiť jeho profesori, ktorí dovtedy naďalej vyučovali v provizórnych podmienkach starej školskej budovy. V júni 1672 dal však jágerský kanonik Štefan Kolosváry skonfiškovať všetky tri evanjelické kostoly a nakoniec aj celý majetok zboru. Začiatkom júla (9. júla) potom odovzdali úradníci Spišskej komory kolégium jezuitom.²⁷ Odpor a protesty mestskej rady i misia mešťana Jána Witticha vo Viedni skončili neúspešne.²⁸

Odňatie kostolov a cirkevného majetku, potlačovanie evanjelikov, represie voči mešťanom podozrivým z účasti v odboji a udalosti spojené s pobytom cisárskej armády v meste vyvolali v Prešove odpor proti Leopoldovej politike. Preto sa počas kuruckej výpravy na územie Kráľovského Uhorska v lete 1672 po prvých víťazstvách povstalcov (21. septembra 1672) mešťania zmocnili mesta, uväznili kráľovských úradníkov i prípadných odporcov, prisahali vernosť odboju a zavreli brány pred cisárskym vojskom.²⁹ Onedlho vpustili do mesta kurucov a poskytli im všestrannú pomoc. Na strane odboja zotrvali aj po ich ústupe a do konca roka odmietali vpustiť do mesta panovníkovo vojsko. Počas tohto obdobia boli kostoly spolu so všetkým majetkom obsadené evanjelikmi. Po návrate niektorých profesorov kolégia prebiehala po dobu niekoľkých mesiacov aj riadna výučba.³⁰

Po obsadení mesta na začiatku nového roka ho postihli popri zaplatení vysokého výpalného, ďalších obrovských súm a vydržiavaní armády aj viaceré ďalšie represie. Mnohé z nich boli namierené proti evanjelickej cirkvi, evanjelickým mešťanom a kolégiu. Už v prvých mesiacoch roku 1673 skon-

²⁶ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 34.

²⁷ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 35.

²⁸ ÖSA (Österreichisches Staatsarchiv) Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Hungarica, 322: Listy prešovského richtára a rady do Viedne zo 4. a 5. júna 1672.

²⁹ ÖSA Wien, HHSA, Hungarica 322: List Žigmunda Petöa z Prešova krajinskému sudcovi Adamovi Forgáchovi.

³⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy, 7: Účtovná kniha 1661 – 1673.

fiškovala komora kolégiu tokajské vinice v chotári mestečka Tállya³¹ a 8. – 10. marca za dramatických okolností aj samotný ústav. Profesori mali v čo najkratšom čase (do dvoch dní) opustiť mesto.

Viacerí z nich sa opäť odobrali do zahraničia, najmä do Nemecka, kde mali akiste zázemie z čias svojho predchádzajúceho pôsobenia alebo štúdií. Rektor Samuel Pomarius odmietol ponuku na zotrvanie v úrade po konverzii na katolícku vieru a podľa vzoru blatnopotockých profesorov sa so šesťdesiatimi študentmi odobral najprv do Spišského Podhradia, kde krátky čas pokračoval vo výučbe. Onedlho sa však musel vzdať svojich plánov a odišiel do exilu do Nemecka, kde (v Lübecku) aj umrel.³² V tých dňoch boli odňaté evanjelikom takisto všetky tri kostoly, pričom nemecký ostal farským katolíckym kostolom, slovenský chrám obsadili minoriti a maďarský dostali jezuiti. Tí ešte v priebehu marca otvorili v budove bývalej mestskej školy jezuitské gymnázium a kolégium premenili na svoju rezidenciu. Gymnázium dostalo aj väčšinu majetkov kolégia, medzi nimi i dôchodky z obcí Kojatice a Chmiňany.³³

Evanjelickí kňazi a učitelia stratili možnosť vykonávať svoje povolanie a viacerí odišli za hranice. Podobne ako rektor Samuel Pomarius, boli nútení opustiť vlast i ďalší profesori kolégia. Izák Caban hľadal najprv útočisko v Nemecku a po krátkom pobyte v Toruni, Gdaňsku a Tübingene odišiel do Sedmohradska. Prijal miesto rektora gymnázia v Sibini, kde ho po niekoľkých rokoch zvolili za mestského farára. Do vlasti sa už nevrátil a v tomto úrade pôsobil až do smrti, do r. 1707. Jeho syn Ján (nar. v Prešove) bol zvolený za sibiňského richtára a grófa saského národa v Sedmohradsku.³⁴ Eliáš Ladiver smeroval takisto najprv do Nemecka, keď po krátkom pôsobení v Tisovci a Kežmarku odišiel do Torune a odtiaľ ďalej do Gdaňska, Kráľovca a dokonca až do poľského Lešna. Aj on sa však nakoniec usadil v Sedmohradsku. Prijal miesto učiteľa na gymnáziu v Sibini, odkiaľ ho pozvali za rektora do Šegešváru. Úspešne zreformoval tamojšie gymnázium a zotrval v meste až do svojho návratu do Uhorska r. 1682.³⁵ Takisto mnohí

³¹ MOL Budapest, Szepesi Kamarai Levéltár. Szepesi Kamara számvevősége, E 706: Libri bonorum fiscalium.

³² HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 38.

³³ MOL Budapest, Szepesi Kamarai Levéltár. Szepesi Kamara számvevősége, E 706: Libri bonorum fiscalium.

³⁴ BINDER, P. Slowaken und Zipser in Siebenbürgen. In KÓNYA, P. – KÁŠA, P. (eds.). *Eliáš Ladiver a Michal Greguš, osobnosti a ich dielo v obraze doby*. Prešov 1995, s. 98.

³⁵ FABINY, T. Egy hányatott életű eperjesi tudós Ladiver Illés. In KÓNYA, P. – KÁŠA, P. (eds.). *Eliáš Ladiver a Michal Greguš, osobnosti a ich dielo v obraze doby*. Prešov 1995, s. 27.

študenti kolégia museli odísť do exilu. Napr. nadaný študent Ján Rezik (známy z diskusie so Sámbarom) ukončil svoje štúdium v Toruni.³⁶

Prešovské evanjelické kolégium ako vrcholná vzdelávacia a vedecká inštitúcia hornouhorských evanjelických stavov prestalo r. 1673 na takmer celé desaťročie existovať. Zmeny sa dočkalo až po 17. auguste 1682, keď mesto obsadili kuruci Imricha Thökölyho. Spolu s kurucmi sa vrátili z vyhnanstva evanjelickí kňazi a učitelia. Vzápätí po ich návrate bola obnovená evanjelická cirkev, ktorá dostala späť všetky kostoly a ďalšie majetok. S reštitúciou evanjelického cirkevného zboru a navrátením majetku bolo opäť obnovené aj prešovské kolégium. Ako bývalý žiak tejto školy a syn jedného z hlavných donátorov mal na jeho riadnom fungovaní veľký záujem sám vodca povstania Imrich Thököly a osobne sa zaslúžil o jeho ďalšie povznesenie. Keďže v dôsledku konfiškácií r. 1673 prišlo kolégium o celý svoj majetok a základiny, bez finančnej pomoci bolo v podstate nemožné začatie riadnej výučby. Thököly ešte v lete 1682 navštívil Prešov a zoznámil sa s neutešeným stavom svojej školy. Aby mohlo plniť svoju úlohu, daroval vtedy kolégiu, podľa vzoru svojho otca, 600 jutár tokajských viníc v chotári mestečka Tállya a polovicu príjmov malohontského mestečka Rimavská Sobota.³⁷

Keďže Thökölymu záležalo na kvalitnom vedení ústavu, rozhodol sa pozvať za rektora zo sedmohradského exilu svojho obľúbeného profesora Eliáša Ladivera. Ladiver napriek neistej situácii v krajine a veľkej obľúbenosti, akej sa tešil v Šegešvári, súhlasil s návratom, nemal však prostriedky na cestu do Uhorska. Thököly mu preto nechal poukázať 300 zlatých na krytie cestovných nákladov.³⁸ Do Prešova prišiel už koncom novembra 1682 a okamžite sa začal venovať budovaniu školy i riadnemu vyučovaniu. Spolu s ním pôsobili vo vyšších ročníkoch profesori Ján Schwartz a Juraj Henrich Sappuhn.³⁹ V roku 1684 pozval Ladiver za profesora svojho bývalého žiaka Jána Rezika, pôsobiaceho vtedy v Toruni.⁴⁰ V mimoriadnej situácii sa musel rektor vyrovnávať s mnohými problémami a vzhľadom na absenciu evanjelického školstva sa neúmerne zvýšil počet študentov. Prostriedky na zabezpečenie riadneho chodu poskytovala kolégiu už spomenutá donácia vodcu povstania, obnovené staré a nové základiny a dary, pričom platy

³⁶ Series Primariorum Professorum et Rectorum prout et eorundem collegiarum schola, et Collegio Eperiensiensi Praepositorum. Arhív ev. a. v. cirkevného zboru v Prešove.

³⁷ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 42.

³⁸ FABINY, T. *Egy hányatott életű eperjesi tudós Ladiver Illés*, s. 27.

³⁹ FABINY, T. *Egy hányatott életű eperjesi tudós Ladiver Illés*, s. 28.

⁴⁰ Series Primariorum...

zamestnancov krylo mesto Prešov.⁴¹ Napriek vojnovým udalostiam a zložitej medzinárodnej situácii pokúsilo sa vedenie kolégia obnoviť svoje zahraničné kontakty s protestantskými panovníkmi, s cieľom získať finančnú pomoc a politickú podporu. Výsledkom týchto aktivít bola bližšie neurčiteľná materiálna pomoc od švédskeho kráľa r. 1682.⁴²

Po kapitulácii Prešova v septembri 1685 ho obsadilo opäť panovníkovo vojsko. Kým v prvom roku ostali náboženské pomery a s nimi pôsobenie kolégia bez zmien, od r. 1687 začala znovu rekatolizácia. Potom ako gróf Štefan Csáky po Novom roku odňal evanjelikom zvyšné dva chrámy⁴³, faru a kolégium, odmietli mešťania prijať predmestský pozemok na stavbu predmestských chrámov a školy. Kvôli tomu ostali evanjelici až do povstania Františka II. Rákócziho bez evanjelického kostola a školy. V budove kolégia sa znovu usadili jezuiti, ktorí vo vedľa stojacej starej škole obnovili svoje gymnázium.

Spolu s evanjelickými kňazmi museli napokon opustiť mesto aj profesori a učitelia kolégia, pričom niektorí opäť odišli do cudziny. Rektor Ján Schwartz bol za spomínanú divadelnú hru pôvodne odsúdený na doživotný žalár a prevezený do väzenia na Muránskom hrade. Po svojom oslobodení sa ešte r. 1687 vrátil do Prešova, onedlho však odišiel a po krátkom vyučovaní v Prešporku emigroval do Nemecka.⁴⁴ Ján Rezik našiel opäť azyl v Toruni, kde získal miesto profesora na gymnáziu.⁴⁵ Spolu s profesormi opustila Prešov aj časť študentov. Podobne ako z reformovaných vysokých škôl, niektorí vstúpili do armády, iní rozšírili rady nespokojencov s habsburskou mocou.

Táto situácia trvala takmer dve desaťročia, až do začiatku r. 1705, keď opätovné otvorenie kolégia umožnilo rýchlo postupujúce povstanie Františka II. Rákócziho. Kurucké vojsko, potom ako 4. decembra 1704 vstúpilo do Prešova, vítali najmä evanjelickí mešťania. Ich nádeje na reštitúciu slobody vyznania boli predčasné a katolícka mestská rada až na nátlak Rákócziho dovolila evanjelickým a reformovaným kňazom pôsobiť v provizórnych priestoroch.⁴⁶ V budove kolégia naďalej sídlili jezuiti a až po sťažnostiach evanjelikov poslal Rákóczi do Prešova komisára Františka Bertóthyho, kto-

⁴¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy, II. A – a, 8, 15: Účtovná kniha 1684 – 85.

⁴² HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 44.

⁴³ O slovenský chrám prišli už r. 1686, keď ho jeho patróni po konverzii odovzdali minoritom.

⁴⁴ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 338.

⁴⁵ Series Primariorum...

⁴⁶ Annales fata et vicissitudines...

rý 2. januára 1705 nariadil jezuitom opustiť kolégium a odovzdal ho evanjelikom.

Začiatkom januára 1705 bolo po dlhej prestávke obnovené prešovské evanjelické kolégium. Vzhľadom na takmer dvadsaťročnú absenciu evanjelického školstva v meste, stáli pred jeho vedením podobné problémy ako počas Thökölyho povstania. V tejto situácii videli inšpektori kandidáta na rektora v bývalom študentovi a profesorovi ústavu Jánovi Rezikovi. Rezik už po vypuknutí odboja opustil torunské gymnázium a vrátil sa do vlasti, kde pôsobil ako rektor kežmarského lýcea. Napriek odporu Kežmarčanov prijal po dlhšom váhaní ponuku z Prešova a v marci 1705 nastúpil do úradu.⁴⁷ Nehľadiac na ťažké podmienky začal hneď po príchode budovať ústav v tom duchu ako pred r. 1670. Postavenie kolégia sa zlepšilo po zvolení evanjelického richtára Michala Rotha a väčšinovo protestantského magistrátu v máji 1705.⁴⁸ Po prvom kuruckom sneme v Sečanoch v októbri 1705, ktorý uzákonil slobodu vyznania pre tri uznané cirkvi bol nemecký (farský) aj maďarský kostol, spolu s farou školou a Nebestovým domom vrátený evanjelikom.⁴⁹

Podobne, ako v predchádzajúcom povstaní, aj po čiastočnom vrátení nehnuteľného majetku a základín, ostávalo naďalej veľkým problémom financovanie kolégia. V snahe zlepšiť ťažkú finančnú situáciu ústavu, obrátili sa v marci 1705 inšpektori a kurátori na všetkých uhorských evanjelikov s prosbou o pomoc a podporu pre kolégium. Vo svojej výzve sa odvolávali na jeho dôležitosť pre celú cirkev i celú krajinu a jeho nezastupiteľné miesto vo výchove budúceho pokolenia.⁵⁰ Aj keď výsledok zbierky zďaleka nebol taký ako r. 1665, podarilo sa vedeniu kolégia zozbierať niekoľko tisíc zlatých v hotovosti a ročné dôchodky vo výške niekoľko sto zlatých. Z domácich donátorov prispeli vysokými sumami Mikuláš Szirmay (1 000 zlatých), Andrej Szirmay (500 zl.), Daniel Kereszti (600 zl.), či senátor Michal Meltzel (spolu 200 zl.). Prešovský richtár Michal Roth venoval 30 zl. ročne a podobne i Andrej Székely a iní evanjelickí šľachtici či mešťania. Do zbierky sa zapojili aj mešťania Sabinova, Blatného Potoka a iných miest. Vzhľadom na zložitú ekonomickú situáciu pomáhal každý podľa svojich možností a popri významnejších sumách prispelo viac ako sto darcov menšími čiastkami neprevyšujúcimi niekoľko zlatých.⁵¹

⁴⁷ Series Primariorum...

⁴⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2539.

⁴⁹ Annales fata et vicissitudines...

⁵⁰ EOL Budapest, V. 12: Kniha verejnej zbierky na podporu kolégia z r. 1606 – 1610. (Lectori Bonis literis faventi Cultum, Officia, Amorem).

⁵¹ Tamže.

V snahe získať materiálnu pomoc i politickú podporu, rozhodli sa inšpektori a kurátori opäť osloviť zahraničných priaznivcov kolégia. Ich nádeje sa obracali predovšetkým na tradičného spojenca, evanjelickú veľmoc, Švédске kráľovstvo. Mešťania po dohode so stoličnou šľachtou, preto v lete 1705 vyslali zborového dozorca Michala Meltzela spolu so šarišsko-zemplínskym dozorcóm a inšpektorom kolégia Mikulášom Szirmayom do Poľska, kde sa zdržiaval švédsky kráľ Karol XII. Okrem politickej podpory a prísľubu hájenia ich záujmov pred cisárom dostali delegáti od švédskeho kráľa niekoľko miest pre svojich študentov na jeho univerzitách. Kráľ sa zaviazal vydržiavať na univerzite v Greifswalde štyroch študentov teológie z Uhorska medzi kráľovskými alumnistami a štyroch študentov na univerzite na náklady švédskej kráľovskej pokladnice.⁵²

Mimoriadne významnou udalosťou v dejinách evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku bola Ružomerská synoda, 3. – 10. apríla 1707. Jej delegáti riešili všetky závažné problémy cirkvi v nových politických podmienkach, medzi nimi aj otázku postavenia a ďalšieho pôsobenia Kolégia hornouhorských stavov. Ústav zastupovali na synode traja delegáti, a to inšpektori Mikuláš Szirmay, Ján Brezinay a Ján Haydenreich. Prospech kolégia bol akiste veľmi blízky i ďalším vyslancom. Z Prešova sa na synode zúčastnil bývalý richtár a šarišský podžupan Michal Roth, richtár Ján Klesch a niekdajší rektor, vtedy nemecký kňaz Ján Schwartz.⁵³ Synoda venovala problematike kolégia náležitú pozornosť a dotýkala sa jej vo svojom 5. a 24. záverečnom článku. V štruktúre evanjelických škôl v Uhorsku určila kolégiu zvláštne postavenie a všetkým štyrom superintendentom uložila, aby mu venovali zvláštnu pozornosť. Vzhľadom na ťažkú situáciu ústavu nariadila synoda organizovať celokrajinské zbierky na jeho podporu.⁵⁴ S cieľom získať zahraničnú pomoc pre kolégium, rozhodla synoda o vyslaní preddunajského superintendenta Daniela Krmana a Samuela Pohorského ku švédskemu kráľovi a ďalším evanjelickým panovníkom. Krman túto cestu i rokovania so švédskym kancelárom podrobne popísal vo svojom diele *Itinerarium*.⁵⁵ Táto misia sa však skončila bez výraznejšieho úspechu. V dôsledku vojenských porážok vo vojne s Ruskom im Karol XII. nemohol poskytnúť materiálnu pomoc a obmedzil sa iba na prísľub politickej podpory.⁵⁶

⁵² HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 72.

⁵³ EOL Budapest, I. a 9. 20: *Originale Synodi Rosenbergensis Evangelicae in Memoria serenissime Posteritati conservatur.*

⁵⁴ Tamže.

⁵⁵ KRMAN, D. ml. *Itinerarium. Cestovný denník*. Ed. Minárik, Jozef – Viktory, Gustáv. Bratislava 1969.

⁵⁶ HÖRK, J. *Az Eperjesi Ev. Ker. Collegium története*, s. 79.

Kolégium hornouhorských stavov, založené r. 1665, malo nielen širokú podporu uhorskej evanjelickej šľachty a kráľovských miest, ale takisto udržiavalo úzke kontakty s protestantskými panovníkmi a stavmi v ďalších európskych krajinách (Sedemohradsko, nemecké kniežatstvá, Dánsko, Švédsko), ktoré prispeli nemalými sumami na jeho stavbu. Po zmene politickej situácie a konfiškácii ústavu (začiatkom 70. a po druhý raz v druhej polovici 80. rokov) našla väčšina jeho profesorov a mnohí študenti azyl v zahraničí: najmä v Nemecku a Sedemohradsku. Keď počas povstania Imricha Thökölyho a Františka II. Rákócziho došlo k obnoveniu činnosti kolégia, pomohli mu zahraničné kontakty prekonať ťažkú materiálnu situáciu. Zvlášť úzke vzťahy malo so švédskym kráľom, ktorý umožnil štúdium jeho absolventov na svojich univerzitách.

ISTVÁN CZEGLÉDI, THE MARTYR-PREACHER
OF KASSA AND
A FAITHFUL STUDENT OF THE NETHERLANDS

PETRŐCZI Éva

István Czeplédi, the Martyr-preacher of Kassa and a faithful student of the Netherlands

The study presents the life, studies and peregrination of István Czeplédi – one of the puritanical theologians and most fertile authors of the Hungarian protestant literature of the 17th century. It focuses on the background of his education, especially on his stay in Sarospatak, where he studied in the pre-Comenian period, on his later personal meetings with Comenius, enumerates the most formative educators of István Czeplédi's peregrination period in the Netherlands in so called "golden age", his stay in Deventer between 1644–1649, and especially his 20-year-long pastoral activity in Kassa (Košice), where he was in charge of building a new reformed church and also founding a Calvinist school. In the background of all these activities he became one of the most fruitful polemic writers of the Hungarian reformation, what finally cost him his life due to the Catholics' revenge in 1671. Literature sources of the study include English books on cultural history edited in Hungary, publications by Réka Bozzay and Sándor Ladányi, German publication of Péter Eredics and Ferenc Postma, and István Czeplédi's publications.
Key words: István Czeplédi, peregrination, pastoral activity, Hungarian Reformation.

Throughout the last decade I dedicated four publications to the blessed memory of István Czeplédi who almost became a "galley slave" in 1671 which was a very tragic year for the Hungarian Calvinists and Lutherans.¹

¹ PETRŐCZI, É. *Oratio politico-ecclesiastica, vagy Czeplédi István gyászbeszéde II. Rákóczi György felett [Oratio Politico-Ecclesiastica, Or István Czeplédi's Funeral Oration over Prince György Rákóczi II]* = PETRŐCZI, É. *Puritánia. Tanulmányok a magyar és angol puritanizmus irodalmáról*. Budapest : Universitas, 2006 (*Historia litteraria* 20), 136 – 143; PETRŐCZI, É. *Nem betyár, nem szépasszony, prédikátor. A "Czeplédi István históriája" című balladáról [Neither a Highwayman, Nor a Beauty-Preacher. About the Ballad Entitled "The History of István Czeplédi"]* = PETRŐCZI, É. "...mi lelkünknek éltető abra". *Esszék a magyar és angolszász vallásos irodalomról* [...the

It was a mournful year of our Protestants, indeed; the counter-reformation – hand in hand with the Habsburg House – intended to annihilate even the traces of this spiritual revival of Europe from their territory.²

István Czeglédi who can be considered as one of our “puritanical” theologians, and who was always ready for debate and defending his denomination, was born in 1619. He studied at Nagyvárad (Grosswardein, now: Oradea), at Debrecen and also at Sárospatak. He started his peregrination on 27th April 1644, studied at Franeker and Utrecht and at Leiden for shorter periods, but spent almost two years at the athenaeum of Deventer. After returning to Hungary, the most important town of his life and service in Hungary (actually in the area of his birth) became Kassa/Kaschau/Košice, in the Highlands of Hungary, today Slovakia. During the almost twenty self-sacrificing years of his pastoral activity he was in charge there of building a new reformed church – with the financial support of the Rákóczi-family and also founding a good Calvinist school, based upon the model of his mostly beloved alma mater, the Reformed College of Sárospatak. In the background of all these activities – or rather parallel with them – he became one of the most fruitful polemic writers of the Hungarian reformation. On behalf of the Catholics the revenge was a horrible one; he was bereft of everything: his earthly goods, his books, his health, his freedom, the erst of his dignity - and finally of his life. On 27th May 1671 he was called – after a long period of arrest on wholly unjust charges – to the *delegatum iudicium*, to the notorious martial court of Pozsony/Pressburg/Bratislava. He died *en route*, on a cart, accompanied by his wife, near to Nagyszombat (Tirnavu, now: Trnava), at the age 51, after a long and hardly bearable period of humiliations, spiritual and mental torments. His sufferings were depicted in a ballad which was very popular (even with music!) until the beginning of the 19th century, and became an important document of Hungarian Protestant martyrology.³

Spiritual Nourishment of Our Souls – Essays on Hungarian and Anglo-Saxon Religious Literature. Budapest : Fekete Sas, KRE, 2008, 85 – 94; PETRŐCZI, É. *Egy apaszívű lelkész a 17. század végén- avagy hogyan emlékezett a nevelt és az édes fiú Czeglédi Istvánra?* [A Pastor With a Fatherly Soul at the End of the 17th Century – or How Did the Foster Son and the True-Born Son Remember István Czeglédi?] = PETRŐCZI, É. “...a mi lelkünknek [“...the Spiritual Nourishment”] etc., 95 – 103; PETRŐCZI, É. *Megmentő és elveszejtő humor: Czeglédi István kassai prédikátor* [Saving and Risky Humour. István Czeglédi, the Preacher of Kassa]. In *Historia Ecclesiastica* (Prešov), 2012, III. 117 – 128.

² About this sad days of Hungarian church history see: S. VARGA, K. *Vitetnek ítélőszékére. Az 1674-es gályarab-per dokumentumai* [They Were Taken To Martial Court. Documents of the Galley-Slave Trial of 1674]. Bratislava : Kalligram, 2002.

³ About his life and works: ZOVÁNYI, J. *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*

Before going into some details of the most important facts and also enumerating the most formative educators of István Czeglédi's peregrination period in the Netherlands, let us come a little bit closer to a remarkable Hungarian Calvinist educational „nest”, the Reformed College of Sárospatak, the spirit and local colour of which impeccably prepared his mind and soul for the impressions and information's offered by Holland, this remote, but always benevolent and helpful country of Western Europe.

A good summary of the profile and the features of the education in Sárospatak are given in one of the rare English books on our cultural history, edited in Hungary during the socialist era. Its title is: *Comenius and Hungary*: “This parish-church school became Protestant in the 1550s, and by the end of the 16th century it was the most important Calvinist school in Hungary, which provided the neighbouring areas in the Hungarian kingdom and the Principality of Transylvania with preachers and teachers in large numbers. Its first school regulations still extant date from 1621; they are a revision of earlier regulations introduced on the orders of György Rákóczi I. Significant reforms were brought into the life of Sárospatak School by János Tolnai Dali in 1650 and 1654. [It's an incorrect data: Tolnai Dali became the rector of Sárospatak in 1639, one year after his return from England! Éva Petrőczy] In accordance with the wishes of the Rákóczi family and their intimate, he was to reorganize the existing, relatively high-level Latin school into a new type which had never been realized before, the so-called Pansophic school.”⁴

Of course, we can't neglect the fact that István Czeglédi left Sárospatak in September 1641, exactly nine years before the arrival of Comenius. But he studied there in the pre-Comenian period, for two years under the tutorship of the above mentioned head (rector) of the Reformed College of Sárospatak, János Tolnai Dali who at that time had already given an impetus to the Hungarian students to reach the Western European educational level. And Czeglédi's interest towards the Netherlands could have been raised also by him, as Tolnai Dali in London belonged to the cultural-spiritual circle of Samuel Hartlib (a member of the Hartlib-Dury-Comenius Protestant „triumvirate”!) who had numerous Dutch connections. Moreover, after becoming heavily indebted, mainly because of his international Christian activities, among others, building up an informational basis of the puritan thinkers of the world, escaped – in 1672 – to the Netherlands, to his breth-

[*Lexicon of Hungarian Protestant Church History*]. Ed. LADÁNYI, Sándor. Budapest : A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Sajtóosztálya, 1977, 116 – 117.

⁴ FÖLDES, É – MÉSZÁROS, I. (eds.). *Comenius and Hungary*. Budapest : Akadémiai, 1973, 168.

ren, and never returned to England. One of Hartlib's daughters, Nan married a wealthy Fifth Monarchist from Utrecht, Jan Roth (Roder).⁵

The very fact of the continuous later presence of the Netherlands in Czeglédi's publications can be partly due to Comenius, who – after the four years spent at the Sárospatak Reformed College – became in the last years of his life an honoured guest-tutor of Amsterdam. Therefore the Johannes Amos Comenius-István Czeglédi meetings and discussions at Sárospatak could greatly help to brush up Czeglédi's memories about the country of his peregrination. As for the Amsterdam-period of the great Comenius: it's sure that there he was also visited by some Hungarians, including a theologian, István Diószegi Kis, translator of the *Spiritual Weapon* of Hendrik van Diest, who was the Dutch tutor number one of our main hero at Deventer.⁶ We'll return to Diest later.

But, though István Czeglédi was not young enough to be a formal student of Comenius at Sárospatak, they certainly met – as we have already suggested before – during the four-years-long stay of the famous Bohemian educator in North Hungary. Therefore, let us stress once more, that – with great probability – he was the very person whose sympathy towards his Dutch brethren and colleagues might help Czeglédi so faithfully remember the Netherlands, even long after his return to Hungary. He and many other Hungarian students of the 17th century looked upon this country as an intellectual ferry-boat between Eastern and Western Europe and an absolute shelter of the bests of the Protestant thinkers of the age. The practical side of the Comenius-Czeglédi personal connection can be easily proved. As we have already mentioned, the reformed school of Kassa was consciously built up by Czeglédi according to the Sárospatak model, from its schedule to putting Protestant school-dramas upon the stage, also in the style of the older and more well-known institution. These meetings, these discussions could be realized by the relatively good traffic and the not so great distance (circa 85 km) between the two towns. Innumerable contemporary Hungar-

⁵ The vivid and multi-national local colour of Hartlib's circle, into which Dutch personalities were also involved – is described in an English publication: PETRŐCZI, É. *Samuel Hartlib, A Man for All Countries, including Hungary and Transylvania* = Éva PETRŐCZI, "*mi lelünknek éltető abra*"["...the Spritual Nourishment of Our Souls etc."], 166 – 176; Further reading: GREENGRASS, M. *Hartlib, Samuel* (c. 1600 – 1662) = *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford University Press, 2004; online edn, Oct 2007 – <http://www.oxforddnb.com/view/article/12500> (accessed 23 Aug 2013).

⁶ About this possible visit: EREDICS, P. *Ungarische Studenten und ihre Übersetzungen aus dem Niederlandischen ins Ungarischen in der frühen Neuzeit, [Hungarian Students and their Translations from Dutch into Hungarian]*. Frankfurt am Main–Berlin : Peter Lang, 2008 (Debrecener Studien zur Literatur, Band 14), 74.

ian sources prove that during the “Comenian” era of Sárospatak Czeglédi quite often visited his former college.

And now – thanks to many publications, the latest one is the excellent co-operation of Réka Bozzay and Sándor Ladányi, we can follow the steps of István Czeglédi’s study-tour in the Netherlands.⁷ This scholarly effort of a Hungarian professor of Church history and a young Hungarian expert of Dutch studies proved to be a very fruitful one and helps the further work of the researchers on both sides. We can learn from this very accurate resource book that “Stephanus Czeglédi, Hungarus”, Calvinist, born in Perény (Perín, now Slovakia) matriculated first at Franeker (15th June 1644), then, for a very short interlude, at Utrecht, and from November of the same year at Leiden. He left Leiden in August 1645 and after a ten month-long stay there he spent almost two years at the athenaeum illustre of Deventer.⁸ The patron of his peregrination, besides the Calvinist Rome, the town of Debrecen, was a nobleman of the Highlands of Hungary, a certain Gábor Harthay.⁹

Czeglédi left his home on April 27 1644 and reached Franeker only in June, the date of his matriculation was the 14th of June. In the case of his short stay at concerning its mentality still “Amesian” university of Friesland, we can’t speak about the formative tutors and experiences, as he left the town after a few weeks and began his studies at the University of Leiden. There he became the disciple of Jacobus Triglandius and Fredrik (Friedrich) Spanheim.¹⁰ From these two, world-wide known representatives of theological thinking the latter one, Spanheim became his real “magister perpetuus”.¹¹

We can learn from numerous sources that István Czeglédi’s polemical vein is undoubtedly due to Fredrik Spanheim who was a real and extraordinarily passionate master of polemic thinking and practice. The author of the German Biographical Lexicon’s chapter on him calls this professor

⁷ BOZZAY, R – LADÁNYI, S. *Magyarországi diákok holland egyetemeken, 1595–1918. Hoongarse studenten aan nederlandse universiteiten 1595–1918 [Hungarian Students in Dutch Universities 1595–1918]*. Budapest : ELTE, 2007 (Magyar diákok egyetemjárása az újkorban, 5).

⁸ BOZZAY, R – LADÁNYI, S. *Magyarországi diákok holland*, 56, 123, 206, 235.

⁹ About his family see: NAGY, I. *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal [The Noble Families of Hungary]*, vol. 5. Pest : Ráth Mór, 1859, 61.

¹⁰ More fully about his tutors: NAGY, I. *Czeglédi István, polemikus író a XVIII. században [István Czeglédi, Polemic Writer from the XVIIIth Century]*. Kolozsvár, 1899, 12.

¹¹ Let me express here my garitude towards Réka BOZZAY and Péter EREDICS, two younger colleagues of mine, for sending me the full text of their dissertations and numerous links to the life and work of Czeglédi’s most important educators.

of German stock “Hauptkämpfer für die calvinische orthodoxie” – “Chief fighter of the Calvinist Orthodoxy.”¹² Under the surveillance of Spanheim, in July 1645, Czeglédi wrote a short, but remarkable dissertation on the basic differences between the Calvinist and the Lutheran theory and practice of the Holy Supper.¹³

These first “germs” of István Czeglédi’s polemic efforts can be found only in the Hungarian National Library. It is consisted of 17 uncounted pages and is dedicated to his patron, Gábor Harthay of Kisharta, to his Father, István Czeglédi, reformed pastor of Visk, to László Sztárai, sub-prefect of county Zemplén, and János Soos of Sovár, sub-prefect of county Sáros. (Both in the region of North-Hungary!)

Unfortunately, István Czeglédi’s dissertation, or just his very name didn’t appear in the material of the otherwise very significant conference and exhibition in Amsterdam, entitled: “Hungary at sea. Hungarian Cultural Festival in the Netherlands”. The results of these academic efforts appeared in a small book only two years later, but the person we speak about now, Stephanus Czeglédi is painfully missing from this very informative English-German booklet which had a wide international reception.¹⁴ What can be in the background of this hiatus, in István Czeglédi’s not being present in the material of the exhibition and in its written material? One thing is sure: the answer can’t be found in the lack of intensive publishing activity of István Czeglédi, nor in the „paleness”, the neutral or even uninteresting tone and (none of these negative features can be found in his books!) diction of his ardent, attacking and colourful theological works. We may risk the supposition: perhaps his extremely long stay at the athenaeum of Deventer, and not at any of the leading Dutch universities could be the cause of this neglect. Anyhow, though István Czeglédi doesn’t appear in this important booklet, the words of one of its authors, Katalin Berkes is worth quoted here: “It is impossible to adequately emphasize the significance of Holland in 17th-century Europe. Holland was the only country, where freedom of thought was complete, and numerous progressive ideas were born and developed. In the Golden Age Holland was a great cultural power. Five

¹² TSCHACKERT, P. *Spanheim, Friedrich* = *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 35, 59 - 60.

¹³ *Dissertatio theologica de sacrae coenae parte unica, quae maxime inter nos et evangelicos agitur... sub praesidio ... Friderici SPANHEIMII publice ventilandam proponit et suscipit* Stephanus P. TZEGLEDI Ungarus, Lugduni Batavorum, Ex Officina Hegeri, Anno 1645, 4r. A-E1, 17 sheets of paper (RMK III. 1655.)

¹⁴ MONOK, I. – POSTMA, F. (eds.). *Studiosorum ut librorum peregrinatio, Hungarian-Dutch Cultural Relations in the 17th and 18th Centuries*. Amsterdam–Budapest : Universiteit van Amsterdam–OSZK [Széchenyi National Library], 2006.

Universities (Leiden, Franeker, Utrecht, Groningen and Harderwijk) and nine athenaeums (colleges) functioned. They assured Holland's lengthy, leading role in European Protestant theology... A large number of treatises witness that they received a progressive education, not only in theology and philosophy, but also in classical languages and natural sciences. When they returned home, they brought along the knowledge that they acquired, the books they wrote or brought, and the ideas they were influenced by. All of these became a part of Hungarian intellectual culture. To quote the comparison [in my opinion rather the simile É. P!] of Pál Debreceni Ember »they came back from their European round trips filled with knowledge and experience, as Jason from Colchis with the golden fleece.«¹⁵

Returning now to the Fridrik Spanheim-István Czeglédi tutor-student relationship: apart from the already quoted, "captatio benevolentiae" like formula in the title of his Leiden dissertation, Czeglédi was not very often mentioning his significant educator's very name, though consequently followed what he had learnt from him when composing his witty and sometimes even acidly humorous anti-Catholic argumentations. But – four years after István Czeglédi's martyrdom – his foster-son, Samuel Köleséri praised Spanheim's significance in the dedication of the posthumous edition of Czeglédi's perhaps most significant work, entitled: *The Fortress of Sion*: "In the Belgian (e.g. Dutch!, but Holland was usually called like this in early modern Hungarian texts!) academies he (Czeglédi) became so well-educated, most of all in the one of Leiden, by the famous theologian, speaking with great eloquence, called Fridericus Spanheimius, first of all in the field of polemic theology (Polemica Theologia) that even this alien nation (the Dutch) paid homage to him, because of his great dexterity in the art of disputation."¹⁶

With Czeglédi's final dissertation upon the Holy Supper at the University of Leiden, we slowly arrive to Deventer where the exact date of his matriculation was the 14th August, 1645. After a short publication of Lajos Segesvári, in which the name of Czeglédi's Deventer tutor is mentioned as "Henricus a Diest"¹⁷, now, in the 21th century, we are lucky enough to have a very detailed German publication of Péter Eredics and Ferenc Postma, en-

¹⁵ *Studiosum et librorum*, etc., ibid., opening text of the exhibition by Katalin BERKES, 7 – 8.

¹⁶ KÖLESÉRI, S. *Dedication to Mihály Apafi, Prince of Transylvania = CZEGLÉDI, I. Sion vára [The Fortress of Sion]*. Sárospatak–Kolozsvár : Rozsnyai, 1675, (**) 1v. (RMK I. 1187.)

¹⁷ SEGESVÁRI, L. A deventeri athenaeumon tanult magyarok 1644–1649 [Hungarians Studying in the Athenaeum of Deventer 1644–1649]. In *Századok*, 71(1937), 506 – 508.

titled *Henricus Diestius und seine Ungarischen Studenten in Deventer* (*Henricus Diestius and His Hungarian Students in Deventer*).¹⁸ We learn from this very meticulous paper that in his *Grammatica hebraea* Diest mentions “multi Ungari, alique ex Academia, ad nostram institutionem ad exiguum tempus divertes. (Footnote No. 3. to the Dedicatio.)”¹⁹

Diest, who was born in Rhein-Westphalien and studied at Herborn, Heidelberg and Basel, at all these significant educational centres of Germany and Switzerland, had the opportunity to meet some fellow-students from Hungary. That’s partly why we can understand his special sympathy, or almost fatherly affections in his ripe professorial years towards the altogether 27 Hungarian students, who appeared at Deventer between 1644–1649, including István Czeglédi. Moreover, in one of his basic works, *Funda Davidis* (a book on systematic theology) the names of five Hungarian respondents (and, of course, their argumentation) appear. This part of the Diestian oeuvre had different Hungarian translations, by Miklós Szoboszlai, Balázs Uzoni and Péter Udvarhelyi. The sophisticated doctoral thesis of Péter Eredics, a Hungarian scholar who lives in the Netherlands (we have already mentioned him!) deals partly with these three translations. These translations prove that the popularity of Henricus Diestius was not fading with the years: one of the greatest “hits” of our pious literature was the Hungarian interpretation of his *Spiritual Weapon* (In Dutch: *Christelijke Ghebeden en Danckseggingen*), the work of István Diószegi Kiss.²⁰

Returning now to the versatile and brain-storming Postma-Eredics paper: to our disappointment, there is no word in it about the professor Diest-Czeglédi relationship. But the extremely accurate authors can’t be blamed about it – in spite of his long stay at Deventer, this Hanseatic town of Holland, István Czeglédi was neither the translator of any of Diest’s works, nor did he mention him by name in his own publications, following the habit of humanist scholars who were usually saluting the remarkable tutors of their lives. It was surely not the lack of homage or gratitude on his behalf. Most likely István Czeglédi’s peculiar circumstances, his being very often the target of Catholic attacks, of notorious “Protestant-hunters” can be in the background of this amnesia. In the middle of the bitter daily fights

¹⁸ POSTMA, F. – EREDICS, P. *Henricus Diestius und seine Ungarischen Studenten in Deventer. Ein kleiner Beitrag zu seiner Rezeptionsgeschichte und Bibliographie* = “...mint az gyümölczös és termett szőlövesszöc”. *Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére*. Eds. Ágnes STEMLER – Bernadett VARGA. Budapest : OSZK–Balassi, 2010, 71 – 88.

¹⁹ POSTMA, F. – EREDICS, P. *Henricus Diestius und seine Ungarischen ...*, 72.

²⁰ DIÓSZEGI KISS, I. *Lelki fegyver [Spiritual Weapon]*. Utrecht, 1666. (RMNy 3327A) – latest Hungarian edition: 1851.

he simply had no energy for such polite and almost compulsory gestures of cultural and ecclesiastical diplomacy. And, mostly likely, a certain kind of shyness can be also experienced in this somehow reserved, but not ungrateful attitude. It's enough to have a look at Diest's calm, harmonious, and oddly enough "Hungarian –shaped" face and we understand, that István Czeglédi, the martyr of our Protestantism had to follow a more athlete of Christ-like, more fighter-like figure of Dutch theology, whom he found in his other tutor, Fridrik Spanheim.²¹ Though it's not as true as a photo, only an engraving from a secondary source, we can rely on the artistic merit of the work of Jacob van Meurs who was considered to be one of the best engravers of 17th-century Holland.

On the other hand, though not the great Diestius himself, but the town of Deventer, plus other important Dutch settlements and personalities richly appear in István Czeglédi's numerous publications. Of course, our examples can't be more than sporadic, they can't represent the whole oeuvre of Czeglédi, but they illustrate our hero's life-long affinity towards the Netherlands.

The present example number one of this everlasting bond is an indirect one, it's only nearing the Netherlands, when mentioning a neighbour-country, Belgium. This highly eschatological quasi-catechism was published in Kassa (Kaschau, Košice) in 1659, about the decay and fall of the sinful countries. It was typical theme in our region, a representative of the rich Hungarian apocalyptic. In this dialogue we can read the following sentences: "Question: And for which countries took the Blessed Virgin Mary special care? Answer: 2.) For Constantinople; a.) for Flanders and b.) Antwerp; and even for Hungary"²²

Also in the very same year, and also at the famous print of Severinus Marcus, István Czeglédi published another book, entitled *On the Spiritual Fight of the Absolved Sinner*.²³ This book is the most „Deventerian” episode of his oeuvre. It is polka-dotted by references to maritime culture, to the life of a harbour, and also to the fauna of the waters. As an additional feature, the realistic details of shipping culture also appear on

²¹ Hendrik Diest's portrait was drawn by A. Glauwe, engraved by Jacob van Meurs.

²² In Hungarian: "Hát a' Boldog Szűz Mária, mi-csoda helyekre visel gondot? 2.) Constatntinápolyra; a) Flandriára; b.) Antwerpiára; még Magyar országrais..." = CZEGLÉDI, I. *Az országok romlásáról írott könyvnek első része [The First Part of the Book Written on the Decay of the Countries]*. Kassa : Marcus Severinus, 1659, 144. (RMNy 2831.)

²³ CZEGLÉDI, I. *A megh-tert bunosnek A' Lelki-Hartzban valo baivivasarol irt könyvnek Elso resze [On the Spiritual Fight of the Absolved Sinner, Part One]*. Kassa : Marcus Severinus, 1659. (RMNy 2830.)

its pages. Of course, we know that Deventer is not a seaside town, but being largely situated on the east bank of the river IJssel, the harbour of which was capable of accommodating ships and its being a member of the mighty Hanseatic League; therefore, all these facts could raise István Czeglédi's interest in creating very specific metaphors. Some examples concerning this water-near milieu: "I know, my Lord, that your Words are like the sea, in which the great Whale is swimming, and the poor sheep is afraid; please, still the winds in order to save my tottering soul and do not let your weak Halcyon bird who tries to propagate amongst dangerous heaps of ice..."²⁴ The reasoning is typical of our 17th-century religious prose: the elements of the biological reality (whale) are mixed with legends (Halcyon).

My next example of Czeglédi's continuous remembering the Netherlands is taken from a funeral oration of a Transylvanian aristocrat, Ferenc Rhédei. Its title is: *Enoch's Daily Togetherness with God*. We find in this text no less than ten metaphors taken from waterside culture, though the deceased person, count Rhédei was born and lived in a hillside area. Just like our author, who, in the area of his birth, the Highlands of Hungary, couldn't have any shipping experiences. No doubt, he remembered the years of his peregrination in Deventer (where ships were also built) when he praised Ferenc Rhédei with the following words: "He was like an ark, well-glued from outside and inside; his serving God with his Faith and deeds (with his inside and outside) was sparkling likewise."²⁵

Our first proof of Czeglédi's gratitude and perpetual interest towards Holland can be found in his most duel-like anti-Catholic book, entitled *The Fall of Dagon*. In this extremely sarcastic work he argues against the Catholic high mass and several superstitions, in prose and also in mock-heroic poetical interludes. Without any over-ridden national pride, we can say that in some of its parts his work is nearing the artistic level of Alexander Pope's genius. This book was written as an answer to Ferenc Gorup's – he was the provost of Győr (Raab) – provocative „booklet on the high mass.”²⁶

²⁴ CZEGLÉDI, I. *ibid.*, 58. In Hungarian: "Ismerem, Uram, hogy a' te igid, olyan, mint a tenger, melyben a' nagy Ceth hal úsz, a' szegény Barany csüggendez; fenyics meg azért a' szeleket, hogy mikor ebben eveczkél tántorgó lelkem, ne borítottassék el veszedelmes jeghek közöt tenyészni igyeksző Halcyon gyenge madarad..."

²⁵ In Hungarian: "Bárka, melyet, mind kívül, belül, megenyvezének; ünéki-is, külső belső isteni szolgálattya, Hiti által, így tündöklék vala." = CZEGLÉDI, I. *Enochnak, Istennel való minden-napi járása* [*Enoch's Daily Togetherness with God*]. Sároptak : Rozsnyai, 1669, 149. (RMNy 3588.)

²⁶ CZEGLÉDI, I. *Dágon le-dülése* [*The Fall of Dagon*]. Kolozsvár : Veresegyházi Szenttyel Mihály, 1670. (RMNy 3645.)

We quote here an extraordinarily witty passage on the comic features of the Catholic cult (almost idolatry) of relics: "Once upon a time a monk was showing such a quantity of the milk of the Holy Virgin's breast that it could have been enough for ten female creatures. (The anecdote was taken from Erasmus of Rotterdam!) Again him (Erasmus): The pieces of wood taken from Christ's cross are shown at so many places that this material could easily fill a maritime ship."²⁷ The item No. 27, 32, 40, a garland of the enumeration of the Catholic eccentricities is even more peculiar: "The handkerchief of Christ can be found in Nicea, in Trajectum (the Latin-Hungarian name of Utrecht!), in Lotharingia and in Rome... The index-finger of St. John of the Cross with which he pointed at Christ... the third one can be found in Lugdunum (Lyon or Leiden). 40. The body of Longinus (who was kicking Christ with his lance) can be found in Mantua and in Lugdunum (Lyon or Leiden)."²⁸

On the one hand István Czeglédi tries to collect the most comic "popish" elements and rituals, on the other hand, he tries from time to time "to netherlandise" his text; in the case of this book not with geographical elements, but with mentioning very often the names of Dutch towns, which played an important role in his education. Though living a very hectic and disturbed life, István Czeglédi is one of the most fertile authors of Hungarian Protestant literature. The almost two decades he spent at Kassa is considered to be the golden age of the Calvinist community of the town. That's why he became the main ecclesiastical hero of a book entitled *The Calvinist Chronicle of Kassa 1644–1944*.²⁹ The appreciation and the gratitude of the Calvinists of Kassa towards the Netherlands was maintained by him and from 1669 strengthened by a younger second priest of the community. He was Gellért Kabai Bodor, a former student of Groningen, Leiden, Utrecht and Franeker.

Returning once more to our main hero, let us quote the words of his friend and fellow student during the period of his peregrination, Mátyás Nógrádi, who was a remarkable theologian, but, not much of a poet. Therefore his words of applied poetry are interpreted here in prose:

²⁷ CZEGLÉDI, I. *Dágon le-dülése*, 29.

²⁸ CZEGLÉDI, I. *Dágon le-dülése*, 30.

²⁹ SZABÓ, L. *Kassai kálvinista krónika [The Calvinist Chronicle of Kassa], 1644–1944*. Kassa : Wiko, 1944.

“After his diligent (early) years to Belgium (Holland!),
Was he sent by the town (by Debrecen!) to scholarly Lugdunum,
To learn the Jewish and Greek tongue in Leiden,
Where I was also present at the academy.”³⁰

In this small and not very sophisticated poem we can find a very important element which brilliantly illustrates the true affections of the Hungarian students of theology towards Holland. In other words: it shows the intimacy with which they expressed not only their gratitude, but their somehow becoming and also remaining “honoris causa” Dutchmen, even after their return to Hungary. As you can see in the previous poem, Leiden is mentioned in the Hungarian text not only in its Latin form, Lugdunum, but also as „Lejda” which is a quasi-Hungarian nickname of their beloved educational nest.

We are fully aware of the unusually personal, un-canonized tone of this small paper on István Czeglédi, a life-long friend and disciple of the Netherlands, but the Readers will surely understand our intentions. Instead of producing a stiff and mute “waxen figure”, we tried – with some fragments translated from 17th-century Hungarian texts into English – to re-vitalize one of the fighters (and also of martyrs) of our Protestantism, a great part of whose “intellectual and spiritual armour” was offered by the best theologians and educational institutions of contemporary Holland.

Štefan Czeglédi, košický mučeník – kazateľ a oddaný študent v Holandsku

Štúdia pojednáva o živote, štúdiu a putovaní Štefana Czeglédiho – jedného z puritánskych teológov a najplodnejšieho autora protestantskej literatúry v Uhorsku v 17. storočí. Sústreďuje sa na okolnosti a udalosti súvisiace s jeho štúdiom, predovšetkým v Sárospataku, kde sa vzdelával v období pred príchodom Komenského, vyzdvihuje prínos osobných stretnutí s Komenským v ďalších rokoch, poskytuje prehľad tých učiteľov v pútnickom období života Štefana Czeglédiho, ktorí mali na jeho formovanie najväčší vplyv, a to najmä počas jeho pobytu v Holandsku v období tzv. „Zlatého veku“ a počas pobytu v Deventeri medzi rokmi 1644 – 1649. Štefan Czeglédi bol počas svojej 20-ročnej pastoračnej činnosti v Košiciach poverený ustanovením reformovanej cirkvi a založením kalvínskej školy. Okrem týchto činností sa venoval písaniu a stal sa najproduktívnejším polemickým autorom o reformácii v Uhorsku, čo ho nakoniec stalo život po odvete katolíkov v roku 1671.

³⁰ The laudatory poem of Mátyás NÓGRÁDI = István CZEGLÉDI, *Sion vára [The Fortress of Sion]*. Kolozsvár : Rosnyai, 1675, ***1r. – In Hungarian: “Sok munkái után híres Belgiumban,/Küldeték Várostul, tudós Lugdunumban,/ Sidó s görög nyelven épülni Lejdában, /Holott jelen voltam Académiákban.”

A BEREGI EGYHÁZMEGYE PÉNZÜGYI HELYZETE
(1848 – 1914)

FODOR Krisztina*

Financial Situation in Diocese of Berehovo

Berehovo diocese had a special position among Hungarian reformed dioceses in the course of history. At the beginning, its territory was part of Pre-Tisza district, and since 1557 it was affiliated with Post-Tisza reformed district. The major role at its specific position was played by Peter Petrovics and Martin Sánta Kálmáncsehi. The effort for achieving the complete independence did not stop until 19th century. The most evident example of that was the issue of ordaining clergymen, which was in the hands of Berehovo deans in the period up to 1816. The local reformed church participated in the revolution events in the years 1848–1849, and for this reason, it was affected by repressions. In the next decades, however, the development went on within the diocese, for example in the financial or educational affairs. The religious and moral life was improved though the decline of both could be seen in some villages.

Key words: Berehovo region, Berehovo reformed church, financial situation, 1848–1914.

A Beregi Egyházmegye a történelem folyamán mindvégig különleges helyet foglalt el a magyar református egyházmegyék között. Területileg a kezdetekben a tiszáninnenhez tartozott, 1557-től azonban a Tiszántúli Református Egyházkerülethez csatolták. Sajátságos szerepkörhöz jutásában döntő szerepe volt Petrovics Péternek, valamint Kálmáncsehi Sánta Mártonnak is. A teljes függetlenség elérésére való törekvés pedig a 19. századig sem hagyott alá. Legszenbetűnőbb példának okán a papszentelés kérdése volt, amit a beregi esperesek 1816-ig kezükben tartottak.¹

Az 1848-49-es szabadságharcban is szerepet vállaltak. Nem véletlen tehát, hogy a retorzió a református egyházat sem kímélte. Az első intézkedések pedig a vezetőket vették célba. A szabadságharc ügyének

¹ * A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, V. évfolyamos történelem szakos hallgatója KISÉRY, Zs. – SZABADI, I. *A beregi egyházmegye jegyzőkönyvei 1593-1753*. I. kötet. Debrecen, 2002, 5.

támogatása vádjával rengeteg lelkipásztort és tanítót ítéltek halálra, vagy börtönbüntetésre, valamint különböző rendeletek is nehezítették az egyházmegye életét.²

Bár az ostromállapot 1854-ben véget ért, hatalmas problémát jelentett az 1859. szeptember elsején megjelent császári pátens, amely alkotmánytervezetet kényszerített rá a protestáns egyházakra.³ Ezzel eltörölték az egyház régi, több mint 300 éves jogait, megszüntetve önkormányzatát.⁴ A pátens elleni harc közepette az egyház belső helyzete is megingott, ez pedig megfigyelhető volt a vallás-erkölcsi élet negatív vonatkozásai mellett az egyházmegye pénzügyi, valamint oktatási helyzetén is. Végül azonban 1860. május 15-én a császár visszavonta a határozatot.⁵ Az osztrák önkényuralom hátralévő évei pedig aránylag nyugodtan teltek el az egyházra nézve. Ugyan gyökeres változást csupán az 1868-ban megszavazásra kerülő LIII. tc. jelentette a vallásszabadság biztosításáról.⁶

Az elkövetkező évtizedekben fejlődés ment végbe az egyházmegyén belül, pl. a pénzügy és nevelésügy terén. A vallás-erkölcsi élet szintén pozitív oldalára változott, bár a vizsgált időszakban hanyatlás volt észlelhető Benében, Gecsében és Vidon.⁷

Különleges helyzete ellenére a Beregi Egyházmegyével kapcsolatos információk meglete hiányosnak tekinthető. Értékmegóvó és közösségépítő szerepéről azonban nem feledkezhethünk meg, hisz vidékünkön a református vallás a mai napig egy biztos pontja a kárpátaljai magyarságnak. Úgy vélem, a múlt ismerete nélkül nem lehet a jelenben élni. Így magyarságunk fennmaradásához elengedhetetlen, hogy tisztában legyen mindazzal, ami kihatott történelmére. Ebben a folyamatban pedig a református egyház szerepvállalásának feltérképezése nélkülözhetetlen. Az eddigi kutatás két

² BÍRÓ, S. – BUCSAY, M. – TÓTH, E. – VARGA, Z. *A magyar református egyház története*. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1949, 329.

³ BÍRÓ, S. – BUCSAY, M. – TÓTH, E. – VARGA, Z. *A magyar református egyház története*, 334.

⁴ Kárpátaljai Református Levéltár (továbbiakban: KRL): Macsolai Református Egyház (Továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik az 1858-ik év Junius 23. 20. körlevél kelt Surány Sept 24.

⁵ SZABÓ, A. ifj. *A magyar protestánsizmus története*. In *Magyar Protestáns Almanach 1933. évre*. Szerk. Gegus Dániel, Herceg Hohenlohe Károly Egon, Laurentzy Vilmos. 132. [Forrás: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/PROTTORT.HTM> - Letöltés ideje: 2013. február 20.]

⁶ BÍRÓ, S. – BUCSAY, M. – TÓTH, E. – VARGA, Z. *A magyar református egyház története*, 345 – 347.

⁷ KRL: A Beregi Ev. Reform. Egyházmegye (továbbiakban: BERE) 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 2.

évet vett igénybe és a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltárában zajlott. A Beregi Egyházmegye 85 közgyűlési, valamint 6 körleveles jegyzőkönyvének áttanulmányozása mellett egyéb – a témához kapcsolódó –, forrást is megvizsgáltunk. A kutatás eredményeként olyan munka született, amely a történelmi események tükrében vizsgálja az egyházmegye szerkezeti, vallás-erkölcsi, pénzügyi és oktatásügyi helyzetét. Ebben a tanulmányban azonban csupán az egyházmegye pénzügyi helyzetének elemzésével találkozhat a tisztelt olvasó. Pénzügyi viszonylatban rengeteg változás történt az adott korszakban, amely párhuzamba hozható a különböző történelmi eseményekkel, hisz a megváltozott politikai helyzetek, valamint a liberalizmus térhódítása szintén megkérdőjelezte az egyházmegye vallás-erkölcsi életén keresztül annak pénzügyi helyzetét is.

I. Pénzügyi helyzet: felmerülő problémák, megoldási lehetőségek (1848-1914)

A szabadságharc előtt az egyház helyzete a városokban és a nagyobb községekben jobb volt valamelyest, mivel a lakosság többsége túlnyomóan református volt, így a település vezetősége anyagilag támogatta őket. Faluhelyen azonban az egyház léte a nemesektől függött, ennek folytán leggyakrabban a jobbágyoktól behajtott pénzzel fedezték az egyház igényeit. Emellett pedig a pénzügyi, gazdasági helyzetet megnehezítette, hogy sokkal kevesebb birtokterület állt a református egyház rendelkezésére, mint a katolikuséra.⁸

Az egyházi vezetőség érzékelte a nem megfelelő körülményeket, így adománygyűjtés céljából intézményeket létesítettek a rászoruló gyülekezetek számára. Az adományok begyűjtése megszabott rend szerint zajlott, a gyülekezeteknek egyenként kellett eljuttatniuk adományaikat az intézetekhez, amelyeket majd központi irányítás alatt osztottak szét a rászorulóknak között. Többször előfordult, hogy az effajta segítséggel a megrongálódott templomépületeket is sikerült felújítani, amely a gyülekezetek egymás iránti segítségnyújtásáról tanúskodik.⁹ Debellács helység megsegítésére is ehhez hasonló gyűjtés indult meg, amikor a szabadságharc folyamán az ellenséges erők csaknem elpusztították azt. A szuperintendens felszólította az összes gyülekezetet a segítségnyújtásra,

⁸ BÍRÓ, S. – BUCSAY, M. – TÓTH, E. – VARGA, Z. *A magyar református egyház története*, 359.

⁹ KRL: Barkaszi Református Egyház (továbbiakban: BRE) Körleveles Jegyzőkönyve, május 6.

így lelkésztől kezdve egyszerű polgárig egyaránt mindenki részt vett a folyamatban.¹⁰

A különböző munkálatok támogatása mellett az egyházmegye az oktatásért vívott harcokban is tevékenykedett. A jegyzőkönyvek tömérdek információt tartalmaznak ezzel kapcsolatban. Lónyay Menyhért gyámintézeti pénztárnok 1848-as beszámolója szerint az év folyamán kettőszáz pengőt irányzott elő a református egyház a nevelés ügyének támogatására.¹¹

A szabadságharcot követő retorzió a református egyházat sem kímélte, amely rengeteg kellemetlenséget okozott a Beregi Egyházmegye életében is. A gyülekezeti vezetők és tanárok posztjukból történő eltávolítása, valamint a gyűlések megtartásának korlátozása mellett rengeteg probléma abból adódott, hogy az osztrák kormány rendelkezése folytán az egyház behajtotta a felszabadult jobbágyoktól az egyházi tartozásokat. Ennek következménye képen a nép elfordult a gyülekezeti vezetőkől; többször előfordult olyan eset is, ahol kijelentették, nincs többé lelkészre szükségük. A vallás-erkölcsi élet fokozatosan hanyatlásnak indult, amely az adakozás mértékére is negatív hatással volt. Egy huszonöt-harminc ezer lelkes község 1851-52-ben mindössze harminckilenc forintot adományozott, a helyzet pedig az 1857-58-as években sem javult, amikor is egy hasonló lélekszámú gyülekezet csupán harmincnégy forintot szánt oda az egyház részére.

Annak ellenére, hogy az adakozás mértéke – amint a fentiekből is láthatjuk –, az ötvenes években negatív oldalára fordult, a gyülekezetek egymás iránti segítségnyújtása megmaradt. Ilyen körülményekről ad bizonyosságot, hogy az 1852-es évben a Zemplén megyei Mádi község evangélikus egyháza számára indítottak el gyűjtést, az egyházi épületek – a templom és az iskola egyaránt –, felgyújtása miatt. Minden református gyülekezet számára kötelezővé tették ekkor, hogy ugyanolyan felekezeti szeretettel és barátsággal tekintsenek erre az evangélikus gyülekezetre is.¹² Ugyanebben az évben a Fugyi gyülekezet épületei is megrongálódtak, előbb árvíz, majd tüzeset hatására. Leégett nemcsak az iskola épülete, de a paplak is. Számukra szintén segítségnyújtást rendeltek el. Az ezekhez hasonló támogatásokra tucatnyi példát találunk az egyházi életben.¹³

¹⁰ Uo. okt. 4-i 20. körlevél

¹¹ Uo. május 30. 7. körlevél

¹² KRL: Macsolai Református Egyház (továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve, 44. körlevél 1852. évben

¹³ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i. m. 60. körlevél

A pénzügyi helyzet negatív vonatkozásai miatt a gyámintézet vizsgálatokat indított el, amely alapján a következő hét osztályba sorolták be a megsegítendő gyülekezeteket:

1. Macsola, Bene, Jánosi, Gecse – 30 forint egy évre.
2. Kajdanó, Mátyus, Harangláb, Balázsér, Bulcsu, Beregardó, Nagymuzsaly, Kígyós – évi 40 krajcár.
3. Tivadar, Tákos, Oroszi, Surány – 1 forint.
4. Heteny, Kisbégány, Halábor – évi 1 forint 20 krajcár.
5. Nagy Lónya, Munkács, Beregszász, Gut, Nagyberég, Beregdéda, Beregdaróc, Zápsszony, Gát – évi 2 forint.
6. Márokpapi, Bátyu, Szernye, Vári, Gelénes – évi 3 forint.
7. Bótrágy, Badaló, Fornos, Barabás, Csonkapapi, Barkaszó, Dercen, Rákos, Tarpa – évi 4 forint.

Az egy évre megszabott adomány mértékéből következtethetünk arra, hogy az adott korszakban, melyek voltak a legrászorulóbb gyülekezetek. A kiszabott pénzösszeg alapján így a legrosszabb anyagi helyzetben minden bizonnyal Macsola, Bene, Jánosi, valamint Gecse községek gyülekezete lehetett.¹⁴

Az osztrák kormány rendelkezései még inkább súlyosbítottak a református egyház életén. 1854-ben minden egyházi tulajdonban lévő földet – mely belhivatalnokok használata alatt volt –, megadóztattak. Az intézkedés még az 1850. április 25-i legfelsőbb parancs hozadéka volt, amely megemelte az egyházakra kirótt adó mértékét.¹⁵ A befizetés kapcsán azonban adódtak nehézségek, mivel több gyülekezet nem tudott eleget tenni a követelményeknek. Emellett azonban a jegyzőkönyvek olyan gyülekezetekről is beszámolnak, amelyek előjáróit dicséretben részesítették 1855-ben a késedelem nélküli adóbefizetés miatt. Ezek a gyülekezetek a következők voltak: Fornos, Darócz és Badaló.¹⁶ A Beregi Egyházmegye gyülekezeteinek számát figyelembe véve azonban, e három gyülekezettől beszédett adó mértéke eltörpül a késedelmi díjak mellett.

Az alapítványok munkáját illetően fontos tudnunk, hogy széleskörű segélyezésben vettek részt. Többek között hatalmas összegeket fektettek be a szegénység leküzdéséért folytatott harcokba. Lényegesebb itt megemlítenünk, hogy 1000 forintnyi támogatásban részesítettek minden szegényebb tanulót. Emellett azonban azokról a hajléktalan, nincstelen

¹⁴ Uo. 23. körlevél 1856. évben

¹⁵ Uo. 40. körlevél

¹⁶ Uo. 10. körlevél 1855. évben érkezett Április 1-én

emberekről sem feledkeztek meg, akik a református egyház gyülekezeteinek sorait gyarapították. Ennek bizonyítéka, hogy az 1855-ös évben 5000 forintot irányoztak elő a református felekezetű koldusok megsegítésére.¹⁷

Az egyházmegye pénzügyi helyzetén állami segély nyújtásával is próbáltak segíteni. Az 1858. április 27-én született császári parancs értelmében összesen 210 forintnyi pótdíjazást rendeltek el az egyház számára, többek között a kegydíjak, a javadalmazások, valamint az iskolai látogatási díjak kapcsán. A pénzüsségeket pedig az 1859-ben hatályba lépő új ausztriai pénzzel kellett fizetniük.¹⁸

A református egyház 1861-ben a Bukovinában, Prágában, Csehországban, valamint Morvaországban bekebelezett gyülekezetek megsegítését is célul tűzte ki. Ebben a folyamatban pedig a Beregi Egyházmegye is részt akart vállalni.¹⁹

A gyámintézet pénzüsségét több helyre irányították ki, ennek a folyamatnak pedig megszabott rendje volt. Egyrészt a gyámpénztári segélyt igénylőkről minden lelkésznek kötelessége volt nyilvántartást vezetni, amelyet majd az egyház-látogatóság számára be kellett mutatnia. A feljegyzéseknek tartalmaznia kellett az adott gyülekezetben élő hivatal nélküli lelkészekről, tanítókról, valamint a lelkészi és tanítói özvegyekről, s árváikról szóló jelentést is.²⁰ A jelentések nagyban hozzá járulhattak egy adott segélyezési folyamat szélesebb körű átvizsgálásához, így megkönnyítve, esetlegesen felgyorsítva az eljárást.

Az állandó kiadások megnehezítették az egyházmegye működését; az irodai szükségletek 1866-ban megközelítőleg 103 forintba kerültek, az egyházkerületi gyűlésekre küldött képviselők díja pedig összesen 195 forintot és 15 krajcárt tett ki. Az egyházmegyei gyűlésnek helyet adó épületet csupán bérelték, így ezzel kapcsolatban is állandó kiadással kellett szembe nézniük, melynek értéke évi 73 forint volt. Az egyéb kiadásokkal egyetemben, így az egyházmegyének összesen 998 forint 76 krajcár kiadása volt az 1866-os évben.²¹

Problémát okozott, hogy némely lelkészeknek nagy adóhátralékkal kellett elszámolniuk a beregszászi megyei királyi adóhivatal felé. A hátralék visszafizetése ügyében az adóhivatal képviselői az espereshez fordultak.

¹⁷ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i. m. 1855 táblázat

¹⁸ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, az 1858 évtől kezdődően, i.m. 19 989-4377 A Cs.Kir. Kassai helytartó osztálytól.

¹⁹ Uo. 3. körlevél 1861.

²⁰ KRL: Gecsei Református Egyház (továbbiakban: GRE) Körleveles Jegyzőkönyve. 32-ik körlevél 1862-ik évben.

²¹ KRL: GRE Körleveles Jegyzőkönyve. i. m. 33-ik Körlevél 1866.

A lelkészek ezt követően felszólításban részesültek az esperesi hivataltól: a pénzt mihamarabb el kellett juttatniuk az illetékes hatósághoz, mivel az adóhátralék törlesztésének elmaradása, vagy késedelme folytán az adóhivatal felsőbb körökhöz terjeszti fel a pénzzel elmaradtak névsorát.²²

A lelkészeknek száz forinton belül, csak két jótálló mellett, világiaknak pedig csak ingatlan fedezet felmutatása után adhattak a törvény szerint kölcsönt. A gyámpénztár kamatába törvényes és bírói úton volt behajtható.²³ Az eljárás törvényes volta miatt pedig minden pénztári bevételt ellennyugtával, s minden kiadást nyugtával kellett igazolni.²⁴

Minden éven az államsegély kiosztására vonatkozó javaslattétellel megbízott küldöttség elbírálta a beadott kérvényeket, és azok alapján benyújtott egy tervezetet a közgyűlés elé, hogy melyek a leginkább rászoruló egyházak, vagy lelkészek. Volt azonban olyan listájuk is, amelyben a „nem ajánlottak” szerepeltek.

A következő egyházak és azok belhivatalnokai kaptak állandó segedelmezést 1876-ban:

- Egyházak: Bilke, Jánosi, Bene, Mátyus, Harangláb, Kajdanó, Bucsu, Balazsér, Surány, Sáros-Oroszi, Macsola, Kígyós, Gecse.
- Lelkészek: bilkei, jánosi, kajdanói, surányi, sáros-oroszi, halábori, fehércsei, vári, tákosi, kis-lónyai, csetfalvai, macsolai, kígyósi, gecsei, tivadari, hetei, muzsalyi.
- Tanítók: gecsei, kígyósi, asztélyi, ujdávidházai, sáros-oroszi, halábori, fehércsei, vári, tákosi, kis-lónyai, csetfalvai, surányi, ugornyai, hetei, nagybégányi.²⁵

A tisztségviselőkre vonatkozó állandó kiadásokat illetően megemlítendő, hogy 1876-ban minden lelkészt köteleztek arra, hogy az egyházmegye kisebb-nagyobb értekezleti körének tagjaivá legyenek, valamint tagsági díjaikat pedig fizessék be.²⁶ Az évi államsegélyt illetően, a pénzösszeget különböző helyekre, munkálatokra fordították. Adományoztak a debreceni főiskola megsegítésére; külön összeg lett elkülönítve a nyugdíj- és gyámintézetek, valamint az állandó segélyezést igénylő egyházak és belhivatalnokok számára

²² KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, az 1858 évtől kezdődően. i.m. 19-ik Körlevél az 1874 évben.

²³ KRL: A BERE 1877. év november 27-28-dik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 13 – 14.

²⁴ KRL: A BERE 1888. évi márczius hó 20-22-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 28.

²⁵ KRL: A BERE 1876-ik évi február 29. s március 1-2-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 15.

²⁶ Uo. 26.

is.²⁷ Megemlítendő azonban, hogy az egyházmegye pénzügyi helyzetére pozitívként hatott, hogy az egyházmegyei tőkepénzek, amelyek az árvák és özvegyek istápolására lettek összegyűjtve, már 1878-ban adómentesnek lettek nyilvánítva.²⁸

Hivatalból minden lelkész tagja volt a lelkész egyletnek, s a tagsági díjakon szerezték be a könyveket, amelyek az egyházmegyei lelkészi könyvtár tulajdonát képezték. Külön kötelezték a még nem csatlakozott, vagy tagsági díjaikkal hátralékban lévő lelkészeket is, a hiányosságok pótlására. Melyre legtöbbször 30 napot kaptak; a határidő eltelte után pedig bírósági úton hajthatták be a pénzösszegeket.²⁹

Az újonnan belépő, vagy már belépett lelkészek rendes lelkészkedésük első 5 évében fizetni voltak kötelesek a gyámpénztárba évi segélyül jövedelmük 4 százalékát; lelkészkedésük 5-10 évében jövedelmük 3 százalékát; 10-15 év közötti szolgálatuk alatt jövedelmük 2 százalékát; 15 évi szolgálat után pedig jövedelmük 1 százalékát. Egyrésről az özvegyek és árvák megsegítése céljából (az egész évi felelősségvállalás miatt), másrésről pedig, hogy a gyámtőke az által is növekedjék: 1889. évben – már és az azt követő években is – évente két részletben osztották ki a gyámsegélyt (március valamint szeptember hónapokban), az ezen úton megtakarított kamatot pedig a gyámtőke növelésére fordították. Azon lelkész-árvák, akiknek anyjuk él – mint természetes gyámjuknak közvetítésével nyerhették meg gyámsegélyüket; az anyátlan árvák pedig csak az esperes úr által kinevezendő lelkész-gyámoktól vehették át az árva segélyt. Ezen gyámok belátásuk, és a szükség szerint osztották ki az árvák között a segélyt; eljárásukról azonban utólagosan a gyámpénztárnoknak jelentést kellett tenniük. A lelkész-árvák 20 éves koruk betöltéséig nyerhettek segélyt. Voltak azonban esetek, amikor a közgyűlés, vagy annak nem létében a nagytiszteletű esperes úr szükségesnek tartotta az özvegynek, vagy árvának, vagy jó igyekezetű, 20 éven túli tanuló lelkész-árvának a megsegítését. E célra száz forintot hagytak meg tartalékul. Azok az özvegyek és árvák, akik gyámsegélyben akartak részesülni minden alkalommal lelkészüktől – illetve, ha tudományos pályán voltak – tanáruktól kellett bizonyítványt

²⁷ KRL: A BERE 1876-ik évi február 29. s március 1-2-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 14.

²⁸ KRL: A BERE 1878. évi Mártius 5, 6 és 7. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 14.

²⁹ KRL: A BERE 1876-ik évi június hó 20-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 6.

kérniük, s azt a gyámpénztárnoknak továbbítaniuk, amelyben igazolniuk kellett tisztességes és erkölcsös életüket is.³⁰

Az egyházak államsegélyért is folyamodhattak. A folyamat megszabott keretek között zajlott. Először is a lelkészeknek, valamint a tanítóknak kérvényeiket egy egyházi küldöttséghez kellett beterjeszteni, ahol elbírálás alá vetették azokat. A közgyűlés pedig eldöntötte, hogy miképpen ossza szét az adott segélyt.³¹

II. A lelkészi gyámintézet alap- és kezelési szabályzatának kidolgozása (1899)

Grandiózus előrelépésnek számított a pénzügyi életben, hogy 1899-ben kidolgozták a Beregi Ev. Ref. Egyházmegyei lelkészi gyámintézet alap- és kezelési szabályzatát.

Az intézet legfőbb céljaként az intézeti tagok özvegyeiről és árváiról való gondoskodást jelölték meg. Tagjai közé pedig minden olyan rendes lelkészt felvehettek, aki az egyházmegye kötelékében állt. A tagoknak különböző kötelességeik voltak. Mindegyik új tagnak százforintnyi belépési díjat kellett fizetnie, a belépés utáni húsz éven keresztül pedig, évente tíz forint tagsági díjjal tartoztak az intézet felé. A belépés után jogukban állt részt venni az intézet kormányzásában, valamint szükség esetén száz forint személyi hitelt vehettek fel.

A gyámintézettel kapcsolatos ügyek intézése a gyámintézeti közgyűlés, a választmány, a gyámintézeti elnök, s alelnök, valamint a tisztviselők hatáskörébe tartozott. A gyámintézet tisztviselői a következő személyek voltak: elnök, alelnök, jegyző, pénztárnok, ügyész, és három választmányi tag.

Az intézet vagyona és jövedelme különböző pénzüsszegekből tevődött össze. Ide sorolhatjuk a gyámintézeti tőkét, a belépési és tagsági díjakat, a bírságokból és az adakozásokból befolyt összegeket, az alapítványoktól befolyt pénzeket, valamint az államtól kapott segélyeket is. Ezen kívül a gyámintézet vagyonát kamatoztatás útján szintén gyümölcsoztethette.

Az évi gyámsegély mennyiségéről a gyámintézeti közgyűlés döntött a gyámintézeti választmány javaslatára, a megszabott időhatár pedig öt év volt. Minden gyámintézeti tag elhalálózása esetén a család száz forint temetési segélyt kapott. A gyámsegélyből pedig az intézeti tagok özvegyei

³⁰ KRL: A BERE 1888. évi márczius hó 20-22-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 24.

³¹ KRL: A BERE 1891. évi márczius hó 17-19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 27.

(halálukig, illetve férjhezmenetelükig) és árvái (24. életévük betöltéséig) részesülhettek. Minden segélyezőknek azonban segélyre jogosultságát először bizonyítvánnyal kellett igazolnia.³²

A gyámintézettel kapcsolatban mindig voltak felmerülő kérdések. Példának okán Bánóczy Endre lelkész gyámpénztárnok az 1893-ban terjesztette a közgyűlés elé felmerülő kérdéseit, amelyeket három pontba különített el. Az első pontban utasítást kért arra nézve, hogy miként járjon el a lelkési árvák segélyezésében, mert bár az 1888. évi tavaszi közgyűlés 33. számú határozatának 8. §-a értelmében ki volt mondva, hogy az árvák húsz éves korukig részesülhetnek segélyben, mégis hivatali elődjének kimutatásában segélyezés végett fel voltak jegyezve olyan személyek is, akik huszadik életévüket már betöltötték. Ennél fogva a gyámpénztárnok nem tudta, hogy érvényes-e még az 1888. évi határozat. Előterjesztette továbbá, hogy a gyámpénztár eddigi kezelésénél fennálló évi, valamint félévi utókamatok meglétét az egyházmegye vezetősége szüntesse be. Valamint bepanaszolta, hogy az elődjétől átvett „törzskönyvbe” a napló tételeinek évekre lebontott adatai még nincsenek átvezetve s kérte, hogy ezeknek a beírásoknak a megtételére elődjét kérjék meg.

Az első pontra nézve a közgyűlés kimondta, hogy a lelkész gyámpénztárnok az 1888. évi szabályzat szerint járjon el. A második pontra vonatkozóan úgy döntöttek, hogy a lelkési gyámpénztárnál, amely címek után utólag fizették a kamatokat, megszokott rend szerint fizesse ezután is. Ami a harmadik pontot illeti, az egyházmegyei közgyűlés nem találta méltányosnak, hogy a volt gyámpénztárnokot köteleztesse a „törzskönyv” kiigazítására. Ezt a problémát Bánóczy Endre gyámpénztárnoknak kellett megoldania.³³ Emellett többször probléma adódott a kedvezőtlen postai közlekedés miatt is. Melynek folytán a későbbiekben a gyámpénztárnok úr lemondott tisztségéről.³⁴

1903-tól az országos özvegy-árva gyámintézeti segélyeket szintén a lelkési gyámpénztárnok hatásköre alá helyezték. A közalapi járulékokkal és segélyekkel viszont az országos gyámintézeti pénzkezelő foglalkozott. A többi pénzügy pedig az egyházmegyei közpénztárnok felügyelete alá tartozott.³⁵

³² KRL: BERE 1899. évi szeptember hó 26., 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 31 – 36.

³³ KRL: A BERE 1893. év október hó 12. és 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 21.

³⁴ KRL: A BERE 1899. évi március hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 19.

³⁵ KRL: A BERE 1903. évi október hó 6-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági

III. Lelkeszi és vallás-tanítói honoráriumok

Mindeközben a megváltozott körülmények folytán az egyházi tisztviselők helyzete is egyre rosszabb lett: míg a megvásárolandó termékek ára növekedett, a fizetés mértéke egyre csökkent. A természetben adott fizetés is egyre szegényebb lett; a lelkészeknek és tanároknak juttatott búzáat szeméttel, a bort pedig vízzel vegyítették.³⁶

1854-ben sor került a lelkészi honorárium mértékének meghatározására. Válás esetében a megelőző háromszori békeltetésről szóló bizonyítvány kiadására legalább egy forint, az erkölcsi viselkedésről szóló bizonyítvány esetében pedig a lelkész számára 30 forintnyi alapdíjat szabtak meg.³⁷

Felülvizsgálták az iskolatanítók fizetését is, a legtöbb pénzösszeget Beregszász, Munkács, Vári, Gulács, Rákos, valamint Tarpa községek rendes tanítóinak irányozták elő, évi egy forint húsz krajcár fejében. Az osztályozás ezen kívül a következőkről rendelkezett:

1. Kis Lónya, Tákos, Csetfalva, Heteny, Gut, Macsola, Bene, Oroszi, Halábor, Gecse, Tivadar, Dávidháza, Asztély (a tarpai, vári, beregszászi, munkácsi és beregi leánytanítókkal együtt) – évi 20 krajcár.
2. Borzsova, Gergelyi, Ugornya, M. papi, Nagy Lónya, Kis Bégány, Rafajnaújfalu, Surány, Gelénes, Déda, Darócz – évi 30 krajcár.
3. Nagy Bégány, Fornos, Barkaszó, Szernye, Cs. Papi, Jánd, Namény, Gát – évi 50 krajcár.
4. Dercen, Badaló, Barabás, Kaszony, Som, Bótrágy, Perecseny, Muzsaly, Zápszony, Beregújfalu – évi 1 forint.
5. Beregszász, Munkács, Vári, Gulács, Rákos, Tarpa – évi egy forint 20 krajcár.³⁸

A járandóság körül szintén többször bonyodalmak adódtak, így egyre többen gyarapították az elégedetlenek sorait. Ez okból kifolyólag az egyházi hivatalnokok fizetésének megváltoztatását is napirendre tűzték.³⁹ A pénzhiány a káplánok alkalmazásának körülményeit is merően

gyűlésének jegyzőkönyve. 16.

³⁶ BÍRÓ, S. – BUCSAY, M. – TÓTH, E. – VARGA, Z. *A magyar református egyház története*, 360.

³⁷ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 40. körlevél 1854. évben

³⁸ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 23. körlevél 1856. évben

³⁹ Uo. 40. körleveles jegyzőkönyv 1855. évben

megváltoztatta, hisz hivatásuk gyakorlását csupán a legszükségesebb helyzetekben engedélyezték.⁴⁰

Az egyházi tisztviselők díjazásának ügyében is döntés született. A szuperintendens díjának mértékét 800, a főjegyzőnek 250, a segédjegyzőnek 150, a püspöki iroda vezetőjének 400, a pénztárnokénak pedig 200 forintban jelölték ki. A Beregi Egyházmegye esperesének napi díja pedig három forintban lett meghatározva.⁴¹

Az 1880. évi novemberi közgyűlésen sor került a lelkészi honorárium minimumának meghatározására, amelyet természetbeni lakás, udvaron, kerten és szobán kívül 600 forintban állapították meg.⁴²

1883-ban újabb osztályozásra került sor, melynek alapjául a lelkészi fizetés mérlege szolgált. Az első osztályú egyházak közé azok a gyülekezetek tartoztak, ahol a lelkészi jövedelem megütötte az 1200 forintot. Másodosztályúnak számított, ahol a lelkészi jövedelem 1000-1200 forint között mozgott. Harmadosztályú pedig az volt, ahol a jövedelem 800 és 1000 forint között mozgott. A negyedik osztályba pedig azokat az egyházakat rangsorolták be, ahol a lelkész jövedelme megütötte a 600 forintot, de nem haladta meg a 800-at.

Az adott osztályozás, a meghatározott pénzüsszeggel egyetemben alapul szolgált a lelkészek szolgálatba helyezésének ügyében. A negyedik osztályú egyházban bármelyik lelkész és segédlelkész kaphatott munkát, a szolgálati idő figyelembe vétele nélkül. A harmadosztályúba csak azokat a lelkészeket választották meg, akik már egy évet szolgáltak a negyedik osztályú gyülekezetekben, a segédlelkészek esetében pedig háromévi szolgálatot vettek figyelembe. Ezzel szemben a második osztályú egyházakba a következő lelkészeket jelölhették: a két évet már leszolgált lelkészeket, valamint a tudori oklevéllel bíró, egyetemre járó, vagy egyházi irodalom terén kimagasló segédlelkészeket. Az előbbiekből értetődően az első osztályba csupán a legkiválóbbak kerülhettek be.

A jegyzőkönyvek azonban olyan esetekről is beszámolnak, ahol az egyes lelkészek jövedelme a negyedik osztályba sem volt besorolható, viszont ennek ellenére ők is a negyedik osztályban működő lelkészek jogaival bírtak. Ezekben az egyházakba minden lelkész pályázhatott.⁴³

⁴⁰ Uo. 7. körlevél 1856. évben

⁴¹ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23, i.m. 18. körlevél kelt Surány 1859 Sept. 13.

⁴² KRL: A BERE 1880. év november 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 5.

⁴³ KRL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 33.

A különböző szertartásokhoz (keresztelés, esketés, temetés) mértén kiszabták a lelkészi bérezést is. Keresztelési beírásért, ha a keresztelés a templomban vagy a lelkészlakon történt, ötven krajcárt kellett fizetniük, ha azonban a keresztelő magánháznál volt megtartva a fizetési költség már kettő forintra rúgott. Házasulók hirdetéséért egy forintot kellett fizetniük a lelkész számára, esketés esetén pedig, ha az templomban történt a megszokott időben és napon kettő forintot. Házasságkötésre viszont a megszokott napokon kívül is kerülhetett sor, amelyre más bérezés volt meghatározva. A felsorolt esetekben szintén a helyszíntől függött az árak kiszabása: ha a szertartást a templomban tartották három forintot kellett fizetniük, magánház esetében pedig öt forintot.

A temetési szertartásra vonatkozóan is megszabták a költségeket:

- Temetés imával háznál vagy templomban: kettő forint.
- Temetés gyászbeszéddel és imával a templomban: öt forint.
- Temetés gyászbeszéddel és búcsúztatóval a templomban: tíz forint.
- Temetés gyászbeszéddel magánháznál: hat forint.
- Temetés gyászbeszéddel és búcsúztatóval magánháznál: tizenkettő forint.
- Temetés a háznál vagy templomban végzett lelkipásztori szolgálat után a temetőben: egy forint.
- Sírbeszéd: három forint.
- Énekvezér díja (temetési szolgálat esetén): ötven krajcár.
- Énekvezér díja, lelkészi szolgálat mellett imával végzett temetésnél: egy forint.
- Énekvezér díja prédikációval végzett temetésnél: kettő forint.
- Énekvezér díja koporsóba tételkor végzett szolgálat esetében: ötven krajcár.

Az anyakönyvi kivonatok elkészítésének díját egy forintban szabták meg, míg családi értesítésekért katonai ügyek esetében kettő forintot kellett fizetni. Visszas házások békeltetéséért nyújtott bizonyítvány fejében fizetett összeg mértéke pedig három forintot tett ki.⁴⁴

Többször adódott azonban az a probléma, hogy egyes egyháztagek nem akartak, vagy anyagi helyzetük miatt nem tudtak az előírtakhoz

⁴⁴ KRL: A BERE 1889. évi márczius hó 19-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 18.

mérten hozzájárulni a lelkészi és tanítói díjazásokhoz.⁴⁵ Ezek több esetben konfliktushoz vezettek, értetődően a vallás-erkölcsi életre is negatívan hatottak.

- A lelkészi fizetéssel kapcsolatos kérdések mindig is felettebb foglalkoztatták az egyházmegye vezetőségét. Ennek hatására különböző irányelvek lettek kidolgozva, amelyek a következők voltak:
- A föld haszonbérét a helyi körülmények szerint számították fel.
- A lakás és a hozzá tartozó kertet nem számították be a lelkészi fizetésbe.
- Minden lelkészi kert végén elterülő kisebb-nagyobb szabad kertért fizetni kellett, melynek haszonbére holdanként húsz forint volt.
- Termények átlagára a következő képen volt meghatározva: búza hat forint, gabona négy forint ötven krajcár, kukorica négy forint.
- Mindennemű segélyt a gyámpénztári illetékből kellett kivonni.
- A lelkész-tanítót, valamint a missziói lelkészt rendes lelkésznek tekintve, azok fizetése alapján vetették ki a gyámpénztári illetéket.
- Egy hold szántóföld munkája kilenc forintban lett kiszámítva. Tavaszi munkálatok esetén ez a díj négy forint ötven krajcárt tett ki, a kaszálók holdankénti munkadíja pedig kettő forint negyven krajcárban lett megállapítva.⁴⁶

IV. Közpénztári állomány

A szabadságharc leverését követő időszak politikai hátterét, megromlott vallás-erkölcsi életét figyelembe véve nem meglepő, hogy az egyházkerületi pénztár egyre rosszabb helyzetbe került, bevétele napról-napra csökkent. Ezért központilag sürgették a nép mihamarabbi felszólítását az adakozásra.⁴⁷

A közpénztárral kapcsolatos információk felkutatását megkönnyíti, hogy 1876-ban megjelentek a Beregi Református Egyházmegye első nyomtatott jegyzőkönyvei. Ezek az iratok rendkívül informatívak, a pénzüggel kapcsolatosan is rengeteg adatot tartalmaznak, melyek felhasználásával kimutatást lehetett végezni a közpénztári állományra vonatkozóan. Az 1. táblázatban az 1876-1888 közötti évekre vonatkozó számadatokat találhatja a tisztelt olvasó. A táblázatból kitűnik, hogy az említett időszak során az

⁴⁵ KRL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 15.

⁴⁶ KRL: A BERE 1890. évi szeptember hó 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 12.

⁴⁷ KRL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i.m. 40. körleveles jegyzőkönyv 1855. évben

1883-as évben volt a legnagyobb bevétele a közpénztárnak, azonban a legnagyobb kiadása is. Míg 1876-1887 között a bevétel megközelítőleg 2000 és 3000 forint között mozgott, 1888-ban már csupán 1632 forint 16 krajcárt tett ki.

1. táblázat: A közpénztári állományra vonatkozó adatok az alamizsnás, valamint a költőpénztár alapján (1876-1888)⁴⁸

Év	Bevétel	Kiadás	Maradvány
1876	2822 ft 46,5 kr	1289 ft 83 kr	1532 ft 63,5 kr
1878	3109 ft 13 kr	1445 ft 62 kr	1663 ft 51 kr
1879	3173 ft 23 kr	1654 ft 38,5 kr	1518 ft 85,5 kr
1883	3319 ft 1 kr	2889 ft 27 kr	429 ft 83 kr
1884	2863 ft 32 kr	1472 ft 05 kr	1391 ft 27 kr
1885	3004 ft 09 kr	1471 ft 15 kr	1532 ft 94 kr
1886	3080 ft 58 kr	1512 ft 03 kr	1568 ft 55 kr
1887	2128 ft 20 kr	1840 ft 81 kr	287 ft 39 kr
1888	1632 ft 16 kr	1609 ft 60 kr	22 ft 56 kr

(* Az 1877-es, 1880-as, 1881-es, 1882-es évekre vonatkozólag nem tartalmaznak adatokat az általam vizsgált jegyzőkönyvek.)

A 2. táblázat az 1889-1914 közötti évekre vonatkozóan mutatja be a közpénztár állását, külön lebontva a költő- és letétpénztárakra. Az osztrák-magyar korona, valamint a fillér használatát 1892-ben vezették be az Osztrák-Magyar Monarchia területén.⁴⁹ Ennek ellenére csupán 1900. január elsejétől lett kötelező az új pénzrendszerben történő számítás, amely a táblázatból is tükröződik. Láthatjuk, hogy a közpénztár 1892 és 1900 között mindvégig forint-fillér pénzrendszer szerint működött.

⁴⁸ Forrás: A Beregi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyvei: 1877. november 27-28.; 1879. december 9-10.; 1880. november 9-10.; 1884. február 26-29.; 1885. március 3-5.; 1886. március 9., 10., 11.; 1887. március 15-17. és június 1.; 1888. március 20-22.; 1889. március 19-21.

⁴⁹ PhD Disszertáció Tézisei. MOLNÁR, P. A korona pénzrendszer bevezetése és megszilárdulása, különös tekintettel Magyarországra (1892-1914). Budapest, 2009, 2. [Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/molnarpeter/tezis.pdf>. – Letöltés ideje: 2013. december 28.]

2. táblázat: Közpénztár állása 1889 és 1914 között⁵⁰

Év	Költőpénztár			Letétpénztár		
	Bevétel	Kiadás	Maradvány	Bevétel	Kiadás	Maradvány
1889	1640 ft 98 kr	1601 ft 06 kr	39 ft 92 kr	7804 ft 21 kr	4590 ft 44 kr	3213 ft 77 kr
1890	1839 ft 53 kr	1815 ft 59 kr	23 ft 94 kr	7262 ft 34 kr	6710 ft 43 kr	551 ft 91 kr
1891	1884 ft 64 kr	1858 ft 95 kr	25 ft 69 kr	11139 ft	9880 ft 44 kr	1258 ft 56 kr
1892	1800 ft 10 kr	1592 ft 48 kr	217 ft 62 kr	8775 ft 39 kr	6858 ft 54 kr	1916 ft 85 kr
1894	3197 ft 70 kr	2405 ft 87 kr	791 ft 83 kr	28727 ft 56 kr	5845 ft 30 kr	22882 ft 26 kr
1896	2573 ft 92 kr	2459 ft 24 kr	114 ft 68 kr	30250 ft 43 kr	2997 ft 28 kr	17253 ft 15 kr
1897	2464 ft 59 kr	2216 ft 81 kr	247 ft 78 kr	31043 ft	2180 ft 02 kr	28863 ft 7 kr
1898	2676 ft 18 kr	2485 ft 67 kr	190 ft 51 kr	33891 ft 58 kr	2883 ft 36 kr	31008 ft 22 kr
1899	3206 ft 23 kr	2941 ft 11 kr	265 ft 12 kr	35913 ft 87 kr	3242 ft 65 kr	32671 ft 22 kr
1900	6912 kor	5876 kor 48 fil	1035 kor 73 fil	76300 kor 86 fil	6143 kor 55 fil	70157 kor 31 fil
1901	7261 kor 71 fil	5992 kor 99 fil	1268 kor 72 fil	82862 kor 45 fil	6418 kor 79 fil	76443 kor 66 fil
1902	8035 kor 72 fil	6624 kor 64 fil	1411 kor 08 fil	88507 kor 56 fil	8189 kor 41 fil	80318 kor 15 fil
1903	8421 kor 33 fil	7477 kor 12 fil	944 kor 21 fil	107839 kor 99 fil	7591 kor 23 fil	100 248 kor 76 fil
1904	7694 kor 42 fil	6531 kor 96 fil	1162 kor 46 fil	116203 kor 46 fil	10283 kor 93 fil	103919 kor 53 fil

⁵⁰ Forrás: A Beregi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyvei: 18890. márczius 18-20.; 1891. márczius 17-19.; 1892. márczius 29-30.; 1893. márczius 21-22.; 1895. márczius 12-13.; 1897. márczius 24-25.; 1898. márczius 30-31.; 1899. márczius 21., 1900. márczius 27-28.; 1901. április 10-11., 1902. ápril 15-16.; 1903. ápril 16-17.; 1904. ápril 7.; 1905. május 2.; 1906. ápril 6.; 1907. ápril 18.; 1908. április 6.; 1909. április 15.; 1910. április 19.; 1911. április 20.; 1912. április 10.; 1913. április 15.; 1915. március 24.

1905	7333 kor 31 fil	5661 kor 70 fil	1671 kor 61 fil	137054 kor 26 fil	12171 kor 44 fil	124882 kor 82 fil
1906	9587 kor 81 fil	8868 kor 86 fil	718 kor 65 fil	161175 kor 43 fil	16874 kor 70 fil	144300 kor 73 fil
1907	10991 kor 45 fil	7933 kor 97 fil	3057 kor 48 fil	170127 kor 38 fil	18243 kor 51 fil	151883 kor 87 fil
1908	13296 kor 43 fil	12639 kor 70 fil	656 kor 73 fil	180954 kor 96 fil	13971 kor 50 fil	166983 kor 46 fil
1909	11638 kor 24 fil	10528 kor 64 fil	1109 kor 70 fil	206134 kor 67 fil	33572 kor 66 fil	172562 kor 01 fil
1910	–	–	–	189172 kor 95 fil	266 kor 89 fil	189139 kor 84 fil
1911	11864 kor 52 fil	11446 kor 06 fil	418 kor46 fil	221608 kor 26 fil	55266 kor 08 fil	166342 kor 18 fil
1912	6015 kor 40 fil	5619 kor 98 fil	395 kor 42 fil	187018 kor 39 fil	21719 kor 59 fil	165298 kor 80 fil
1913	13643 kor 98 fil	11839 kor 08 fil	1804 kor 90 fil	194810 kor 47 fil	44274 kor 70 fil	150535 kor 77 fil
1914	15925 kor 82 fil	13507 kor 24 fil	2418 kor 58 fil	175180 kor 07 fil	22263 kor 76 fil	152916 kor 31 fil

(* Az 1893-as és 1895-ös évekre vonatkozólag nem tartalmaznak adatokat az általam vizsgált jegyzőkönyvek)

Felmerülhet a kérdés, hogy milyen okból kifolyólag és mely gyülekezetektől érkeztek a pénztulások. Példának okán vizsgáljuk meg az 1913-as évet, amikor is a következő beutalások érkeztek az egyházmegyei pénztárba: 600 koronát adományoztak a balazséri közalapi segélytől, 500 koronát pedig a szolvai templomalaptól. 364 korona 20 fillér érkezett be a Dávid Lajos féle-pénzbírság ügye folytán, valamint 150 koronát kaptak a Munkácsi

református segélyegylettől.⁵¹ 1914-ben pedig Újdávidháza közszükségleti alapjára utaltak be 400 koronát a közpénztárhoz.⁵² A felsoroltakból tükröződik a közpénztári állomány mennyiségét gyarapító beutalások sokszínűsége. Az 1914-es évek vizsgálata egyébként a háborús körülmények folytán nehézségekbe ütközött, amely feladatot a számvevőszék majd csupán 1915 márciusában tudott megoldani.⁵³

Seres Ábrahám egyházmegyei közpénztárnok 1913. december 31-i kimutatásából tükröződik, hogy melyek voltak azok a jövedelmek, amelyeket leginkább letétbe helyeztek az egyházmegye közpénztárában. A legtöbb pénzüsszeg a templom alap keretében került be a közpénztárba, amely a 153 210,57 koronából 48 605,14 koronát tett ki. Ezen kívül a letétben elhelyezett pénz legtöbb hányadát a lelkeszi javadalom (27 600,95), a közszükségleti pénzek (14 212,52), valamint a tanítói- (5919,11) és behivatalnoki javadalom (9023,68) tette ki.⁵⁴ Fontos azonban leszögezni, hogy az egyházmegyei közpénztárnok kimutatásában hiba adódott. Erről a Beregi Református Egyházmegye 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyvének 27. száma számol be. Ugyanis a derceni református egyház 1915. évi kérelméből kiderül, hogy tévesen templom alap címen kezelték a 2500 korona értékű közszükségleti alapját, ezt pedig közpénztári nyugtával tudták igazolni.⁵⁵ Tehát az 1913-as év végén a közpénztári alapon 153 210 korona 57 fillér volt elhelyezve, melyből 16 712,52 koronát tett ki a közszükségleti alap, 46 105,14 koronát pedig a templom alap. Ennek alapján lett kiegészítve a 3. táblázat, amely a letét rendeltetési helyéről, valamint a pénzüsszegek tulajdonosairól nyújt bővebb információt.

⁵¹ KRL: A BERE 1914. évi április hó 15-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 9.

⁵² KRL: A BERE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 5.

⁵³ KRL: A BERE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 24.

⁵⁴ A Beregi Református Egyházmegye 1914. évi április hó 15-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 65 – 67.

⁵⁵ KRL: A BERE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 29.

3. táblázat: Kimutatás a Beregi Református Egyházmegye közpénztárában kezelt letétekről s azok tulajdonosairól. (1913. december 31.)⁵⁶

A tulajdonos neve	A letét rendeltetése	Korona	Fillér
Badaló	belhivatalnoki javadalom	300	-
Barkaszó	lelkészi javadalom	556	-
	tanítói javadalom	260	-
Barabás	harang-alap	2115	-
Balazsér	templom-alap	4872	31
Bátyu	ingatlan vétel-alap	702	53
	kántori javadalom	1500	-
Beregardó	templom-alap	4043	24
	közzükség	1734	77
Beregbene	közzükség	2035	25
	lelkészi javadalom	900	-
Bregdaróc	lelkészi javadalom	344	-
	tanítói javadalom	120	84
Bregdédá	lelkészi javadalom	283	60
Bregrákos	lelkészi javadalom	7275	70
	tanítói javadalom	2365	22
Bregsom	magtár-alap	1341	53
	toronyóra-alap	612	19
	iskolai jutalom	140	-
Bregszász	harang-alap	3758	42
Bregújfalú	közzükséglet	2730	-
Bilke	templom-alap	366	96
	lelkész javadalom	1050	-
	lelkészi lakás	14	11
Bótrágy	lelkészi javadalom	200	-
Bulcsu	lelkészi javadalom	456	-
	templom-alap	182	73
Csetfalva	iskola-alap	983	99
Csonkapapi	lelkészi javadalom	330	-
Dercen	lelkészi javadalom	420	-
	közzükségleti alap	2500	-
Fornos	belhivatalnoki javadalom	388	-
Gát	belhivatalnoki javadalom	150	04

⁵⁶ Forrás: A Beregi Református Egyházmegye 1914. évi április hó 15-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. i. m. 65 – 67.

Gelénes	templom-alap	5561	68
	iskola-alap	3780	16
	óra-alap	546	64
Halábor	egyházfenntartás	195	20
Harangláb	lelkészi javadalom	870	-
	templom-alap	1930	67
Hete	tanítói javadalom	81	10
Ilosva	templom-alap	2699	97
Izsnyéte	belhivatalnoki javadalom	3023	45
Kígyós	templom-alap	242	04
	templom iskola-alap	993	15
	lelkészi fizetés	127	32
	lelkészlak építés	175	16
Kislónya	lelkészi javadalom	192	76
Márokpapi	biblia-alap	300	-
Mezőgecse	belhivatalnoki javadalom	486	49
Mezőkaszony	belhivatalnoki javadalom	475	70
Nagybégány	iskola fenntartás	892	20
	lelkészi javadalom	162	-
	fafizetés-alap	1012	45
	belhivatalnoki javadalom	1000	-
Nagybereg	lelkészi javadalom	1677	-
Nagygut	lelkészi javadalom	184	04
	tanítói javadalom	9	57
Nagymuzsaly	lelkészi javadalom	2245	78
	templom-alap	829	61
Rafajna-ujfalu	belhivatalnoki javadalom	3200	-
Szernye	lelkészi javadalom	1797	32
	tanítói javadalom	953	70
Szolyva	templom-alap	11185	80
Tarpa	közsükséglet	5712	50
	orgona-alap	801	79
Tákos	iskola fenntartás	200	-
	templom-alap	10647	89
Tiszavid	templom-alap	3542	24
	egyház fenntartás	1225	71
Tivadar	lelkészi javadalom	129	27
Ugornya	lelkészi javadalom	2490	51
	tanítói javadalom	1250	43

Gergelyi	tanítói javadalom	178	78
Vásárosnamény	lelkészi javadalom	6038	24
	tanítói javadalom	699	47
Vári	közsükségletek	2000	-
Egyházmegye	Fonciére-alap	1438	90
	iskolai-alap	1619	98
	tartalékalap	8638	09
	Kántor-síremlék	801	54
	Peterdi-síremlék	1625	64
	könyvtár-alap	480	39
	államsegély	11528	29
	Kálvin János-alap	297	52
Összesen: 153210 korona 57 fillér			

Összegzés

A végbemenő történelmi események tudatában nem meglepő a Beregi Egyházmegye pénzügyi helyzetének változása sem. A szabadságharcot követő retorzió a rengeteg megszorító intézkedésével rányomta bélyegét az egyházmegye vallás-erkölcsi életére. Aggodalmat keltő állapotok uralkodtak. A nép sok helyen elfordult az egyháztól, egyre kevesebb lett a templomba járók, valamint az adakozók aránya is. Nem véletlen tehát, hogy ebben az időszakban az egyházmegye pénzügyi helyzete romlott. Megnehezítette azonban a helyzetet az is, hogy az 1860-as években a magyar protestáns egyházi életben teret kezdett hódítani a 19. század második felének uralkodó világnézete, a liberalizmus. Mindezen negatív vonatkozások ellenére a gyülekezetek egymás iránti segítségnyújtása azonban megmaradt. A kiegyezést, valamint az 1868-as LIII. tc. bevezetését követően pedig az egyházi körülmények is javulni kezdtek.

Jelen tanulmányban elsősorban a gyámintézet tevékenységének, a tisztségviselői fizetés mértékének, valamint a gyülekezetek osztályozásának bemutatására került sor. Mindazonáltal le kell szögezni, hogy az egyházmegye pénzügyi helyzetét további más szemszögekből lehetne vizsgálni, példának okán külön értekezést érne meg a közpénztárba beérkező pénzutalások tüzetesebb áttanulmányozása is.

Finančná situácia Berežskej diecézy (1848 – 1914)

V priebehu dejín Berežskej diecézy medzi uhorskými reformovanými diecézami patrilo špeciálne miesto. Jej územie spočiatku patrilo k Predtiskému dištriktu, od roku 1557 ju ale pripojili k Zátiskému reformovanému dištriktu. Rozhodujúcu úlohu pri nadobudnutí tohto špecifického postavenia mal Peter Petrovics a tiež aj Martin Sánta Kálmáncsehi. Snaha o dosiahnutie úplnej nezávislosti neustávala ani do 19. storočia. Najočividnejším príkladom toho bola otázka vysvätenia farárov, ktorú do roku 1816 držali v rukách berežskí dekaní. Miestna reformovaná cirkev zasiahla aj do udalostí revolúcie v rokoch 1848 – 1849 a tak niet divu, že ju postihli aj isté represie. V nasledujúcich desaťročiach však v rámci diecézy prebiehal vývoj, napr. na poli finančnom alebo na poli výchovy. Aj nábožensko-morálny život sa zmenil k lepšiemu, i keď v niektorých obciach bol badateľný úpadok.

SEKULARIZÁCIA A ANTIKERIKALIZMUS VO
FRANCÚZSKU V ROKOCH 1870 – 1905

Dávid PALAŠČÁK

Secularism and anti-clericalism in France in 1870 - 1905

Secularism and anti-clericalism of the French company and France are the result of the domestic political development of France from 1789, culminating by the adoption of Law on separation of church and state on 1905. Restoration of the monarchy after the fall of Napoleon and the second empire, which strengthened the church again and restricted freedom, created between French intellectual elites an impression that, organized religion necessarily supposes the earnings for creating political structures and systems, that suppress civil liberties. This sensation after the formation of First Republic transformed into clashes antiklericals with the Church, which sealed the secular evolution of France. This article presents the development of this process from 1870 to the year 1905, when there was a separation of church and state, with emphasis on content itself, the Law on separation of church and state.

Key words: *Anti-clericalism, Ancien régime, Church, France, Gallicanism, Concordat, Separation, Pope, Secularization, Freedom, State, Constitution, The French Revolution.*

Francúzsko je dnes jedným z najsekulárnejších štátov. História vzťahu cirkvi a štátu je v tomto prípade o to zaujímavejšia, že Francúzsko prešlo cestu od „prvorodenej dcéry cirkvi“ ako to nazval pápež Ján Pavol II. pri svojej siedmej návšteve Francúzska v auguste 2004 až po vývoj spoločnosti, ktorý vystihuje výrok Francúzskeho ministra školstva Vincenta Peillona z roku 2008, ktorý povedal: „*Nikdy nevybudujeme slobodnú krajinu s katoľickým náboženstvom, potrebujeme duchovnú revolúciu.*“

„Dlhé“ devätnáste storočie bolo vo Francúzsku o hľadani a snahe o nastolenie nového poriadku verejného života. Ako najvhodnejšia forma existencie spoločnosti zvíťazila republika postavená na ideáloch vychádzajúcich z osvietenstva. Pre „nový poriadok slobodného štátu“ bola cirkev neakceptovateľná ako súčasť politického systému štátu nakoľko bola

neodmysliteľnou súčasťou *ancien regimu*, ako symbol potláčania slobody myslenia a jednotlivca.

Od čias Veľkej francúzskej revolúcie mala sekularizácia dva prúdy. Pri-
púšťajúci existenciu Boha a nesmrteľnosť duše, bez katolíckej cirkvi a mate-
rialistický a prúd odmietajúci existenciu vyššej bytosti. Počas Tretej republi-
ky medzi predstaviteľmi sekularizmu existovali stále dva prúdy, spiritualisti
a materialisti. Oproti Veľkej Francúzskej revolúcii či doby vlády Napoleona,
kedy prevažovali deistické koncepcie, získavajú počas Tretej republiky pre-
vahu materialisti. Stretom materialistov a spiritualistov po páde cisárstva
sa stali prevažne univerzity a literatúra. Materialisti mali svoju „základňu“
už počas cisárstva na lekárskej fakulte Parížskej univerzity. Spiritualizmus,
ktorý verí v Boha odmietajúc pritom cirkevné dogmy našiel priestor pre
svoje šírenie skrze literárne diela, ako hľadanie zmyslu života a koncepcie
pre vytváranie vzájomných medziludských vzťahov. Prejavil sa aj v dielach
azda najväčšieho spisovateľa Francúzska 19. storočia Victora Huga. V jeho
dielach badať neodmietanie náboženstva ako takého. Odhaľuje dogmy¹ ako
nesprávny pohľad na náboženstvo, ktorý deformuje medziludské vzťahy.
Sekularizácia a posilnenie niekedy až ateistických koncepcií v spoločnosti
70. rokov 19. storočia spočívala predovšetkým v strachu z možného po-
silnenia moci katolíckej cirkvi a z návratu monarchizmu, keďže existencia
každej republiky od revolúcie v roku 1789 skončila v opätovnom návrate
k monarchizmu, podporovaným práve cirkvou. Protagonisti Veľkej Fran-
cúzskej revolúcie² sa vyrovnávali predovšetkým s otázkou, aký je vzťah spo-
ločnosti organizovanej do podoby štátu k náboženstvu. To môžeme vidieť,
keď sa začítame do Deklarácie práv občana a človeka z roku 1789, kde sa
píše: „*Francúzski ľudia presvedčení, že zábudlivosť a pohrdnutie prirodze-
nými právami človeka sú príčinami utrpenia vo svete. Rozhodol sa, uviesť
čestné vyhlásenie týchto posvätných a neodňateľných práv. Aby všetci obča-
nia mohli porovnať neustále akty vlády s cieľom každej sociálnej inštitúcie.
Aby sa nikdy nenechali utláčať a znehodnotiť tyranmi, a aby ľudia mohli
mať vždy pred očami základy slobody, dobrých životných podmienok a bla-*

¹ Dogmatizmus, dogmy ako to v čo je povinný každý katolík veriť, ako nemennú pravdu viery, vychádzajúcu zo zjavenia, resp. tradície cirkvi. Pre intelektuálov, filozofov od čias reformácie, najmä od čias osvietenstva predstavovali väzenie a zábrany pre vývoj spoločnosti. Keďže v to čo verí katolícka cirkev, deklarované v dogmách, nemožno z pohľadu katolíckej teológie zmeniť.

² Deistické koncepcie vo svojom diele **Kult Najvyššej bytosti** zastával aj vodca jakobínov Maximilián Robespierre, kde napísal: „*Vy, ktorí plačete nad rakkou syna alebo manželky, ste snád utešení tým, ktorí Vám hovoria, že po nich ostáva len úbohý prach? Ten kto by dokázal nahradiť Boha v živote spoločnosti, bol by zázračným géniom.*“ V tomto diele Robespierre predstavil koncepciu nového náboženstva pre Francúzsku spoločnosť.

ha. Aby vláda mala pred očami pravidiel svojich povinností, zákonodarca účel svojho poverenia. V dôsledku toho prehlasujeme za prítomnosti Najvyššieho bytia nasledujúcu deklaráciu práv človeka a občana.“³

Oproti tomu politické elity Tretej republiky vo svojom vzťahu k náboženstvu konali a jednali skôr na základe už spomínaných obáv. Obavy republikánskych politikov vyjadrovali predovšetkým prejavy Leona Gambetta. Ten v jednom zo svojich prejavov v roku 1877, povedal: „Ak nebudeme, opakujem, rýchlo jednať, aby sme sa vzopreli tomuto agresívnemu a skazenému duchu, dosiahnu svoj cieľ (myslel stúpencov klerikalizmu a konzervativizmu), zmocnia sa štátu a začnú viesť masu.“⁴

Francúzski republikáni na čele s Léonom Gambettom v roku 1872 uviedli na politickú scénu Francúzska nový poriadok, stojací na nových elitách tvorených lekármi, právnikmi, štátnikmi, podnikateľmi, zastávajúcich republikánske postoje. Súčasťou ich názorov bol liberalizmus a antiklerikalizmus. Títo ľudia položili základy moderného sekulárneho štátu. Počas Tretej republiky ako dedičstvo revolúcie z roku 1848 bola nielen elita, ale celá Francúzska spoločnosť výrazne polarizovaná medzi tých, ktorí sa prikláňali ku katolíckej cirkvi a konzervatívnemu poriadku a spomínané nové republikánske elity. Tieto elity boli často združené v slobodomurárskych lóžach. Francúzske slobodomurárstvo sa stalo špecifickým tým, že na rozdiel od lóží pod anglickým vplyvom upustilo od nutnosti mať počas zasadaní lóží v miestnosti Bibliu. Členovia lóže nemali a dodnes nemajú povinnosť veriť v existenciu vyššej bytosti, ani v ponímaní Veľkého architekta vesmíru. Slobodomurárske lóže Francúzska sú dodnes zastrešené veľkolóžou Veľký Orient. Tá vniesla do množstva vzájomne si konkurujúcich rítov poriadok vytvorením organizačného zastrešenia. Strach a odpor voči slobodomurárstvu medzi katolíkmi vyvolávala „hypotéza slobodomurárskeho sprisahania – zorganizovaného vojvodom Orleánskym a mužmi jeho strany, bola často vyslovovaná na vysvetlenie udalostí roku 1789.“⁵

Školstvo bolo miestom pre jeden z najtvrdších stretov katolíkov a antiklerikálov. V jednom zo svojich príhovorov Leon Gambetta v Lille v roku 1879 hovoril o absolventoch katolíckeho vzdelania ako o výslovne nebezpečných, keď povedal: „Katolícki študenti nenávidia moderné Francúzsko a princípy spravodlivosti, cítia sa ako emigranti v cudzej krajine, nie ako vo svojej, sú proti princípom slobody.“⁶

³ Declaration of the Rights of Man and Citizen from the Constitution of the Year III. (1793), [online]. [cit. 20-3-2014]. Dostupné na: <http://www.historyteacher.net>

⁴ MCLEOD, H. Sekularizace v západní Evropě (1848-1914). Brno : CDK, 2008. s. 114.

⁵ STAROBINSKI, J. *Symbole rozumu*. Brno : Barrister a Principal, 2003. s. 108.

⁶ DOLINSKÝ, J. Antikerikalizmus. Niektoré aspekty antiklerikalizmu v Európe v 19. a 20.

Tento výrok Gambetta o školstve nebol ničím neobvyklým. Dôležitosť školstva ako nástroja pre presadenie myšlienok ilustruje názor Ernsta Renana. Podľa antiklérikala Renana, zástancu odluky cirkvi, národnú obrodu zaistovala predovšetkým reforma školstva, ktorá bola kľúčom k budúcnosti. Štát sa snažil sekularizovať školy cez zavádzanie predmetov občianskej výchovy a morálky. Republikáni v tom videli posilňovanie budúcich generácií vo vlastenectve a úcte k občianskym právam a slobode. Katolícke školy nazývali súkromnými. Katolíci zasa vo svojich školách viedli žiakov a študentov v duchu konzervatívnych tradícií. Oba typy škôl medzi sebou neraz súperili aj v rámci jednej obce. Predmety humanitného charakteru ako história, ku koncu 19. storočia aj prírodné vedy, kde sa vyučujúci museli vyrovnávať s novými poznatkami, ktoré priniesol darwinizmus boli poznačené tým, kto a na akom type škôl ich vykladal. Výklad histórie na štátnych školách vrcholil v Tretej republike, ktorú predstavoval ako vrchol vývoja v spoločnosti postavenej na slobode a rovnosti. Priamo proti cirkvi či viere v zázraky osnovy systémovo nešli. Jean Bauvérot preskúmal približne dvesto zošitov žiakov francúzskych škôl daného obdobia. Vo svojom výskume dokazuje, že obsah učiva bol zameraný primárne na ľudskú dôstojnosť, nadsadenosť svedomia jednotlivca, slobodu názoru a to všetko zhrnuté do morálneho kódexu vyučovanom v duchu école laïque – sekulárnej – laickej školy. Školskú politiku Tretej francúzskej republiky najlepšie charakterizuje výrok Ferdinanda Buissona v jeho knihe *La Foi laïque*, kde hovorí: „*Áno, je náboženstvo, ktoré škola učí a šíri. Aké je to náboženstvo? Žiť v rovnosti.*“⁷ Jules Ferry, ktorý bol v rokoch 1879 – 1884 ministrom školstva videl cieľ školstva v tom, naučiť žiakov a študentov si slobodne vybrať svetonázor. Cieľový produkt vzdelania, ak to tak môžeme nazvať, bol slobodne mysliaci človek vyznávajúci všeobecné morálne hodnoty. Táto orientácia bola podľa niektorých dobových kritikov politiky Julesa Ferryho príčinou toho, že pruské školstvo predbiehalo francúzske. „Prusko porazilo Francúzsko predovšetkým intelektuálne, a to vďaka svojej vedecky kvalitnejšej, serióznejšej a otvorenejšej škole, než bola francúzska, ktorá bola príliš zameraná na výchovu rétorov a duchaplných jedincov.“⁸ Súboj štátu a cirkvi o školstvo sa prejavil v počte klerikov na školách. „V školskom roku 1876 – 1877 bolo 30 percent učiteľov na štátnych základných školách členmi náboženských klerikálnych rádov, do školského roku 1906 – 1907 už ich podiel klesol

storočí. Bratislava : TF TU, 2003. s. 81.

⁷ MCLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno : CDK, 2008. s. 80.

⁸ FURET, F. *Francouzská revoluce 2. díl. Ukončit revoluci. Od Ludvíka XVIII. po Julese Ferryho (1815-1880)*. Praha : Argo, 2007, s. 332.

na menej ako jedno percento.⁹ Tento pokles bol výsledkom politiky štátu vo Francúzsku 70. a 80. rokov 19. storočia.

Politický systém Tretej republiky tvorili dva zastupiteľské orgány, poslaneckú snemovňu a senát, usporiadaný zákonom z roku 1875. Na čele republiky stál prezident, výkonným orgánom moci bola vláda. Vzťahy medzi týmito orgánmi usporiadal zákon z 16. júla 1875. V roku 1879 získali republikáni väčšinu nielen v snemovni, ale aj v senáte. To bol začiatok obdobia sekularizácie štátu, ktorá nastala v 80. rokoch 19. storočia ako právneho a politického spoločenstva. Argumentom republikánov bola náboženská neutralita republiky. Tá podľa republikánov chýbala aj v dôsledku Napoleonovho konkordátu, ktorý bol stále v platnosti. Ten tvrdil, že väčšinovým náboženstvom Francúzov je katolícke, a to bolo diskriminačné voči ostatným obyvateľom nekatolíkom. Konkordát z roku 1801 usporiadal vzťahy štátu a cirkvi, ale zároveň ich spájal záväzkami a vzájomnými povinnosťami v niektorých oblastiach. Preto v roku 1882 vznikla Liga za odluku cirkvi od štátu podporená 86 poslancami. Niekoľko môže prekvapiť, že najtvrdší antiklerikáli ako Émil Combes¹⁰ boli proti odluke. Obávali sa totiž, že ak by štát nemohol „menovať“ biskupov, resp. dať im povolenie viesť diecézu, spravil cirkev nezávislou tým, že by prestal financovať platy duchovných, stratil by nad ňou kontrolu. Títo politici museli vychádzať zo záverov I. Vatikánskeho koncilu. Tento „protiosvietenský koncil“, 1869 – 1870, prijal v ustanovení *Pastor aeternus*¹¹ 18. júla 1870 dogmu o neomylnosti pápeža vo veciach vierouky a mravouky. Dogma bola výsledkom istej formy strachu a odporu z modernizmu pápeža Pia IX. Ten sa z proreformného liberála zmenil na zástancu konzervativizmu po tom čo musel po potlačení revolúcie v Taliansku v roku 1848 utiecť z Ríma do Gaety. Odvtedy mal odpor voči všetkým hnutiam súvisiacim s politikou, kultúrnou či nábo-

⁹ OZOUF, M. *L'École, L'Église et la République 1871-1914*. Paríž : La Haulte, 1992, s. 273.

¹⁰ Émil Combes, ministerský predseda v rokoch 1902 – 1905 pozastavil plat 632 duchovným, jednému arcibiskupovi a jedenástim biskupom. Vo financovaní platov zo štátneho rozpočtu preto videl nástroj ako udržať cirkev pod kontrolou.

¹¹ Text dogmy v konštitúcii *Pastor aeternus* z 18. júla 1870 hovoril: „*Rímsky biskup, keď hovorí ex cathedra, to znamená, keď spravuje úrad pastiera a učiteľa všetkých veriacich, svojou najvyššou apoštolskou mocou určuje pre celú Cirkev záväzujúcu náuku vo veciach viery a mravov – vďaka ochrane Božej, prisľúbenej mu v osobe sv. Petra Apoštola má tu neomylnosť, akou Božsky Spasiteľ chcel, aby bola Jeho Cirkev obdarovaná v definovaní viery a mravov. Takéto definície sú teda nemenné samé o sebe, a nie v dôsledku Cirkvi. Kto by sa, nedaj Bože, odvážil proti tejto našej definícii protestovať, nech je vylúčený zo spoločenstva veriacich.*“ (uverejnené v : DLUGOŠ, F. *Historia ecclesiae Christi – novovek*. Levoča : MTM, 2007. s. 552).

ženskou reformou. Odpor katolíckej cirkvi voči modernizmu, politickým, kultúrnym zmenám sa pretavil do paternalistického ultramontanizmu. „Citové a sentimentálne uctievanie Svätého otca „cez hory“, ktoré nepoznal ani stredovek ani protireformácia. V duchu rímskej reštaurácie a bezpodmienečnej poslušnosti pápežovi bolo aktívnych čoraz viac kongregácií, združení (Piovo združenie) a organizácií všetkých druhov.“¹² Posilňovala sa tým polarizácia spoločnosti. Okrem toho Pius IX. ešte v roku 1864 vydal sylabus modernistických omylov, pre katolíkov signál čoho sa majú „vyvarovať“. Combésove obavy vychádzali z toho, že odlukou by na území Francúzska vznikla spoločnosť – katolícka cirkev, mimo kontroly štátu podliehajúca pápežovi, presvedčená o ňom „ako o neomylnom vládcovi“.

V osemdesiatych rokoch francúzske zákonodarné orgány prijali niekoľko zákonov sekularizujúcich štát. V roku 1880 odopieral štát možnosť katolíckym univerzitám nazývať sa univerzitami. V roku 1881 boli desakralizované cintoríny, v roku 1884 boli opäť legalizované rozvody. Povahu verejného života v duchu neutrality menilo zrušenie a zakázanie modlitieb pred verejnými zasadnutiami v roku 1884. Tomu predchádzalo odstraňovanie náboženských symbolov z nemocníc, škôl a verejných miest v rokoch 1879 – 1881. Niektoré departmenty striedavo zakazovali a opäť povoľovali náboženské procesie. Takým bolo napríklad mesto Nantes. Počas zákazu procesií „katolíci reagovali na túto situáciu usporiadaním spontánneho pochodu ulicami, ktorého dve tisíc účastníkov sa púšťalo do konfliktov s nepriateľskými náladami prihládajúcich.“¹³

Symbody boli dôležité pre cirkev aj pre republiku. V devätnástom storočí v roku 1875 začala na kopci Montmartre stavba baziliky Sacré Couer. Dokončená bola v roku 1914 a na jej stranách sú sochy sv. Jany z Arku a kráľa Ľudovíta IX., vyhláseného za svätého. Jana z Arku ako „záchrankyňu“ francúzskeho trónu a kráľ svätec ako súčasť baziliky postavenej v devätnástom storočí sú odkazom cirkvi. Akoby bazilika na Montmartre hovorila, že úspech štátu spočíva v jednote s cirkvou. Republikáni vo využívaní symbolov nezaostávali ani v devätnástom storočí. Na Montmarte oproti vstupu do baziliky bola umiestnená socha Chevaliera de La Barre, popraveného v roku 1766 za svätokrádež. Socha bola pamätníkom mučeníka za slobodu myslenia a názoru. Symbolicky boli názvy ulíc podobne ako počas Veľkej Francúzskej revolúcie menené, mená svätých cirkvi nahradzovali mená „svätcov“ osvietenstva.

¹² KUNG, H. *Katolícka cirkev. Stručné dejiny*. Bratislava : Slovart, 2006 s. 183 – 184.

¹³ LAGRÉE, M. *Religions et cultures en Bretagne, 1850-1950*. Paríž : Fayard, 1992. s. 145 – 146.

Aký bol trend vývoja náboženského života medzi bežnými ľuďmi približuje tabuľka, vyjadrujúca počet prístupujúcich k eucharistii počas Veľkonočných sviatkov z celkovej populácie v danom meste.

Tabuľka 1. Počet prístupujúcich k eucharistii z celkovej populácie v meste

Mesto	rok	v %	rok	v %	rok	v %
Paríž	1854	17	1889	15	1903	18
Troyes	1865	17	1878	14	1908	7
Périgueux	1841	49	1874	57	1906	54
Chalons	1870	20	1892	15	1911	12
Moulins	1805	94	1877	64	1904	43
Versailles	1834	7	1861	15	1903	11
Orleáns	1852	19	1865	27	1883	21
Nantes	1845	86	1863	83	1902	89

Zdroj: Mcleod, 2008

Francúzsku spoločnosť na konci devätnásteho storočia značne polarizovala Dreyfusova aféra. Spočívala v obvinení a odsúdení vojenským súdom dôstojníka armády Alfréda Dreyfusa zo špionáže v prospech Pruska v roku 1894. Kauza plnila stránky denníkov, spôsobila politickú krízu a traumatizovala spoločnosť do roku 1906, kedy bol Alfréd Dreyfus rehabilitovaný. V končenej fáze posilnila antisemitistické nálady v spoločnosti.

Z hľadiska ideológie a filozofie bola aféra Dreyfus pre intelektuálov potvrdením, že jednotlivec a „občianska spoločnosť“ je významnejšia ako inštitúcie. Falošné obvinenie bolo zlyhaním súdov – inštitúcie voči jednotlivcovi. Hlavný „obhajca“ Dreyfusa Liga ľudských práv zasa potvrdzovala svojím úspechom dôležitosť agendy ľudských práv. Jean – Denis Bredin aféru Dreyfus a jej dopad na spoločnosť vyjadril týmito slovami: „Narysovala deliacu čiaru medzi dvoma svetmi, dvoma systémami myslenia: medzi tými, ktorí činia z jedinca mieru všetkých vecí, vlasti, rodiny, vlastníctva, ľudskosti a Boha a na druhej strane tými, ktorí vytyčujú vyššie hodnoty: Boha, vlasť, štát, armádu stranu, cirkev a jedinca im podriaďujú.“¹⁴

¹⁴ FERRO, M. *Dějiny Francie*. Praha : NLN, 2006, s. 549.

Realita bola taká, že táto kauza bola viac vytvoreným ako skutočným dôvodom pre polarizáciu spoločnosti. Predovšetkým to bola kauza armády a zlyhania vojenského súdu. Armáda odmietala Dreyfusovu nevinu ešte aj po jej preukázaní. Ako armáda tvrdila v čase napätia vo svete, kedy vojna mohla vypuknúť prakticky kedykoľvek, nemohla preukázať slabosť a nepripravenosť, tým, že niekoho falošne obvinila.

V konečnom dôsledku posilnila napätie medzi katolíckmi a antiklerikálmi, pravícou a ľavicou. Tak začiatkom dvadsiateho storočia alebo z hľadiska obsahu dejín koncom dlhého devätnásteho storočia v prostredí politikov a intelektuálov silneli hlasy volajúce po odluke cirkvi od štátu. Odluka sa stala predovšetkým pre socialistov, intelektuálov a antiklerikálov symbolom víťazstva slobody štátu. K samotnej odluke napokon došlo prijatím Zákona o oddelení cirkvi a štátu 9. decembra 1905. Zákon mal šesť hláv a 44 článkov. Prvý článok zaručoval slobodu vyznania zabezpečenú republikou, ktorá môže túto slobodu obmedziť jedine v prípade, že by bol kultom ohrozený verejný poriadok. Doslovne hovoril: „Republika zabezpečuje slobodu svedomia. To zaručuje slobodu vierovyznania, iba s výhradou obmedzení stanovených týmto zákonom v záujme verejného poriadku.“¹⁵ Štát tak z hľadiska legislatívy a filozofie svojej existencie zaručuje náboženskú slobodu, zároveň podobne ako v prípade Napoleonovho konkordátu s pápežom Píom VII. z 15. júla 1801 štát vidí v organizovanom náboženstve potenciálnu hrozbu pre to, čo štát chápe ako slobodu vývoja spoločnosti a stabilitu štátu, preto sa snaží formulovaním jednotlivých článkov oklieštiť možnosti fungovania cirkvi. Ak sa pozrieme do konkordátu z roku 1801, vidíme, že v úvode uvádza: „*Katolícke, apoštolské a rímske náboženstvo sa bude voľne vykonávať vo Francúzsku. Jeho uctievanie bude verejné, a v súlade s týmito policajnými predpismi, ktoré vláda považuje za nevyhnutné, pre zabezpečenie verejného poriadku.*“¹⁶ Pri porovnaní s článkom jeden Zákon o odluke cirkvi a štátu 19. 12. 1905 môžeme vidieť spomínanú snahu obmedzenia fungovania cirkvi. Rozdiel Zákona od odluky cirkvi od štátu oproti Konkordátu z čias Napoleona bádať v samotnom vzťahu štát – cirkev. Konkordát z roku 1801 sa svojou filozofiou snažil udržať si kontrolu nad cirkvou skrze prísahu vernosti štátu zo strany kléru predovšetkým biskupov, keď Konkordát hovorí: „*Prisahám a sľubujem pred Bohom, na Sväté písmo, poslušnosť a lojalitu k vláde zriadenej ústavou Francúzskej republiky. Tiež sľubujem, že sa nezüčastním žiadnych rokovanií, nezüčastním sa*

¹⁵ Zákon o odluke cirkvi a štátu 19. 12. 1905. [online]. [cit. 28-3-2014]. Dostupné na: <http://www.napoleon.org/fr>.

¹⁶ Dohovor medzi Jeho Svätosťou a Francúzskou vládou 1801. [online]. [cit. 20-3-2014]. Dostupné na: <http://www.napoleon.org/fr>.

žiadnych rád, nebudem konverzovať so žiadnou skupinou, či už vo vnútri alebo mimo (myslí sa domácou vnútro štátnou alebo zahraničnými skupinami), ktoré by boli v rozpore s verejným poriadkom. Ak sa v mojej diecéze alebo inde dozviem o niečom, čo by odporovalo mojej prísahe a ohrozovalo by záujem štátu, oznámim to vláde.“¹⁷ Oproti tomu zákon o odluke z roku 1905 nevyžaduje príslahu zo strany kléru a nesnaží sa tak kontrolovať chod cirkvi skrze osoby, ktoré sú v jej vedení, vyžadovaním si ich lojality. Filozofia odluky cirkvi od štátu z roku 1905 stojí predovšetkým na vytesnení náboženstva z verejného života. To sa prejavilo predovšetkým v článkoch, ktoré cirkev ťažko znášala, a to boli článok 30, zakazujúci výučbu náboženstva na štátnych školách pre deti vo veku od 6 do 13 rokov a článok 28 zakazujúci náboženské symboly na verejných budovách a miestach, ktorý hovoril: „...s výnimkou objektov používaných na bohoslužby, na pohrebiskách a cintorínoch, na náhrobných pomníkoch a v múzeách, alebo vo výstavných halách.“¹⁸ Obsahom sa legislatíva o odluke venuje predovšetkým finančnej a hospodárskej stránke fungovania cirkevných spolkov a cirkvi. Finančne ponecháva cirkev tak povediac vlastnému osudu, keďže článok dva Zákona o odluke cirkvi od štátu zrušil financovanie platov duchovných z rozpočtu štátu, ako sa písalo v článku dva: „Republika nepriznáva odmenu alebo dotácie pre akékoľvek náboženstvo. V dôsledku toho, počnúc dňom 1. januára, nasledujúceho roku po zverejnení tohto zákona, všetky náklady, týkajúce sa praktizovania náboženstva nebudú hradené z rozpočtov štátu, odborov a obecných zastupiteľstiev.“¹⁹

Pre cirkev mal trpkú príchuť najmä článok 12. Ten hovoril: „Budovy, ktoré boli odovzdané k dispozícii národa, v súlade s podmienkami zákona z 18. Germinalu roku 10, sa používajú pre verejnú blaho a výkon verejnej moci, uctenie alebo ubytovanie predstavených cirkvi. Rovnako ich nehnuteľné náležitosti a hnutelné vecí, ktoré boli súčasťou zariadenia, v čase odovzdania stavby do užívania cirkvi, sú a zostanú, verejným majetkom štátu, oddelenia, obce a verejnej inštitúcie určené pre spoluprácu úradov a cirkvi.“²⁰

¹⁷ *Dohovor medzi Jeho Svätosťou a Francúzskou vládou 1801.* [online]. [cit. 20-3-2014]. Dostupné na: <http://www.napoleon.org/fr>.

¹⁸ *Zákon o odluke cirkvi a štátu 19. 12. 1905.* [online]. [cit. 28-3-2014]. Dostupné na: <http://www.napoleon.org/fr>.

¹⁹ *Zákon o odluke cirkvi a štátu 19. 12. 1905.* [online]. [cit. 28-3-2014]. Dostupné na: <http://www.napoleon.org/fr>.

²⁰ *Zákon o odluke cirkvi a štátu 19. 12. 1905.* [online]. [cit. 28-3-2014]. Dostupné na: <http://www.napoleon.org/fr>.

Najspornejším bolo užívanie cirkevných budov, tzv. náboženskými spolkami. Tým štát a jeho inštitúcie prenajímali cirkevné budovy ako priestor pre realizáciu kultu. Spolky tvorili predstavitelia jednotlivých kresťanských konfesií, protestanti a katolíci spolu so židmi. To viedlo k tvrdej reakcii najmä od pápeža Pia X. Ten bol na Petrovom stolci od roku 1903, pokračoval v línii pápežov 19. storočia a tvrdo odsudzoval modernizmus a pokrok. V encyklike *Pascendi* z roku 1907 odsudzoval liberalizmus a v motu proprio *Sacrorum antistitum* vydanom v roku 1910 zaviazal duchovenstvo k odmietnutiu modernizmu a liberalizmu. Pius X. dokonca zrušil súhlas biskupov vo Francúzsku so spoluprácou s vládou v otázke náboženských spolkov. Napriek istému ústupku zo strany vlády, bezplatného používania kostolov na náboženské účely, to v praxi znamenalo, že niektorí biskupi ostali bez rezidencie a farári bez fár. Ako majetok štátu boli predané alebo určené pre iné ako náboženské využitie. V lepšom prípade boli miestnymi úradmi prenajaté cirkvi za poplatok. Pápež si určite uvedomoval, že Francúzsko je „stratené“ a pragmaticky výhodnejšia by bola spolupráca s vládou, politicky ale musel poslať jasný odkaz do štátov, kde cirkev mala dostatočnú silu medzi bežnými ľuďmi s cieľom nedopustiť „francúzsky vývoj“. V samotnom Francúzsku tým, že nepotreboval štátny súhlas v dôsledku odluky na obsadenie biskupského stolca, diecézy obsadil prísne konzervatívnymi biskupmi. Francúzski katolíci začali podľa historika Michaela Lagrée vnímať Francúzsko ako krajinu, kde sú vyhnancami vo vlastnej zemi.

Tretia republika spravila z Francúzska definitívne sekulárny štát. Zároveň pri bližšom pohľade vidíme, že cez revolúcie Francúzsko prinieslo do verejného života otázku ľudských a občianskych práv, čoho dôsledkom bola liberalizácia spoločnosti, zásady, ktoré tvoria základy dnešného vnímania vzťahu štát – občan v štátoch dnešnej Európskej únie. Liberalizmus ako taký je primárne spätý s postojom, ktorý vyjadril August von Hayek a to: „Nemôže byť pochyb o tom, že morálne a náboženské presvedčenie môžu zničiť civilizáciu.“²¹ „Iný predstaviteľ liberalizmu Alexis de Tocqueville vidí v náboženstve záruku slobody, pretože viera umožňuje, aby pretrvali stabilné duchovné hodnoty.“²²

Dejiny vzťahu cirkvi a štátu vo Francúzsku sú hľadaním odpovede na otázku, či môže byť náboženstvo súčasťou alebo obsahom politiky štátu, garantujúceho ľudské práva a občiansku spoločnosť. Vzhľadom na vývoj vzťahu štátu a náboženstva vo Francúzsku sa ukazuje, že optimálne miesto

²¹ HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárstvo a sloboda. Nový výklad liberálnych princípů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha : Academia, 1994, s. 198.

²² KRSKOVÁ, A. *Dějiny evropského politického a právního myšlení (Kapitoly z dejín)*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 477.

náboženstva je v presvedčení jedinca, ktorý môže na základe neho konať, kde štát má jedinou povinnosť vo vzťahu k náboženstvu umožňovať slobodu vyznania a slobodu realizácie kultu, pričom štát neobmedzuje jednotlivé náboženské kulty pokiaľ neohrozujú spoločnosť.

FORMY POMOCI ŽIDOM ZO STRANY
GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI
NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 – 1945

Peter BORZA

Forms of the Greek-Catholic Church Aid for the Jews in Slovakia in the period 1939 – 1945

Greek Catholics and Jews in the years 1939 - 1945 involuntarily found themselves in opposition to the first Slovak Republic facing anti-Semitic and national politics. Both communities were affected by restrictive measures in varying degrees, but for the Jews had tragic consequences. Christian faith, dissenting position with anti-Semitic policies of the regime, and especially publicly declared opinions and concrete action of Presov Bishop Paul Peter Gojdič OSBM motivated many Greek Catholics to express solidarity and active approach in favor of racially persecuted people. Selected ways of assistance had many for, but were unfolded from escalating actions by the regime. It was the emigration, the granting or issuing false baptism by the Christian religion; hiding valuables; dealing with presidential waivers and provision of shelter ahead of their pursuers.

Key words: *Jews, Greek Catholic Church, forms of assistance, deportation, Slovak state.*

Židovská komunita na Slovensku zažívala v rokoch 1939 – 1945 najtragickejšie obdobie svojej histórie. Priaznivé okolnosti života v medzivojnovom Československu vystriedali antisemitské opatrenia autoritárskeho režimu prvej Slovenskej republiky. Priniesli postupnú pauperizáciu židovského obyvateľstva, ktoré sa ocitlo na okraji spoločnosti v pozícii občanov druhej kategórie. Napokon vládnuce kruhy v spolupráci s Treťou ríšou pristúpili k záverečnej fáze tzv. riešenia židovskej otázky prostredníctvom násilného odsunu Židov z krajiny v rokoch 1942 a 1944. Úplnej tragédii pomohli zabrániť obetaví obyvatelia Slovenska, ktorí s ich postupom nesúhlasili a snažili sa mu dostupnými prostriedkami zabrániť. Medzi nich patrili aj oficiálni predstavitelia a veriaci Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, ktorí rôznymi formami zasahovali v prospech Židov. Formy pomoci mali veľa podôb, ale odvíjali sa od stupňujúcich sa opatrení zo strany režimu.

Išlo o emigráciu, udeľovanie krstu alebo vystavovanie nepravých krstných listov zo strany kresťanských duchovných; ukrývanie cenností; vybavovanie prezidentských výnimiek a poskytovanie úkrytu pred prenasledovateľmi.

Krst

Zmeny hraníc po prijatí Mníchovskej dohody a vyhlásení autonómie Slovenska v roku 1938 viedli mnohých príslušníkov židovstva k rozhodnutiu prijať krst a začleniť sa do majoritnej časti občanov Slovenska. Vlna hromadných krstov prestala až v lete roku 1943. Dôvodom takého náhleho rozhodnutia pre kresťanstvo bola v prvom rade zhoršujúca sa protizidovská atmosféra v spoločnosti. Prijatím krstu sa Židia chceli zaradiť medzi majoritnú časť občanov. V normatívnej definícii štátu sa z obsahu pojmu Žid vylučovali Židia pokrstení pred 30. októbrom 1918, čo vlastne možno interpretovať tak, že krsty po roku 1938 nijak pokrstených Židov nevylučovali spod platnosti vládneho nariadenia a štát ich naďalej považoval za Židov. Dané nariadenie podpísal prezident a šesť ministrov, čím 18. apríla 1939 vstúpilo do platnosti v slovenskom štáte. Podľa neho sa mal za Žida považovať každý, kto bol aktuálne izraelitského náboženstva, ale aj každý, kto po vzniku Československa prestúpil na niektorú kresťanskú vieru. Za Židov boli pokladaní aj tí, ktorí boli bez vyznania, ale mali aspoň jedného židovského rodiča. V sporných prípadoch o príslušnosti alebo nepríslušnosti k židovskej pospolitosti rozhodoval okresný úrad, v obvode ktorého mala osoba svoje bydlisko (pobyt), pričom tak konal na podnet dotknutej alebo inej osoby.¹

Prijatie krstu hralo dôležitú úlohu aj pri vybavovaní prezidentských výnimiek podľa § 255 vládneho nariadenia č. 198/1941, známeho ako Židovský kódex. Historik Nižňanský zaznamenal odporúčanie štátnej rady prezidentovi, aby výnimky udeľoval najmä konvertitom.² Význam prijatia krstu ešte vzrástol po začatí deportácií v roku 1942, keď ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z. vyňal spod platnosti zákona pokrstené osoby, ktoré prijali krst najneskôr pred 14. marcom 1939 alebo žili v platnom manželstve s Nežidom, uzavretom pred 10. septembrom 1941. Dôležitým bolo aj ustanovenie zákona, ktoré rozširovalo platnosť vyňatia aj na manželku (manžela), na maloleté deti, prípadne ak išlo o pokrstené deti, tak na oboch rodičov.³

¹ Slovenský zákonník č. 63/1939 zo dňa 18. apríla 1938.

² NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939-1945). Dokumenty*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, ŽNO Bratislava, 2003, s. 13.

³ Slovenský zákonník č. 68/1942 zo dňa 15. mája 1942.

Preto je prirodzené, že napriek rôznym obmedzeniam sa časť židovskej komunity usilovala o prijatie krstu alebo zabezpečenie dokladu o krste, a tým aj príslušnosti k niektorej kresťanskej cirkvi. To však nevylučovalo úprimný záujem o kresťanstvo, ako to bolo napríklad v prípade Tomáša Dezidera Munka.⁴

Izraelský historik slovenského pôvodu Ješajaha Andrej Jelínek v knihe *Dávidova hviezda pod Tatrami* zhodnotil prístup jednotlivých kresťanských cirkví k Židom žiadajúcim o krst. Rozlíšil dve skupiny kresťanov, reprezentované konzervatívnym a liberálnym prúdom. Konzervatívnejší nedokázali prekročiť zaužívané pravidlá pri udeľovaní sviatosti krstu a vnímali ho aj ako príležitosť na rozšírenie kresťanstva. Krstu z ich strany predchádzala dôsledná príprava a skúmanie úprimnosti rozhodnutia prijať krst zo strany Židov. Liberálnejší kresťania si v kritickej situácii viac uvedomovali humanistický aspekt krstu a špeciálne konfrontáciu krstu s rasovou teóriou. V krste videli možnosť záchrany života človeka nielen v rozmere večnosti, ale aj časnosti. Obe skupiny boli zastúpené v menšej či väčšej miere vo všetkých kresťanských cirkvách pôsobiach na Slovensku. Jelínek zároveň generalizoval náklonnosť voči Židom medzi kresťanmi podľa toho, či boli prívržencami ľudáckeho režimu alebo nie. Prívrženci režimu pohrdali židovským obyvateľstvom a správali sa k nemu nepriateľsky, tí, čo odmietali slovenský nacionálny socializmus, mali k Židom ústretový prístup a ochotne im poskytovali pomoc. Rímskokatolícka cirkev ako majoritná kresťanská cirkev na Slovensku zastávala k vládnuemu režimu prevažne pozitívne stanovisko a z jej prostredia vychádzalo viacero politikov HSĽS. Prívržencov režimu by sme však našli aj medzi gréckokatolíkmi, ktorí boli súčasťou Katolíckej cirkvi, evanjelikmi, reformovanými a pravoslávny. Konzervatívni kňazi zastúpení v týchto cirkvách striktne zastávali cirkevné predpisy a v pokrstených Židoch videli plnoprávných kresťanov, ktorých potom chránili. Liberálnejší kňazi dávali prednosť záchrane života pred literou zákona a usilovali sa Židov chrániť krstom, a to aj povrchným, pričom netrvali na všetkých požiadavkách vyžadovaných cirkevnými predpismi.⁵ Z analýzy archívnych dokumentov vychádza, že polovica pokrstených Židov bola z prostredia Rímskokatolíckej cirkvi, druhá prijala krst od ostatných kresťanských cirkví. Ak berieme do úvahy, že počet veriacich iných kresťanských cirkví bol menší ako v majoritnej Rímskokatolíckej cirkvi, musíme konštatovať, že Židia mali v gréckokatolíckej, evanjelickej, reformovanej

⁴ PETRANSKÝ, A. I. *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka*. Prešov : VMV, 2008, s. 51 – 56.

⁵ JELÍNEK, A. J. *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha : Vydavatelství Jána Mlynárika, 2009, s. 332 – 335.

a pravoslávnej cirkvi pomerne otvorený prístup ku krstu. Zvlášť možno sledovať nárast počtu udelených krstov po vzniku slovenského štátu v evanjelickej a reformovanej cirkvi, kde niekoľkonásobne vzrástli.⁶

Vyššie dvojtrietinový nárast krstov Židov upútal aj pozornosť bezpečnostných orgánov štátu v predvečer spustenia transportov zo Slovenska. Tajomník ÚŠB Jurkovič z Bratislavy zaslal 21. marca 1942 o pol deviatej večer fonogram na hlavnú policajnú stanicu v Prešove s rúznou požiadavkou, aby všetci okresní náčelníci do pondelka 23. marca 1942 zistili, či v ich okrese nedošlo k hromadnému krsteniu Židov. V podanom hlásení mali uviesť, na akú vieru, kým, kde a koľko bolo pokrstených. Župan A. Dudáš nasledujúci deň na základe požiadavky ÚŠB vydal všetkým okresným náčelníkom príkaz, aby do 11.00 hod. hlásili ÚŠB všetky požadované skutočnosti. Ministerstvo vnútra zakročilo aj na notárskych úradoch, keď 23. marca 1942 zakázalo ďalšie vybavovanie oznámení Židov o vystúpení z izraelskej cirkvi, čo bol zákonný postup na prijatie krstu, a tým aj zapísanie sa do niektorej z kresťanskej cirkvi. Týmto nariadením boli Židia blokovaní v židovstve. Po expresnom zisťovaní otázky hromadného krstenia nasledovalo dôslednejšie niekoľkotýždňové vyšetrovanie. 23. marca 1942 vydal šarišsko-zemplínsky župan Dudáš dodatok k výnosu z 15. marca 1942, ktorý doplnil o vyšetrovanie hromadných krstov. Nariadil bezpečnostným zložkám pozorovať aktivitu Židov vzhľadom na prijímanie krstu, či sa to nedeje v tajnosti. Mali sa zamerať aj na to, či nedochádza k antedatovaniu krstov. Okrem krstiaceho kňaza ich zaujímali aj krstní rodičia, ktorí by boli voči štátu nepriateľskí, napr. Maďari alebo maďaróni. Na záver mali zaznamenať celkový počet pokrstených Židov v čase od 7. októbra 1938 do 31. decembra 1940 a od 1. januára 1941 do konca marca 1942. Výsledky potom predkladali v prehľadnej forme v podobe sumárnych správ a výkazov, pričom ich mali do 30 dní predložiť županovi. Vyšetrovanie prebehlo počas mesiac a koncom apríla jednotliví okresní náčelníci zaslali prehľadné informácie o udeľovaní krstov vo svojich okresoch. Ale aj po skončení akcie priebežne prichádzali na župný úrad informácie o prebiehajúcich krstoch v okresoch. Najviac pokrstených zaznamenali Evanjelická cirkev a. v., Gréckokatolícka cirkev, Evanjelická reformovaná cirkev, Rímskokatolícka cirkev a Pravoslávna cirkev.⁷

26. októbra 1942 riaditeľ bezpečnostnej služby písomne informoval ministerstvo vnútra o mnohých prípadoch predstieraného konvertovania.

⁶ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) ÚŠB 209, kartón (ďalej kar.) 864, spis 2. Výkaz stavu Židov na Slovensku k 1. januáru 1943.

⁷ Štátny archív (ŠA) Prešov, f. SZŽ-ŠB 1940-1944, inv. č. 1117. Hromadné krstenie Židov.

V správe sa píše o prípadoch, keď na kresťanskú vieru konvertoval iba jeden člen rodiny, aby zachránil celú rodinu. Väčšina konvertitov ostala židovskému náboženstvu verná: väčšinou v tajnosti, ale niekedy aj otvorene.⁸ Krst bola jedna z rozšírených foriem, ako sa zachrániť pred deportovaním v roku 1942 a v prípade Slovenska pred prvou vlnou deportácií uchránila skoro 10 % Židov. Prostredníctvom prijatia krstu alebo zabezpečenia nepravých krstných listov sa na Slovensku vyhlo transportom 8 002 Židov, z toho ku Gréckokatolíckej cirkvi patrilo 886 osôb.⁹

Tabuľka 1: Počet pokrstených Židov na Slovensku k 1. januáru 1943¹⁰

Cirkev	Počet pokrstených Židov na Slovensku k 1. 1. 1943	Z toho pokrstení pred 14. 3. 1939
Rímskokatolícka	2 812	1 342
Gréckokatolícka	886	360
Pravoslávna	186	142
Evanjelická a. v.	2 926	389
Evanjelická reformovaná	1 098	360
Ostatní	94	67
Spolu	8 002	2 568

Vyšetrovanie hromadných krstov v roku 1942 odhalilo niekoľkých kňazov, u ktorých bolo zistené udeľovanie krstu viacerým Židom. Taktiež sú zdokumentované okolnosti, za akých k udeleniu krstu dochádzalo. Podľa zistení policajného riaditeľa v Prešove súhlas na pokrstenie Židov vydával osobne biskup Gojdič. Prakticky to malo prebiehať tak, že po prejavení záujmu o krst podal dotýčny farár žiadosť biskupovi, ktorý mu udelil povolenie s tým, že má previesť prípravu na krst. Tá mala trvať tri mesiace a po jej skončení mal kňaz znova informovať biskupa o mieste a dátume udelenia krstu. V Prešove mali dovolené krstiť farár Miron Petraševič a kňaz Michal Kizák. Pri rozhodovaní o udelení dovolenia bol blízkym poradcom biskupov osobný tajomník Vasíl Hopko. Skutočnosť sa však od oficiálnej verzie často odlišovala. Pri mnohých krstoch bolo vydané povolenie písomne, ale

⁸ Správa ÚŠB z 26.10.1942 MV, odd. 14. o situácii židovskej obce v Michalovciach. In NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005, s. 508.

⁹ SNA Bratislava, f. ÚŠB 209, kar. 864, spis č. 2. Výkaz stavu Židov na Slovensku k 1. januáru 1943.

¹⁰ SNA Bratislava, f. ÚŠB 209, kar. 864, spis č. 2. Výkaz stavu Židov na Slovensku k 1. januáru 1943.

v niektorých prípadoch ústne, ako napr. u Petra Dudinského, pôsobiaceho vo farnosti Hodermark (dnes Ihľany) alebo kňazi krstili bez povolenia. Predpísaná príprava prebiehala v skrátrenom režime, ako napr. v prípade farára Andreja Tótha z Hažína, ktorý príprave venoval tri až štyri týždne a potom v tajnosti pokrstil 17 Židov s povolením biskupa a 6 bez oznámenia biskupskému úradu. Spolu tak udelil krst 23 Židom z Michaloviec. Bazilián Ján Marián Sučko po krátkej príprave trvajúcej päť hodín udelil krst Emanuelovi Mandelovi vo Veľkých Bukovciach. Tajné krsty vykonal farár Štefan Danielovič v Lastovciach, ktorý s biskupovým povolením pokrstil 38 Židov na fare, ale krsty riadne zapísal do matriky a pokrsteným aj vydal krstné listy. Iste z bezpečnostných dôvodov do matriky neuviedol mená krstných rodičov, o ktorých však bezpečnostné zložky zistili, že pochádzali z Michaloviec a Sečoviec. Väčší počet – 20 krstov udelil aj farár Mikuláš Kašpár v Štefurove. Zaujímavosťou je, že ich príprava prebiehala v Prešove, kde sa M. Kašpar zvyčajne zdržiaval. Dialo sa to nielen s povolením, ale aj s osobnou účasťou biskupa Gojdiča. Väčšina Židov pochádzala z Prešova a blízkeho okolia. Samotné krsty boli potom udelené vo farnosti Štefurov. Príprava na krst prebiehala v novostavbe M. Kašpara na adrese Jatková ulica 9 a trvala podľa oficiálneho predpisu 10 až 12 týždňov. Biskupova osobná účasť na prednáške tak znova potvrdzuje jeho osobnú zaangažovanosť pri poskytovaní tejto formy pomoci židovskému obyvateľstvu. Taktiež v povolení č. 2499/42 určenom farárovi Emilovi Husárovi v Soboši uviedol biskup Gojdič poznámku „*Servatis servandis*“, ¹¹ ktorým ho v tomto prípade krstu dvoch židovských detí oslobodil od povinnosti zachovať dispozičné právne normy. Zjednodušene by sme mohli povedať, že účel svätí prostriedky. Kvôli zachovaniu života Židov biskup Gojdič dovolil niečo, čo by za normálnych okolností nebolo možné. Zisťovanie zaznamenalo krsty Židov aj u ďalších gréckokatolíckych duchovných. Krstil aj predstavený baziliánov v Medzilaborciach Štefan Sebastián Sabol, Jozef Zorvan z Klembarku, Pavol Martyak z Bokše, Augustín Schudich z Rafajoviec, Andrej Štilich zo Stanče, Ján Fedorko z Michaloviec, Bazil Nevický zo Šamudoviec a Michal Knap ¹² z Maškoviec. V Šarišsko-zemplínskej župe sa podľa tohto zisťovania usku-

¹¹ Cirkevný právnik Antonín Ignác Hrdina konštatuje, že keď ide o individuálne prípady, v ktorých adresát právnej normy nie je – *servatis servandis* – povinný dispozičné právne normy zachovať, resp. keď mu ich nedodržanie nespôsobuje žiadne sankcie (ide o kvalifikované prípady pochybnosti, neznalosti, omylu a nepozornosti). V tejto súvislosti tiež možno kánonické právo aplikovať podľa epikie. HRDINA, I. A. K vybraným aspektům zákonnosti v církvi. In *Revue pro církevní právo* [online]. [cit. 2014-03-29]. Dostupné na internete: <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/hrdina10.htm>

¹² SNA Bratislava, f. ÚŠB 209, kar 864, spis. č. 8. Správa Okresného úradu v Snine pre ÚŠB z 22. 3. 1942.

točnilo do augusta 1942 okolo 131 krstov Židov v Gréckokatolíckej cirkvi.¹³ V Tatranskej župe zaznamenali 12 krstov u Demetra Petrenka v Levoči, 20 krstov u Michala Mašleja v Oľšavici a 3 krsty u Petra Dudinského v Hodermarku¹⁴ – v jeho prípade počas osobného vyšetrovania v roku 1944 zistili, že pokrstil 210 prenasledovaných Židov, pričom do roku 1942 pokrstil 135 Židov.¹⁵ Krstil aj Ján Krlička v Helcmanovciach, ktorý pokrstil dve židovské rodiny, ale počet osôb nie je presne známy.¹⁶ V Pohronskej župe vo farnosti Telgárt udelil farár Konštantín Turkyňák 3 krsty.¹⁷ Farár z Laškoviec Michal Szabat čelil obvineniu z vydávania nepravých krstných listov, čo bolo jednou z možností, ako si zabezpečiť potvrdenie o krste. Žandári v jeho prípade zistili, že vymazával z matriky narodených osoby, ktoré zomreli a na ich miesta vpisoval Židov. Falšovanie matriky robil pomocou rôznych chemických pomôcok. Na základe takto zhotovených záznamov vydával Židom krstné listy s príslušným starým dátumom. Vyšetrovaním zistili takýto postup v 36 prípadoch, pre ktoré na neho podali trestné oznámenie štátnemu zastupiteľstvu v Michalovciach.¹⁸ Bežnou praxou bolo okrem falšovania aj antedatovanie krstu. Ako príklad môže poslúžiť udelenie krstu Irenejom Mankovičom vo farnosti Šoma (dnes Drienica). Podľa svedectva jeho vnuka Ladislava Čisárika vydal jeho dedo niekoľko krstných listov s pozmeneným dátumom krstu. Treba tiež spomenúť, že farár Mankovič bol dôverným priateľom biskupa Gojdiča. K udalosti L. Čisárik napísal: *„Na faru prišiel ortodoxný Žid spolu so svojimi dvomi deťmi a požiadal o krst po ultimáte určenom na krst, aby sa zachránil. Ako chlapec som vypočul rozhovor, v ktorom po dohode s manželkou dedko Mankovič požiadal otca s deťmi, aby prišiel o dva dni. Na druhý deň zašiel do Prešova a poradil sa s biskupom Gojdičom, ešte pred tým večer hľadal spolu s manželkou miesto v matrike, kde by mohol dodatočne zapísať nových pokrstených. Manželka pripravila zmes atramentu, ktorý pripomínal starý vyblednutý atrament, ktorým*

¹³ ŠA Prešov, f. ŠZŽ-ŠB 1940-1944, inv. č. 1117. Hromadné krštenie Židov.

¹⁴ SNA Bratislava, f. ÚŠB 209, kar 864, spis. č. 8. List okresného úradu v Levoči pre ÚŠB zo dňa 12. 8. 1942; List Okresného úradu v Poprade z 22. 3. 1942 pre ÚŠB.

¹⁵ SNA Bratislava, f. ÚŠB 209, kar. 934. Gréckokatolícky farár v Hodermarku – pokrstenie 210 židov na gréckokatolíkov.

¹⁶ ŠA Bytča, f. TŽ, inv. č. 121, kar. 47. Pastiersky list katolíckych biskupov v židovskej otázke – ozvena.

¹⁷ SNA, f. Národný súd, Dr. Starinský, Tn ľud 49/45-23., A – 872, List ÚŠB (čís. 24.800/3-1942.) pre Prezídium MV, odd. 15, z 29. 10. 1942 vo veci hromadného krštenia Židov – zpráva.

¹⁸ Falšované krstné listy. Namiesto mŕtvych vpisoval do matriky Židov. In *Slovenská sloboda* zo dňa 30. januára 1943.

*potom urobili zápis do matriky a vypísali krstný list. Čo bolo ďalej s nimi, neviem.*¹⁹

Z antedatovania krstného listu obvinili aj farára Adalberta Babjaka z Veľkého Sulína, ktorý pokrstil a antedatoval krstný záznam Alexandra Weisza zo Starej Turej. K udalosti došlo v auguste 1942. Okrem toho sa farár Babjak mal dopustiť falšovania záznamu do matriky a vystavenia nepravých krstných listov pre ženy židovského pôvodu Irenu Müllerovú a Magdalénu Bárdosovú, pričom za svoju činnosť prijal finančnú odmenu.²⁰

Okresný žandársky veliteľ z Giraltoviec obvinil farára Antona Minčíka z vystavenia nepravých krstných listov pre osem osôb židovského pôvodu. Okrem toho sa Minčík mal dopustiť aj falšovania matriky počas svojho pôsobenia vo farnosti Ortuťová v okrese Bardejov. Podľa oznámenia začiatkom roku 1942 previedol v zázname pokrstených falošné zápisy o pokrstení Židov a na podklade týchto zápisov vydal osem nepravých krstných listov. Nepravé zápisy uskutočnil tak, že v knihe krstov vedenej na farskom úrade od roku 1925 vytrhol listy na strane 63 a 78 s pôvodnými zápsmi a nahradil ich novými. Zápisy z vytrhnutých listov opísal na nové strany, ale s tým rozdielom, že do ročníka 1937 pod číslom 13, 17, 18, a 21/37, ako aj do ročníka 1938 pod číslom 17, 18, 29, a 30/38 zapísal osoby židovského pôvodu. Kňaz Minčík v Ortuťovej pôsobil do roku 1943, keď bol preložený do Varhanoviec neďaleko Prešova. Vystavenie nepravých krstných listov sprostredkoval Jakub Neuman zo susednej obce Šašová, ktorý bol tiež židovského pôvodu. Keďže celá záležitosť bola odhalená, mali byť Židia uvedení v záznamoch matriky zaistení a umiestnení do koncentračných stredísk pre Židov. Žandárska stanica nedokázala zistiť miesto, kde sa zdržiavala jedna z údajne pokrstených Hedviga Weisová. Preto kontaktovali žandárske veliteľstvo v Nitre, kde sa H. Weisová naposledy zdržiavala, a vyhotovili podrobné hlásenie o čine gréckokatolíckeho kňaza A. Minčíka.²¹

Duchovných udeľujúcich krst bolo rozhodne viac, keďže zistený počet krstov nezodpovedá celkovému počtu uvedenému vo výkaze Židov k 1. januáru 1943. Keď sčítame krsty známe k roku 1942, ich počet bude aj

¹⁹ Svedectvo Ladislava Čisárika zo dňa 4. septembra 2008. Archív autora.

²⁰ Článok z denníka HG Gardista z 20. 10. 1942 o podvode s krstnými listami, ktorého sa dopustil gr. kat. farár A. Babjak vo Veľkom Sulíne. In NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority. Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, Katedra všeobecných dejín FF UK, 2005, s. 60.

²¹ HES, M. *Dny strachu*. Praha : Epoque, 2013, s. 75. Tiež Oznámenie Okresného žandárskeho veliteľstva v Giraltovciach 6. 8. 1943 Okresnému žandárskemu veliteľstvu v Nitre o falšovaní 8 krstných listov farárom A. Minčíkom z Varhanoviec. H. Weisová, ktorá mala žiť v Nitre, dostala tiež falošný krstný list. In NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 7...*, s. 79 – 80.

s krstami J. Krličku, I. Mankoviča, A. Babjaka a A. Minčíka možno niečo okolo 323, čo je viac ako tretina celoslovenského výsledku 886 Židov hlásiacich sa ku Gréckokatolíckej cirkvi. Nepravé krstné listy vydal Emil Petach z Cabova pre rodinu Ungvarovcov z Prešova na pokyn biskupa Gojdiča.²² Viaceré nepravé krstné listy pochádzali aj z územia odstúpeného Maďarsku po Viedenskej arbitráži a primát medzi nimi mali krstné listy pravoslávnej, gréckokatolíckej a reformovanej cirkvi.²³

Postoj kresťanských cirkví a otázka udeľovania krstov zaujali pozornosť aj nemeckých orgánov bezpečnostnej služby SD, ktorej centrála vo Viedni podala správu o židovskej otázke na Slovensku do Berlína v roku 1942, zaznamenávajúc k postoju Cirkvi a zvlášť krstom toto: *„Už v roku 1938 boli Židia krstení podľa katolíckeho a evanjelického obradu, a tak uchránení pred následkami ich vlastností ako Židov. Počet pokrstených Židov stále stúpala, takže výnimky z prvého židovského zákona boli veľmi časté. Po vydaní Židovského kódexu v septembri 1941 a tesne pred tým dochádzalo k masovým krstom Židov. V mesiacoch január až marec 1942 sa robila zo strany Katolíckej cirkvi medzi Židmi propaganda, aby prestúpili ku Katolíckej cirkvi. Bola im prisľúbená ochrana Katolíckej cirkvi a Vatikánu, takže by boli chránení pred skutočným dosahom. Tento spôsob propagandy dosiahol vrchol, keď vo veľkých mestách Slovenska krstili Židov bez akejkoľvek prípravy, a tak boli prijatí do kresťanského cirkevného spoločenstva takmer bez patričnej formy.“*²⁴

Na strane odporcov sa objavovali obvinenia, že Židia za krst platili vysokými sumami a kňazi tak konali zo ziskuchtivosti. To sa dnes nedá vyvrátiť a iste sa našli aj takí, ale mnohí konali z nezištnej lásky k blížnemu, zo svojho hlbokého kresťanského presvedčenia riskujúc stratu slobody v Ilave a neskôr aj vlastný život. Aby sa Židia vyhli pozorovaniu zo strany veriacich, žiadali o krst mimo miesta svojho bydliska a v cirkvi, ktorá v ich bydlisku nemala zastúpenie. Väčšina pokrstených považovala krst za potrebný krok na záchranu a obranu pred protižidovským zákonodarstvom. Pokrstených Židov sa predstavitelia Katolíckej cirkvi zvlášť zastávali formou pastierskych listov, memoránd a apelácií na prezidenta, vládu a snem. Okrem biskupov vyvíjal aktívnu diplomatickú činnosť v prospech prena-

²² Svedectvo Juliany Filovej, rod Ungvarovej, zo dňa 12. decembra 2006. Archív autora.

²³ ŠA Prešov, f. ŠZŽ-ŠB 1940 – 1944, inv. č. 942. Ústavný zákon o vysťahovaní Židov – prevádzanie.

²⁴ Správa „Židovská otázka na Slovensku“ z centrály SD vo Viedni RSHA, oddeleniu III B v Berlíne z augusta 1942. In NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku 4. Dokumenty nemeckej proveniencie (1939 – 1945)* Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, Židovská náboženská obec Bratislava, 2003, s. 205.

sledovaných Židov Vatikán prostredníctvom svojho chargé d'affaires Giuseppeho Burzia.²⁵

Udelením krstu napokon umožnili pokrsteným Židom vyhnúť sa transportom. Židia získali žltú legitimáciu pokrsteného a mohli možno v zložitých podmienkach, ale predsa žiť relatívne bezpečne až do roku 1944. Po SNP kresťania všetkých denominácií chránili Židov aj s nasadením vlastného života. Zvláštnu pozornosť si podľa Jelínka zaslúžia kláštory, sirotince, ktoré prijali židovské deti a chránili ich pred HG a Nemcami. Zároveň však spomínaný historik neskrýva sklamanie a pokladá preukázanú pomoc, najmä zo strany Katolíckej cirkvi, za nedostatočnú.²⁶ To je však diskutabilné a treba si uvedomiť, že kresťania na Slovensku sa ani zďaleka nestotožnili s oficiálnou politikou autoritárskeho režimu, nepodľahli propagande a v maximálnej miere podľa svojich možností poskytli pomoc rasovo prenasledovaným.

Prezidentské výnimky

Protižidovské nariadenia obsahovali okrem reštriktívnych opatrení v niektorých prípadoch aj možnosti, ako sa im vyhnúť na základe splnenia stanovených podmienok. Nemecká spravodajská služba podala v obsiahlej správe o riešení židovskej otázky na Slovensku podrobné informácie o uplatnení rôznych výnimiek pre Židov na Slovensku. Možnosť udeľovania výnimiek zo strany prezidenta pokladala nemecká strana za nedostatok prijatého Židovského kódexu. Zvlášť nebol vítaný veľký počet výnimiek, ktoré prezident udeľoval podľa svojho uváženia. Isté obmedzenia do procesu udeľovania vniesla prezidentská kancelária, ktorá od 16. septembra vydala zákaz intervencie pre „Árijcov“. Nemci konštatovali aj nesúhlas verejnosti s realizáciou transportov konštatovaním „*verejná mienka stála takmer úplne na strane Židov*“. Zaznamenali aj veľký výskyt rôznych výnimiek medzi strednou a vyššou vrstvou Židov, ktoré si zabezpečili pokrstením alebo získaním pracovného povolenia a potvrdenia o nenahraditeľnosti v hospodárstve. Viacerí sa deportáciám vyhli aj vďaka prezidentským výnimkám.²⁷ Vybavovanie prezidentských výnimiek sa viazalo k Židovskému kódexu, teda vládnomu nariadeniu č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov, ktoré umožňovalo prezidentovi republiky právo priameho administratívneho vy-

²⁵ BLET, P. *Pius XII. a druhá svetová válka ve světle vatikánskych archívu*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, s. 190 – 200.

²⁶ JELÍNEK, A. J. *Dávidova hviezda...*, s. 337.

²⁷ Správa „Židovská otázka na Slovensku“ z centrály SD vo Viedni RSHA, oddeleniu III B v Berlíne z augusta 1942. In NIŽŇANSKÝ, E.. *Holokaust na Slovensku 4...*, s. 196 – 202.

ňatia kohokoľvek z moci tohto zákona udelením výnimky na základe § 255, ktorý znel:

„1/ Prezident republiky môže udeliť oslobodenie z ustanovení tohto nariadenia.

2/ Oslobodenia môžu byť úplné alebo čiastočné a možno ich viazať podmienkami.

3/ Oslobodenia možno kedykoľvek odvolať.“

Správny poplatok za udelenie výnimky sa pohyboval v stanovenom rozmedzí 1 000 až 500 000 slovenských korún.²⁸

Katolícki biskupi si uvedomovali nehumánnosť protižidovských nariadení a proti ich uplatneniu protestovali, ale zároveň sa snažili využiť paragrafy 255 a 256 v prospech pokrstených Židov. Prezidentovi Tisovi predložili požiadavku, aby ich udelil všetkým pokrsteným, ale jeho reakcia nebola známa. Zaznel však z jeho strany nezáväzný sľub, že prezident uplatní svoje právo a v odôvodnených prípadoch poskytne výnimky. Vatikánsky zástupca na Slovensku Giuseppe Burzio informoval Svätú stolicu o prebiehajúcich deportáciách v apríli 1942 a v správe uviedol, že okrem úteku do Maďarska sú pre Židov jedinou nádejou prezidentské výnimky. Podľa jeho údajov sa prezidentská kancelária zaoberala prešetrovaním tisícov žiadostí a pri kladnom stanovisku uprednostňovala pokrstených Židov. Pracovníci kancelárie prezidenta Burzia ubezpečili o veľkom množstve udelených výnimiek.²⁹ Kanceláriu prezidenta pri vyšetrovaní zaujímalo potvrdenie dôležitých okolností uvedených v žiadosti. Okresný úrad mal previesť vyšetrovanie a zodpovedať na otázky, či je žiadateľ a členovia jeho rodiny mravne zachovalí a politicky spoľahliví. Zaujímala ich angažovanosť v spolkoch, rodinné pomery, jazyk používaný v domácnosti, príslušnosť k národnosti, v akom duchu vychováva svoje deti a do akej školy ich posieľa. V neposlednom rade ich zaujímali majetkové pomery žiadateľa a jeho manželky. Hlavným dôvodom bolo zistenie hodnoty a výnosnosti majetku. Okresný úrad mal vzhľadom na majetkové pomery navrhnúť výšku poplatku za úradné výkony podľa § 254 vládneho nariadenia 198/1941 Sl. z., ktorá by bola žiadateľovi určená v prípade kladného stanoviska prezidenta.³⁰

Historik Kamenec pokladá udelenie prezidentských, ako aj všetkých iných výnimiek do októbra 1942 za veľmi dôležité, keďže znamenali možnosť záchrany pred transportom a smrťou v koncentračnom tábore.

²⁸ Slovenský zákonník č. 198/1941 zo dňa 9. septembra 1941.

²⁹ MLYNÁRIK, J. *Dějiny Židů na Slovensku*. Praha : Academia, 2005, s. 143, 177.

³⁰ ŠA Bytča, f. TŽ, inv. č. 87, kar. 30. Spitzer Gejza, Spitzer Pavol, Poprad, oslobodenie podľa § 255, z. č. 198/41 Sl. z.

V druhej etape deportácií, ktorú organizovali nacistické okupačné jednotky od jesene 1944, udelené výnimky už nezohrávali žiadnu úlohu, keďže ich nacisti nerešpektovali. Podľa jeho odhadu prezident Tiso do augusta 1944 udelil židovským osobám okolo 5-tisíc výnimiek. Väčšina z nich bola vydaná pokrsteným Židom.³¹

Medzi držiteľov prezidentských výnimiek patrili aj rodiny bratov Pavla a Gejzu Spitzerovcov, ktorým k ich získaniu významnou mierou prispel biskup Gojdič. Vyšetrovanie oboch rodín prebiehalo od 19. mája 1942³² a napokon sa obe rodiny vďaka udeleniu výnimiek zachránili. Podľa svedectva Michala Lukáča-Spitzera im bol určený poplatok za úradný výkon vo výške 200 000 Ks. Biskup Gojdič sa pri zabezpečení kladného stanoviska prezidenta k žiadosti bratov Spitzerovcov spoliehal na konexie kňaza Jána Krličku.³³ Prirodzene, pri vybavovaní výnimiek u prezidenta nebolo veľa gréckokatolíckych duchovných, ktorí by dokázali celý proces ovplyvniť, ale pri zabezpečovaní výnimiek ako hospodársky dôležitých osôb sa angažoval Emil Zorvan, farár v Čarnom (dnešné Šarišské Čierne). Spolupracoval pritom s bardejovským evanjelickým kaplánom, neskorším generálnym biskupom Pavlom Uhorskaiom.³⁴

Význam rôznych výnimiek, ktoré boli udelené alebo sa nachádzali v procese skúmania, vzrástol po prijatí ústavného zákona č. 68/1942 Sl. z. o vystahovaní Židov, ktorý podľa § 2 okrem pokrstených chránil v druhom odseku aj ďalšie židovské osoby: „(...) ktorým prezident republiky udelil alebo udelí oslobodenie podľa § 255 nariadenia č. 198/1941 Sl. z., ďalej lekári, lekárnici, zverolekári, inžinieri a iné osoby, ak príslušné ministerstvo uzná za potrebné ponechať ich vo verejnom, technickom alebo hospodárskom živote Slovenska, nemajú byť vystahovaní, dokiaľ je v platnosti rozhodnutie o ich oslobodení alebo ponechaní.“ Tretí odsek rozšíril platnosť výnimiek aj na manželku (manžela), na maloleté deti a ak išlo o pokrstené dieťa, tak aj na oboch rodičov.³⁵

³¹ KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 193. Kamencov odhad o udelení okolo 5 000 prezidentských výnimiek bol medzi historikmi prijatý ako relevantný údaj. Pozri tiež PEKÁR, M. et al. *Ethnic minorities in Slovakia in the years 1918-1945*. Prešov : vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011, s. 148.

³² ŠA Bytča, f. TŽ, inv. č. 87, kar. 30. Spitzer Gejza, Spitzer Pavol, Poprad, oslobodenie podľa § 255, z. č. 198/41 Sl. z.

³³ Svedectvo Michala Lukáča-Spitzera zo dňa 26. januára 2008. Archív autora.

³⁴ ZORVANOVÁ, T. *Emil Zorvan a jeho činnosť v 2. svetovej vojne*. Bakalárska práca vypracovaná na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 28.

³⁵ Slovenský zákonník č. 68/1942 zo dňa 15. mája 1942

Zavrhnutieľhodný postup štátnych orgánov prijatím ústavného zákona z 15. mája 1942 mal čiastočne zachovať tvár režimu. Aký je to však štát, konštatuje historik Nižňanský, ktorý musí svojich vlastných občanov chrániť pred sebou samým.³⁶ Česť národu v skutočnosti zachránili rôzni obetaví ľudia, aj z prostredia Gréckokatolíckej cirkvi, ktorí neváhali využiť všetky možnosti v prospech rasovo prenasledovaných Židov.

Ukrývanie cenností a hnutelného majetku

Dôležitou formou pomoci bolo aj ukrývanie cenností. Bezprostredne nevedlo k záchrane života, ale poskytovalo Židom možnosť disponovať svojím majetkom a využiť ho vo svoj prospech pri vhodnej príležitosti, čím si mohli zabezpečiť aj záchranu života. Išlo o situáciu, keď sa po zabavení majetku ocitli v zlej sociálnej situácii a predaj ukrytých cenností im umožnil získať prostriedky potrebné na nákup potravín alebo aj podplatenie úradníkov s cieľom získať rôzne potvrdenia. Cennosti židovských spoluobčanov ukrýval biskup Gojdič v priestoroch biskupskej kúrie, ale o ich pôvodných majiteľoch sa nezachovali bližšie informácie. Samotnú činnosť potvrdil biskup vo svojej žiadosti o milosť z komunistického väzenia v roku 1956 slovami: „... *ich peniaze a cenné zlaté veci všemožne skrýval, aby zachránil ich pred zhabaním*“.³⁷ Okrem tohto krátkeho vyjadrenia sa k celej záležitosti doteraz neobjavili iné pramene, ale archívny výskum odkryl podobný prípad v priestoroch františkánskeho kláštora v Prešove. V júni 1942 čelil páter Stanislav Gracián-Gorný, predstavený kláštora františkánov v Prešove, obvineniu zo spolupráce so Židmi a protištátnej činnosti. Príslušníci ÚŠB na základe dôvernej informácie zadržali predstaveného Graciána-Gorného spolu s ukrytými Židmi advokátom Gejzom Goldmannom a jeho manželkou Alicou. Udanie obsahovalo okrem správy o ukrývaní Goldmannovcov aj informáciu o uložení židovského hnutelného majetku v priestoroch kláštora. Páter Gracián-Gorný počas vypočúvania priznal, že konal z milosrdenstva a umožnil advokátovi Goldmannovi spolu so zubným lekárom Steinhardtom, aby si v priestoroch kláštora uskladnili nábytok z bytov na Hlinkovej ulici, ktoré museli vysťahovať v rámci zákonných opatrení v roku 1940. Časť židovského majetku bola darovaná kláštoru ako odmena za preukázanú ochotu. Neskôr k hnutelnému majetku oboch rodín pribudol aj nábytok Valérie Müllerovej. Židia od miestnosti v kláštore, kde mali uskladnené veci, vlastnili aj kľúče. Túto skutočnosť využili po začatí

³⁶ NIŽŇANSKÝ, E. *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava : Kaligram, 2010, s. 129.

³⁷ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN) Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, inv. č. V-745/2. Teodor Rojkovič.

transportov a v miestnostiach sa ukryli. Predstavenému to podľa zápisnice hlásili jeho podriadení, na čo on reagoval slovami, aby ich z kláštora vyvedli. Neskôr pri opakovaných reakciách členov rádu im predstavený povedal, nech ho idú udať hliadke na ulici. Ak si uvedomíme, že zachovaný archívny dokument pochádza z dielne ÚŠB, zaznamenanie výroku svedčí aj o tom, že predstavený pre svoje konanie v prospech Židov nemal dostatočnú podporu. Výsledkom bolo, že došlo k odhaleniu a zadržaniu ukrývajúcich sa osôb.³⁸ Naopak, v prípade biskupa Gojdiča k odhaleniu nedošlo, a tak sa môžeme domnievať, že on touto podporou zo strany pracovníkov kúrie disponoval a jemu blízki ľudia si uvedomovali vážnosť položenia rasovo prenasledovaných osôb.

Spomedzi gréckokatolíckych kňazov bol v súvislosti s ukrývaním židovského hnuťelného majetku vyšetrovaný gréckokatolícky kňaz Irenej Mankovič z farnosti Šoma (dnešná Drienica). Farár Mankovič bol v hlásení Obvodného notárskeho úradu v Sabinove z 10. apríla 1942 charakterizovaný slovami: „(...) je štátne nespoľahlivý, otvorený Maďar a nadrzuje Židom, a od nich kupuje hnuťelnosti“. Vyšetrovanie zistilo, že Mankovič nakúpil na prelome rokov 1941 a 1942 rôzne predmety od Dr. Schöna zo Sabinova. Podľa zisťovania však nešlo o majetok vysokej hodnoty.³⁹ Historik Nižňanský zhodnotil postavenie Židov na konci roku 1941 ako sociálny problém: „Arizácie a likvidácie znamenali v podstate štátom garantované rozkradnutie židovského majetku a uživenie masy ožobračeného obyvateľstva by štát musel financovať. Od jesene 1941 bola preto židovská otázka na Slovensku jednoducho problémom sociálnym.“⁴⁰ V kritickom období prebiehajúceho pauperizovania židovských spoluobčanov bolo poskytnutie finančných prostriedkov za hnuťelný majetok veľkou pomocou pre zabezpečenie základných životných potrieb. K širšiemu zaznamenaniu ukrývania hnuťelného majetku ako formy pomoci prenasledovaným Židom zo strany gréckokatolíkov nemáme dostatok dobových dokumentov, ale aj dva zaznamenané prípady biskupa Gojdiča a farára Mankoviča svedčia o využívaní danej formy pomoci v prospech Židov.

Ukrývanie detí v inštitúciách gréckokatolíckeho biskupstva

Nehumánne zaobchádzanie so židovským obyvateľstvom postihovalo všetkých členov židovských rodín, ale najcitelnejšie sa dotýkalo detí. Vzhľa-

³⁸ ŠA Prešov, f. ŠZŽ, odd. ŠB 1940 – 1944, inv. č. 799. Páter Gracián-Gorný, predstavený kláštora františkánov v Prešove, paktovanie so Židmi a činnosť protištátna.

³⁹ ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ Sabinov, odd. PS 1942-1943, inv. č. 60-61, kar. 8. Zisťovanie krstenia Židov a spolupráca s kňazmi.

⁴⁰ NIŽŇANSKÝ, E. *Nacizmus, holokaust...*, s. 107.

dom na to boli zo strany vedenia Gréckokatolíckej cirkvi v osobe biskupa Gojdiča vytvorené podmienky na poskytnutie úkrytu židovským deťom v inštitúciách biskupstva spravovaných sestrami Rádu sv. Bazila Veľkého a služobnicami Nepoškvrnenej Panny Márie.

Internát sestier Rádu sv. Bazila Veľkého bol založený hneď po ich príchode do Prešova v roku 1922. Dvere dievčenského internátu sa otvorili 15. septembra 1922 v priestoroch biskupského úradu. Biskup Gojdič sa po nástupe do úradu v roku 1927 osobne začal zaujímať o materiálny a duchovný stav inštitúcie. V roku 1929 zakúpil na Francisciho ulici 19 budovu so záhradou (dnes budova Ukrajinského konzulátu na Plzenskej ulici), kam presťahoval kláštor aj internát. V rokoch 1939 – 1945 bolo v dievčenskom internáte umiestnených sedem židovských dievčat, z ktorých sa päť zachránilo. Dve z nich boli sestry Zuzana a Marianna Spitzerové.⁴¹

Gréckokatolícky sirotinec bol srdcovou záležitosťou biskupa Gojdiča a vhodným spôsobom poslužil aj ako úkryt pre prenasledované deti. Prostredníctvom sirotinca a starostlivosti sestier služobníc sa v jeho priestoroch zachránilo viacero detí, ale s istotou to môžeme povedať len o Erike Kardošovej. Vyšetrovanie ÚŠB v roku 1944 odhalilo aj ďalšie štyri dievčatá umiestnené v sirotinci, aby sa tam pripravovali na krst, ale Erika vo svojom svedectve potvrdila, že rodičia tieto deti v roku 1942 napokon zo sirotinca vzali k sebe. Nechceli ich nechať samotné. O ich ďalšom osude zatiaľ nie sú známe bližšie skutočnosti. Erika však v sirotinci zostala do roku 1944, keď ju matka vzala, išli naproti Červenej armáde a oslobodenie ich zastihlo v obci Poša pri Vranove nad Topľou. Činnosť sestier bola inšpirovaná biskupom Gojdičom, ale konali na vlastné riziko. Pretrpeli vyšetrovanie a pomoc poskytovali nezištne z lásky k blížnemu.⁴² Podobne niekoľko desiatok židovských osôb, najmä detí, našlo bezpečný úkryt nielen v kláštoroch reholí Katolíckej cirkvi na Slovensku, ale aj v sirotincoch a ustanovizniach Evanjelickej cirkvi a. v., akým bol napr. sirotinec v Modre. Evanjelický farár Július Dérer v jeho priestoroch ukrýval židovské deti a za túto nezištnú pomoc ho štát Izrael ocenil vyznamenaním Spravodlivý medzi národmi.⁴³ Jelínek vyzdvihol úlohu kláštorov a sirotincov pri záchrane židovských detí. Jeho

⁴¹ KOLEKTÍV AUTOROV. *Sestry baziliánky na Slovensku*. Prešov : Rád sestier sv. Bazila Veľkého v SR, 2012, s. 17 – 21; MYDLÍKOVÁ, O. N. *Príbeh môjho života*. Prešov : Rád sestier sv. Bazila Veľkého, 2011, s. 22.

⁴² ŠA Prešov, f. ŠŽ-ŠB 1940-1944, inv. č. 1117. Hromadné krštenie Židov; Svedectvo Eriky Jesenskej, rod. Kardošovej zo dňa 23. mája 2008. Archív autora.

⁴³ KAMENEC, I. *Po stopách tragédie...*, s. 185 – 186.; OSLÍK, J. Nový príbeh modranského sirotinca. In *Lipa, časopis cirkevného zboru ECAV na Slovensku Modra*. 2013, roč. 8, č. 2, s. 6.

hodnotenie odráža pozitívny pohľad židovskej komunity, ako aj historikov na nezištný postoj kresťanov počas prvej vlny deportácií, ako aj po potlačení SNP, keď došlo k ich obnoveniu. Podľa neho kresťania všetkých denominácií chránili Židov po SNP aj s nasadením vlastného života a zvláštnu úlohu pritom zohrali kláštory a sirotince, ktoré vedome prijali židovské deti a chránili ich pred gardistami a Nemcami.⁴⁴

Ukrývanie ako forma pomoci po potlačení SNP

Príchodom nemeckých okupačných jednotiek a obnovením deportácií prestali dovtedy preživších Židov chrániť rôzne výnimky. Najrozšírenejšou možnosťou záchrany bol útek a pobyt v úkrytoch na odľahlých miestach Slovenska. Vhodné podmienky boli vo farnostiach Gréckokatolíckej cirkvi, ktoré sa nachádzajú v horských oblastiach severovýchodného Slovenska. Zvlášť priaznivé okolnosti boli v okolí miest Levoča, Stará Ľubovňa a Kežmarok, ktoré na rozdiel od oblastí okresov Bardejov, Svidník, Stropkov neboli v centre bojových operácií.⁴⁵ V okolitých lesoch a obciach sa ukrývalo množstvo rasovo prenasledovaných. Pomoc našli najmä v obciach Oľšavica, Nižné Repaše, Torysky, Hodenmarka, Litmanová a v mnohých ďalších. Gréckokatolícki kňazi a veriaci mali medzi Židmi pozitívne renomé vďaka jasným postojom biskupa Gojdiča. Preto bolo východiskom z núdze odchod do ich blízkosti alebo priamo využívali svoje kontakty na duchovných a veriacich. Do Oľšavice prichádzali Židia skrze priateľské kontakty s miestnym farárom Mašlejom a len v menšej miere náhodne.⁴⁶ Postoj obyvateľstva ochotného pomáhať formovali kázne duchovných v miestnych chrámoch. Týmto spôsobom pripravovali nábožných veriacich na prejav lásky k blížnemu. Kňazi videli vzor v prešovskom biskupovi Gojdičovi, ktorý svoj negatívny postoj k rasovej politike štátu formuloval už v januári 1939 a zo svojho stanoviska neustúpil. Nemožno zabúdať ani na riziko spojené s prejavenu pomocou. Oproti roku 1942 došlo k výraznej zmene, keď za pomoc Židom a partizánom hrozila smrť. Bolestná skúsenosť Slovenska svedčí o krutostiach spôsobených okupačnými nemeckými jednotkami. V prípade gréckokatolíkov sa to dotklo zvlášť obcí Tokajík a Telgárt.

⁴⁴ JELINEK, A. J. *Dávidova hviezda...*, s. 337.

⁴⁵ PAŽUR, Š. Budovanie obrany na severovýchodnom Slovensku (máj – august 1944). In ČAPLOVIČ, M. – STANOVÁ, M. (eds.). *Karpatsko-duklianska operácia – plány, realita, výsledky (1944-2004)*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 122 – 143.

⁴⁶ MOZOLOVÁ, D. *Židia a Nemci pod jednou strechou* [online]. [cit. 2014-03-23]. Dostupné na internete: <http://slovensko.rtvs.sk/clanok/relacie/encyklopedia-spravodlivych/zidia-a-nemci-pod-jednou-strechou?currentPage=1>

Úkryty boli vybudované v pivniciach domov, v stodolách alebo v hospodárskych budovách, ale aj v lesoch, kde sa dalo vydržať do príchodu zimy, prípadne aj potom. Rodina Spitzerovcov prežila v bunkri v lese štyri týždne do príchodu Červenej armády. Mnohokrát bol pobyt v úkryte spojený s fyzickým utrpením spôsobeným chladom, hladom alebo polohou tela. Skúsenosti zachránených však napriek utrpeniu vypovedajú o láskavosti svojich záchrancov, ktorých neraz porovnávali so zázračným anjelom z neba.⁴⁷

Dramatické obdobie medzi rokmi 1944 – 1945 sa v porovnaní s predošlým obdobím vyznačovalo masovou pomocou slovenského ľudu prenasledovaným židovským spoluobčanom. Vďaka tomu sa na Slovensku zachránilo takmer 10 000 Židov, ale okupácia krajiny okrem hrdinských skutkov odhalila aj temnejšiu stránku „udavačstva, závesti a nenávisti“. Posledné mesiace druhej svetovej vojny boli pre židovskú komunitu nesmierne nebezpečné, pričom spoločným znakom prežitia bola pomoc okolitého obyvateľstva. Podľa Hany Kubatovej môžeme rozlišovať medzi aktívnou a pasívnou pomocou. Aktívna sa prejavila v ukrývaní Židov v domoch, úkrytoch, poskytovaním potravín, oblečenia alebo iných materiálnych prostriedkov. Pasívna spočívala v zachovaní tajomstva úkrytu, ak sa aj niekto dozvedel o ukrývaní Židov, tak to neoznámil. Na druhej strane došlo aj k udaniam, väčšinou s tragickým koncom. Motívy boli rôzne, jedným z nich bola chamtivosť.⁴⁸ To bol pravdepodobne aj dôvod vraždy židovskej rodiny v horách nad Oľšavicou.⁴⁹

Veriaci gréckokatolíckych farností sa k Židom zachovali ako samaritáni a množstvo z nich našlo pod ich strechou bezpečný úkryt, v ktorom prečkali nebezpečné mesiace spojené s prechodom frontu.

Záchranný proces realizovaný Gréckokatolíckou cirkvou v prospech rasovo prenasledovaných Židov v sebe obsahoval viacero foriem od verejných vyjadrení cez ukrývanie cenností, krsty až po ukrývanie osôb, a to aj s rizikom straty vlastného života. Motívom na takéto statočné konanie bola v prevažnej miere kresťanská viera, inšpiratívny vplyv biskupa Gojdiča a celková nespokojnosť s rasovou politikou vládnuceho režimu. Aj vďaka tomu sa na Slovensku prostredníctvom gréckokatolíkov zachránilo niekoľko nevinných životov.

⁴⁷ NAGYOVÁ, A. – BORZA, P. (NE)ZABUDNUTÍ (*osudy ľudí, osobné hrdinstvá*). Výstava. Archív autora.

⁴⁸ KUBÁTOVÁ, H. *Nepokradeš! Náklady a postoje slovenské spoločnosti k židovské otázce, 1938 – 1945*. Praha : Academia, 2013, s. 171.

⁴⁹ Svedectvo Michala Gerčáka zo dňa 15. februára 2011. Archív autora; Tiež MOZOLOVÁ, D. *Židia a Nemci pod jednou strechou* [online]. [cit. 2014-03-23]. Dostupné na internete: <http://slovensko.rtvs.sk/clanok/relacie/encyklopedia-spravodlivych/zidia-a-nemci-pod-jednou-strechou?currentPage=1>

KOMUNIŚCI WOBEC KATOLICKICH ORGANIZACJI
MŁODZIEŻOWYCH
W ARCHIDIECEZJI KRAKOWSKIEJ W LATACH 1945-1956

Grzegorz BAZIUR

Communists and Catholic Youth Organisations in Cracow Diocese in the Period 1945–1956

The paper focuses on activities of Catholic youth organisations in Cracow diocese in the period 1945 – 1956 which was the period of strengthening communist terror. The time limit set and accepted by the author it was the end of German occupation and the last liquidation of Catholic youth organisations by clerical authorities to protect their members against arresting by Police authorities. The author presented the situation of Roman Catholic Church in Cracow diocese, then he mentioned policy of the communist government with respect to church, repressions of security authorities to clergy and the believers. In connection with these events, he pointed at the activity of Catholic youth organisations in Cracow region – the Union of Catholic Boys' Youth, the Alive Rosary of Girls, the Christian Union of Youth, and the Academic Brotherhood of the Holy Virgin, which acted in the academic environment. In the final part of the text, the author describes liquidation of individual youth organisations and its consequences in the form of creating underground youth organisations as response to their elimination.

Key words: Poland, communism, Catholic Church, youth organisations, Cracow diocese.

W wyniku zmian geopolitycznych pod koniec drugiej wojny światowej Polska znalazła się w nowej sytuacji społeczno-politycznej. O ile we wrześniu 1939 r. poniosła klęskę w walce z inwazją niemiecko-sowiecką, jako państwo suwerenne, to w latach 1944-1945 odrodziła się w innych granicach i w zależności geopolitycznej od Związku Sowieckiego. Instalowaniu władzy komunistycznej z woli Józefa Stalina w latach 1944-1947 towarzyszył terror organów bezpieczeństwa w walce z oddziałami podziemia niepodległościowego i zwalczanie legalnej opozycji politycznej z powstałym w sierpniu 1945 r. Polskim Stronnictwem Ludowym na czele.

Po 1945 r. w nowej sytuacji społeczno-politycznej znalazł się również Kościół katolicki, gdyż o ile w Polsce do 1939 r. istniała możliwość prowadzenia swobodnej działalności, bez obaw o ewentualne aresztowania duchownych i katolików świeckich, to w warunkach dyktatury komunistycznej Kościół poważnie obawiał się o respektowanie jego działań przez władze, tym bardziej, że w 1945 r. wychodził z lat okupacji mocno okaleczony. Sytuacja w Archidiecezji Krakowskiej była podobna, aczkolwiek skala represji była tu dużo mniejsza niż w innych regionach Polski¹. Na temat sytuacji Kościoła katolickiego w powojennej Polsce i polityki komunistów ukazało się wiele opracowań historycznych i źródłowych, ale ze względu na ograniczone możliwości objętościowe niniejszego tekstu przytoczono je w odsyłaczach.

Pod koniec wojny i po jej zakończeniu polski katolicyzm zderzył się z ideologią komunistyczną, chociaż początkowo reżim komunistyczny nie podejmował otwartej walki z Kościołem. 22 lipca 1944 r. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego ogłosił w wydany w Moskwie *Manifest* zasady polityki wyznaniowej, które zakładały poprawne stosunki z Kościołem. Polityka wyznaniowa PKWN opierała się na nieobowiązującej od kwietnia 1935 r. przepisach Konstytucji RP z 17 marca 1921 r., gwarantującej obywatelom wolność wyznania. Również majątki ziemskie, stanowiące własność Kościoła katolickiego, w tym gospodarstwa należące do parafii wiejskich zostały wyłączone z postanowień dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o reformie rolnej².

Po początkowych ustępstwach władze rychło zaczęły walkę z Kościołem katolickim. Episkopat, mimo iż próbował stać na stanowisku porozumienia z władzą dla dobra społeczeństwa, to był przeciwny doktrynie komunizmu, jako niezgodnej z religią i katolicką nauką społeczną, odrzucającą idee marksowskiej walki klas³. Ze względu na siłę Kościoła katolickiego w

¹ W latach 1939-1945 w niemieckich obozach i więzieniach zginęło sześciu biskupów, 2030 księży (na ogólną liczbę 12 tysięcy w 1939 r.), 127 kleryków i 243 zakonnice, a w czasie działań wojennych 1939 r. i w latach 1944-1945 zostało też zniszczonych wiele kościołów i klasztorów – zob. DUDEK, A. – GRYZ, P. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945 – 1989)*. Kraków 2003, s. 8; zob. *Wykaz księży archidiecezji krakowskiej represjonowanych przez okupanta*. In JACEWICZ, W. – WOŚ, J. *Martyrologizm polskiego duchowieństwa rzymsko – katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939 – 1945*, z. 1: *Straty osobowe*. Warszawa 1977, s. 133 - 135; por. idem, *Wykaz księży archidiecezji krakowskiej represjonowanych przez okupanta*, w: ibidem, z. 3. Warszawa 1978, s. 87 – 119.

² Zob. art. 111 i 114 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 III 1921 r.; por. ALBERT, A. *Najnowsza historia Polski 1918-1980*. Londyn 1991, s. 450.

³ Zob. Wystąpienie kardynała A. Hłonda (*Polska na przełomie dziejów*, Poznań 28 X 1945).

Polsce komuniści postrzegali go, jako przeciwnika politycznego, którego należało bardziej neutralizować, niż zwalczać⁴. Od 1947 r. sytuacja Kościoła stawała się coraz trudniejsza, ponieważ wzrastał stopniowo nacisk administracyjny władz i nasilały się aresztowania księży przez funkcjonariuszy Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego. Do tych działań doszedł terror bezpośredni, jak np. pobicia lub zabójstwa przez tzw. „nieznanych sprawców”⁵. Władze chciały pokazać zarówno, że nie będą tolerować współpracy księży z podziemiem, jak i skłaniały funkcjonariuszy UB, do wiązania działalności Kościoła z „bandami zbrojnego podziemia”, a celem tej akcji było przygotowanie rozbicia Kościoła „od środka” i podporządkowanie go komunistom.

Od 1947 r. organy bezpieczeństwa rozpoczęły aresztowania księży, którzy pracowali z młodzieżą, np. w 1948 r. został aresztowany ks. Mieczysław Oleksy, kapelan i instruktor Hufców Polskich, związanych z ruchem narodowym i Sodalicji Mariańskiej w Krakowie. Po 11 miesięcznym śledztwie, 17 stycznia 1950 r. prokurator sporządził akt oskarżenia, w którym zarzucano księdzu, iż: (...) *w czasie od jesieni 1947 r. do grudnia 1948 r. w Krakowie, jako moderator Akademickiej Sodalicji Mariańskiej przechowywał w bibliotece sodalicyjnej i przez udostępnianie do czytania w świetlicy rozpowszechniał czasopisma katolickie: „Przegląd Powszechny”, „Sodalis Marianus”, „Wiara i Życie” oraz „Młodzież Katolicka”, które zawierają w swej treści fałszywe i mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego wiadomości, dotyczące ustroju Państwa socjalistycznego, oraz charakteru i ideologii ruchu robotniczego. Czyn powyższy stanowi przestępstwo z art. 23 & 1 Dekretu z dnia 13 VI 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*⁶.

In *La documentation catholique* 29 (1947) t. 44 s. 1137 – 1142) oraz list wielkopostny Episkopatu w 1946 r.

⁴ Ibidem.

⁵ W latach 1946-1947 doszło do kilku zabójstw księży na tle politycznym. Ofiarą бойówki komunistycznej, występującej, jako oddział partyzancki padł ks. Michał Rapacz z parafii w Płokach, którego w nocy z 11 na 12 V 1946 r. napadli na plebanii „nieznani sprawcy”. Odczytali wyrok śmierci, po czym zaprowadzili pod broń do Łasku Plebańskiego i tam go zastrzelili. Cztery miesiące po tym zabójstwie, w nocy z 6 na 7 IX podobny los spotkał innego kapłana, ks. Franciszka Flasińskiego, pracującego na parafii w Libiążu. Z kolei 14 IX 1947 r. w więzieniu śledczym Montelupich w Krakowie został rozstrzelany jezuita, ks. Władysław Gurgacz za pomoc i wsparcie duchowe, udzielone partyzantom Polskiej Podziemnej Armii Niepodległościowej – zob. ISAKOWICZ-ZALESKI, T. *Księża wobec bezpieki na przykładzie archidiecezji krakowskiej*. Kraków 2007, s. 31 – 33.

⁶ Ibidem, s. 194.

Za swoją działalność ks. M. Oleksy został skazany na trzy lata więzienia, ale dzięki interwencji obrońcy w Sądzie Najwyższym w Warszawie udało się odrzucić postawione zarzuty i 10 marca 1951 r. wyszedł na wolność⁷. Sprawa księdza Oleksego nie była jednak wyjątkowa. Do połowy 1947 r. w więzieniach znalazło się łącznie 60 duchownych, a najczęstszymi powodami ich zatrzymania była pomoc udzielania członkom oddziałów podziemnych i patriotyczny ton głoszonych kazań. Za te czyny funkcjonariusze PUBP w Krakowie aresztowali m.in.: proboszcza parafii w Skawinie, ks. Stanisława Buchałę, ks. Franciszka Mirka z parafii w Krakowie-Podgórz, ks. Józefa Sanaka z parafii w Andrychowie i ks. Jana Barana, zaangażowanego w Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Męskiej, który głosił kazania na temat systemu politycznego w powojennej Polsce. Najbardziej znaną sprawą, dotyczącą represji władz wobec księży był jednak proces księży Kurii Krakowskiej, oskarżonych o szpiegostwo, rzekome malwersacje finansowe, przygotowania do „obalenia przemocą ustroju Państwa Polskiego i gromadzenie w tym celu broni”⁸.

W ramach antykościelnych działań w 1953 r. władze przestały udzielać zgody na erygowanie nowych parafii w Krakowie, a w 1954 r. zlikwidowały Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, który od tej pory działał w Seminarium Duchownym, ostatnim doktorem habilitowanym był późniejszy papież Jan Paweł II, ks. Karol Wojtyła. Po internowaniu Prymasa Polski, abp. Stefana Wyszyńskiego część duszpasterzy akademickich działała w klubach turystycznych, chórach, w grupach modlitewnych i formacyjnych⁹.

Władze komunistyczne zamierzały ograniczyć wpływ Kościoła na wychowanie młodzieży i organizacje młodzieżowe – w tym celu 3 września 1945 r. minister oświaty i członek opozycyjnego Polskiego Stronnictwa Ludowego, (komunizujący polityk PSL), Czesław Wycech stwierdził w wydanym okólniku, że nauka religii w szkołach nie jest obowiązkowa dla dzieci tych rodziców, którzy deklarowali swoją bezwyznaniowość lub nie życzą sobie jej pobierania przez ich dziecko. Polityka ta nie odbiegała od zasad obowiązujących w wielu krajach zachodnich, gdzie Kościół był oddzielony od państwa. Jednakże w Polsce oznaczało to nie tylko wyrugowanie nauczania religii z programów lekcyjnych, ale także likwidację szkolnictwa

⁷ Ibidem, s. 195 – 201.

⁸ Ibidem, s. s. 33 – 39; zob. LASOTA, M. – MUSIAŁ, F. *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*. Kraków 2003, s. 157 – 163; por. BAZIUR, G. *Postawa krakowskich „księży patriotów” wobec procesu Kurii Krakowskiej na tle sytuacji Kościoła w PRL w latach 1952-1953* [mps].

⁹ LASOTA, M. – MUSIAŁ, F. *Kościół zraniony. Proces ...*, s. 277.

katolickiego, które komuniści uważali za z ośrodki konspiracji młodzieżowej¹⁰.

W 1946 r. grupa posłów do Krajowej Rady Narodowej z ramienia Stronnictwa Ludowego pod przywództwem Jana Rusina złożyła interpelację do ministra oświaty w sprawie ilości i działalności szkół klasztornych w Polsce, ale minister w odpowiedzi napisał, że działają one na podstawie obowiązujących przed 1939 r. przepisów prawnych. Poinformował też posłów, że ich ilość w kraju, w stosunku do okresu przedwojennego zmniejszyła się: z 86, w których uczyło się 12,500 uczniów w 1939 r. – do 44 liczących 6,500 uczniów w 1946 r.¹¹. Władze chciały zastąpić szkoły katolickie socjalistycznymi – pisał o tym do Watykanu bp A. Baraniak: „*Główna walka rozgrywa się na odcinku szkolnictwa, zarówno państwowego, jak i prywatnego (katolickiego). Zapowiedziano zastąpienie wychowania chrześcijańskiego, wychowaniem socjalistycznym. Minister Oświaty p. [Stanisław] Skrzeszewski publicznie oświadczył, że pokaże na przykładach wyższość etyki socjalistycznej nad etyką chrześcijańską*”¹². Minister Skrzeszewski zapowiedział rozpoczęcie przez władze walki ideologicznej z Kościołem i jego organizacjami. Dotyczyło to też szkolnictwa katolickiego, które władze zamierzały zlikwidować po odebraniu Kościołowi szkół, a następnie ich upaństwowienie i laicyzację.

Walkę ze szkolnictwem katolickim władze rozpoczęły w roku szkolnym 1948/1949 od kampanii propagandowej. Jako pretekst do ataku na szkoły był brak w nich Związku Młodzieży Polskiej – o czym bp Antoni Baraniak informował papieża Piusa XII na początku 1949 r. Wizytatorzy często wymuszali na dyrekcjach szkół organizację szkolnych kół ZMP i Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, a także zawieszanie ideologicznych dekoracji, np. o planie 6-letnim, przyjaźni polsko-sowieckiej, uwzględnienie socjalistycznego wychowania dzieci i młodzieży. Władze oświatowe i polityczne nakazywały również wycofywanie z bibliotek szkolnych literatury „reakcyjnej” i zastępowanie jej książkami marksistowskimi lub wręcz sowieckimi, co było elementem sowietyzacji Polski. Często w towarzystwie funkcjonariuszy UB, sprawdzali oni dzienniki, zwracając uwagę na dzieci przedwojennych urzędników państwowych, polityków związanych z Pol-

¹⁰ RADZIWIŁŁ, A. *Ideologia wychowawcza w Polsce w latach 1948 – 1956 (próba modelu)*. Warszawa 1981.

¹¹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Oświaty (dalej: Min. Ośw.), 594, k. 15 - 16: Interpelacja posłów: Jana Rusina i posłów z Klubu Stronnictwa Ludowego do ob. Ministra Oświaty z 28 IV 1946 r.; k. 17 – 18: Pismo ministra oświaty do prezydium KRN z 12 VI 1946 r.

¹² ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*. Warszawa 2003, s. 114.

skim Państwem Podziemnym, dowódców przedwojennego Wojska Polskiego i Armii Krajowej, b. funkcjonariuszy Policji Państwowej, dawnych właścicieli fabryk i ziemian¹³. Wiele dzieci z tych rodzin uczęszczało do szkół katolickich, które komuniści uważali za elitarne, a wobec niepokornych stosowano represje administracyjne. Ich celem było zastraszenie dzieci i rodziców oraz wymuszenie na nich uczęszczania do szkół świeckich, w których komuniści prowadzili indoktrynację¹⁴.

Od 1948 r. władze oświatowe zaprzestały też nadawać szkołom katolickim uprawnienia szkół państwowych, np. w roku szkolnym 1948/1949 na 42 katolickie szkoły ogólnokształcące w skali kraju status szkół państwowych nadano tylko 11¹⁵. W pierwszej kolejności likwidowano szkoły podstawowe, a potem średnie i zawodowe. W wyniku likwidacji szkół katolickich różnego szczebla, w roku szkolnym 1953/1954 działało tylko osiem szkół podstawowych, z czego w sześciu dzieci uczęszczały tylko do dwóch ostatnich klas. Podobny los spotkał katolickie szkoły zawodowe – w połowie lat pięćdziesiątych istniało ich już tylko sześć¹⁶. Sukcesywnie likwidowano także katolickie szkoły średnie, choć proces ich zamykania przebiegał znacznie wolniej i w roku szkolnym 1953/1954 w Polsce istniało jeszcze 21 szkół, w tym Liceum Ogólnokształcące O. Pijarów w Krakowie¹⁷. W sprawozdaniu z 31 sierpnia 1953 r. stwierdzono, że w Krakowie działały trzy katolickie szkoły średnie liczące 12 klas¹⁸. Na polecenie Ministerstwa Oświaty, od 1949 r. przejmowano także budynki szkolne, bursy i internaty, a do początku 1950 r. przejęto 70 proc. tych obiektów, oddając je pod zarząd państwowy lub kontrolowany przez państwo „Caritas”. Akcję nasilono po uchwaleniu 20 marca 1950 r. ustawy o przejęciu dóbr „z martwej ręki”. Mimo ich zajęcia, w wielu spośród nich siostry nadal pracowały, chociaż zdarzały się wypadki ich wyrzucania, jak np. w Dębicy, gdzie w 1954 r. wyrzucono z zajmowanego przez nie obiektu klasztornego mieszkające tam siostry wraz z ich podopiecznymi¹⁹.

¹³ ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 112.

¹⁴ ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 113.

¹⁵ AAN, Min. Ośw., 323, k. 1 i n.

¹⁶ ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 113.

¹⁷ ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 114.

¹⁸ AAN, Min. Ośw., 337, k. 9: Licea ogólnokształcące zakonne według stanu z sierpnia 1953 r.

¹⁹ Akcję przeprowadzili funkcjonariusze WUBP z Rzeszowa, natomiast funkcjonariusze PUBP i KP MO z Dębicy nie brali w niej bezpośredniego udziału. Budynki klasztorne zwrócono siostrze dopiero w latach dziewięćdziesiątych w stanie maksymalnego zużycia.

Alternatywą dla szkół z nauką religii było szkolnictwo świeckie, które komuniści tworzyli od 1947 r. pod patronatem Robotniczego lub Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, zjednoczonego w 1949 r. jako Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. W nowych, socjalistycznych szkołach nie było już lekcji religii, a organizowano je często wbrew woli rodziców²⁰. W obro- nie nauki religii w szkołach oraz krzyży wiszących w klasach występowali sami uczniowie i ich rodzice, np. we wrześniu 1955 r. rodzice nie chcieli dopuścić do zdjęcia krzyży w Szkole Podstawowej w Krościenku, a w Szczawnicy uczniowie oświadczyli, że mają prawo do modlitwy szkolnej, powołując się na porozumienie zawarte pomiędzy rządem a Episkopatem Polski w 1950 r. Na wezwanie proboszcza parafii w Tylmanowej, ks. Kolarza rodzice samorządnie powiesili krzyże, nie bacząc na protesty kierownika szkoły, Stefana Machaya²¹.

Od 1947 r. zaczęto rugować religię ze szkół, pozbawiając pracy wielu katechetów i katechetek, zarówno księży, jak i siostry zakonne²². Po rozpoczęciu likwidacji nauki religii w szkołach inwigilowano katechetów i ośmieszano religię, np. katecheta w Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym oraz w Gimnazjum i Liceum Handlowym w Myślenicach, ks. Wojciech Kowalik miał rzekomo wezwać do bojkotu mszy św., nadawanej przez radio i do uczęszczania na nabożeństwa do kościoła. W związku z działalnością oświatową wspomnianego księdza, PUBP w Myślenicach zamierzał zwerbować informatora spośród uczniów szkoły, w której katechizował ks. Kowalik²³. Członkowie kół ZMP, które działały w szkołach katolickich, domagali się ich upaństwowienia, np. w rezolucji w szkole SS. Niepokalanek ZMP-owcy napisali: „(...) *Żądamy, by upaństwowić tę szkołę i tym samym wyrwać młodzież spod wpływu wstecznej i fałszywej polityki reakcyjnej części kleru. Młodzież jest świadomie izolowana od świata i tumaniona przez reakcyjne grono profesorskie. W szkole tej celowo jest rozbudzana nienawiść do (...) Marksa i Lenina. Młodzieży tamtejszej nie wolno wstępować w nasze szeregi*”²⁴.

²⁰ ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 91.

²¹ AAN, Min. Ośw., 607, k. 39 – 42: Oświadczenie kierownika szkoły w Krościenku z 23 IX 1955 r.; k. 36: Sprawozdanie kierownika szkoły z wypadków jakie zaszły od dnia 19 IX 1955 r. na terenie szkoły w Szczawnicy z 23 IX 1955 r.; k. 43: Notatka z rozmowy przeprowadzonej z kierownikiem szkoły S. Machayem z 22 IX 1955 r.

²² ŻARYN, J. *Kościół a władza w Polsce (1945-1950)*. Warszawa 1997, s. 154 – 160.

²³ Instytut Pamięci Narodowej / Oddział w Krakowie (dalej: IPN Kr) 075/125, k. 108: Charakterystyka ks. katechety W. Kowalika; IPN Kr 075/125, k. 109: Zapiska urzędowa z 24 XII 1948 r.; k. 111: Pismo naczelnika Wydziału V WUBP w Krakowie sprawie ks. Kowalika z 4 III 1950 r.

²⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APKr), Związek Młodzieży Polskiej (dalej:

Po 1947 r. biskupi wielokrotnie występowali do władz w obronie aresztowanych działaczy katolickich i przeciwko zakazom praktyk religijnych młodzieży²⁵. Począwszy od 1948 r. taki zakaz istniał w Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, w Związku Młodzieży Polskiej a od 1949 r. również w „demokratycznym” Związku Harcerstwa Polskiego. W obronie wolności religii abp A. Sapieha i bp Z. Choromański wystosowali 22 grudnia 1948 r. specjalny memoriał do B. Bieruta, w którym stwierdzili: (...) *jest wywierany przymus na młodzież, by zapisywała się do ZMP, i to nawet w szkołach katolickich, mimo że ideologia ZMP jest wyraźnie wroga Kościołowi i religii; ustawicznie przymusowe zajęcia w niedzielę i święta, w godzinach rannych i przedpołudniowych uniemożliwiają młodzieży spełnienie obowiązków słuchania mszy św. Ostatnio (...) są nawet usuwane krzyże ze szkół i przedszkoli, zabrania się dzieciom, nawet poza szkołą, brania udziału w zrzeczeniach czysto kościelnych, jak Sodalitje Mariańskie, Krucjaty Eucharystyczne (...). Jest to sprzeczne nie tylko z wolnością sumienia i wyznania, ale jest to wręcz ingerowanie w wewnętrzne życie Kościoła*²⁶.

Listy biskupów do władz państwowych pozostały jednak bez odpowiedzi. W lutym 1949 r. abp Sapieha poinformował o sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce przebywającego w Rzymie b. biskupa polowego Wojska Polskiego, Józefa Gawlinę²⁷. W obronie wiary i Kościoła występowało wielu księży, za co często płacili oni więzieniem. W dniach 16-17 maja 1949 r. odbył się np. proces ks. Stanisława Buchały oskarżonego o „poniżenie ludowo-demokratycznego ustroju Państwa Polskiego” oraz zarzucenie władzom walki z Kościołem i religią w trakcie głoszenia kazania podczas uroczystości odpustowych w Porębie. Został za to skazany na trzy lata więzienia²⁸.

Wielu uczniów, wychowanych w rodzinach katolickich przeciwstawiało się komunistycznej indoktrynacji w szkołach. Przykładem była sytuacja w internacie Liceum Pedagogicznego w Krakowie, gdzie jeden z jego absolwentów wspominał lata 1947-1949 następująco: *„W internacie wspólna modlitwa poranna i wieczorna i śpiewanie „Roty”. W niedzielę wspólne wyjście w szyku zwartym do kościoła. (...) Religii uczył ks. Jan Winiarski, wspinały*

ZMP), 201/XI/1, k. 76 – 77.

²⁵ BIEDROŃ, T. *Kardynał Adam Stefan Sapieha a katolickie stowarzyszenia młodzieży w Polsce 1945 – 1951*, „Chrześcijanin w świecie”. Zeszyty OD i SS 1989, nr 189, s. 78 – 79.

²⁶ WOLNY, J. *Ostatnie lata działalności kościelnej Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 2. Kraków 1986, s. 67.

²⁷ WOLNY, J. *Ostatnie lata działalności ...*, s. 79.

²⁸ *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani, więzieni, wygnani*, pod red. J. Myszcza, T. 1, s. 28 – 29.

człowiek o wysokiej kulturze osobistej, wzór tolerancji i szacunku dla innych przekonań światopoglądowych. Bardzo lubiany w gronie [nauczycielskim – G.B.] i przez uczniów. Nie spotkałem już w swoim życiu księdza o takiej wspianej osobowości”²⁹.

Wielu księży, pracujących w parafiach Archidiecezji Krakowskiej stanęło w obronie prawa uczniów do nauki religii w szkole, protestując przeciw zdejmowaniu krzyży zawieszonych w klasach, czy wzywając uczniów, nauczycieli i rodziców do bojkotu ZMP³⁰. Walka z religią w szkołach postępowała, ale nie osiągnięto w tym zakresie rezultatów – do roku szkolnego 1953/1954 zlikwidowano nauczanie religii zaledwie w ok. 25 proc. szkół podstawowych, gorzej wyglądała sytuacja w liceach, gdzie na 57 szkół religia została w 18 i szkołach zawodowych – na 171 religii nauczano w 16 z nich³¹.

Władze administracyjne i oświatowe utrudniały także odbywanie rekolekcji wielkopostnych dla dzieci i młodzieży poprzez wyznaczanie niedogodnych terminów na ich przeprowadzenie. W 1949 r., zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Oświaty z 3 marca 1949 r. rekolekcje wielkopostne odbywały się w Niedzielę Palmową. Przeciwno temu protestował Episkopat Polski, uważając to za ograniczenie wolności praktyk religijnych, co było złamaniem obowiązującego prawa szkolnego, zezwalającego na odbywanie rekolekcji w dniach nauki szkolnej³². W piśmie Episkopatu Polski z 31 marca 1949 r., skierowanym do Ministerstwa Oświaty stwierdzono, że władze oświatowe uniemożliwiały uczniom udział w rekolekcjach wielkopostnych, które miały odbywać się od 10 do 12 kwietnia 1949 r. poprzez zmiany ich terminu przez dyrektorów szkół, kuratorów i działaczy Związku Nauczycielstwa Polskiego. W kolejnym piśmie biskupi zażądali umożliwienia młodzieży swobodnego udziału w rekolekcjach wielkopostnych, zaprzestania

²⁹ ŻARYN, J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce...*, s. 89 – 90.

³⁰ APKr, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR) 1305, k. 1 – 5: Objawy działalności kleru w ostatnim okresie [1949 r.].

³¹ AAN, Min. Ośw., 617, k. 4: Pismo kierownika Wydziału ds. Wyznań Prezydium WRN w Krakowie, Heleny Jakubowskiej do Ministerstwa Oświaty z 12 IV 1952 r.; AAN, Min. Ośw., 323, k. 1: Szkolnictwo podstawowe bez szkół i ćwiczeń i bez szkół podstawowych przy 11-latkach; k. 2: Szkolnictwo licealne, wrzesień 1954 r.; APKr, KW PZPR 1305, k. 169: Informacja o nauczaniu religii w szkołach podstawowych na terenie województwa krakowskiego z 1954 r.; APKr, KW PZPR 1410, k. 9: Informacja o sytuacji w szkolnictwie na terenie województwa krakowskiego w związku z wprowadzeniem zarządzeń Ministerstwa Oświaty i CUSZ [Centralnego Urzędu Szkolnictwa Zawodowego – G.B.] z 3 X 1954 r.; 1410 [b.p.]: Informacja o szkołach zawodowych, w których odbywała się w roku szkolnym 1953/54 nauka religii [tabela].

³² AAN, Min. Ośw., 613, k. 1: Wyjaśnienie Episkopatu w sprawie rekolekcji wielkopostnych dla młodzieży z 19 III 1949 r.

likwidacji katolickich szkół, uczelni, przedszkoli zakonnych i parafialnych, nie wpisywania dzieci katolickich do szkół bezwyznaniowych bez zgody rodziców oraz umożliwienia swobodnej działalności dla organizacji katolickich i przynależności do nich dzieci i młodzieży katolickiej³³.

Politykę represji wobec Kościoła i podlegających mu szkół katolickich komuniści prowadzili do połowy lat pięćdziesiątych. Szkolnictwo katolickie funkcjonowało na podstawie ustawy szkolnej z 1932 r. oraz dzięki postawie Episkopatu, który chronił je przed likwidacją, zaś w połowie lat pięćdziesiątych władze stopniowo wycofały się ze stosowania bezpośrednich represji administracyjnych wobec Kościoła, co było spowodowane procesem destalinizacji kraju. W maju 1956 r. uwięziony w Komańczy Prymas Polski, kardynał Stefan Wyszyński ogłosił „Śluby Jasnogórskie Narodu Polskiego”. Ich tekst odczytano w całej Polsce, w tym w Archidiecezji Krakowskiej. Władze partyjne województwa krakowskiego były tym zaniepokojone, zwłaszcza odwoływaniem się Kościoła do sprawiedliwości społecznej, którą oficjalnie głosiły władze. Inną kwestią było pozostawienie w szkołach krakowskich nauki religii i uczących jej katechetów. Na przykład w Szkole Podstawowej nr 68 w Krakowie rodzice uczniów złożyli petycję w Wydziale Oświaty Miejskiej Rady Narodowej, podpisaną przez 20 osób, w której domagano się pozostawienia w niej nauczającego religii katechety, ks. Ignacego Rzepy³⁴. Wiosną 1956 r. Episkopat Polski dostrzegł początki „odwilży” w stosunkach z państwem, co zaowocowało ustępstwami władz wobec Kościoła katolickiego z jesieni 1956 r. Uwolniony z Komańczy Prymas S. Wyszyński nie wznowił działalności Sodalicii Mariańskiej³⁵, ale była ona inspiracją do powstania w latach siedemdziesiątych Ruchu Oazowego „Światło-Życie”, a w latach dziewięćdziesiątych Stowarzyszenia Rodzin Katolickich i reaktywowanego w 1990 r. Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży³⁶.

W latach 1946-1949 również młodzieżowi działacze Stronnictwa Pracy podjęli próbę utworzenia ogólnopolskiej organizacji młodzieży chrześcijańsko-demokratycznej. W dniach 6-7 kwietnia 1946 r. na Zjeździe Delegatów Wojewódzkich Komisji Młodzieżowych Stronnictwa Pracy w Warszawie udało się utworzyć Chrześcijański Związek Młodzieży „Odn-

³³ AAN, Min. Ośw., 345, k. 1 – 2: Pismo sekretarza Episkopatu Polski, bp. Z. Choromańskiego do Ministerstwa Oświaty z 31 III 1949 r.; k. 17-19: Pismo sekretarza Episkopatu Polski, bp. Z. Choromańskiego do Ministerstwa Oświaty z 20 IV 1949 r.

³⁴ APKr, Komitet Miejski PZPR (dalej: KM PZPR), 20, k. 95 – 100: Protokół posiedzenia plenarnego KM PZPR w Krakowie z 1956 r.

³⁵ APKr, KM PZPR, 20, s. 92.

³⁶ CHUDZIŃSKI, P. *Zmierzając ku doskonałości. Historia Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży w zarysie: lata 1919 – 1951*. Gniezno 2002, s. 173.

wa” jako organizację SP. Jej działalność była krótka, gdyż po zawieszeniu działalności SP w czerwcu 1946 r. kierownictwo ChZM opowiedziało się za polityką realizowaną przez Zarząd Główny SP, działający pod kierownictwem prezesa, Karola Popiela, a koła ChZM mogły liczyć w skali kraju 4-5 tys. członków³⁷. Tym samym młodzież chrześcijańsko-demokratyczna wystąpiła przeciw komunizującej grupie „Zrywu Narodowego”, na czele której stanął Zygmunt Widy-Wirski. Po powstaniu struktur wojewódzkich Stronnictwa Pracy w Krakowie, w październiku 1945 r. przy jego Zarządzie Wojewódzkim powstał Komitet Organizacyjny młodzieżówki stronnictwa, który od stycznia 1946 r. zaczął organizować koła młodzieżowe SP pod przedwojennymi nazwami: Związku Młodzieży Pracującej „Jedność” i Związku Młodzieży Polskiej „Odrodzenie”.

Po wznowieniu działalności przez SP pod kierownictwem „Zrywu” kontynuowano starania o legalizację ChZM. W celu uzyskania na nią zgody ze strony władz, działacze Związku podjęli próbę zmiany nazwy ChZM „Odrodzenie” na Związek Postępowej Młodzieży Chrześcijańskiej „Odrodzenie”, ale ostatecznie zrezygnowali z niej do czasu oficjalnego reaktywowania jego działalności³⁸. Jednak od początku wystąpiły problemy związane z jej legalizacją, gdyż minister oświaty, Stanisław Skrzeszewski nie wyraził na nią zgody. W odpowiedzi Sekretariat Generalny SP wysłał do niego memoriał Komitetu Wykonawczego w sprawie reaktywowania niezależnej, ogólnopolskiej, chrześcijańskiej organizacji młodzieżowej, a 29 października 1947 r. do ministra przybyła delegacja Zarządu Głównego Stronnictwa Pracy, która ponownie prosiła go o zgodę na legalizację tej organizacji. Postulat jej uznania motywowali chęcią skupienia w niej młodzieży działającej w SP, a nie utworzeniem konkurencyjnej organizacji w stosunku do innych młodzieżówek, działających w istniejących partiach politycznych³⁹. Nie pomogła też rozmowa członków delegacji ZG SP z Bolesławem Bierutem 13 maja 1948 r. i uzyskali oni jedynie obietnicę, że członkowie ChZM wejdą do władz Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”⁴⁰. W tej sytuacji ChZM działał jawnie, jednak bez formalnej rejestracji.

³⁷ BIEDROŃ, T. Działalność młodzieży chadeckiej w Krakowie w latach 1945-1949. In „*Chrześcijanin w świecie*”. Zeszyty OD i SS 1983, nr 115, s. 64.; zob. ANDRUSIEWICZ, A. *Organizacje młodzieżowe Stronnictwa Pracy w latach 1945 – 1950*, „Rocznik Historyczny Ruchu Młodzieżowego” 1987, s. 188 – 189.

³⁸ TUROWSKI, K. Dzieje Stronnictwa Pracy w latach 1945-1946. In „*Chrześcijanin w Świecie*” 1982, nr 1, s. 65.

³⁹ TUROWSKI, K. Dzieje Stronnictwa Pracy ..., s. 63.

⁴⁰ ANDRUSIEWICZ, A. *Organizacje młodzieżowe Stronnictwa ...*, s. 193.

W środowisku akademickim podjęto też działania na rzecz utworzenia organizacji studenckiej, ideowo związanej ze Stronnictwem Pracy. W lutym 1946 r. zostało utworzone Akademickie Koło Stronnictwa Pracy (AKSP) Uniwersytetu Jagiellońskiego, które zostało zarejestrowane w Starostwie Grodzkim w Krakowie, pod przewodnictwem Stefana Fedyny, które podlegało pod Zarząd Grodzki SP w Krakowie, a wiosną 1946 r. liczyło już 106 członków, głównie studentów UJ⁴¹. Celem organizacji była pomoc materialna dla studentów, działalność kulturalna, samokształceniowa i wychowawcza. Istotnym celem AKSP była neutralizacja nieufności większości studentów UJ do powojennej rzeczywistości, zwłaszcza, że po zorganizowaniu manifestacji narodowej 3 maja 1946 r. w Krakowie, funkcjonariusze WUBP aresztowali wielu działaczy AKSP. 22 czerwca odbyły się rozmowy w Warszawie w sprawie ich zwolnienia, w których – na zaproszenie premiera TRJN, Edwarda Osóbki-Morawskiego – uczestniczyli przedstawiciele AKSP z całego kraju. Rozmowy jednak nie dały rezultatu i dopiero po wizycie premiera i jego rozmowie z szefem WUBP, mjr. Janem Frey-Bieleckim z aresztu został zwolniony prezes Bratniej Pomocy Studentów UJ, Jan Deszcz, co wpłynęło na uspokojenie nastrojów antyrządowych w Krakowie⁴².

Po powstaniu „zrywowego” Stronnictwa Pracy, 30 stycznia 1947 r. w Krakowie wznowiło też działalność AKSP, ale pod kierownictwem, związanym z grupą Widy-Wirskiego, a na czele zarządu ChZM stanęła Anna Stahl. Jednak w tym czasie organy bezpieczeństwa zlikwidowały struktury podziemnego Stronnictwa Narodowego, a w związku z ich rozbięciem część działaczy Młodzieży Wielkiej Polski i Młodzieży Wszechpolskiej, którzy chcieli prowadzić legalną działalność weszli w skład Sodalicji Mariańskiej lub Komisji Młodzieżowej Zarządu Głównego SP i ChZM. Po utworzeniu „zrywowego” SP na przełomie marca i kwietnia 1947 r. grupa młodzieży narodowej i chadeckiej, wywodzącej się z SP z okresu przewodnictwa K. Popiela zaczęła współpracować z „Kolumną Młodych” wydawaną przez „Tygodnik Warszawski”, pod redakcją ks. Zygmunta Kaczyńskiego. Wśród nich byli m.in. Tadeusz Preciszewski, A. Kozanecki, J. Kubin, A. Tokarz i A. Siciński. Celem było zorganizowanie młodzieży narodowej w ramach Kościoła katolickiego, zwłaszcza Sodalicji Mariańskiej i „Juventus Christiana”, a jedną z form działalności „KM” były kursy dziennikarskie dla młodych i zdolnych publicystów, wykłady z polityki i prawa. Działalność „KM” została przerwana jej likwidacją i procesem sądowym jej głównych działaczy:

⁴¹ APKr, Urząd Wojewódzki (dalej: UW) – II/SP – 9: Program Stronnictwa Pracy.

⁴² APKr, UW – II/SP – 9.

Wiesława Chrzanowskiego, Andrzeja Kozaneckiego, Tadeusza Przeciszewskiego i Hanny Iłowieckiej⁴³. Współpraca młodzieży narodowej i chrześcijańsko-demokratycznej na łamach „Tygodnika Warszawskiego” zakończyła się zawieszeniem pisma i aresztowaniem jego redakcji⁴⁴.

21 lipca 1948 r. we Wrocławiu odbył się Kongres Jedności Młodzieży, podczas którego został utworzony Związek Młodzieży Polskiej, jednak działacze ChZM i AKSP nie wzięli w nim udziału. W odpowiedzi kontrolowane przez komunistów władze SP zdelegalizowały działalność kół ChZM i AKSP, a funkcjonariusze UB rozpoczęli ich aresztowania. W tej sytuacji wielu członków Związku, zwłaszcza studentów z Akademickiego Koła Stronnictwa Pracy, przeszło ze względu na swoje bezpieczeństwo do ZMP lub ZAMP-u, a wśród pozostałych członków AKSP w 1948 r. została przeprowadzona weryfikacja polityczna. W jej wyniku wielu działaczy AKSP pozbawiono członkostwa, dlatego też przeszli do Bratniej Pomocy lub kół naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po zakończeniu weryfikacji z AKSP zostały wydalone osoby, które nadal opowiadały się za kierownictwem SP z Karolem Popielem. Również liczba członków AKSP w latach 1945-1949 była bardzo zróżnicowana: o ile np. w listopadzie 1946 r. wynosiła ona 105 osób, to w styczniu 1947 r. 11, a w grudniu 1948 r. 78, a po zakończeniu weryfikacji we wrześniu 1949 r. do AKSP należało 85 osób⁴⁵. W grudniu 1949 r. władze zlikwidowały AKSP, a w lipcu 1950 r. ostatnie koła ChZM⁴⁶. Po włączeniu w listopadzie 1950 r. resztek struktur Stronnictwa Pracy do Stronnictwa Demokratycznego część działaczy weszła do SD, a inni wycofali się z czynnego życia politycznego, a stronnictwo odrodziło się dopiero w 1990 r.

Po zakończeniu okupacji niemieckiej, również katolickie organizacje młodzieżowe wznowiły przerwana w 1939 r. działalność. W lutym 1945 r. rozpoczął działalność Krakowski Komitet Sodalicii Mariańskich, skupiający uczniów szkół średnich i młodzież akademicką Krakowa. Podczas zebrania dnia 26 czerwca Komitet przekształcił się w Zjednoczenie Sodalicii Mariańskich w Krakowie i pod tą nazwą działał formalnie do rozwiązania na początku listopada 1949 r.⁴⁷. Członkowie przedwojennego Prezydium

⁴³ Zob. KULIŃSKA, L. *Narodowcy. Z dziejów obozu narodowego w Polsce w latach 1944 – 1947*. Kraków 1999, s. 106 – 107.

⁴⁴ PACZKOWSKI, A. *Aresztowanie ks. Zygmunta Kaczyńskiego*. In „Więź” 1991, nr, s. 109 – 114; por. KULIŃSKA, L. *Narodowcy. Z dziejów obozu ...*, s. 105.

⁴⁵ TUROWSKI, K. *Dzieje Stronnictwa Pracy ...*, s. 67 (tabela).

⁴⁶ TUROWSKI, K. *Dzieje Stronnictwa Pracy ...*, s. 69; ANDRUSIEWICZ, A. *Organizacje młodzieżowe Stronnictwa ...*, s. 194.

⁴⁷ BIEDROŃ, T. *Kardynał Adam Stefan Sapieha a katolickie stowarzyszenia młodzieży we Polsce 1945-1951*. In „Chrześcijanin w Świecie” 1989, 189, s. 71.

Związku Sodalicii Mariańskich 29 września 1945 r. wystosowali pismo do metropolity krakowskiego, abp. Adama Stefana Sapiehy w sprawie omówienia kwestii działalności SM w Polsce na konferencji Episkopatu Polski, postukując mianowanie nowych moderatorów lub reaktywowanie działających przed 1939 r. Jak wspomniano, Sodalicje Mariańskie działały wśród uczniów szkół średnich, a w 1948 r. tylko w samym Krakowie ich liczba wyniosła 5 tys. członków⁴⁸. Mimo postulatów dotyczących podjęcia działalności SM w szkołach średnich, minister oświaty, Stanisław Skrzeszewski nie wyraził na nią zgody, mogły tam istnieć jedynie organizacje młodzieżowe koncesjonowanych partii politycznych, tj. Związek Walki Młodych (PPR), Organizacja Młodzieżowa Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (OM TUR), Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” (SL „lubelskie”, potem PSL) i Związek Młodzieży Demokratycznej (SD)⁴⁹. W 1945 r. wznowiła również działalność na wyższych uczelniach krakowskich Sodalicia Młodzieży Akademickiej, która na początku 1946 r. liczyła 50 członków, a w połowie 1948 r. już 290. Równocześnie działała SM Akademickich, do której w lutym 1948 r. należało 99 członkiń⁵⁰. W 1947 r. władze SMA wystosowały pismo do Senatu UJ z prośbą o rejestrację Sodalicii, jako akademickiego stowarzyszenia religijnego, ale spotkały się z odmową⁵¹.

We wrześniu 1945 r. abp Sapieha podjął decyzję o reaktywowaniu w Archidiecezji Krakowskiej Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej, istniejącego od 1934 r. Po podjęciu decyzji, Księżęca Kuria Metropolitalna zwróciła się do władz wojewódzkich z prośbą o rejestrację stowarzyszenia, które nie wyraziły na nią zgody, argumentując, że młodzież katolicka może realizować zadania w istniejących już organizacjach katolickich. 16 czerwca 1946 r. arcybiskup mianował ks. Stanisława Dąbrowskiego na funkcję dyrektora generalnego Kongregacji ŻRD w Archidiecezji Krakowskiej, a na mocy statutu 6 lipca powołał do życia stowarzyszenie. Dekret powołujący Kongregację podpisali: kardynał Sapieha i kanclerz Kurii, ks. Stefan Mazanek. ŻRD zastępował KSMŻ i prowadził taką samą działalność jak istniejące do 1939 r. KSMŻ. W 1946 r. ŻRD w Archidiecezji Krakowskiej liczył 30 tys. druhen (określenie członkiń organizacji), a jej pracami kierował Sekretariat ŻRD. Celem Kongregacji było krzewienie wiary i wiedzy religijnej, zwłaszcza nabożeństwa do Najświętszej Marii Panny, praca wycho-

⁴⁸ Idem, *Organizacje młodzieży katolickiej w Polsce 1945-1953*. Kraków 1991, s. 90 (tabela).

⁴⁹ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty (dalej: Dz.U.M.O.) 1945, nr 1, poz. 26.

⁵⁰ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 45 (tabela).

⁵¹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), S III 524 [b.p.]: Pismo do Senatu UJ w sprawie rejestracji SMA.

wawcza wśród dziewcząt i ich formacja religijna. W ramach Kongregacji organizowano też rekolekcje, kursy dla narzeczonych, wykłady, wycieczki i kolonie letnie⁵². Na lata 1951-1954 zaplanowano nawet przeprowadzenie trzyletniego kursu katechetycznego, ale został on przerwany z powodu rozwiązania ŻRD w lutym 1953 r. Po 1953 r. były członkinie Kongregacji ŻRD nadal jednak spotykały się na modlitwach i wykładach religijnych. W wydanych przez Sekretariat Archidiecezjalny ŻRD okólnikach zawarto szereg materiałów szkoleniowych, artykułów, spisy wydanych książek katolickich, lektur szkolnych, poezję religijną, modlitwy i komunikaty Sekretariatu⁵³. Ze względu na represje ze strony funkcjonariuszy UB, władz oświatowych a w przypadku osób pracujących kierownictw zakładów pracy, po 1948 r. wiele członkiń tego stowarzyszenia ukrywało przynależność do ŻRD, oficjalnie należąc do ZMP⁵⁴. Ze swej strony władze nie wydawały zezwoleń na organizację imprez, tłumacząc, że Kongregacja ŻRD nie była zarejestrowana przez administrację. Władze partyjne i organy bezpieczeństwa występowały też przeciwko używaniu symboli i sztandarów KSMŻ jako nielegalnej – w oczach władz – organizacji⁵⁵.

Przykładem represji wobec ŻRD była obserwacja jego członkiń przez funkcjonariuszy PUBP w Myślenicach. W raporcie dotyczącym stowarzyszenia z 1949 r. stwierdzono, że w powiecie działało 16 kół stowarzyszenia liczących 371 członkiń, w tym 19 przewodniczek (zelatorek), a ich pracą kierowała prezeska, Władysława Zawada. PUBP ustalił, że na czele każdego koła stał ksiądz z danej parafii, a Zarząd Powiatowy Kongregacji ŻRD mieścił się w kinie „Wisła” w Myślenicach⁵⁶. Funkcjonariusze UB gromadzili informacje o działalności ŻRD przez zwerbowaną spośród jego członkiń informatorkę o ps. „Wicher”, do rozpracowania środowiska – prawdopodobnie jedną z uczennic Gimnazjum Handlowego⁵⁷.

8 października 1945 r. w Archidiecezji Krakowskiej zostało również reaktywowane Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej. Na wniosek metropolity krakowskiego, abp. Adama Stefana Sapiehy zarejestrowano je w Starostwie Grodzkim w Krakowie jako stowarzyszenie zwykłe, służące

⁵² BIEDROŃ, T. *Żeńska organizacja młodzieży katolickiej w archidiecezji krakowskiej (1946-1953)*. In: „Chrześcijańin w świecie”. Zeszyty OD i SS 1987, nr 160 – 161, s. 84 – 85.

⁵³ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKM Kr) 187-191: Okólniki Sekretariatu Sodalicii Mariańskiej z lat 1946-1949; zob.: P. Chudziński, op. cit., s. 167.

⁵⁴ BIEDROŃ, T. *Żeńska organizacja młodzieży katolickiej...*, s. 87.

⁵⁵ AKM Kr 28, k. 240: Akta kardynała Sapiehy. Sprawozdanie z pracy diecezjalnego, dekanalnych i parafialnych ŻRD Archidiecezji Krakowskiej z 1948 r.

⁵⁶ IPN Kr 075/125, k. 24 – 27: Wykaz Stowarzyszenia ŻRD i wykaz zelatorek ŻRD; k. 208: Struktura Stowarzyszenia ŻRD.

⁵⁷ IPN Kr 075/125, k. 160: Doniesienie informacyjne z 16 X 1949 r.

celom religijnym i wyznaniowym. Na jego czele stali: ks. Mieczysław Noworyta, inż. Bartłomiej Baba i Marian Sołtys, liczyło ono 209 oddziałów, w których w latach 1945-1947 było 4677-6827 członków⁵⁸.

Żywiłowy rozwój obu stowarzyszeń doprowadził do tego, że pod koniec 1948 r. KSMM i ŻRD liczyły łącznie 12,704 członków skupionych w 234 oddziałach⁵⁹. KSMM wzorowało się na działalności harcerskiej, a jej jednostkami były drużyny, dzielące się na zastępy i podobnie jak w harcerstwie używano też zwrotu „druh”. Głównym celem KSMM była praca wychowawcza w duchu katolickim, realizowana poprzez modlitwę, rekolekcje, wycieczki, obozy, zimowiska, pielgrzymki, nabożeństwa, prowadzenie czyteln i bibliotek, działalność artystyczną, sportową oraz doradztwo rolnicze na wsi. Organizacja miała także własny organ prasowy – „Młodzież Polską”. Warto zaznaczyć, że podczas obozu KSMM w 1949 r. jeden z zastępów krakowskich studentów prowadził ks. Karol Wojtyła⁶⁰. Wielu członków Stowarzyszenia włączało się do działalności na ziemiach zachodnich i północnych oraz w odbudowę zniszczonej Warszawy⁶¹. Z inicjatywy centrali KSMM w Krakowie i Poznaniu, we wrześniu 1947 r. odbyła się w Zakopanem wspólna konferencja, na której utworzono Komitet Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży, który działał do 1948 r.⁶². Abp. Sapieha interesował się działalnością KSMM i bywał na zjazdach delegatów Stowarzyszenia, a w 1946 r. objął honorowy protektorat nad nabożeństwami dla młodzieży akademickiej, odprowadzającymi w kościele św. Anny⁶³.

Władze nie zamierzały długo tolerować działalności organizacji katolickich i już 31 stycznia 1946 r. Ministerstwo Administracji Publicznej wydało pismo w sprawie działalności stowarzyszeń katolickich, w którym nakazało zastosować przepisy prawa o stowarzyszeniach z 1932 r. Zgodnie z nimi prezydenci miast lub starostowie powiatowi mogli zawieszać działalność danego stowarzyszenia, jeżeli od zgłoszenia jego działalności w Urzędzie

⁵⁸ BIEDROŃ, T. *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej w Krakowskiem 1945-1953*. In „Chrześcijanin w świecie”. Zeszyty OD i SS 1985, nr 144 – 145, s. 73 – 74.

⁵⁹ APKr, UWKr 1135 [b.p.]: Wykaz KSMM na terenie woj. krakowskiego z kwietnia 1947 r. W dokumencie podano, że w woj. krakowskim istniały 144 oddziały KSMM, liczące łącznie 4574 członków. W zestawieniu brak danych o liczbie członków KSMM w Dobczycach, Spytkowicach, Skawie, Woli Radziszewskiej, Dziekanowicach, Pcimiu, Toporzyskach, Węglówce, Fałkowicach, Głogoczowie, Jordanowie, Krzyszkowicach, Kunicach, Zelkowie, we Wróblewiczach i w Kobylanach.

⁶⁰ BIEDROŃ, T. *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej...*, s. 87 – 88.

⁶¹ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej w Polsce 1945-1953*. Kraków 1991, s. 243 – 248.

⁶² BIEDROŃ, T. *Kardynał Adam Stefan Sapieha ...*, s. 75.

⁶³ BIEDROŃ, T. *Kardynał Adam Stefan Sapieha ...*, s. 76 – 77.

Miasta lub Starostwie Powiatowym minął termin czterech tygodni, a w wypadku przekroczenia miesiąca mogli podjąć decyzję o jego rozwiązaniu⁶⁴. Podobną decyzję władze zastosowały w stosunku do katolickich stowarzyszeń akademickich: Sodalicii Mariańskich Akademików i Akademiczek, Juventus Christiana i Caritas Academica, które jeszcze w 1945 r. zostały zarejestrowane przez senaty uczelni. Jednak 30 stycznia 1946 r. Ministerstwo Oświaty wydało okólnik, zalecając organizację na wyższych uczelniach stowarzyszeń „ideowych”, związanych z partiami politycznymi. Centralne władze PPR zaliczały do nich: Akademicki Związek Walki Młodych „Życie”, Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej, Akademicki Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” i Akademickie Koła Związku Młodzieży Demokratycznej⁶⁵. Biskupi, którzy mieli świadomość zagrożeń dla młodzieży ze strony komunistów, 15 kwietnia 1946 r. wystosowali *List do katolickiej młodzieży polskiej*, w którym apelowali o samodzielne wykształcenie religijne oraz spokój w obliczu działań komunistów⁶⁶.

W walce przeciwko młodzieżowym organizacjom katolickim władze wykorzystywały lewicowe organizacje młodzieżowe. Zarząd Wojewódzki ZWM i OM TUR, a od 1948 r. ZMP wielokrotnie występował przeciw ich działalności, chociaż OM TUR w Krakowie do 1947 r. była neutralna wobec tej kampanii i dopiero po podpisaniu 9 października 1947 r. umowy o współdziałaniu między ZWM a OM TUR w Krakowie obie organizacje zaczęły wspólnie zwalczać KSMM, SM i ŻRD. Po wyjeździe do Wielkiej Brytanii prezesa Polskiego Stronnictwa Ludowego, Stanisława Mikołajczyka i rozbiciu partii przez UB, w październiku 1947 r. do antykatolickiej koalicji ZWM i OM TUR przystąpili działacze „demokratycznego” Zarządu Głównego ZMW RP „Wici”, którzy 2 listopada 1947 r. pobili członków KSMM. Przy poparciu ZWM, w listopadzie 1947 r. zawieszono działalność KSMM w powiatach: nowotarskim, wadowickim i w Chrzanowie. Przeciwko tym działaniom zaprotestowała Kuria Krakowska, a 24 listopada 1947 r. abp A. Sapieha wystosował w tej sprawie pismo do wojewody krakowskiego, w którym protestował przeciwko brakom zezwoleń na imprezy organizacji katolickich⁶⁷.

Powstanie ZMP rozpoczęło zasadniczy okres walki komunistów z organizacjami katolickimi. Działacze Związku byli zaniepokojeni ich działalnością wychowawczą i formacyjną, pracą sekcji krajoznawczych, sportowych,

⁶⁴ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 211.

⁶⁵ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 213.

⁶⁶ KĄDZIELA, P. *Kościół a Państwo w Polsce 1945 – 1965*. Wrocław 1990, s. 31.

⁶⁷ APKr, UWKr II 192/SP: Pismo Kardynała Sapiehy do wojewody krakowskiego z 24 XI 1947 r.

zespołów artystycznych oraz udziałem członków w uroczystościach religijnych i patriotycznych. Problem zwalczania młodzieżowych organizacji katolickich omawiano 29 września 1948 r. na plenum Zarządu Głównego ZMP⁶⁸. W 1949 r. Zarząd Wojewódzki ZMP w Krakowie nakazał zarządom powiatowym gromadzenie informacji o działalności organizacji katolickich w powiatach, m.in. polecił zaprenumerować kilka gazet katolickich⁶⁹. Jesienią 1949 r. ZW ZMP opracował wytyczne dotyczące postępowania jego członków wobec działaczy katolickich, przewidujące: ustalenie ich stanu ilościowego w powiatach, zakładanie nowych kół ZMP lub rozbudowę istniejących i przeprowadzenie agitacji wśród członków organizacji katolickich w celu przeciągnięcia ich do ZMP.

W statystyce Zarządu Wojewódzkiego ZMP w Krakowie z 1948 r. stwierdzono, że w dziewięciu szkołach pedagogicznych w Okręgu Szkolnym Krakowskim istniały 23 szkolne koła ZMP liczące 962 członków. Inaczej wyglądała sytuacja w szkołach klasztornych, gdzie na 11 szkół tego typu koła ZMP funkcjonowały w sześciu i liczyły łącznie 68 członków. W pięciu szkołach klasztornych na powstanie kół ZMP nie zgodzili się dyrektorzy, zaś w czterech liczyły one od dwóch do siedmiu członków⁷⁰. W latach 1948-1950 również na krakowskich wyższych uczelniach prowadziły działalność katolickie organizacje studenckie. Zarówno Sodalicia Mariańska Akademików i Civitas Christiana były atakowane przez propagandę Związku Akademickiej Młodzieży Polskiej, na czele którego stał Zenon Wróblewski, a 30 września 1948 r. sprawa była omawiana podczas plenum Zarządu Głównego ZAMP w Warszawie, podczas którego Wróblewski wypowiedział „Caritasowi” i SM „nieubłaganą walkę”⁷¹.

Równolegle do działań propagandowych ZW ZMP, organy bezpieczeństwa inwigilowały księży i wiernych przez agentów, którzy gromadzili wszelkie informacje na temat życia w parafiach i treści kazań wygłaszanych przez duchownych. Funkcjonariusze UB interesowali się wątkami kazań odnoszącymi się do panującego w powojennej Polsce systemu społeczno-politycznego i stosunku Kościoła do władzy PPR, reformy rolnej i do „nowego” wychowania młodzieży⁷². Wielu księży wypowiadało się odważnie w

⁶⁸ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej w Polsce...*, s. 238.

⁶⁹ APKr, ZMP, 201/IV/4, k. 91 – 92: Protokół z posiedzenia Prezydium ZW ZMP z 19 VIII 1949 r.

⁷⁰ APKr, ZMP, 201/IV/4, k. 87 – 93: Prezydium. Protokoły z załącznikami 19 VIII-28 XII 1949 r.; ZMP, 201/XI/1, k. 1: Wykaz kół ZMP w szkołach klasztornych i klerykalnych; Wykaz kół ZMP w szkołach pedagogicznych Okręgu Krakowskiego.

⁷¹ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 240.

⁷² IPN Kr 075/125, k. 120 – 121: Pismo szefa PUBP w Myślenicach, por. Edwarda Goleba do kierownika Wydziału V WUBP w Krakowie z 5 IV 1946 r.

powyższych kwestiach, w tym na temat prześladowań b. żołnierzy AK przez UB⁷³. Inwigilacją objęto też uczniów działających w katolickich organizacjach młodzieżowych. Na podstawie zbieranych doniesień, jesienią 1947 r. funkcjonariusze PUBP w Myślenicach ustalili personalia i ilość członków kół KSMM i ŻRD w powiecie myślenickim. W październiku 1947 r. na jego terenie działało pięć kół KSMŻ: w Trzemeśni, Bierutowicach, Rudniku, Sułkowicach i Woli Radziechowskiej oraz osiem kół KSMM: w Dziekanowicach, Kszczonowie, Tenczynie, Lubniu, Rudniku, Sułkowicach, Trzemeśni i w Pcimiu, a do 1949 r. udało się PUBP zlikwidować koła KSMM w Dziekanowicach, Pcimiu, Sułkowicach⁷⁴.

Walkę z katolickimi organizacjami młodzieżowymi, koordynowali funkcjonariusze Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, a w ramach WUBP w Krakowie zadania operacyjne realizował Wydział V⁷⁵. w celu ich „uprawomocnienia” władze komunistyczne dokonały odpowiednich zmian w prawie. W okólniku wydanym 2 czerwca 1947 r. przez Ministerstwo Oświaty zezwolono młodzieży na członkostwo w organizacjach działających na terenie szkoły, co oznaczało zakaz należenia do organizacji katolickich, które funkcjonowały poza szkołami. Cztery miesiące później, 2 października rząd uchylił też rozporządzenie Rady Ministrów z 1934 r. dotyczące tworzenia organizacji katolickich w Polsce, co uniemożliwiło powołanie centrali KSMM i KSMŻ. Stowarzyszenia katolickie nie mogły prowadzić statutowej działalności w diecezjach i tworzyć oddziałów w terenie, administracja terenowa odmawiała rejestracji stowarzyszeń katolickich. Takie postępowanie władze stosowały też w stosunku do oddziałów KSMM i ŻRD zalegalizowanych przed uchynieniem rozporządzenia z 1934 r., np. 28 listopada 1947 r. Starostwo Powiatowe odmówiło rejestracji oddziału KSMM w Hałcmowie, w pow. bialskim⁷⁶.

13 czerwca 1947 r. dyrektor Departamentu V MBP, płk Julia Brystygierowa wydała specjalną instrukcję dotyczącą zwalczania działalności katolickich organizacji młodzieżowych, przeznaczoną dla naczelników Wy-

⁷³ IPN Kr 075/125, k. 120 – 121: Meldunek specjalny kierownika PUBP w Myślenicach, por. Edwarda Goleba do naczelnika Wydziału V WUBP w Krakowie z 5 IV 1946 r.

⁷⁴ IPN Kr 075/125, k. 27 – 28: Spis KSMŻ i KSMM w pow. myślenickim z 15 X 1947 r.; k. 14-15: Spis KSMM w pow. myślenickim.

⁷⁵ AAN, Komitet Centralny PZPR (dalej: KC PZPR), 295/II/8, k. 9 – 11: Stenogram Plenum KC PPR z 13-14 IV 1947 r.; 295/V-3, k. 36, 44, 47; zob. J. Żaryn, *„Ofensywa kleru a nasze zadania... 1947”* (Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego wobec Kościoła w Polsce). In *„Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytutu Pamięci Narodowej”* 1993, nr 4, s. 100 – 101.

⁷⁶ APKr, UW, II 192/SP: Pismo kardynała Sapięhy do wojewody krakowskiego z 24 XI 1948 r.

działów V WUBP, którzy mieli ją przekazać podległym sobie kierownikom Referatów V w PUBP. Zaleciła w niej m.in. przeprowadzenie szerokiej kontroli terenowych kół KSMM, inwigilację działalności kół Stowarzyszenia przez rozbudowę agentury z wyszczególnieniem tych członków KSMM, którzy rekrutowali się ze środowiska byłych działaczy PSL i ZMW RP „Wici”, utrudnianie działalności sportowej i kulturalno-oświatowej, konfiskowanie wydawanych przez Stowarzyszenie publikacji, a w wyjątkowych sytuacjach zawieszenie działalności terenowych kół Stowarzyszenia. Funkcjonariusze UB w oparciu o przepisy ustawy o szkołach wyższych mieli także przez agenturę wpływać na władze uczelni w sprawie nie wyrażania zgody na rejestrację stowarzyszeń studenckich lub likwidować istniejące⁷⁷.

17 października 1947 r., podczas odprawy kierownictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, minister Stanisław Radkiewicz stwierdził, że duchowieństwo *„To jest najpotężniejsza siła w Polsce, z którą my jeszcze jesteśmy nie zmierzyli. (...) Trzeba bić takiego wroga jak kler”* i nakreślił etapy likwidacji Kościoła w Polsce⁷⁸. Kolejne represje spadły na KSMM ze strony Pełnomocnika Ministerstwa Obrony Narodowej do spraw Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, który 23 października 1947 r. zakazał prowadzenia przez działaczy tej organizacji kursów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego w swoich oddziałach⁷⁹. Mimo, iż na początku 1948 r. Departament Polityczny MAP zakazał podejmowania jakichkolwiek działań wobec stowarzyszeń katolickich, to władze administracyjne w terenie dalej odmawiały rejestracji nowych oddziałów stowarzyszeń katolickich⁸⁰.

Najważniejszym krokiem w drodze do likwidacji katolickich stowarzyszeń był dekret ministra Administracji Publicznej, Włodzimierza Wolskiego, wydany 5 sierpnia 1949 r., który nadawał władzom administracyjnym prawo do weryfikacji organizacji pod względem światopoglądowym⁸¹. Na jego mocy do już obowiązujących formalności rejestracyjnych stowa-

⁷⁷ AAN, Bierut, IV 69, k. 46 – 48: 1947, czerwiec 13, Warszawa – Instrukcja Dyrektora V Departamentu MBP płk Julii Brystygier do Naczelników Wydziału V WUBP w sprawie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, cyt. za: ŻARYN, J. *„Ofensywa kleru a nasze zadania... 1947”...*, s. 125 – 127.

⁷⁸ JURKIEWICZ, K. Manifestacja sprzeciwu duszpasterstw akademickich Krakowa w latach 1945-1989. Działania organów bezpieczeństwa wobec duszpasterstw. In *Młodzież w opozycji społecznej 1944-1989*, red. M. Kały i Ł. Kamińskiego. Wrocław 2002, s. 98 – 99.

⁷⁹ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 217.

⁸⁰ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 217.

⁸¹ DzURP 1949, nr 45, poz. 335: Dekret o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach z 5 VIII 1949 r.

rzyszeń wprowadzono obowiązek składania do Starostw Powiatowych informacji o ich celach i działalności wraz z aktualnymi spisami ich członków; przeciw dekretowi protestował kardynał A.S. Sapieha i inni biskupi polscy, ale bezskutecznie⁸².

W istniejącej sytuacji społeczno-prawnej niektóre stowarzyszenia katolickie złożyły pisma w sprawie rejestracji w Starostwach Powiatowych, jak np. członkinie Kongregacji ŻRD w Myślenicach⁸³. Celem wprowadzenia tego wymogu było przygotowanie materiału dla funkcjonariuszy UB celem rozpracowania operacyjnego członków stowarzyszeń katolickich. Wobec groźby aresztowań działaczy organizacji katolickich, podczas konferencji Episkopatu Polski, odbytych w Częstochowie i Krakowie biskupi podjęli decyzję o ich rozwiązaniu w terminie do 31 października 1949 r., a więc dwa dni przed upłynięciem terminu rejestracji stowarzyszeń katolickich; Kuria Metropolitalna w Krakowie wydała stosowne zarządzenie 29 października 1949 r. Zgodnie z nim Kongregacja ŻRD miała zgłosić swoją działalność u władz administracyjnych. W ciągu około czterech tygodni od zgłoszenia, koła ŻRD zostały zarejestrowane jako stowarzyszenia zwykłe i od 4 grudnia 1949 r. rozpoczęły oficjalną działalność. W nowej sytuacji prawnej Kongregacja ŻRD podlegała bezpośrednio Księżęcej Kurii Metropolitalnej w Krakowie, a dotychczasowy Sekretariat Generalny ŻRD abp Sapieha przemianował na Dział Duszpasterstwa Kobiet – Referat Kultu, Duszpasterstwa i Misji Kurii Księżęco-Metropolitalnej w Krakowie, nie dokonując w jego składzie żadnych zmian personalnych⁸⁴.

Tymczasem Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego – obawiając się działalności podziemnej ze strony organizacji katolickich – wydało szefom wojewódzkich i powiatowych UB instrukcję, zgodnie z którą funkcjonariusze mieli ustalić nazwiska członków, rozpocząć rozpracowywanie operacyjne i zlikwidować takie stowarzyszenia⁸⁵. Zmusiło to władze kościelne do poszukiwania nowych form działalności. Mimo niekorzystnej sytuacji, w jakiej znalazły się stowarzyszenia katolickie po wydaniu tego dekretu, niektóre zdecydowały się na ponowną rejestrację, jako stowarzyszenia zwykłe lub lokalne – na takie rozwiązanie zdecydowały się np. działaczki

⁸² RYMARÓWNA, Z. Sodalicje Mariańskie w życiu Kościoła. In *„Chrześcijanin w świecie”*. Zeszyty OD i SS 1985, nr 141, s. 91; por. BIEDROŃ, T. *Kardynał Adam Stefan Sapieha...*, s. 80.

⁸³ IPN Kr 075/125, k. 6 – 10: Pismo PUBP w Myślenicach do Wydziału VWUBP w Krakowie z 22 XII 1949 r., k. 161: Pismo KŻRD w Myślenicach do Starostwa Powiatowego.

⁸⁴ AKM Kr, k. 17: Okólnik nr 2 z 1949 r., k. 34: Okólnik nr 3 z 1949 r.; por. BIEDROŃ, T. *Żeńska organizacja młodzieży katolickiej ...*, s. 88 – 89.

⁸⁵ DOMINICZAK, H. *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990 w świetle dokumentów MSW*. Warszawa 2000, s. 119.

Kongregacji Żywego Różańca Dziewcząt z terenu pow. myślenickiego i 23 listopada 1949 r. zgłosiły je do rejestracji w takim charakterze w Referacie Społeczno-Politycznym Starostwa Powiatowego w Myślenicach⁸⁶. Jednak nie wszyscy księża zamierzali rejestrować stowarzyszenia działające przy parafiach. Na przykład proboszcz w Raciechowicach, obawiając się represji ze strony UB, zawiadomił Starostwo o rozwiązaniu koła ŻRD w swojej parafii i zrezygnował z jego rejestracji na warunkach władz⁸⁷. W latach 1949-1953 Generalny Sekretariat KSMM kontynuował pracę w konspiracji, organizując wykłady z etyki i moralności katolickiej dla studentów⁸⁸.

Mimo represji rozwój KSMM i ŻRD trwał nadal, co niepokoiło terenowe władze administracyjne, instancje partyjne, zarządy ZMP i organy bezpieczeństwa. Organizacje katolickie prowadziły działalność w powiecie myślenickim, gdzie funkcjonowało 12 kół KSMM liczących 294 członków⁸⁹. UB i zarządy powiatowe ZMP gromadziły informacje o członkach zarządów i kołach KSMM, Kongregacji ŻRD i Sodalicii Mariańskiej⁹⁰. Podczas pielgrzymki młodzieży katolickiej z Archidiecezji Krakowskiej do Sanktuarium Matki Boskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej z udziałem abp. Adama Stefana Sapiehy w lipcu 1949 r. agenci PUBP w Myślenicach odnotowali, że uczestniczyło w niej około 2000 osób⁹¹. Oprócz UB informacje o działalności KSMM i KSMŻ zbierali także członkowie ZMP, którzy donosili m.in. o liczbie kół i członków KSMM w danej miejscowości i ich działalności, np. w Targanicy, w pow. wadowickim pisali o sprzedaży pism katolickich przez członków organizacji, a w Wieliczce o zakazie wstępowania do ZMP, wydanym przez tamtejszego księdza⁹².

⁸⁶ IPN Kr 075/125, k. 37: Pismo Kongregacji ŻRD w Myślenicach do Starostwa Powiatowego; k. 9 – 10: Pismo pracownika Referatu V PUBP w Myślenicach, Józefa Szewczyka do naczelnika Wydziału V WUBP w Krakowie z 22 XI 1949 r.

⁸⁷ IPN Kr 075/125, k. 12.

⁸⁸ JURKIEWICZ, K. Manifestacja sprzeciwu duszpasterstw ..., s. 101.

⁸⁹ Koła działały na terenie działają na terenie Krzyszkowic, Trzemeśnej, Rudnika, Sułkowic, Lubnia, Tenczyna, Dobczyc, Kszczonowa, Kunic, Toporzyska, Jordanowa i Skawy – zob. IPN Kr 075/125, k. 18 – 23: Wykaz organizacji katolickich KSMM w pow. myślenickim.

⁹⁰ IPN Kr 075/125, k. 9: Charakterystyki członków zarządu KSMM w Sułkowicach z 30 VI 1949 r.; k. 38: Doniesienie informacyjne inf. „Bratek” z 16 XII 1949 r.; k. 271 – 272: Odpisy sprawozdań z działalności KSMM w Lubieniu za 1947 i 1948 r.; k. 274: Skład KSMM w Lubieniu na dzień 15 II 1949 r.

⁹¹ IPN Kr 075/125, k. 32: Meldunek specjalny referenta Referatu V PUBP w Myślenicach, Józefa Tomczyka z 6 VII 1949 r.

⁹² APKr, ZMP, 201/VI/4, k. 1 – 3: Sprawozdanie miesięczne Zarządu Wojewódzkiego ZMP za styczeń 1949 r.; k. 51 – 52: Kler i organizacje klerykalne 1949 r.; APKr, ZMP, 201/VI/5, k. 43: Informacja o pracy Zarządu Wojewódzkiego ZMP, 9 VIII 1950 r.

Działania WUBP i PUBP doprowadziły do zmniejszenia ilości kół i członków KSMM i ŻRD, a w chwili ostatecznej jego likwidacji w lutym 1953 r. KSMM w Archidiecezji Krakowskiej liczyło 68 kół i 1340 członków, zaś ŻRD liczyło w 1952 r. 10,000 członkin⁹³. Jak wspominała J. Bogdanowiczówna – Kongregacja ŻRD miała wielkiego orędownika w postaci ks. arcybiskupa, Adama Stefana Sapiehy, który był duchowym przywódcą dla członków młodzieżowych organizacji katolickich⁹⁴.

W latach 1949-1953 w kościołach i domach parafialnych Archidiecezji Krakowskiej odbywały się także konspiracyjne spotkania członków Sodalicii Mariańskiej, która w powiecie myślenickim liczyła 406 członków, zaś w skali województwa z pewnością ponad tysiąc osób⁹⁵. Środowisko SM w powiecie rozpracowywali zwerbowani z jej szeregów informatorzy „Bratek” i „Piłkarz”, a o działaniach ŻRD w tym powiecie, liczącej 1200 członkin informatorka o ps. „Wicher”. Warto wspomnieć też o Sodalicii Niepokalanej, która w pow. myślenickim liczyła 1600 członków, a zebrania, podczas których odbywały się modlitwy i konferencje formacyjne odbywały się w każdą pierwszą niedzielę miesiąca⁹⁶. W tym okresie komuniści prowadzili już otwarcie walkę przeciwko młodzieży katolickiej, żądając od niej wstępowania do ZMP i niektórzy ich członkowie wstępowali do Związku, kontynuując działalność, jak np. Partia Chrześcijańska / Polska Armia Kontrkomunistyczna z Krakowa w latach 1949-1952⁹⁷.

Apogeum represji komunistów wobec młodzieżowych organizacji katolickich w Archidiecezji Krakowskiej przypadło na lata 1952-1953. Wstępem do ostatecznej likwidacji KSMM i Kongregacji ŻRD w Krakowie było aresztowanie przez funkcjonariuszy UB 6 grudnia 1952 r. sekretarza generalnego KSMM, ks. Mieczysława Noworyty. Aresztowano go w związku z przygotowaniami do wspomnianego już procesu księży Kurii Krakowskiej, który został nagłośniony w radio i prasie, a w zakładach pracy, na uczelniach i w szkołach odbywały się liczne „wiece protestacyjne”⁹⁸. W sukurs władzom, Zarząd Wojewódzki ZMP polecił rozpoczęcie „kampanii informacyjnej”

⁹³ BIEDROŃ, T. *Organizacje młodzieży katolickiej...*, s. 106 (tabela).

⁹⁴ BOGDANOWICZÓWNA, J. Księżę kardynała ŻRD. In: „*Okólnik Działu Duszpasterstwa Kobiet i Misji Kurii Księżęco – Metropolitalnej w Krakowie*” 1951, nr 23, s. 11.

⁹⁵ ŻARYN, J. *Kościół a władza w Polsce...*, s. 249.

⁹⁶ IPN Kr 075/125, k. 200: Organizacje katolickie na terenie pow. Myślenice z 22 VIII 1949 r.

⁹⁷ IPN Kr 074/149, k. 3: Charakterystyka nr 150 organizacji pn. „Partia Chrześcijańska – Polska Armia Kontrkomunistyczna” – kryptonim: „Zalesie”, „Wawel”.

⁹⁸ MUSIAŁ, F. – LASOTA, M. *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa Kurii Krakowskiej*. Kraków 2003, s. 145 – 198; por. MUSIAŁ, F. *Polityka czy sprawiedliwość? Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie (1946 – 1955)*. Kraków 2005, s. 341 – 356.

w formie wieców pełnych nienawiści do Kościoła i młodzieżowych organizacji katolickich. ZMP zwracał uwagę na „reakcyjną działalność kleru”, zarówno w kontekście procesu, jak i działalności ŻRD i KSMM, a celem agitacji było wciągnięcie członków organizacji katolickich do ZMP⁹⁹. Działacze tej organizacji szkalowali sądzonych w procesie krakowskim księży, np. 30 stycznia 1953 r. jeden z członków Związku o nazwisku Zawadzki w czasie zebrania szkolnego koła ZMP w Technikum Handlowym w Nowym Targu oświadczył: *„W czasie, kiedy zbierano podpisy pod Apelem Sztokholmskim, kuria wydała zarządzenie zabraniające podpisywanie Apelu. Kuria w myśl wytycznych Watykanu dążyła do 3-ciej wojny. Zamiast spełniać zadanie religijne, prowadziła szpiegowską robotę, wciągając do niej młodzież. Uważam, że organizacja KSM i ŻRD jako wrogo ustosunkowana do naszego ustroju winny być zlikwidowane”*¹⁰⁰.

Kampania propagandowa przyniosła oczekiwane efekty, ponieważ część mieszkańców Krakowa – głównie ze środowisk „postępowych katolików” (świeckich i duchownych), PZPR, osoby z marginesu społecznego i o słabej świadomości narodowej – uwierzyła komunistom, że sądzeni księży dopuścili się szpiegostwa i malwersacji finansowych. Były takie sytuacje, że na widok kleryków ludzie krzyczeli: „Oddajcie te dolary, coście schowali”¹⁰¹. Niestety, Episkopat nie zajął jednolitego stanowiska wobec tych wydarzeń, a podzwonnym procesowi krakowskiemu był dekret *O obsadzaniu stanowisk kościelnych* z 9 lutego 1953 r. Na jego mocy władze państwowe mogły odwoływać biskupów i mianować na ich miejsce lojalnych „księży patriotów”, będących niejednokrotnie informatorami organów bezpieczeństwa¹⁰².

Wykorzystując proces księży Kurii Krakowskiej komuniści przystąpili do ostatecznej rozprawy z katolickimi organizacjami młodzieżowymi. Pod naciskiem władz administracyjnych, partyjnych i WUBP 20 stycznia 1953 r. władze Uniwersytetu Jagiellońskiego rozwiązały Sodalicję Mariańską Akademików, podając, jako oficjalny powód likwidacji, że od 1947 r. nie wykazywało ono żadnej działalności, która uzasadniałaby celowość dalszego jej istnienia. Z ramienia Senatu UJ likwidatorem SMA był prof. dr Stanisław Włodyka, a jej likwidację zakończono na początku czerwca 1953 r., chociaż

⁹⁹ APKr, ZMP, 201/V/2, k. 27: Wytyczne do pracy ZP ZMP po procesie krakowskim ze stycznia 1953 r.

¹⁰⁰ APKr, ZMP, 201/V/25, k. 32: Informacja o pracy Związku Młodzieży Polskiej z 12 II 1953 r.

¹⁰¹ FIJAŁKOWSKI, B. *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: 1944–1955. Olsztyn 1999, s. 234 – 235.

¹⁰² ALBERT, A. *Najnowsza historia Polski 1918–1980*, s. 636

jej ostateczne rozliczenie nastąpiło dopiero w 1963 r.¹⁰³. 7 lutego 1953 r. administrator Archidiecezji Krakowskiej, bp Franciszek Jop, w obecności ks. Józefa Hajduka, prezesa KSMM, Jana Kotyny i p.o. dyrektora Kongregacji ŻRD, Janiny Bogdanowiczówny wydał dekret o rozwiązaniu KSMM i ŻRD w Archidiecezji Krakowskiej¹⁰⁴. Następnego dnia odbyło się posiedzenie Komitetu Wykonawczego KSMM w likwidacji, gdzie postanowiono podać treść dekretu bp. Jopa do wiadomości członków oddziałów i okręgów Stowarzyszenia, zawiadomić o likwidacji prezydium Powiatowych Rad Narodowych i dostarczyć oddziałom protokoły likwidacyjne¹⁰⁵. 11 lutego Sekretariat Generalny Stowarzyszenia skierował pismo do księdza asystenta Oddziału KSMM w Krakowie, informujące o zaprzestaniu działalności oraz o przekazaniu sprzętu i sztandarów proboszczom parafii¹⁰⁶.

Przewidując likwidację ŻRD, w dniach 22-23 kwietnia 1952 r. w Seminarium Duchownym w Częstochowie odbył się kurs jego członkiń, podczas którego przygotowywano je do prowadzenia nauki religii w domach. W okresie powojennym odbyły się cztery kursy, a ostatni miał miejsce 25 stycznia 1953 r. Jego uczestniczki pomagały księżom i siostram zakonnym w katechizacji dzieci, młodzieży i dorosłych podczas lekcji religii odbywających się w domu. Jesienią 1952 r. opracowały one plan pracy na wiosnę 1953 r., dotyczący organizacji domowych kursów nauki religii, propagowania czytelnictwa książek katolickich, kursów przysposobienia rodzinnego, kursów dla zelatorek i rekolekcji zamkniętych. Podczas zebrania katechetów Diecezji Tarnowskiej, w styczniu 1951 r. biskup tarnowski, Jan Stepa udzielił zebranim księżom rad duszpasterskich, dotyczących ich postępowania w szkołach w kontaktach z dyrekcjami placówek. W stosunku do młodzieży nakazał organizowanie jej życia religijnego w postaci nauki religii, nabożeństw, spotkań i odwiedzin w domach oraz zainteresowanie jej literaturą religijną dostępną w bibliotekach parafialnych. Naukę religii starano się prowadzić w szkołach Diecezji Tarnowskiej we wszystkie dni nauki szkolnej, a celem działań było m.in. odciążenie świadomej części członków ZMP od wrogiej wobec religii i Kościoła organizacji, biskup zalecił umacnianie kontaktów z rodzicami uczniów i z komitetami rodziciel-

¹⁰³ AKM Kr, ABS 345: Wypis z protokołu posiedzenia Senatu Akademickiego UJ w dniu 20 I 1953 r.; Wypis z protokołu Senatu UJ z dnia 4 VI 1953 r.; Protokół spisano w Kurii Metropolitalnej z 10 I 1963 r.

¹⁰⁴ BIEDROŃ, T. *Organizacje katolickie...*, s. 193.

¹⁰⁵ AKM Kr, ABS 3: Protokół z posiedzenia Komitetu Wykonawczego KSMM w likwidacji z 8 II 1953 r.

¹⁰⁶ IPN Kr 07/3218, t. 3, k. 320: Odpis dekretu bpa F. Jopa z 7 II 1953 r.; k. 321: Pismo Sekretariatu Generalnego KSMM (w likwidacji) z 11 II 1953 r.

skimi w szkołach¹⁰⁷. W lipcu 1952 r. w Krakowie odbyła się też konferencja z udziałem Prymasa Polski, abp. Stefana Wyszyńskiego, poświęcona sytuacji wśród młodzieży. Jeden z uczestników, ks. Jan Baran żądał, aby duchowieństwo nie zajmowało stanowiska wyczekującego, podejmując pracę wychowawczą z młodzieżą celem jej odciążenia od ZMP¹⁰⁸.

Po likwidacji katolickich stowarzyszeń młodzieżowych modlitewne spotkania miały charakter nieformalny, zaś byli członkowie KSMM ŻRD wstępowali do działających klubów sportowych, chórów, zespołów artystycznych i kółek samokształceniowych¹⁰⁹. Funkcjonariusze WUBP nadal inwigilowali działaczy zlikwidowanych w lutym 1953 r. katolickich organizacji młodzieżowych, a 8 marca 1953 r. w dawnym lokalu Żywego Różańca Dziewcząt i w mieszkaniu p.o. dyrektora tego stowarzyszenia, Janiny Bogdanowiczówny w Krakowie, funkcjonariusze WUBP przeprowadzili 12-godzinną rewizję¹¹⁰. Wielu członków zdelegalizowanych organizacji katolickich funkcjonariusze UB podejrzewali lub oskarżali o podburzanie chłopów do bojkotu obowiązkowych dostaw rolnych¹¹¹.

Oprócz działań jawnych, powstały też dwie podziemne organizacje katolickie: „Orleńta Niepodległej Rzeczypospolitej”, która działała w listopadzie 1950 r. w Liceum Ogólnokształcącym w Suchoj Beskidzkiej i „Partia Chrześcijańska”, której nazwę wkrótce zmieniono na Polską Armię Kontrkomunistyczną w Krakowie–Czyżynach. Obie organizacje liczyły łącznie 30 członków. Odwoływały się do tradycji chrześcijańskich i stawały w obrobie zagrożonego Kościoła. ONR została zdekonspirowana po niecałych trzech tygodniach działalności przez szkolnego katechetę. Druga organizacja, Polska Armia Kontrkomunistyczna została utworzona w 1949 r. przez uczniów II Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego św. Jacka w Czyżynach z inicjatywy szkolnego katechety, ks. Jana Wernera, który – podobnie, jak i uczniowie – nie mógł pogodzić się z narzuconym Polsce systemem. W celu likwidacji organizacji zwербowano najpierw kilku informatorów, a następnie aresztowano niektórych jej członków. Zostali skazani na kary od 7 do 10 lat więzienia. Większość członków obu podziemnych organizacji katolickich było uczniami szkół średnich.

¹⁰⁷ AAN, Min. Ośw., 345, k. 68 – 69: Pismo kierownika Wydziału Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tarnowie, Graneckiego do kierownika Wydziału Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie, W. Danko z 31 I 1951 r.

¹⁰⁸ BIEDROŃ, T. *Organizacje katolickie...*, s. 191.

¹⁰⁹ BIEDROŃ, T. *Organizacje katolickie...*, s. 192 – 193.

¹¹⁰ BIEDROŃ, T. *Organizacje katolickie...*, s. 192.

¹¹¹ IPN Kr 075/125, k. 227: Pismo naczelnika Wydziału XI WUBP do szefa PUBP w Myślenicach z 9 XI 1953 r.

Podsumowując, należy stwierdzić, że polityka komunistów, realizowana po 1945 r. w stosunku do katolickich organizacji młodzieżowych wynikała ze stosunku władz do religii i Kościoła katolickiego, jako całości z ideologii marksistowsko-leninowskiej, traktującej religię, jako „zabobon” (marksistowskie hasło: *religia to opium dla ludu*). Ponadto katolicka nauka społeczna konsekwentnie odrzucała i odrzuca teorię *walki klas*, jako sposób na zmiany społeczno-polityczne i ekonomiczne, zatem nie mieści się w jej kanonie *rewolucja społeczna*, niosąca ze sobą śmierć i zniszczenie „w imię równości klasowej”. Jako alternatywę w chrześcijańskiej nauce społecznej przyjęto zasadę *miłości bliźniego*, w rozumieniu *każdego człowieka*, jako *osoby* (personalizm katolicki) w przeciwieństwie do kolektywizmu marksistowskiego. Idee te wykluczają się wzajemnie, dlatego myśl katolicka mogła swobodnie zaistnieć dopiero po 1989 r.

Komunisti a katolícke mládežnícke organizácie v Krakovskej arcidieceze v rokoch 1945 – 1956

Táto štúdia je zameraná na aktivity katolíckych mládežníckych organizácií v Krakovskej arcidieceze v rokoch 1945 – 1956 v období silujúceho teroru zo strany komunistov. Ako hraničný dátum autor prijal ukončenie nemeckej okupácie a poslednú likvidáciu katolíckych mládežníckych organizácií zo strany cirkevných úradov v záujme ochrany svojich členov pred zatýkaním zo strany úradov Verejnej bezpečnosti. Autor predstavil situáciu rímskokatolíckej cirkvi v Krakovskej arcidieceze, spomenul politiku komunistickej vlády voči cirkvi, represie zo strany bezpečnostných orgánov voči duchovenstvu a veriacim. V tejto súvislosti tiež ukázal činnosť katolíckych mládežníckych organizácií v Krakovskej oblasti – Zväzu katolíckej chlapčenskej mládeže, Živého ruženca dievčat, Kresťanského združenia mládeže a Mariánskeho akademického bratstva, ktoré pôsobilo v akademickom prostredí. V záverečnej časti textu autor opisuje likvidáciu jednotlivých mládežníckych organizácií a dôsledky v podobe vytvorenia podzemných mládežníckych skupín ako reakcie na ich likvidáciu.

EMPÍRIA V EPICKEJ VÝPOVEDI O DEJINNEJ UDALOSTI
A SPOLOČENSKEJ SKÚSENOSTI

Viera ŽEMBEROVÁ

*Empirical Knowledge in an Epic Utterance about a Historical Event
and Social Experience*

Artistic literature does not refuse historicism as well as historical topics and issues. Through stimuli arising from the fictionalized personal experiences, the author clarifies the attitude to the collective memory and respected values of his/her ethnicity. The interest is attracted by those literary utterances or fictionalized narrations, which benefit from authentic experiences of the writer and reflect such personal experiences from the recent past that traumatize via knowledge about the power exercised over the individual. The epicentre of a cognitive and moral component of the theme is formed by the author's narration about what is related to the historical and personal truth, the collective and personal betrayal, conscious cruelty and cunning wrongdoing among the winners as well as among those who experienced and survived a specific historical event. As a starting point to illustrate the movement between a historical fact and its literary transformation, the prosaic texts by Helena Volanská Ako na cudzej svadbe, by Hana Ponická Lukavické zápisky and by Mária Bátorová Stred have been used.

Key words: society, history, prose, author, collective and individual memory.

Do látkou a tematikou otvoreného priestoru prozaickej tvorby v modernej slovenskej literatúre ako odpoveď na „nekonvenčné“ formy výpovede a postmoderné¹ pohyby s druhom, žánrom a podstatou (ne)vyprázdneného literárneho aktu i artefaktu – sa do čitateľskej ponuky dostávajú také beletrizované výpovede, ktoré takmer transparentne upozorňujú svojho recipienta, že z rozličných príčin, a to patrí už do stratégie autora, upred-

¹ Kristián Benyovszky: „Postmodernizmus totiž nie je dominantným dobovým štýlom týchto rokov, je iba jedným z paralelne existujúcich mnohých poetík, a preto výrazy „obdobie postmoderny“ alebo „literatúra v postmodernom období sú, resp. môžu byť mätúcimi synekdochami, ktoré nadradujú časť celku. Postmoderna tým získava natoľko všeobecný význam, že to už hraničí s vágnosťou výrazu, čo vážne ohrozuje jej odbornú použiteľnosť“, s. 22. In *Postmodernismus: smysl, funkce a výklad*. Brno 2012.

nostňujú takú látku a tému, ktorá sa sústredila na personálny dôraz epickej výpovede, čo zas obsiahne stratégia textu.

Štatút autora² umeleckého textu sa pri vyrovnávaní sa s látkou alebo narátorom neobchádza, jeho identita v umeleckom texte sa radí medzi literárnovedné kategórie.³ Umelecký text vzniká ako nástroj kontaktu konkrétneho autora so skutočnosťou, na ktorú sa jeho poznanie napája a jeho skúsenosť reaguje, a to preto, lebo: „Fenomén umelecká literatúra, literárne dielo, literárny proces, literárna kritika sa všeobecne chápu ako reálne danosti, v ktorých objektívna existencia sa prijíma ako samozrejmé a pri ktorých sa len málokedy pridá, že by s tým mali byť nejaké problémy. Materiálne médium reči a tlače dáva im plné existenčné placet. Všetko v nich a s nimi akoby sa odohrávalo v akomsi objektívnom priestore, mimo nás, „vonku“. Sú to predsa javy, ktoré „reálne jestvujú“, „reálne sa vytvárajú“, „reálne pôsobia“.⁴

Umelecká literatúra slovenských autoriek a autora naplno abstrahovala osobnú empiriu a tenzijný spoločenský pohyb v látkovom a tematickom priestore prozaického textu a vytvorili tak v súlade s pôvodným zámerom literatúry zväziť udalosť a zvest' o nej, vypovedať osobne i vzťahovo o nej a mravne i hodnotovo sa k nej postaviť, čo v prípade literárnych textov, ktorými sa bude dôvodiť znamená i to, že sa stali umeleckým výrazom politických a spoločenských dejov v modernej slovenskej spoločnosti minulého storočia.

Prozaička Hela Volanská „vstúpila do slovenskej literatúry ako autorka vojnových a povstaleckých próz (Stretnutie v lesoch, 1948, Tajomstvo, 1950), neskôr reportáží zo zahraničia (Kvet paprade, 1961, Planéty, 1965, Domino, 1966) a napokon románov z lekárskeho prostredia (Jed, 1957, Siahni si, ako ma to bolí, 1970)“,⁵ v samizdate vyšla Concordia (1987). Ex-

² Pri typológii autora jednotlivé estetické a filozofujúce systémy využívajú jav životopisný, implikovaný, empirický, psychofyzický, reálny a fiktívny. In ČERVENKA, M. a kol. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha : Torst 2005.

³ Pavol Plutko rieši štatút autora takto: „Teória autora umeleckého diela nie je vedeckou disciplínou, ktorej by sa venovala špeciálna pozornosť. Sám pojem teória autora sa zdá byť nenáležitý (...). Autor umeleckého diela je „všadeprítomný“(...), Teória literatúry definuje autora (...) ako pôvodcu literárneho, vedeckého, maliarskeho diela. Pokiaľ ide o vzťah autora k literárnemu (umeleckému) dielu, najviac sa uvažuje o tom, že osobnosť autora dopĺňa umelecký kontext diela a vplýva na jeho recepciu. Zdôrazňuje sa vzájomný vzťah medzi životom autora a literárnym (umeleckým) dielom, no miera tejto závislosti je rozličná a závisí od mnohých okolností(...)“. PLUTKO, P. *Autor umeleckého diela*. Nitra 1992, s. 9, 11.

⁴ MILO, F. *Aspekty literárneho textu*, časť Ontológia literárneho diela. Nitra 1989, s. 124.

⁵ PETRÍK, V. Sila umenia a pravda života. In VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*. Bratislava : Vydavateľstvo Marenčin PT 2009, s. 241 – 246

pozícia literárneho historika Vladimíra Petrika do literárnej biografie autorky, ktorú si pripomínajú súčasníci a praktické príručky dejín slovenskej literatúry už iba ako literárne meno, sa ako neprehliadnuteľné autorské a „literárne meno“ uchováva v slovenskej literárnej histórii 20. storočia v jave prvá epická syntéza, teda románové obdobie venované látke druhej svetovej vojny a Slovenského národného povstania.⁶ Recepcia Volanskej⁷ prozaického diela patrí medzi osihotené súkromné čitateľské iniciatívy, čo znamená i to, že jej prózu bude ťažšie nájsť ako výstup genologicky či esteticky interpretovanej alebo žánrovo, či poetologicky analyzovanej umeleckej literatúry v kultúrnej prítomnosti, teda aj v praxi literárneho života. Na fakt, že výskumne jej prozaická tvorba patrí literárnej histórii a dejinám druhu sa azda nájde viacero príčin, objasniť ich môže občiansky a ľudský osud autorky, niečo napovie výskum moderného slovenského románu⁸ a dopovie nie málo látkový a tematický apriorizmus Volanskej diela, ktoré bolo tematicky a problémom iniciované predovšetkým osobnou neliterárnou skutočnosťou. Prvé vydanie autobiografického románu *Ako na cudzej svadbe*⁹ patrí do konca osemdesiatych rokov,¹⁰ pre literárnu históriu do záverečnej časti, či doznievania druhej epickej syntézy, do oslabenia tematického historizmu v slovenskej románovej tvorby desaťročia a do útlmu línie memoárovej a autobiografickej tvorby autorov staršej literárnej generácie, ktorá výrazne zasiahla práve svojou koncíznosťou výpovede aj kultúrnou pamäťou a hodnotami do aktuálneho, vnútorne sa diferencujúceho literárneho života od šesťdesiatych rokov (memoárová spisba autorov Ján Hrušovský, Pavol Bunčák, Milo Urban, Hana Zelinová, Andrej Plávka), aby postupne táto spomienková empiria v literatúre na konci storočia utíchla jednak prirodzene svojím vydavateľským naplnením sa, ale viac pod tlakom vnútoliterárnych procesov v pozdžzdových¹¹ sedemdesiatych rokoch. Personalizovaná látka, téma, narátorka, fabula, ale aj reč literárnej výpovede zachytávajú z jediného bodu, tým sa stala intímna a občianska pamäť

⁶ Ivan Kusý a problematike venuje v publikáciách *Premeny povstaleckej prózy* (1974) a *Povstalecká próza* (1984).

⁷ Hela Volanská, občianskym priezviskom Chaja Wolfowitzová, vydatá Friedmanová (1912 – 1996).

⁸ ŠTEVČEK, J. *Dejiny slovenského románu*. Bratislava : Tatran 1989, časť *Súčasný slovenský román*, s. 427 an.

⁹ Hela Volanská: *Ako na cudzej svadbe* – prvé vydanie signuje rok 1987 v samizdatovej edícii Petlice pod názvom *Concordia*.

¹⁰ Volanská text ukončila a pripravila na vydanie v roku 1989.

¹¹ II. zjazd slovenských spisovateľov v roku 1972, prijatý bol dokument *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti*. Kultúre a umeniu sa venujú záverečné časti, v nich je požiadavka na látku a protagonistu zo súčasnosti.

narátorky, udalosti odohrávajúce sa v strednej Európe od tridsiatych rokov do povojnových desaťročí, v ktorých sa ľudský, občiansky i profesijný život literárnej postavy spájal s tým, čo historické, politické, ekonomické, konfesijné a etnické udalosti pretínajúce sa vo vojnovnej dráme niesli so sebou aj vtedy, keď sa literárne tematizovaná vojnová udalosť stávala rozpomienkou na nie tak nedávne deje a ich presah do životov tých, čo ju prešli a prežili na bojiskách, v horách, koncentrákoch a nemocniciach. Napokon literárny historik Vladimír Petrík o tejto línii Volanskej textu uvažuje takto: „Próza Ako na cudzej svadbe má teda vecnú rovinu, ktorú možno prikladať ku skutočnosti a ktorá súvisí bezprostredne aj s autorkinou biografiou. Je v nej však aj poézia spomienok tam, kde sa vrátila do detských rokov, a vtedy pracuje s typizačnými prvkami. Rodinné prostredie a širší spoločenský rámec, v ktorom rodina žije, je vierohodnou výpoveďou o živote židovskej komunity v Poľsku a o vzťahu príslušníkov väčšinovej spoločnosti k nej. To znamená, že próza spĺňa aj žánrovú charakteristiku autobiografického románu. Zároveň je však svedectvom. Vydáva svedectvo o autorke a o dobe. Každé svedectvo je subjektívne a platí to nepochybne aj v tomto prípade, kde sa pravda umenia tesne stýka s pravdou života. Možno povedať, že sila suverénneho umenia tak znásobuje pravdu života“.¹² Literárny kritik v rubrike Literárium pod titulom Peripetie života samizdatovej autorky napísal popri inom: Volanskú „Už ako lekárku žilinskej nemocnice (...) sleduje bezpečnosť, dostane sa do väzenia a neskôr do tábora v Novákoch a odtiaľ utečie do Slovenského národného povstania, v ktorom sa uplatní jej lekárska skúsenosť. Tu sa už stretáva so známymi postavami a ich plnými menami“¹³ (...) Volanská toto obdobie opisuje veľmi hodnoverne a jej štýl pôsobí autenticky. (...) Pobyt na Slovensku je opísaný drsnejším štýlom až dokumentárne. Práve z tohto hľadiska by sa mali v určitých pasážach uvádzať plné mená aktérov.“¹⁴

Nič nekončí, alebo inak, sme a ostávame spojení svojimi osobnými dejinami a pamäťou aj s dejinami spoločenstva, v ktorom žijeme, hoci ich priamy dotyk (ne)cítíme, či už nás znepokojujú ich ohlasy a presahy, alebo ich sprítomňovanie vôkol nás. Volanskej nepatetická, nemoralizujúca, iba rekonštruujúca rozpomienka na dejiny vojnovnej a povojnovnej Európy precúdená prostredníctvom jediného ľudského života patrí medzi „dokumenty“ hrôzy, ktorým sa humánne zmýšľanie o človeku, spoločenstve,

¹² PETRÍK, V. Sila umenia a pravda života, s. 245 – 246.

¹³ Volanská uvádza autentické priezviská straníckych funkcionárov Ďuriš, Široký, Reimann, Zupka.

¹⁴ BŽOCH, J. Peripetie života samizdatovej autorky. In *SME*, 12. marca 2010, s. 18.

spoločnosti a o „pošliapaných pojmach Spravodlivosť. Pravda. Svedomie“¹⁵ nechce uveriť, že sa v civilizovanej Európe 20. storočia vôbec mohli stať, navyše v slovanskom svete, na Slovensku, v Poľsku a v Čechách. A predsa sa stali, v päťdesiatych rokoch zasiahli tragicky do života, profesie, vzťahov aj do nazerania na zmysel života, na rodinu a na ideály povojnového sveta spisovateľky a lekárky Hely Volanskej, stali sa aj jej rovesníčke spisovateľke Hane Ponickéj¹⁶ v sedemdesiatych rokoch.¹⁷ Intenzita prežitého a tlak autentického poznania ako následok i dôsledok osobnej pamäti z dramatických a existenciálne pointovaných vojnových skúseností sú v próze Ako na cudzej svadbe v takej presile, že ďalšie tvorivé i občianske „osudy“, ktoré Helu Volanskú stretli v normalizačných rokoch, oslabili jej tematický záujem o vyrovnanie sa s týmto časovým úsekom svojej biografie: „V rokoch normalizácie nesmela publikovať“ (...). Jej situácia sa znova skomplikovala na „vstupe vojsk“ a po zákaze publikovania. O tomto čase previerok a vyhadzovania z práce však hovorí málo.“¹⁸

Ústredná profesijná rola určila i to, že Hela Volanská poznávala ľudí vo chvíľach ich bolestí ako lekárka, ale prozaické rozprávanie spisovateľky a literárnej historičky Márie Bátorovej sa s človekom stretáva vo svete bratislavskej akademickej spoločnosti z prostredia spoločenskej vedy a kultúry a umení.

Kým Hela Volanská svoju tému vyťažila z detstva v Poľsku, zo štúdií v Bratislave, z vojnových a povstaleckých udalostí na Slovensku, ktoré ju v povojnových rokoch vysunuli na exponované miesto v spoločnosti, aby podstatnú časť svojho neliterárneho osudu v päťdesiatych rokoch vyrozprávala spôsobom, ktorý narátorku presúva z fikcie umeleckej prózy medzi verifikovateľné reálie a medzi verifikovateľné neliterárne postavy. Hana Ponická svoju skúsenosť zachytila v súlade s postupmi literatúry faktu a verifikácia sa tak stala primárnym postupom pri rozprávaní a rozvíjaní látky aj tematiky v Lukavických zápiskoch, a to preto, lebo zachytila spoločenské a osobné normalizačné roky, praktiky a ich dôsledky. V literárnej histórii Ponickéj text „zápiskov“ patrí do dejín slovenskej samizdatovej tvorby 20. storočia.¹⁹ Vladimír Petrík vydavateľské peripetie a oneskorené vydanie Lu-

¹⁵ VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*, s. 239.

¹⁶ Hana Ponická (1922 – 2007).

¹⁷ PONICKÁ, H. *Lukavické zápisky*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.

¹⁸ PETRÍK, V. Sila umenia a pravda života. In VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*, s. 242, 243.

¹⁹ PETRÍK, V. *Odkryté praktiky znormalizovanej spisovateľskej organizácie* (Sme 18. 11. 2004: „Po „petlicovom“ vydaní Ľudvíka Vaculíka vyšli knižne roku 1989 u Josefa Škvoreckého a roku 1992 v brnianskom vydavateľstve Atlantis“, v roku 2004 vo Vydavateľstve Michala Vaška v Prešove.

kavických zápiskov na Slovensku objašňuje takto: „Vari preto, lebo v tejto publikácii sa Ponická dosť nešetrne dotýka významných (i menej významných autorov), ktorí v období normalizácie menili názory a občas aj charakter (…). Lukavické zápisky sa začínajú rokom 1977, teda rokom, v ktorom vznikla Charta 77. Tá akcelerovala vývin a pôsobila v oblasti kultúry i politiky ako bomba. S ňou sú spojené perzekúcie spisovateľov a kultúrnych pracovníkov, súdy, zatvárania, zákazy publikovať, výpovede zo zamestnania atď. Väčšina toho sa odohrala v Prahe, ale stojaté vody sa pohli aj na Slovensku – Charta odhalila skutočnú tvár režimu, ktorý síce podpísal „helsinské dohovory“, ale nikdy nemienil ich ustanovenia plniť. (...) Nie je to len o faktoch jedného osudu, akých bolo napokon veľa, autorka tu rozvíja vlastnú predstavu o tom, ako by mala vyzeráť kultúra v dnom spoločenskom rámci, zamýšľa sa nad všeličím, spomína si na významných európskych autorov, ktorých poznala (...), nechýbajú prírodné reflexie, ktoré dvíhajú vecný text zápiskov na úroveň beletrie“.²⁰

Próza Márie Bátorovej *Stred* od vydania jej prvotiny *Zvony v kameni*²¹ si uchováva „hutný príbeh“ riadený rozprávačkou, ktorá v kompozícii a pri presunoch v kategórii literárneho času a jeho neliterárnych nástrojov i literárneho priestoru sa stáva dostredivým bodom a komentátorkou i vykladačkou tých premostení, ktoré by rozprávanie v príbehovej línii spomalili, či presunuli do odľahlých neliterárnych kontextov. Organizovanie „príbehu“ napovedá, že sa prozaickým naturelom autorka prikláňa k tradícii prózy - plátna, ktoré v jej vnútrotextovom vybudovaní celku sprevádza largový rytmus, zosúladenosť rozprávaného a rozprávajúceho v literárnom čase aj segmentovanie literárneho priestoru na geografické i geopolitické odkazy „tam“ v cudzine a „tu“ v hlavnom meste a na jeho univerzite. Priestor si „vyžiadal“ zvoliť „dostredivý“ spôsob narácie a formoval aj výber narátky, čo napokon utvára dominantný prejav autorkinej literárnej „reči“, čím možno rozumieť prevahu komornosti, kompozičnú aj naračnú dôslednosť voči exponovanému problému v rámci témy a zvolený postup organizovania tenzie voči postave a sujetu, zovretosť spravidla noeticky tvoreného konfliktu a „civilnosť“ jeho spoločenského zovšeobecnenia toho, čo je a toho, o čom sa už nerado hovorí po odstupe času a pri možnostiach zmenenej spoločenskej praxe deväťdesiatych rokov. Proces organizovania výpovede odvodennej z témy a jej otvárania či rozvíjania do sujetu sa „naplno“ prejaví

²⁰ PETRÍK, V. *Odkryté praktiky znormalizovanej spisovateľskej organizácie* (Sme 18. 11. 2004).

²¹ Mária Bátorová (1950) – umelecké texty *Zvony v kameni* (1993), *Tiš* (1996), *Tell* (1999), *Biele steny* (2003), *Stred* (2010). Prekladá – popri literárnovednej tvorbe – zo švajčiarskej (nemeckej) poézie.

vo fabule. Zosobnením témy do typového profilu rozprávačky sa dotvára v próze Stred aj o prirodzenú, no skôr rezervovanú emotívnosť, o tradovanú rodinnú, osobnú i vzťahovú morálku a o smútok z „vedenia“ o minulosti a o prežitom, i tu ostáva podstatné, na koho a v akej súvislosti sa emócia a stav smútku „viaže“: „Smútok je najprv len zameraním na minulosť, ochudobnenie našich pocitov a predstáv, akoby každý a každá z nich nám mohla dať len to málo, čo práve obsahuje, akoby sa budúcnosť pred nami akosi zatvorila. Napokon je smútok zdrvivým pocitom, ktorá v nás budí túžbu po ničote a spôsobuje, že každý nový úder vyvoláva v nás trpkú rozkoš, dávajúc nám vždy jasnejšie pochopiť, že boj je márný“.²² V súhrne ide o takú naračnú polohu, do ktorej sa sústredí pre vyváženosť želané a možné v sujetovo na seba nadväzujúcich kompozičných napojeniach medzi akciou a reakciou, čo vytvára tá postava, ktorá riadi naráciu v užšom i širšom „literárnom“ spoločenstve. Stratégia narácie ako kompozičný nástroj ostáva napojená na literárny čas a na čas rozprávania (minulosť: Barbara, oni – prítomnosť: spoločenské prostredie, ja), ústredný kompozičný zámer, ako zovrieť do celku voči sebe stojace tematické jednotlivosti (rozhodnutie vtedy – reflektovania rozhodnutia teraz, individuálna pravda – kolektívna lož, historický fakt – výklad faktu) sa autorka rozhodla vyriešiť rozčleneným kompozičnými blokmi. Komornosť, ktorú opakovane treba aktualizovať v próze Stred, súvisí s „tempom“ rozprávania a so zámerom rozprávačky pracovať s gradáciou a antigradáciou tak, aby sa odvíjalo mravné a emotívne podnecovanie sujetu, a to už detailne otvára možnosti teórie textu a preniká do kompozičnej stratégie textu. Mária Bátorová prelínaním časov (spomienka - tam, akcia - tu) vytvára spoločenskú osobnú, intímnu atmosféru ťažiacu svoju gradáciu stupňujúceho sa napätia z opisnosti a detailu, ale i z jazyka, akým sa zachytáva sociologický a mravný „naturel“ literárnych postáv a spoločenská etika aj kolegiálna morálka prostredie, s ktorým sa identifikujú rodina, pracovisko a profesijné spoločenstvo.

Prozaička Mária Bátorová patrí do literárneho Klubu Femina,²³ neznamená to feministicky profilované spoločenstvo slovenských autoriek, ale mohlo by to naznačovať tematické a problémové spojenectvo spisovateliek určované ich literárnymi záujmami.

Bátorovej narátorka svojou profesijnou rozhladenosťou, komparovaním štýlov intímneho jestvovania i spoločenského presadzovania sa, možno až nekonvenčným hľadaním aktuálneho napĺňania pojmu bytie, ako keby imi-

²² BERGSON, H. *Filozofické eseje*. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1970, s. 21. Preklad Anton Vantuch.

²³ Klubu Femina je profilová publikácia , ktorú vydalo Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine v roku 2010.

tovala neorealistické zábery do plynutia všedného dňa „všetkých“, ale vo svojej vertikále šírku „videnia“ zúži a pokračuje v dvoch súbežných sujetových i nazeracích líniách. Prvá reflektuje súžitie dospelej vnučky a svetobežníčky z donútenia, starkej Barbary tu a teraz, a to sa rovná vyrovnávaniu sa so zložitým, ale čestným a hodnotným životným príbehom jednej z nich. Druhá línia, patrí jej šestnástá kapitola prózy, sa otvorí do dejinného, občianskeho, mravného, politologického, kulturologického odrazu prvej línie (príčiny na svetobežníctvo z donútenia) a sústredí sa na jednotlivosť, personalizuje intelektuálku, emigrantku, vitálnu pani Barbaru do monumentálneho výrazu svedomia slovenskej spoločnosti posledných piatich – šiestich desaťročí minulého storočia. Takto komponovaná tematika prózy Márie Bátorovej si žiadala rozhodnúť sa pre žáner, ktorý tak voči sebe vzopäté „príbehové“ línie „unesie“. Autorka sa rozhodla o prepojenie dvoch blokov: literárneho a „faktického“, v ktorom sa dostredivo uzatvára problém moderného historického svedomia a vedomia i poznania slovenskej spoločnosti seba i o sebe, ale rozčesne sa žáner i forma prozaického textu. Prímerom by mohol byť text Martina Šimečku,²⁴ ktorý tematizuje svoje poznanie z látky zlomových šesťdesiatych rokov a dramatického ukončenia osemdesiatych rokov v tom, že sa uplatnilo beletrizovanie autentického v tematike a v literárnom výraze.

Podnet, pre ktorý si hodno všimnúť obidva texty, Hely Volanskej Ako na cudzej svadbe i Márie Bátorovej Stred, spočíva v tom, čo sa stalo s nazeracím a názorovým, s poetologickým a hodnotovým epicentrom literárnych textov, s autentickou a faktografickou empíriou presahujúcou literárnosť autorského textu. Obidva prozaické texty sa druhovo i žánrovo zblížujú tým, že organizujú stratégiu autora (voči látke, jej univerzu, tematizovaniu parciálneho ako personálny výraz pre autentické a empirické) a stratégiu textu („vypovedať“ literárnymi postupmi o neliterárnej zovšeobecnenej spoločenskej empírii) s výraznou narátorkou (ja – aktérka u Hely Volanskej, ja – sprostredkovateľka u Márie Bátorovej) i tým, že pracujú s kategóriou neliterárneho času (prvá tematizuje európske/slovenské udalosti tridsiatych až šesťdesiatych rokov minulého storočia, druhá slovenské/európske udalosti šesťdesiatych až deväťdesiatych rokov minulého storočia) ako s priestorovou, sociologickou, historiografickou a politologickou zložkou témy, hoci voči celku literárneho textu v obidvoch dielach ide o parciálnu časť spoločenského procesu (parciálnosť je výraznejšia v Bátorovej texte Stred i tak, že sa koncentruje do deja kapitoly šestnást).

²⁴ ŠIMEČKA, M. M. *Záujem*. Praha : Torst, 1997.

Exponovanie kategórie neliterárneho a literárneho času poznamenalo žáner obidvoch textov. Volanská i Bátorová „využili“ formu prozaického textu na umiestnenie a rozvinutie stratégie autorky a jej názorovej „reflexie“, aj na hodnotiaci odstup od priveľmi osobného (Helena Volanská: „celý život som ťažko premáhala strach, zvierala ma úzkosť, ale verila som v zázraky, aj keď mi tú vieru každodenné sklamanie vždy riadne pošramotili“) ²⁵ a priveľmi rodinného vypovedania tej zložky zámeru, ktorú dokázala téma absorbovať (Mária Bátorová: „Len to nás udrží, čo máme zo seba. Čo je zvonka, nemá schopnosť udržať nás, s tým sa nestotožňujem...“, s. 144, „No a to storočie? Bolo strašné a netreba to už nikdy do pustiť, najmä koncentráky, holokaust, gulagy... ale zas potom aj zaujímavé, naplno sme žili. Tomu hovoríš život naplno? Hej, naplno, to je identifikovanie sa samej so sebou, v každej situácii možno inak, ale sama so sebou identifikovaná, chápeš?“ ²⁶).

Spôsob, akým sa obidve autorky vyrovnávali s presilou autentického v štruktúre literárneho celku, prináša problém nesústreďenia sa až nerešpektovania tradície formy prozaického žánru („tradičný“ román), naznačilo sa, že autorky využili žáner ako podložie svojej prózy a ako možnosť i príležitosť dominantnej autorskej narátorky. Medzi oslabeným žánrom a exponovanou témou aj naráciou, jej mozaikou z autentického a literárneho tematického podložia napokon poznamená fabulu a ovládne sujet, čo už naznačila rola a spôsob postupného organizovania narácie.

Texty *Ako na cudzej svadbe* a *Stred* sú kompozične disproporčné. V texte Márie Bátorovej sa tento nepomer vyhraní tak, že kapitola označená znakom šesťnásť sa prejaví ako rekonštrukčná, výkladová, politologická a komparatívna „prednáška“ – ona vlastne aj ako prednáška a diskusia je organizovaná – o tom, čo, kto, ako, prečo, čo z toho vo vzťahu a v pomere zisk – strata k osobnej, profesijnej, spoločenskej minulosti si uchováva v osobnej pamäti. Po odstupe od udalosti ten istý pomer vystupuje už iba ako mravná a hodnotiacia lustrácia slovenského intelektuála a má dopovedať to, čo „visí“ naďalej nad spoločnosťou ako výzva na dopovedanie „pravdy“ o všetkých a o každom, kto „tam a vtedy“ bol.

Hela Volanská disproporčnosť medzi literárnym a neliterárnym rieši ako opisné a detailami nasycované rozprávanie o tom, ako narátorka hľadala toho a ďalšieho politického či odborárskeho činnovníka (Široký, Zupka, Reiman, Baťa, Slánsky, využíva verifikovateľné priezviská, lokality (Lodž, Bratislava, Praha, Žilina, Nováky, Ilava, Slovensko, Poľsko, Pražský hrad),

²⁵ VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*, s. 239.

²⁶ BÁTOROVÁ, M. *Stred*. Bratislava : Ikar, 2010, s. 145.

profesie (študentka, čašníčka, lekárka, väzenský dozorca, vojak), funkcie (politický pracovník, odborový pracovník a iné), oznamuje priebeh zo- všeobecňujúcich udalostí z odstupu a z nadhľadu, čo vylučuje emocionality a mravnú diferenciáciu postojov, skôr určuje narátorku za dostredivé „miesto“ i týchto verdiktov. Zámer nespočíva v hľadaní pravdy, ale vo vypo- vedení toho, čo si pamäť narátorky uchovala ako osobnú pravdu. Napokon príbeh jedinca je pars pro toto v danej politickej atmosfére povojnovej Eu- rópy, kde niet núdze o súdy, väzenia, výsluchy, udávanie, previerky, ľudskú i politickú nedôveru, tichú mocenskú vojnu, o tábory, „triedenie“ odbojá- rov a partizánov. Volanskej autorská narátorka ťahá po celý čas za kratší koniec pri hľadaní spravodlivosti a pravdy. Napokon jej ostáva iba okolím nerešpektované a ponížované osobné svedomie, a je to jej osobná daň, kto- rú musí novým podmienkam so starými politickými činovníkmi „zaplatiť“ za svoju pamäť a charakterovú výbavu: „Čo to vlastne odo mňa chcel? Ra- dím vám, píšete. Poslúchnite. Napíšte si vlastnoručný príspevok k svojmu fasciklu. A podpíšem ho твоjím menom, otec, menom, ktoré si dal mame spolu so svojou rukou, aby ste kráčali spolu po všetky dni, kým si po vás neprídu“.²⁷

V Bátorovej próze Stred sa v šestnástej kapitole, zdá sa, že pre túto ka- pitolu vzniklo aj jej príbehové okružie, sa začína rozvíjať problém nená- hľivo: („Vo veľkej posluchárni na Gondovej ulici sa zhromaždilo množstvo študentov. Bolo skúškové, ale vedeli o tom. Prednáška bola vypísaná pod názvom, ktorý letel v mienkotvorných novinách: Zlaté 60. roky. Barbara Stankeová“,²⁸ lebo sa rekonštruujú dokumentárnym postupom problémy doma a v zahraničí, fyzická, intelektuálna a názorová emigrácia a prisluko- vacstvo, talent a príživníctvo vo vede a v umení, odvaha a zbabelosť v slo- venskej a českej spoločnosti šesťdesiatych rokov. Nasadenie, akým autorka koncipuje túto kapitolu naznačuje, že sa chce a musí vyrovnáť s pamäťou i nepravdami svojej generácie, ale i generácie tých, ktorých politické uda- losti priamo zasiahli, a to vykoná takmer politologickým prístupom k for- me „výkladu“ udalosti, k priezviskám, dátumom, udalostiam, akciám. Tým všetkým „zaťaží“ znova svoju rozprávačku, ktorá má mravnú prevahu nad väčšinou svojich rovesníkov, ktorí boli „tam a vtedy“ a nielen pritom, ale aj v tom, čo šesťdesiate až osemdesiate roky vniesli do mravného vedomia i postojov jednotlivca a spoločnosti a do kvality akademickej profesie i ži- vota nielen tých, ktorí prežili tieto roky, ale aj ich potomkov. Autorkino prozaické resumé dostáva literárnu, príbehovú a mravnú pointu vymedze-

²⁷ VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*, s. 239.

²⁸ BÁTOROVÁ, M. *Stred*, s. 117.

nú smrťou Barbary Stankeovej a čakaním na narodenie dieťaťa narátorky. Zovretie dokumentárnej šiestnastej kapitoly do rodinného príbehu (smrť – čakanie na nový život) dostáva Bátorovej Stred medzi čítanie so šťastným koncom. Najskôr sa i takto ukončila tenzia autorkinej osobnej potreby vyrovnáť sa za svoju generáciu s tým, čo v jej mravnej pamäti už takmer vymizlo zo skúseností ich rodičov a predkov.

Próza mravných otázok a verdiktov si hľadá svojho čitateľa i tak, že preferuje „fakticitu“ v literárnom celku, čo bude vo vývine kultúrneho celku národného spoločenstva aj prirodzené a naliehavé, keď taká literatúra vzniká. Skôr musí čitateľa pristaviť skutočnosť, s akou naliehavosťou sa jej prítomnosť v spoločenských dejoch opakuje, hoci si za svoje podložie vyberá iné, novšie, no generačne sa prekláňajúce „skúsenosti“, a tie sú presúvané „iba“ do tematiky, ale zaväži predovšetkým to vo vedomí čitateľa, že sú odvodené z empirie, obalené autenticitou vzájomne sa nevyklučujúceho verifikovateľného spoločenského a individuálneho – prežitého, kolektívnou aj osobnou pamäťou uchovávaného – faktu.

KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ
PÔSOBIACICH V LEVOČI V ROKOCH 1673 – 1773

Monika BIZOŇOVÁ

*The catalogue of the members of the Society of Jesus serving in Levoča
in 1673 – 1773*

First presence of the Society of Jesus in Spiš region was encountered in 1604, but Jesuits did not manage to take possessions because of uprising of Stephen Bocskay. In 1647 they established their Residence and school in Spiš Chapter, which were transferred to Levoča in 1672 – 1673, where Jesuits received new possessions. There they established Jesuit Residence, which has been promoted to a Jesuit College in 1689. In 1694 Jesuits established second institution – Jesuit Convict, which was used for accommodation of students. This paper investigates the data that take form of the catalogue of the members of the Society of Jesus, who worked in Spiš Chapter in 1623 – 1773. The catalogue was put together on the basis of archival sources and the work of Ladislav Lukács.

Key words: *The Society of Jesus, Jesuits, Levoča,, the catalogue of Jesuits, recatholisation.*

S prítomnosťou Spoločnosti Ježišovej na Spiši sa po prvýkrát stretávame v roku 1604,¹ keď ich sem povolal kaločský arcibiskup a zároveň aj spišský prepošť Martin Pethe de Hethes,² ktorý začiatkom 17. storočia za-

¹ Štátny archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae Residentiae Scepusiensis Societatis Jesu ab ejus in Scepusium adventu (ďalej Synopsis Historiae...), s. 1.

² Martin Pethe de Hethes (1554 – 1605) zastával funkciu kaločského arcibiskupa, jaurinského, syrmijského, vacovského a veľkoveradínskeho biskupa. Okrem toho bol prepoštom v Jasove a spišským prepoštom bol v rokoch 1587 – 1605. Na Spišskej Kapitule je známy svojou stavebnou činnosťou, keď nechal v roku 1598 obhŕňať Chrám sv. Martina múrom. V roku 1602 po smrti ostrihomského arcibiskupa Jána Kutassiho sa stal najvyšším uhorským kancelárom. Počas svojho pôsobenia sa snažil rekatolizovať jemu zverené územia. Zomrel 30. októbra 1605 vo Viedni. Jeho telesné pozostatky boli

čal na tomto území presadzovať rôzne rekatolizačné zákroky. Tento prvý pokus však nebol úspešný a jezuiti sa v dôsledku Bocskayovho povstania na svojich nových majetkoch nestihli usadiť.

Následovalo niekoľko pokusov a až v roku 1647 sa Spoločnosti Ježišovej podarilo získať benefícium Kaplnky Kristovho Tela v Spišskej Kapitule, kde následne založila svoju rezidenciu aj s gymnáziom, ktoré tu pôsobili až do konca roku 1672. Následne boli rezidencia a aj škola prenesené do Levoče.

Ešte dňa 12. júla 1671 spišský prepoš Juraj Bársony odovzdal Spoločnosti Ježišovej a jej pátrom budovy,³ ktoré boli 5. mája 1671 odobraté levočským evanjelikom.⁴ Krátko po uvedení do vlastníctva bývalého minoritského kláštora a kostola sa sem časť jezuitov presťahovala zo svojej rezidencie, ktorú mali v Spišskej Kapitule. Keďže spomínané budovy boli v dezolátnom stave, jezuiti začali hneď s opravami, aby sa sem mohli čo najskôr presťahovať aj so svojou školou.

Hneď po svojom príchode začali jezuiti s opravou kostola sv. Ladislava a aj so stavbou budovy pred kláštorom, ktorá mala slúžiť v budúcnosti ako škola a čiastočne ju dokončili už 28. júla 1672.⁵ Svoje gymnázium zo Spišskej Kapitulky sem premiestnili začiatkom novembra roku 1672 a hneď sa začalo aj s vyučovaním a v ďalšom roku dokonca aj s divadelnými predstaveniami. Jedným z príkladov je divadelné predstavenie Semiramis, ktoré predviedli študenti tried rétorika a poetika 14. marca 1673⁶ a dokonca ho 6. apríla aj opakovali.⁷

Dôležitá udalosť, ktorá napomohla Spoločnosti Ježišovej v jej pastoračnej činnosti, sa odohrala dňa 13. apríla 1674, keď mesto Levoča bolo prinútené odovzdať do rúk katolíkov ďalšie majetky: farský kostol aj s farou, tzv. Malý kláštor a aj špitálsky kostol a evanjelickí kňazi mali opustiť mesto.⁸ Spoločnosti Ježišovej bol udelený farský kostol sv. Jakuba aj s farou

prenesené do Bratislavy, kde je aj pochovaný. WAGNER, C. *Analecta Scepusii sacri et profani. III.* Bratislava – Košice, 1778, s. 93 – 100; WEBER, S. *Zipser Geschichts und Zeitbilder.* Leutschau, 1880, s. 124.

³ ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae..., s. 62.

⁴ HAIN, G. *Lőcsei krónikája.* Lőcse 1910, s. 399.

⁵ HAIN, G. *Lőcsei krónikája.* Lőcse 1910, s. 405.

⁶ MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 4a.

⁷ MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 5b.

⁸ HAIN, G. *Lőcsei krónikája.* Lőcse 1910, s. 427; SUCHÝ, M. *Dejiny Levoče 1.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 212.

a dňa 14. apríla 1674⁹ sa levočským farárom stal jezuita Melchior Pauerfeindt.¹⁰

Významným medzníkom v ich pôsobení v Levoči bol rok 1689, keď dňa 23. novembra bola ich rezidencia generálom rádu Tirsom Gonzalesom de Santalom povýšená na kolégium¹¹ a aj za prispenia ostrihomského arcibiskupa Juraja Szelepcsényiho. Počet členov kolégia sa zväčša pohyboval približne pri počte 15 – 20 osôb. Ich počet kolísal v závislosti od situácie v meste. Na čele kolégia stál rektor, vyučovaniu sa venovali magistri. Často to boli študenti filozofie a teológie, ktorí na danom poste ostávali rok, či dva. Za hospodársky chod kolégia zodpovedali koadjútori.¹²

Druhou dôležitou inštitúciou, ktorá bola v roku 1694 založená Spoločnosťou Ježišovou v Levoči, bol tzv. šľachtický konvikt. Jedným z najväčších problémov, s ktorým sa jezuiti a ich študenti stretávali v tomto meste, bolo práve ubytovanie študentov, pretože Levočania, ktorí boli evanjelici, im ho odmietali poskytovať.¹³ Jeho cieľom nebolo však len ubytovať svojich študentov, ale ich aj vychovávať a počas tohto pobytu formovať. Ani po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 inštitúcia konviktu nezanikla a v kronike konviktu nachádzame zápisy až do školského roku 1783/1784.¹⁴

Na nasledujúcich stranách prinášame katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Levoči v rokoch 1673 – 1773, ktorý bol spracovaný na základe *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698*,

⁹ MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 19a.

¹⁰ Melchior Pauerfeindt (Paurneindt) sa narodil 5. januára 1640 v Eisenstadte a do SJ vstúpil 23. októbra 1657 v Grazi. Noviciát prežil vo Viedni a štúdiá absolvoval v Leobene, Grazi a vo Viedni. Neskôr pôsobil v Banskej Bystrici, Linci a Šoproni a v rokoch 1674 – 1679 pôsobil v Levoči ako farár, školský prefekt, konzultor a svedník. Zomrel v Levoči dňa 17. júna 1679. LUKÁCS, L. *Catalogus generalis seu Nomenclatour biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 - 1773). Pars II.* Romae : Institutum Historicum S.I., 1988, s. 1166.

¹¹ MOL Budapest, R 302 Egyházi, R. sz. 9., S.2, Diarium Residentiae Societatis Jesu Leuchoviensis, f. 214b . Litt.annu sign 12086/1689, s.3, 52.

¹² Viac o Spoločnosti Ježišovej v Levoči a jej pôsobení: BIZOŇOVÁ, M. Spoločnosť Ježišova a jej účinkovanie v Levoči. In *Historia Ecclesiastica*. ISSN 1338-4341, 2013, roč. 4, č. 2, s. 104 – 124.

¹³ MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 294a - 294b.

¹⁴ MOL Budapest, E 152 Acta Jesuitica, Irregistrata, d. 207 - t.3a Collegium Leuscoviense, Historia et Diarium Convictus Leutschoviensis, f. 368b.

1700 – 1710, 1712 – 1771¹⁵ uložených v Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni a na základe diela Ladislava Lukácsa, SJ.¹⁶

¹⁵ Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698, 1700 – 1710, 1712 – 1771*, inv.č. 12032 – 12220.

¹⁶ LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 1. (1551 – 1600)*. Romae : Societas Iesu, 1978. 828 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2. (1601 – 1640)*. Romae : Societas Iesu, 1982. 798 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 3. (1641 – 1665)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 855 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 4. (1666 – 1683)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 834 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 5. (1684 – 1699)*. Romae : Societas Iesu, 1990. 844 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 6. (1700 – 1717)*. Romae : Societas Iesu, 1993. 903 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 7. (1718 – 1733)*. Romae : Societas Iesu, 1993. 891 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 8. (1734 – 1747)*. Romae : Societas Iesu, 1994. 865 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 9. (1748 – 1760)*. Romae : Societas Iesu, 1994. 898 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 10. (1761 – 1769)*. Romae : Societas Iesu, 1995. 652 s.

LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 11. (1770 – 1773)*. Romae : Societas Iesu, 1995. 333 s.

LEVOČSKÁ REZIDENCIA (1673 – 1689)

1673

P. Georgius Laki, superior, operarius hungaricus, confessarius templi

P. Iosephus Pilnstein, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus, iuvat concionatorem, operarius

P. Balthasar Stranovius, procurator, iuvat concionatorem slavonicum, confessarius nostrorum et templi, consultor

P. Michael Pueches, concionator germanicus, praefectus spiritus et scholarum, confessarius nostrorum et templi, monitor, consultor

P. Stehanus Sicti, concionator et catechista slavonicus, confessarius nostrorum, consultor

P. Franciscus Theodati, syntaxista, grammata, confessarius templi. Magister saecularis.

Coadiutores

Iacobus Grallovich, dispensator, cellarius

Ioannes Gebel, oeconomus

Thomas Genewein, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Sacerdotes 6, coadiutores 3, universim 9.

1674

P. Franciscus Visozani, superior, operarius hungaricus, exhortator domesticus, historicus domus, confessarius templi

P. Melchior Paurneindt, parochus et concionator dominicalis in templo parochiali, praefectus scholarum, consultor

P. Ioannes Paulovich, procurator, confessarius templi et nostrorum, consultor

P. Mathias Stoikovich, praefectus spiritualis, monitor, concionator et catechista slavonicus, confessarius nostrorum et templi

P. Victor Vischer, concionator festivus in templo parochiali

Professores scholarum

P. Franciscus Theodati, rhetor et poeta, praeses congregationis studiosorum, confessarius domus et templi

M. Ioannes Badlahar, syntaxista et grammata, catechista slavonicus, visitator examinum

M. Ioannes Lenczovich, principista et parvita, visitator meditationis

Coadiutores

Iacobus Grallovich, dispensator, cellarius, infirmarius, oeconomus

Thomas Genewein, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, excitator

Sacerdotes 5, scholastici 2, coadiutores 2, universim 9.

1675

P. Franciscus Visoczani, superior, operarius, exhortator et decisor casuum domi, praefectus scholarum

P. Nicolaus Szezeni (Széchény), minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, confessarius templi, consultor

P. Franciscus Tamius, missionarius slavonicus et concionum in ecclesia parochiali, confessarius nostrorum et templi

P. Matthaeus Padiela, praefectus spiritus, concionum et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi, monitor, consultor

P. Franciscus Urfahrer, concionator germanicus festivus in parochia, operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

P. Melchior Paurneindt, concionator dominicalis germanicus in parochia, confessarius templi, consultor

Professores scholarum

P. Stephanus Stanko, rhetor et poeta, confessarius nostrorum et templi

M. Tobias Risanczki, syntaxista, grammata, catechista slavonicus

M. Ioannes Szelendi, principista, parvita

Coadiutores

Iacobus Grallovich, oeconomus

Thomas Genewein, oeconomus

Sacerdotes 7, scholastici 2, coadiutores 2, universim 11.

1676

P. Franciscus Visoczani, superior, operarius hungaricus, confessarius templi

P. Gabriel Chinorani, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, concio-

nator et operarius slavonicus, confessarius templi, consultor

P. Franciscus Tamius, catechista, operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi

P. Mathias Mercatoris, praefectus spiritus, operarius, iuvat concionatorem, decisor casuum domi, confessarius nostrorum et templi, monitor

P. Melchior Paurneindt, concionator dominicalis germanicus in parochia, ibidem vice-superior, confessarius templi, consultor

P. Stephanus Hager, concionator festivus germanicus in parochia, operarius, confessarius templi

P. Wenceslaus Küseli, concionator slavonicus in parochia, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

P. Stephanus Stanko, rhetor, poeta, praefectus scholarum, praeses congregationis studiosorum

M. Tobias Risanczki, syntaxista, grammata

M. Andreas Lencovich, principista et parvula

Coadiutores

Georgius Schimon, emptor, dispensator, cellarius, oeconomus

Ioannes Burger, sacristanus, praefectus lae-nae et lineae supellectilis

Sacerdotes 8, scholastici 2, coadiutores 2, universim 12.

1676

P. Nicolaus Hrabowski, superior, confessarius templi

P. Gabriel Chinorani, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, concionator et operarius slavonicus, dat puncta fratribus, confessarius templi, consultor

P. Ferdinandus Tallman, concionator germanicus pomeridianus in parochia, operarius, confessarius templi

P. Franciscus Tamius, catechista et operarius, confessarius templi

P. Matthaeus Padiela, praefectus spiritus, monitor, iuvat concionatorem, decisor casuum domi, operarius, confessarius nostrorum et templi

P. Melchior Paurneindt, concionator dominicalis germanicus in parochia, ibidem vice-superior, confessarius templi, consultor

P. Wenceslaus Kisseli, concionator slavonicus in parochia, operarius, confessarius nostrorum et templi, consultor

Professores scholarum

P. Casparus Elgas, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, confessarius templi

M. Ignatius Szochich, syntaxista, grammata, catechista

M. Thomas Ovesarovch, principista et parvula

Coadiutores

Casparus Papist, sacristanus, praefectus lae-nae et lineae supellectilis

Georgius Bödi, emptor, dispensator, cellarius, oeconomus

Sacerdotes 8, scholastici 2, coadiutores 2, universim 12.

1678

P. Nicolaus Hrabovski, superior, decisor casuum domi, confessarius templi

P. Gabriel Chinorany, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis et scholarum, concionator slavonicus dominicalis in Residentia, confessarius templi, consultor

P. Christophorus Creiner, concionator pomeridianus dominicalis et festivus in parochia, confessarius nostrorum et templi, operarius, consultor

P. Franciscus Tamius, concionator festivus slavonicus in Residentia, catechista et operarius, confessarius nostrorum et templi

P. Melchior Paurneindt, parochus et vicesuperior in parochia, concionator dominicalis matutinus, confessarius templi, consultor

P. Mathias Stoykovich, concionator dominicalis et festivus in pagis parochialibus, operarius, confessarius nostrorum in parochia et templi

P. Nicolaus Blaskovich, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius nostrorum et templi, iuvat concionatorem, operarius

Professores scholarum

P. Ioannes Primer, rhetor, poeta, praeses

congregationis studiosorum, confessarius templi, dat puncta fratribus

M. Thomas Owesarovich, syntaxista et grammatista, visitator meditationis, habet curam rerum comicarum

M. Sigismundus Korotnoki, principista et parvista, visitator examinis, habet curam pauperum studiosorum ad portam

Coadiutores

Gregorius Bödi, emptor, dispensator, cellarius, visitator nocturnus

Thomas Genewein, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, excitator Sacerdotes 8, scholastici 2, coadiutores 2, universim 12.

1679

P. Nicolaus Hrabowski, superior, decisor casuum domesticus, confessarius templi

P. Petrus Stancko, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator festivus in residentia, confessarius templi, consultor

P. Franciscus Pap, concionator dominicalis, praefectus spiritus, monitor, confessarius nostrorum et templi

Professores scholarum

P. Franciscus Rakolupski, rhetor, praeses congregationis studiosorum, poeta, confessarius templi, consultor

P. Ioannes Badlahar, syntaxista, grammatista, catechista et confessarius templi

P. Ionas Polereczki, principista, parvista, confessarius templi

Coadiutores

Nicolaus Szekel, emptor, dispensator, cellarius

Thomas Genewein, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Sacerdotes 6, coadiutores 2, universim 8.

In parochia Leutschoviae

P. Melchior Paurneindt, parochus, concionator matutinus germanicus, confessarius templi, consultor

P. Christophorus Creiner, concionator pomeridianus, dominicalis et festivus, confessarius nostrorum et templi

P. Georgius Podhoransky, concionator dominicalis et festivus in pagis parochiae, ope-

rarius, confessarius nostrorum et templi Sacerdotes 3.

1680

P. Nicolaus Hrabovski, superior

P. Iacobus Jursa, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator festivus, catechista

P. Franciscus Papp, praefectus spiritus, monitor, concionator, confessarius nostrorum et templi

In Parochia ibidem

P. Urbanus Niderreiter, concionator dominicalis, consultor

P. Ignatius Kosman, concionator pomeridianus et festivus

P. Georgius Podhoranski, concionator slavonicus in pago parochiali

Professores scholarum

P. Ioannes Badlahar, rhetor, poeta, praeses congregationis Beatae Virginis

P. Georgius Horvath, syntaxista et grammatista

M. Adalbertus Bencovich, principista, parvista

Nicolaus Szekely, coadiutor, oeconomus

Thomas Genewein, coadiutor, oeconomus Sacerdotes 8, scholastici 1, coadiutores 2, universim 11.

1681

P. Stephanus Tarnoczy, superior

P. Iacobus Jursa, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis

P. Urbanus Niderreiter, parochus ibidem in parochia et concionator dominicalis, consultor

P. Georgius Podhoranski, concionator slavonicus in pagis parochialibus, operarius

P. Maximilianus Scherhakel, concionator festivus

M. Adalbertus Bencovich, docet scholas

Thomas Genewein, coadiutor oeconomus Sacerdotes, scholasticus 1, coadiutor 1, universim 7.

1682

P. Iacobus Markievich, superior

P. Petrus Stanko, minister, concionator dominicalis, operarius, confessarius templi
P. Maximilianus Scherhackl, docet rhetoricam et poesin, operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi
Reliquas classes docent magistri saeculares.
Thomas Genewein, coadiutor oeconomus
Sacerdotes 3, coadiutor 1, universim 4.

1684

P. Ioannes Radeczi, superior
P. Valentinus Balogh
P. Petrus Stanko
Sacerdotes 3.

1685

P. Ioannes Rhadeczy, superior
P. Petrus Stanko
Sacerdotes 2.

1686

P. Ioannes Rhadeczy, superior
P. Petrus Sztanko
Sacerdotes 2.

1687

P. Ladislaus Permay, superior, concionator dominicalis
P. Ioannes Baptista Lechner, concionator et operarius germanicus, confessarius nostrorum et templi
P. Ioannes Sixti, concionator festivus, poeta et syntaxista, confessarius nostrorum et templi
Magister saecularis, docet inferiores scholas.
Ioannes Simoni, coadiutor, oeconomus
Degentes Scephusii ex eadem residentia
P. Petrus Stanko, vicesuperior, concionator dominicalis, operarius, confessarius templi
P. Albertus Benkovich, concionator festivus, operarius, confessarius nostrorum et templi
Magister saecularis, principista, parvista.
Sacerdotes 5, coadiutor 1: personae 6.

1688

P. Ladislaus Permay, superior, praefectus scholarum, confessarius templi

P. Franciscus Xaverius Töller, minister, concionator dominicalis germanicus, operarius, confessarius templi, consultor
P. Adalbertus Benkovich, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, confessarius templi
P. Ferdinandus Summer, concionator festivus, catechista et operarius germanicus, confessarius domus et templi
P. Ioannes Fabianovich, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus spiritus, confessarius domus et templi, consultor

Professores scholarum

M. Ioannes Bednari, rhetor et poeta, visitator examinum
M. Franciscus Szunyok, syntaxista et grammatista, visitator meditationis
Magister saecularis, principista et parvista

Coadiutores

Ioannes Rottpauer, cellarius, excitator
Ioannes Simoni, oeconomus, emptor, dispensator

Degentes Scephusii

P. Petrus Stanko, vicesuperior, concionator, operarius, confessarius templi
P. Ioannes Sixti, iuvat superiorem in concionando, operarius, catechista, confessarius templi
Magister saecularis docet scholas.
Sacerdotes 7, scholastici 2, coadiutores 2: personae: 11.

1689

P. Ladislaus Permay, superior, confessarius templi
P. Franciscus Xaverius Mazoll, minister, concionator festivus in parochia et operarius germanicus, confessarius templi, consultor
P. Ioannes Czernianski, praefectus spiritus, monitor, confessarius domus et templi
P. Petrus Stancko, concionator dominicalis in nostri templo et operarius slavonicus, confessarius nostrorum et templi, habet curam carcerum, consultor

Professores scholarum

P. Abrahamus Ponez, rhetor et poeta, prae-

ses congregationis studiosorum, historicus domus, confessarius templi

P. Andreas Michaloviz, syntaxista, grammatasta, iuvat concionatorem slavonicum

M. Antonius Riva, principista, parvista, visitator meditationum et examinum, habet curam familiae et pauperum studiosorum
Martinus Velenczej, valetudinarius

Coadiutores

Ioannes Rottpauer, cellarius, credentarius, excitator

Ioannes Schendl, ianitor, infirmarius, visitator nocturnus

Ioannes Simoni, emptor, dispensator, oeconomus

Sacerdotes 6, scholastici 2, coadiutores 3: personae 11.

LEVOČSKÉ KOLÉGIUM (1690 – 1773)

1690

P. Iacobus Markievich, rector, exhortator domesticus, gubernat ... 1689

P. Franciscus Xaverius Mazoll, minister, concionator festivus in parochia, operarius germanicus, praefectus ecclesiae et sanitatis et scholarum, historicus domus, consultor

P. Adalbertus Benkovich, concionator slavonicus festivus et catechista, confessarius collegii et templi, habet curam carcerum, operarius

P. Franciscus Popp, concionator dominicalis et operarius slavonicus, confessarius templi, corrector lectorum mensae, consultor

P. Ioannes Czerniansky, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius collegii et templi, dat puncta fratribus

Professores scholarum

M. Andreas Madoczani, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, visitator examinum

M. Alexander Szöreni, syntaxista et grammatasta, visitator meditationis, praefectus hospitum

Magister saecularis, principista et parvista

Martinus Velemzei, valetudinarius

Coadiutores

Ioannes Rottpauer, cellarius, dispensator, emptor

Ioannes Schendl, ianitor, infirmarius, excitator

Ioannes Simoni, oeconomus, sacristanus, visitator nocturnus

Michael Ujvarosj, cocus, credentarius

Sacerdotes 5, scholastici 3, coadiutores 4: personae 12.

1691

P. Iacobus Markievich, rector, exhortator domesticus, gubernat a 23. novembris 1689

P. Franciscus Xaverius Mazoll, minister, concionator festivus in parochia, historicus domus, operarius germanicus, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, dat puncta fratribus, confessarius, consultor

P. Franciscus Papp, concionator dominicalis et operarius slavonicus, corrector lectorum mensae, exhortator domesticus, confessarius templi, consultor

P. Ioannes Czernianski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius collegii et templi, dat puncta fratribus slavonicis, exhortator domesticus, decisor casuum domi

P. Georgius Szorani, concionator festivus slavonicus, catechista, operarius, exhortator domesticus, confessarius templi

Professores scholarum

M. Alexander Szöreni, rhetor et poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Stephanus Fissemeny, syntaxista, grammatasta

M. Casparus Raymanus, principista, parvista

Martinus Velemzei, valetudinarius

Coadiutores

Ioannes Schendl, infirmarius, credentarius

Ioannes Simoni, cellarius, dispensator, emptor

Michael Ujvarosi, ianitor

Samuel Meliki, sacristanus, oeconomus

Urbanus Pachernik, cocus

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.
Sacerdotes 5, scholastici 4, coadiutores 5:
personae 14.

1692

P. Iacobus Marcovich, rector, exhortator domesticus, gubernat a 23. novembris 1689

P. Franciscus Xaverius Mazoll, minister, concionator festivus in parochia, historicus domus, operarius germanicus, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, dat puncta fratribus germanicis, confessarius templi

P. Abrahamus Poncz, operarius, exhortator domesticus, catechista, confessarius templi

P. Franciscus Kopp, concionator dominicalis et operarius slavonicus, corrector lectorum mensae, exhortator domesticus, confessarius templi, consultor

P. Georgius Szorani, concionator festivus slavonicus, operarius, habet curam carcerum

P. Ioannes Czernianski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus slavonicis, exhortator domesticus, decisor casuum, confessarius collegii et templi

Professores scholarum

M. Stephanus Fissemeny, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Georgius Pezi, syntaxista, grammata, visitator examinis, praefectus hospitum

M. Casparus Raimanus, principista, parvisita, visitator meditationis habet curam rerum comicarum

Coadiutores

Ioannes Schendl, infirmarius, credentarius, sacristanus

Ioannes Simoni, cellarius, dispensator, emptor, visitator nocturnus

Michael Ujvarosi, ianitor

Samuel Meliki, oekonomus

Urbanus Pachernik, cocus, excitator

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.
Sacerdotes 6, scholastici 3, coadiutores 5:
personae 14.

1693

P. Iacobus Markievich, rector, exhotator do-

mesticus, gubernat a 23. novembris 1689

P. Michael Räbl, minister, concionator festivus in parochia, historicus domus, operarius germanicus, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, dat puncta fratribus germanicis, confessarius templi

P. Andreas Csanadj, concionator dominicalis et operarius slavonicus, corrector mensae, exhortator domesticus, confessarius templi, consultor

P. Francisucs Papp, valetudinarius

P. Georgius Szorani, concionator festivus slavonicus, operarius, catechista, habet curam carcerum, confessarius collegii et templi, consultor

P. Ioannes Czernianski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, dat puncta fratribus slavonicis, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi

Professores scholarum

M. Casparus Boboczi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Georgius Peczi, syntaxista, grammata, visitator examinis, praefectus hospitum

M. Michael Piculi, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam rerum comicarum

Coadiutores

Antonius Petrosolinus, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, infirmarius, excitator

Iacobus Krallovich, oekonomus

Michael Ujvarosi, ianitor

Samuel Meliki, emptor, dispensator, cellarius

Urbanus Pachernik, cocus, credentarius, visitator nocturnus

Omnes non impediti sunt socii exeuntium
Sacerdotes 6, scholastici 3, coadiutores 5:
personae 14.

1694

P. Ladislaus Permay, rector, exhortator domesticus, gubernat a 7. aprilis 1693

P. Michael Räbl, minister, concionator festivus in parochia, historicus, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, dat puncta

fratribus germanicis, confessarius templi
P. Andreas Csanadi, concionator dominicalis slavonicus, corrector lectorum mensae, operarius, habet curam carcerum, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor

M. Casparus Marsovski, concionator festivus slavonicus, operarius, catechista, confessarius collegii et templi

P. Franciscus Papp, valetudinarium

P. Ioannes Czemiński, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, dat puncta fratribus slavici, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor

P. Michael Gallick

Professores scholarum

M. Georgius Peczi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Michael Prendaller, syntaxista, grammaticista, visitator examinis, praefectus chori et hospitum

M. Georgius Abrahamfi, principista, parvita, visitator meditationis, habet rerum comicarum et pauperum studiosorum

Coadiutores

Georgius Hartman, oekonomus, cellarius
Hilarius Missevich, ianitor, dispensator, excitator

Michael Zeberacher, cocus, dispensator, visitator nocturnus

Samuel Meliki, credentarius, infirmarius

Vitus Precher, sacristanus, habet curam arculariae

Wolfgangus Hopfgartner, praefectus laneae et lineae supellectilis

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 7, scholastici 3, coadiutores 6: personae 16.

1695

P. Ladislaus Permayr, rector, exhortator domesticus, gubernat a 7. aprilis 1693.

P. Michael Gallick, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista et confessarius templi

P. Andreas Csanadi, concionator dominicalis slavonicus, operarius, habet curam car-

cerum, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor

P. Andreas Harman, concionator festivus slavonicus, operarius, confessarius templi

P. Andreas Czeryanzki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, dat puncta slavonicis fratribus, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor

P. Michael Rabel, concionator germanicus festivus in parochia, historicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus germanicis, confessarius collegii et templi, consultor

Professores scholarum

M. Georgius Peczi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Georgius Raicsani, syntaxista, grammaticista, visitator examinis

M. Bernardus Ethesi, principista, parvista, visitator meditationis

Coadiutores

Georgius Hartman, oekonomus, cellarius

Hilarius Miszevich, ianitor, emptor

Michael Czeberacher, cocus, dispensator, visitator nocturnus

Samuel Meliki, credentarius, infirmarius

Vitus Precher, sacristanus, habet curam arculariae

Wolfgangus Hopfgartner, praefectus laneae et lineae supellectilis, excitator

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 6, scholastici 3, coadiutores 6: personae 15.

1696

P. Ladislaus Permai, rector, exhortator domesticus, gubernat a 7. aprilis 1693

P. Michael Gallick, minister et simul concionator dominicalis slavonicus, habet curam carcerum, confessarius templi

P. Andreas Harman, concionator festivus et operarius slavonicus, confessarius templi, consultor

P. Ioannes Csernianszki, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, dat puncta fratribus slavici, confessarius collegii et templi

P. Michael Räbel, concionator germanicus festivus in parochia, historicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus germanis, confessarius collegii et templi, consultor anno secundo

Professores scholarum

M. Emericus Körmendi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Samuel Demosch, syntaxista, grammaticista, praefectus hospitum, visitator examinum, habet curam chori et familiae

M. Adamus Ujhely, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam rerum comicarum, pauperum studiosorum ad portam et communis cubiculi

Coadiutores

Franciscus Stephanovski, oeconomus, cellarius

Hilariuse Miesevisch, ianitor, emptor, curam habet lucernarum

Leopoldus Zehentner, infirmarius, credentarius

Michael Zeberhofer, cocus, dispensator, visitator luminum

Vitus Brecher, sacristanus, habet curam arculariae

Wolfgangus Hopffgartner, praefectus laneae et lineae suppellectilis, excitator

Omnes non impediti sunt socii exeuntium. Sacerdotes 5, scholastici 3, coadiutores 6: personae 14.

1697

P. Henricus Berseviczi, rector, exhortator domesticus, praefectus scholarum, gubernat a 12. juli 1696

P. Michael Gallick, minister, concionator dominicalis slavonicus, habet curam carcerum, confessarius templi

P. Andreas Harman, concionator festivus et operarius slavonicus, confessarius templi, consultor

P. Gregorius Gasda, valetudinarius, consultor

P. Ioannes Fockj, concionator festivus germanicus in templo parochiali, operarius, dat puncta fratribus germanicis, confessarius collegii et templi, exhortator domesticus,

historicus collegii, consultor

P. Ioannes Czerniansky, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, exhortator domesticus, dat puncta fratribus slavonicis, confessarius collegii et templi

Professores scholarum

M. Georgius Raichany, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Casparus Ramanus, syntaxista, grammaticista, catechista

M. Tobias Dürner, principista, parvista

Coadiutores

Georgius Tumbay, infirmarius, credentarius

Hilarius Miesevisch, ianitor, emptor

Franciscus Stephanosky, oeconomus

Michael Gugulin, praefectus laneae et lineae suppellectilis, sacristanus

Sacerdotes 6, scholastici 3, coadiutores 4: personae 13.

1698

P. Henricus Berseviczi, rector, exhortator domesticus, praefectus scholarum, gubernat a 17. iulii 1696

P. Michael Gallick, minister, concionator slavonicus, confessarius templi, consultor

P. Andreas Pichler, concionator festivus germanicus in parochia, operarius, dat puncta fratribus germanis, exhortator domesticus, historicus, confessarius collegii et templi, consultor

P. Gregorius Gasdagh, valetudinarius

P. Ioannes Cserniansky, monitor, praefectus spiritus, examinador candidatorum, decisor casuum, exhortator domesticus, dat puncta fratribus slavonicis, confessarius collegii et templi

P. Ioannes Sixti, concionator slavonicus, operarius slavonicus, habet curam carcerum, confessarius templi, consultor

Professores scholarum

M. Michael Turocy, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Michael Horecznii, syntaxista, grammaticista, catechista slavonicus, visitator examinis

M. Andreas Pogani, principista, parvista, visitator meditationum

Coadiutores

Andreas Schweiger, praefectus laneae et lineae supellectilis, excitator

Franciscus Stephanovsky, oeconomus, cellarius

Ioannes Simoni, ianitor, emptor, dispensator
Iosephus Nickler, infirmarius, credentarius, visitator luminum

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 4: personae 13.

1699

P. Henricus Bersevitzy, rector, exhortator domesticus, decisor casuum, habet curam convictus, gubernat a 17. iulii 1696

P. Michael Galich, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum concionator slavonicus dominicalis, confessarius templi, consultor

P. Andreas Pichler, concionator festivus germanicus in parochia, operarius, dat puncta fratribus germanicis, concionator dominicalis, historicus, confessarius collegii et templi, consultor

P. Ioannes Csernyansky, praefectus spiritus, examinador candidatorum, monitor, exhortator domesticus, dat puncta fratribus slavonicis, confessarius collegii et templi

P. Michael Hollowit, concionator slavonicus, festivus et operarius, exhortator domesticus, catechista templi, habet curam carcerum, confessarius templi, consultor

Magistri scholarum

M. Michael Piculi, rhetor, poeta, praeses congregationis Beatae Virginis studiosorum

M. Andreas Mindzenty, syntaxista, grammatasta, praefectus hospitum et chori, visitator examinis, habet curam familiae

M. Casparus Ujhasy, principista, parvista, visitator utriusque meditationis, habet curam rerum comicarum, communis cubiculi et pauperum studiosorum ad portam

Coadiutores

Franciscus Stephanovsky, oeconomus, cellarius

Iacobus Schreckenperger, infirmarius, cre-

dentarius, habet curam lucernarum

Ioannes Simoni, dispensator, emptor, abbet curam horti

Quirinus Schneck, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, excitator

Vitus Brecher, ianitor, habet curam fabricae, visitator luminum

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 5, magistri 3, coadiutores 5: personae 13.

1700

P. Thomas Owcsarovitch, rector, exhortator domesticus, decisor casuum, habet curam convictus, gubernat...

P. Michael Gallick, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis et scholarum, concionator dominicalis slavonicus, confessarius templi, consultor tertio anno

P. Ioannes Cserngansky, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator domesticus, dat puncta fratribus slavonicis, confessarius collegii et templi

P. Michael Hollovich, concionator festivus et operarius slavonicus, exhortator domesticus, corrector lectori, mensae, habet curam carcerum, catechista, confessarius templi, consultor secundo anno

P. Petrus Wolffburg, concionator festivus in parochia et operarius germanicus, exhortator domesticus, historicus domus, dat puncta fratribus germanicis, confessarius collegii et templi, consultor primo anno

Magistri scholarum

M. Gabriel Kereskeny, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, praefectus hospitum

M. Ioannes Barkowsky, syntaxista, grammatasta, praefectus chori, visitator examinis, habet curam familiae domesticae

M. Gerogius Ghilani, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam communis cubiculi, rerum comicarum et pauperum studiosorum ad portam

Coadiutores

Franciscus Jankovich, cocus, dispensator, emptor, visitator luminum

Franciscus Stephanovski, oeconomus, cellarius

Iacobus Schreckenperger, ianitor, credentiarus, haber curam lucernarum in ambitibus et hortis

Virinus Schneck, praefectus laneae et lineae supelletilis, excitator

Vitus Preschner, infirmarius, habet curam familiae

Omnes non impediti (sunt) socii exeuntium. Sacerdotes 5, scholastici 3, coadiutores 5: personae 13.

1701

P. Carolus Schretter, rector, exhortator domesticus, decisor casuum, habet curam convictus, gubernat a die 8. Maii 1700

P. Michael Gallick, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, concionator dominicalis slavonicus, confessarius templi

P. Adamus Andreanski, concionator festivus et operarius slavonicus, exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum, catechista et confessarius templi, consultor primo anno

P. Georgius Berent, concionator festivus in parochia et operarius germanicus, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor primo anno

P. Ioannes Csernianski, praefectus spiritus, monitor examinador candidatorum, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor primo anno

Magistri scholarum

M. Ioannes Bakovski, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ioannes Barannai, syntaxista, grammatis-ta, visitator examinis, habet curam familiae

M. Andreas Szendrei, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam communis cubiculi, rerum comicarum et pauperum studiosorum

Coadiutores

Andreas Waldtmon, cocus, emptor, dispensator

Franciscus Stephanovsky, oeconomus, cellarius

Iacobus Schreckenperger, credentiarius

Jurinus Schnegg, praefectus laneae et lineae

supellectilis, sacristanus, excitator

Vitus Precker, ianitor, habet curam familiae Venceslaus Slavick, infirmarius, visitator nocturnus, habet curam lucernarum

Omnes non impediti (sunt) socii exeuntium. Sacerdotes 5, scholastici 3, coadiutores 6: personae 14.

1702

P. Carolus Schretter, rector, exhortator domesticus, decisor casuum, habet curam convictus, gubernat a die 8. Maii 1700

P. Michael Gallick, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator dominicalis slavonicus, confessarius templi

P. Adamus Andreanski, concionator festivus et operarius slavonicus, exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum, catechista et confessarius templi, consultor secundo anno

P. Franciscus Xaverius Eisank, concionator festivus germanicus in parochia et operarius germanicus, exhortator domesticus, historicus collegii, dat puncta fratribus, confessarius collegii et templi

P. Ioannes Czerniansky, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator domesticus, confessarius collegii et templi, consultor secundo anno

Magistri scholarum

M. Ferdinandus Rein, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Alexander Nagy, syntaxista, grammatis-ta, visitator examinis, habet curam familiae

M. Iacobus Liptay, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam communis cubiculi, rerum comicarum et pauperum studiosorum ad portam

Ioannes Varanai, valetudinarius

Coadiutores

Franciscus Stephanovsky, oeconomus, cellarius

Ioannes Gumbrecht, cocus, visitator nocturnus, habet curam fenestrarum in ambitu

Ioannes Kreiz, ianitor, credentiarius

Michael Krieger, dispensator, emptor, habet curam lucernarum

Quirinus Schnek, praefectus laneae et li-

neae supellectilis, sacristanus, infirmarius, excitator

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.
Sacerdotes 5, scholastici 3, coadiutores 5: personae 13.

1703

P. Carolus Schretter, rhetor, decisor casuum, praefectus scholarum et lectorum mensae, exhortator domesticus, gubernat ab 8. Maii 1700

P. Ioannes Ecsy, minister, procurator, praefectus ecclesiae et sanitatis, missionarius in cap., habet curam carcerum, confessarius templi

P. Andreas Harman, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, historicus, exhortator domesticus, confessarius templi

P. Franciscus Grundler, concionator festivus germanicus in parochia, catechista germanicus, ibidem operarius, exhortator domesticus, dat puncta fratribus, confessarius collegii et templi

P. Michael Gallik, concionator dominicalis et operarius slavonicus exhortator domesticus, confessarius templi, consultor primus

P. Ioannes Zernians, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius collegii et templi, consultor tertius

Magistri scholarum

M. Christianus Absenger, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Tobias Sargon, syntaxista, grammata, visitator examinis

M. Daniel Melko, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam pauperum
Ioannes Varannuas, iuvat lectorem mensae et credentiarium

Coadiutores

Franciscus Stephanovski, socius procuratoris, cellarius

Georgius Paur, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, infirmarius, excitator
Ioannes Gumbrecht, cocus, visitator nocturnus

Ioannes Simoni, ianitor, credentarius, habet curam luminum

Michael Krieger, emptor et dispensator
Omnes non impediti sunt socii exeuntium.
Sacerdotes 6, scholastici 4, coadiutores 5: personae 15.

1704

P. Ioannes Badlahar, rector, decisor casuum, praefectus scholarum et lectorum mensae, exhortator domesticus, gubernat a 1703

P. Michael Gallick, minister, praefectus sanitatis et ecclesiae, concionator dominicalis, operarius slavonicus, exhortator domesticus, confessarius templi

P. Andreas Harman, concionator festivus, operarius, catechista slavonicus, historicus, exhortator domesticus, habet curam carcerum, confessarius templi

P. Franciscus Grundler, concionator festivus germanicus in parochia, catechista ibidem, operarius, exhortator domesticus, dat puncta fratribus, confessarius collegii et templi

P. Ioannes Csernianski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, confessarius collegii et templi

P. Ioannes Ecsi, confessarius templi, consultor primus

P. Stephanus Pettheo, regens chori, confessarius collegii et templi, consultor primus

Magistri scholarum

M. Christianus Absenger, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Tobias Sargon, syntaxista, grammata, visitator examinis

M. Daniel Melko, principista, parvista, visitator meditationis, habet curam pauperum studiosorum

Ioannes Varanai, iuvat lectorum mensae et credentiarium

Coadiutores

Andreas Namestovich, cocus, visitator nocturnus

Franciscus Stephanovski, cellarius, socius procuratoris

Gregorius Paur, praefectus laneae et lineae supellectilis, infirmarius, excitator

Ioannis Simoni, ianitor, credentarius, habet curam luminum

Michael Krieger, emptor, dispensator

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.
Sacerdotes 7, scholastici 4, coadiutores 5:
personae 16.

1705

P. Ioannes Badlahar, rector, decisor casuum,
praefectus scholarum et lectorum mensae,
exhortator domesticus, gubernat a 1703

P. Michael Gallick, minister, praefectus san-
nitatis et ecclesiae, concionator dominicalis,
operarius slavonicus, exhortator domesti-
cus, consultor tertius

P. Andreas Horman, concionator festivus,
operarius slavonicus, historicus, exhortator
domesticus, habet curam carcerum

P. Franciscus Grundler, concionator festivus
germanicus in parochia, catechista ibidem,
operarius, exhortator domesticus, dat pun-
cta fratribus, confessarius collegii

P. Ioannes Czernianski, praefectus spiritus,
monitor, examinador candidatorum, confes-
sarius collegii

P. Stephanus Petheo, regens convictus, con-
fessarius collegii, consultor secundus

Magistri scholarum

M. Andreas Sigrai, rhetor

Coadiutores

Andreas Namestovich, cocus, visitator lu-
minis

Franciscus Stephanovski, cellarius, socius
procuratoris

Gregorius Pauer, praefectus laneae et lineae
supellectilis, sacristanus, infirmarius, exci-
tator

Ioannes Simoni, ianitor, credentiarius, ha-
bet curam luminis

Michael Krieger, emptor, dispensator

1706

P. Ioannes Badlahar, rector, decisor casuum,
praefectus scholarum, corrector lectorum
mensae, exhortator domesticus, gubernat
a 16 septembris 1703

P. Michael Gallich, minister, praefectus san-
nitatis et ecclesiae, concionator dominicalis,
operarius slavonicus, exhortator domesticus

P. Andreas Harman, concionator festivus,
operarius slavonicus, historicus, habet

curam carcerum, exhortator domesticus
P. ???, praefectus spiritus, monitor, examina-
tor candidatorum, confessarius collegii
P. Stephanus Petheo, regens convictus, con-
fessarius collegii, consultor secundus

Omnes sunt confessarii templi.

Magistri scholarum

M. Andreas Sigrai, rhetor, poeta, praeses
congregationis studiosorum

M. Iacobus Piacevich, syntaxista, gramma-
tista

M. Andreas Szendrey, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Nemeštovich, cocus

Franciscus Stephanovski, socius procurato-
ris, cellarius

Georgius Paur, sacristanus, praefectus lane-
ae et lineae supellectilis, infirmarius

Ioannes Simoni, ianitor, credentiarius

Michael Krieger, emptor, dispensator

Omnes impediti sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 5, scholastici 3, coadiutores 5:
personae 13.

1707

P. Michael Gallick, minister, praefectus
ecclesiae et sanitatis, exhortator domus

P. Adamus Andrianski, concionator domini-
calis slavonicus

P. Andreas Harman, concionator festivus,
catechista slavonicus

P. Stephanus Pethö, praefectus spiritus, mo-
nitor, examinador candidatorum, confessa-
rius collegii, regens seminarii

Omnes sunt confessarii templi.

Magistri scholarum

M. Iacobus Piacevich, rhetor, poeta, praeses
congregationis studiosorum

M. Franciscus Xaverius Hercule, syntaxista,
grammatista

Coadiutores

Andreas Namesztovich, cocus, ianitor

Georgius Pauer, sacristanus, sartor, creden-
tiarius

Georgius Simoni, infirmarius

Ioannes Stephanovski, oeconomus, cellarius

Ioannes Krieger, dispensator

Omnes non impediti sunt socii exeuntium.

Sacerdotes 5, scholastici 2, coadiutores 5: personae 12.

1709

P. Adamus Andrianski

1710

P. Franciscus Stephanovski, oekonomus

1711

P. Franciscus Stephanovski, oekonomus

1712

P. Andreas Szöreni, rector, gubernat a 1711

P. Ioannes Ladislavski, regens seminarii, concionator dominicalis

P. Ioannes Soller, concionator et catechista

P. Ignatius Popp, docet scholas

Franciscus Stephanovski, oekonomus

Andreas Prieller

Mathias Dünszpökh

Personae 7.

1713

P. Alexander Szöreni, rector, decisor casuum, exhortator domesticus, gubernat a 3 decembris 1711

P. Franciscus Podagurschnig, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, praefectus scholarum, operarius germanicus, facit conferentias fratribus, consultor primus

P. Antonius Maderegger, concionator et operarius germanicus, dat puncta fratribus, confessarius domus

P. Georgius Hluchovich, concionator festivus slavonicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator domesticus, confessarius domus

P. Ioannes Ladislavski, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, consultor primus

Professores scholarum

P. Iosephus Andre, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

P. Nicolaus Tomassi, syntaxista, grammatis-ta, catechista slavonicus

Magister saecularis, principista, parvista

Patres omnes sunt confessarii templi

Coadiutores

Andreas Prieller, emptor, dispensator, cocus, cellarius, visitator meditationis

Franciscus Stephanovski, oekonomus, visitator luminis

Mathias Dunzpeck, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, credentiarus, ianitor, visitator examinis

Omnes non impediti sunt socii exeuntium

Sacerdotes 7, coadiutores 3: personae 10.

1714

P. Alexander Szöreni, rector, decisor casuum, exhortator domesticus, gubernat a 3 decembris 1711

P. Franciscus Podagurnhigg, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis et scholarum, operarius germanicus

P. Casparus Marsovski, concionator slavonicus festivus, operarius, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator domesticus, consultor primus

P. Ioannes Ladislavski, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, catechista et exhortator domesticus, consultor tertius

Professores scholarum

P. Nicolaus Tamasi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, confessarius domus

P. Andreas Spengler, syntaxista, grammatis-ta, socius regentis in convictu

(Magister) saecularis, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Prieller, emptor, dispensator, cellarius, visitator meditationis

Franciscus Stephanovski, oekonomus domus et foris, visitator luminis

Petrus Grimb, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus, credentiarus, visitator examinis

Sacerdotes 6, coadiutores 3: personae 9.

1715

P. Alexander Szöreni, rector, decisor casuum, exhortator domesticus, gubernat a 3 decembris 1711

P. Franciscus Podagurschnigg, minister,

praefectus ecclesiae et sanitatis et scholarum, operarius germanicus

P. Casparus Marsovski, concionator slavonicus festivus, catechista, exhortator domus, confessarius domus, consultor primus

P. Ferdinandus Summer, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Ioannes Ladislavski, concionator dominicalis slavonicus, regens convictus, operarius, exhortator domesticus

P. Andreas Spengler, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Bartholomaeus Zarubell, syntaxista, grammata, socius regentis in convictu (Magister) saecularis, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Prieller, cellarius, emptor, dispensator

Franciscus Stephanovski, oeconomus

Petrus Grimb, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis, credentiarium

Sacerdotes 6, magister 1, coadiutores 3: universim 10.

1716

R.P. Andreas Bossani, rector, decisor casuum, exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, gubernat a 21 martii 1715

P. Franciscus Podagurschnigg, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, operarius germanicus, bibliothecarius, consultor secundus

P. Casparus Marsovski, operarius, exhortator domus, confessarius domus, consultor secundus

P. Ferdinandus Summer, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus, iisdemque facit conferentias

P. Georgius Abrahamfi, concionator dominicalis slavonicus, regens convictus, operarius

P. Paulus Dugovics, concionator festivus et catechista slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

Professores scholarum

P. Iosephus Mayr, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domesticus, socius regentis in convictu

M. Iosephus Wilznovski, syntaxista, grammata, praefectus chori

M. Ioannes Köszeghi, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Prieller, dispensator, emptor, infirmarius

Bartholomaeus Gampöck. sacristanus, ianitor, praefectus laneae et lineae supellectilis

Franciscus Stephanovski, oeconomus

Mathias Hoffer, cellarius, credentiarium

Sacerdotes 7, magistri 2, coadiutores 4: universim 13.

1717

R.P. Andreas Bossani, rector, bibliothecarius, corrector lectorum mensae, gubernat a 21 martii 1715

P. Daniel Melko, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, consultor primus

P. Casparus Marsovski, praefectus scholarum, operarius slavonicus, decisor casuum, exhortator et confessarius domus, consultor tertius

P. Christophorus Kalchschmidt, concionator germanicus in parochia, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator domesticus, dat puncta fratribus

P. Georgius Abrahamfi, regens convictus, concionator dominicalis et operarius slavonicus, exhortator domesticus, consultor primus

P. Ioannes Soller, operarius, facit conferentias fratribus, confessarius domus, consultor primus

Professores scholarum

M. Ioannes Fodor, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Casparus Andreanski, syntaxista, grammata, socius (Patris) Regentis

Magister saecularis, principista et parvista

Coadiutores

Andreas Prieller, emptor, dispensator

Georgius Melko, ianitor, infirmarius

Franciscus Reinholdt, sacristanus, praefec-

tus laneae et lineae supellectilis
Franciscus Stephanovski, oekonomus
Mathias Hoffer, credentiarius, cellarius
Sacerdotes 6, magistri 2, coadiutores 5: universim 13.

1718

R.P. Franciscus Kecskes, rector, bibliothecarius, exhortator domesticus, gubernat a 17 iulii 1717

P. Ioannes Soller, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, operarius, facit conferentias fratribus, consultor secundus

P. Casparus Marsovski, praefectus scholarum, operarius slavonicus, decanus casuum, confessarius et exhortator domus

P. Hyacinthus Sparber, concionator germanicus, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus

P. Michael Bednari, regens convictus nobilium, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, exhortator domesticus, consultor primus

P. Michael Kromholz, concionator dominicalis et operarius slavonicus, habet curam hospitalis, corrector lecorum mensae, confessarius domus, consultor primus

Professores scholarum

M. Bartholomaeus Zarubal, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, socius Regentis

M. Leopoldus Hanstadt, syntaxista, grammata

(Magister) saecularis, principista, parvista

Coadiutores

Franciscus Reinholdt, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Franciscus Bay, emptor, dispensator, cocus

Georgius Melko, ianitor

Ioannes Peitscher, credentiarius, infirmarius
Mathias Hoffer, cellarius

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 6: universim 15.

1719

R.P. Franciscus Kecskés, rector, decisor casuum, corrector lectorum mensae, gubernat a 17 iulii 1717

P. Ioannes Soller, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus, bibliothecarius, operarius, facit conferentias fratribus, consultor tertius

P. Franciscus Prieller, concionator germanicus, praefectus spiritus fratrum, iisque dat puncta, operarius, exhortator et confessarius domus

P. Georgius Abrahamfi, concionator dominicalis et operarius slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, praefectus scholarum, exhortator et confessarius domus, consultor primus

P. Ioannes Lencsovich, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Michael Bednari, regens convictus nobilium, concionator festivus, catechista et operarius slavonicus, exhortator domesticus, consultor secundus

Professores scholarum

M. Stephanus Dobner, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Libeniczki, syntaxista, grammata, socius (Patris) Regentis

M. Antonius Bokorni, principista, parvista

Coadiutores

Franciscus Bay, cocus

Franciscus Reinholdt, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Franciscus Stephanovski, oekonomus

Ioannes Nestlpacher, ianitor

Ioannes Peitscher, credentiarius, infirmarius, supplet ianitorem

Mathias Hoffer, cellarius

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 6, scholastici 3, coadiutores 7: universim 16.

1720

R.P. Franciscus Kecskés, rector, decisor casuum, corrector lectorum mensae, gubernat a 17 iulii 1717

P. Franciscus Pfeiffersperg, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, bibliothecarius, catechista germanicus, operarius, facit conferentias fratribus

P. Emericus Cserniak, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Georgius Abrahamfi, concionator dominicalis et operarius slavonicus, praefectus scholarum, habet curam cacerum et hospitalis, exhortator domesticus, consultor secundus

P. Ioannes Lencsovich, confessarius domus, operarius, consultor primus

P. Iosephus Gastinger, concionator et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, iisque dat puncta, exhortator domesticus, consultor tertius

Professores scholarum

P. Ignatius Hueber, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Georgius Vyhelyi, syntaxista, grammata, socius (Patris) Regentis

M. Ladislaus Bossani, principista, parvista

Coadiutores

Franciscus Bay, cocus

Franciscus Reinholdt, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Franciscus Stephanovski, oeconomus

Ignatius Leitschner, credentarius, infirmarius

Ioannes Nestlpacher, ianitor

Ioannes Peitscher, supplet ianitorem

Mathias Hoffer, cellarius

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 8: universim 18.

1721

R.P. Ioannes Palugyai, rector, procurator, exhortator domesticus, gubernat a 15 iulii 1720

P. Franciscus Pettman, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus, bibliothecarius, decisor casuum, facit conferentias fratribus

P. Andreas Sprengler, concionator et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, iisque dat puncta, exhortator et confessarius domus, consultor primus

P. Georgius Abrahamfi, concionator domi-

nialis slavonicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, confessarius domus, consultor tertius

P. Michael Bednari, regens convictus, concionator festivus slavonicus et catechista, operarius, exhortator domesticus

P. Michael Jabroczi, operarius, exhortator et historicus domus, consultor primus

P. Stephanus Ketskemeti, valetudinarius

Magistri scholarum

M. Georgius Uyhely, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Franciscus Harrer, syntaxista, grammata, socius (Patris) Regentis

M. Ioannes Astl, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Kniess, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Antonius Wartman, ianitor

Carolus Wanner, cocus

Ioannes Pfeiffer, credentarius, infirmarius

Ioannes Peitscher, iuvat ianitorem

Mathias Hoffer, cellarius

Michael Pogadi, oeconomus

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 8: universim 19.

1722

R.P. Ioannes Palugyai, rector, procurator, exhortator domesticus, bibliothecarius, gubernat a 15 iulii 1720

P. Benedictus Schroniz, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus, decanus casuum, facit conferentias fratribus, operarius, consultor primus

P. Casparus Marsovski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Iosephus Haan, concionator et operarius germanicus, dat puncta fratribus, exhortator et historicus domus

P. Michael Bednari, regens convictus, concionator festivus slavonicus et catechista, operarius, exhortator domesticus, consultor primus

P. Stephanus Ketskemeti, valetudinarius

P. Stephanus Rast, concionator dominicalis

slavonicus, praefectus spiritus fratrum et scholarum, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, confessarius domus, consultor primus

Magistri scholarum

M. Benedictus Mayerl, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Iosephus Hausegger, syntaxista, grammatista, socius (Patris) Regentis

M. Godefridus Lint, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Spegel, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Franciscus Bay, cocus

Ioannes Peitscher, credentarius, infirmarius

Ioannes Possuch, ianitor

Michael Harpauer, cellarius

Michael Pogadi, socius procuratoris, oeconomus

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 7: universim 17.

1723

R.P. Ioannes Palugyai, rector, procurator, exhortator domesticus, bibliothecarius, gubernat a 15 iulii 1720

P. Petrus Wolffburg, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus, decisor casuum, facit conferentias fratribus, operarius, consultor primus

P. Casparus Marsovski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Casparus Janacs, concionator dominicalis slavonicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, exhortator domesticus, consultor primus

P. Iosephus Haan, concionator et operarius germanicus, pater spiritalis fratrum, iisque dat puncta, exhortator et historicus domus

P. Michael Bednari, regens convictus, concionator festivus slavonicus, operarius, consultor secundus

P. Stephanus Ketskemeti, valetudinarius

Professores scholarum

M. Stephanus Bartovics, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ignatius Grueber, syntaxista, grammatista, socius (Patris) Regentis

M. Martinus Czar, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Spegel, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Carolus Wanner, ianitor

Franciscus Bay, cocus

Georgius Simko, socius procuratoris

Ioannes Peitscher, credentarius, infirmarius

Michael Harpauer, cellarius

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 7: universim 17.

1724

R.P. Ioannes Garaiski, rector, procurator, bibliothecarius et exhortator domesticus, gubernat a 21 octobris 1723

P. Ioannes Mittkrei, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus facit conferentias fratribus, operarius, consultor primus

P. Casparus Marchovski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Casparus Janacs, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, consultor secundus

P. Iosephus Früewirth, concionator festivus et catechista slavonicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, habet curam carcerum et hospitalis, operarius et exhortator domesticus

P. Iosephus Hann, concionator et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, iisdem dat puncta, exhortator et confessarius domus

P. Martinus Kainovich, decisor casuum, operarius, historicus et confessarius domus, consultor primus

Professores scholarum

M. Ioannes Delpini, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius (Patris) Regentis

M. Antonius Harer, syntaxistam grammatista

M. Antonius Grueber, principista, parvista

1725

R.P. Ioannes Garaiski, rector, procurator, bibliothecarius, exhortator domesticus, gubernat a 21 octobris 1723

P. Georgius Pescko, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, concionator festivus et catechista slavonicus, praefectus scholarum, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, exhortator domesticus, consultor primus

P. Antonius Hagenloher, catechista germanicus, facit conferentias fratribus, operarius

P. Casparus Janacs, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, decisor casuum, operarius, consultor tertius

P. Casparus Marschowski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Ioannes Mitkreüch, concionator et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, iisdem dat puncta, corrector lectorum mensae, exhortator et confessarius domus, consultor secundus

Professores scholarum

P. Antonius Waichlain, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Antonius Grueber, syntaxista, grammata, socius (Patris) Regentis in convictu

M. Andreas Matusseck, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Wanner, ianitor

Franciscus Bay, cocus

Franciscus Rainholdt, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Georgiu Simko, socius procuratoris, oeconomus

Gregorius Schaufler, credentiarius, infirmarius

Michael Harpauer, cellarius

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 7, magistri 2, coadiutores 7: universim 16.

1726

R.P. Ioannes Garaiski, rector, procurator, bibliothecarius, exhortator domesticus, gubernat a 21 octobris 1723

P. Iosephus Gottwaldt, minister, praefectus

ecclesiae et sanitatis, catechista germanicus, praefectus scholarum, operarius, consultor primus

P. Casparus Janacs, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, operarius

P. Casparus Marschowski, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Georgius Pescko, concionator festivus et catechista slavonicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, exhortator et confessarius domus, consultor secundus

P. Ioannes Scheücher, concionator et operarius germanicus, praefectus spiritus fratrum, iisdem dat puncta, corrector lectorum mensae, exhortator et confessarius domus, consultor primus

Professores scholarum

M. Antonius Grueber, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

P. Andreas Matusseck, syntaxista, grammata, socius (Patris) Regentis in convictu

M. Iacobus Novack, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Wanner, ianitor

Gabriel Hainrich, cocus

Georgius Simko, socius procuratoris, oeconomus

Gregorius Schaufler, credentiarius, infirmarius

Ioannes Pielacher, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Michael Harpauer, cellarius

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 7: universim 16.

1727

R.P. Michael Borza, rector, procurator, bibliothecarius, exhortator domesticus, gubernat ab (anno) 1726

P. Adamus Szarkoczi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista slavonicus, operarius, consultor primus

P. Casparus Marschowski, confessarius primus

P. Fridericus Lydl, praefectus spiritus et scholarum, monitor, examinador candidato-

rum, facit conferentias fratribus

P. Ignatius Heyer, concionator festivus slavonicus et catechista germanicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, exhortator et confessarius domus

P. Ioannes Scheücher, concionator et operarius germanicus, corrector lectorum mensae, exhortator et confessarius domus, dat puncta fratribus, consultor secundus

P. Sigismundus Ruman, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, decisor casuum, consultor primus

Professores scholarum

M. Adamus Czaitler, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, socius (Patris) Regentis in convictu

M. Stephanus Zarezki, syntaxista, grammata

M. Michael Rottmund, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Wanner, ianitor, infirmarius

Franciscus Mayr, socius procuratoris, oeconomus

Gabriel Heinrich, cocus

Ioannes Koppler, cellarius, credentiarius

Ioannes Pielacher, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Petrus Pergman, emptor, dispensator

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 6: univ. 16.

1728

R.P. Michael Borza, rector, procurator, bibliothecarius, exhortator domesticus, gubernat a 3 novembris 1726

P. Adamus Zarkoczi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, catechista slavonicus, consultor secundus

P. Casparus Marschowski, valetudinarius

P. Franciscus Pettman, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, facit conferentias fratribus

P. Ignatius Heyer, catechista germanicus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, dat puncta fratribus, confessarius domus

P. Ioannes Scheücher, concionator et operarius germanicus, corrector lectorum mensae, praefectus scholarum, exhortator et

confessarius domus, consultor tertius

P. Ladislaus Podhorani, concionator festivus slavonicus, operarius

P. Sigismundus Ruman, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, exhortator (domesticus), operarius, consultor secundus

Professores scholarum

P. Franciscus Dengler, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, socius (Patris) regentis in convictu

M. Georgius Dernei, syntaxista, grammata

P. Ioannes Clodi, principista, parvista

Coadiutores

Antonius Maurer, emptor, dispensator

Carolus Wanner, ianitor, infirmarius, excitator

Gabriel Heinrich, cocus

Franciscus May, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Koppler, cellarius, credentiarius

Ioannes Piellacher, praefectus laneae et lineae supellectilis, sacristanus

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 6: univ. 17.

1729

R.P. Michael Borza, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 3 novembris 1726

P. Adamus Zarkoczi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, operarius, consultor tertius

P. Franciscus Dengler, catechista germanicus, dat puncta fratribus, historicus et exhortator domesticus, operarius

P. Gabriel Job, concionator slavonicus festivus, operarius, confessarius et exhortator domus, consultor primus

P. Ioannes Schreucher, concionator et operarius germanicus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, exhortator et confessarius domus

P. Marcus Sautter, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, operarius, facit conferentias fratribus, exhortator domesticus

P. Nicolaus Obadalick, catechista slavonicus, operarius

P. Sigismundus Ruman, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, exhortator domesticus, consultor tertius

Professores scholarum

M. Georgius Dernei, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis convictus, praefectus chori

M. Ioannes Clodi, syntaxista, grammatista

M. Stephanus Dubniczai, principista, parvistä

Coadiutores

Antonius Kovacich, socius procuratoris, oeconomus

Antonius Maurer, emptor, dispensator

Carolus Wanner, ianitor, infirmarius

Fridericus Dirninger, cocus

Ioannes Koppler, cellarius, credenetiarius

Ioannes Piellacher, praefectus laneae et lineae suppellectilis, sacristanus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 6: universim 17.

1730

R.P. Ioannes Palugyai, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a (mense) novembris 1729

P. Adamus Zarkoczi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, operarius, consultor primus

P. Andreas Pogany, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, administrator praepos. Schawnickensis

P. Bernardus Prugger, concionator festivus germanicus, operarius, confessarius et exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, dat puncta et facit conferentias fratribus, consultor primus

P. Georgius Szoblahovics, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, operarius, decisor casuum, exhortator domesticus, consultor primus

P. Georgius Ziman, praefectus spiritus et scholarum, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Nicolaus Obadalik, catechista slavonicus, operarius

P. Thomas Rost, concionator festivus sla-

vonicus, catechista germanicus, operarius, praeses congregationis Agoniae, confessarius et exhortator domesticus, habet curam carcerum et hospitalis, consultor primus

Professores scholarum

M. Wenceslaus Slawik, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu, historicus domus

M. Stephanus Dubniczai, syntaxista, grammatista

M. Georgius Javorski, principista, parvistä

Coadiutores

Carolus Wanner, ianitor, infirmarius

Franciscus Stephanovski, socius procuratoris, oeconomus

Fridericus Dirninger, cocus

Ioannes Koppler, cellarius, credentiarius

Ioannes Piellacher, praefectus laneae et lineae suppellectilis, sacristanus

Michael Gress, emptor, dispensator

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 6: universim 17.

1731

R.P. Ioannes Palugyai, rector, procurator, praefectus scholarum, bibliothecarius, gubernat a 27 novembris 1729

P. Stephanus Havor, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator domesticus, operarius

P. Antonius Harrer, concionator festivus slavonicus, catechista germanicus, operarius, praeses congregationis germanicae, confessarius et exhortator domus, habet curam carcerum et hospitalis, consultor primus

P. Georgius Szoblahovics, regens convictus, concionator dominicalis et catechista slavonicus, operarius, decisor casuum, exhortator domesticus, consultor secundus

P. Ioannes Mayr, concionator festivus germanicus, operarius, confessarius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, dat puncta et facit conferentias fratribus, consultor primus

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

P. Petrus Wolffburg, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

Professores scholarum

M. Casparus Janacs, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu

M. Georgius Javorski, syntaxista, grammata, praefectus chori

M. Emericus Vissnyoczki, principista, parvista

Coadiutores

Carolus Wanner, ianitor, infirmarius

Franciscus Stephanovski, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Hagenmiller, cocus

Ioannes Kopler, cellarius, credentarius

Ioannes Piellacher, praefectus laneae et lineae supellectili, sacristanus

Michael Gress, emptor, dispensator

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 6: universim 16.

1732

R.P. Ioannes Palugyai, rector, procurator, praefectus scholarum, bibliothecarius, gubernat a 27

novembris 1729

P. Paulus Dugovich senior, minister, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicus, praefectus ecclesiae et sanitatis, exhortator domesticus, operarius

P. Antonius Harer, concionator festivus slavonicae et catechista, operarius, confessarius et exhortator domesticus, habet curam carcerum et hospitalis, consultor secundus

P. Daniel Dubravius, administrator bonorum residentiae Agriensis, operarius et missionarius, consultor primus

P. Franciscus Lechner, concionator festivus, catechista germanicus, operarius, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae, historicus et exhortator domesticus, dat puncta fratribus

P. Georgius Mayr, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, facit confrentias fratribus, operarius

P. Georgius Szoblahovics, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, decanus casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor tertius

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

Professores scholarum

M. Emericus Vissi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Sigismundus Tarnoczi, syntaxista, grammata, socius Patris Regentis in convictu

M. Leopoldus Gottier, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Waldtman, ianitor, infirmarius

Franciscus Erath, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Franciscus Stephanovski, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Hagenmiller, cocus

Ioannes Koppler, cellarius, credentarius

Michael Gress, emptor, dispensator

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 6: universim 17.

1733

R.P. Andreas Kontil, rector, praefectus scholarum, bibliothecarius, gubernat ab (anno)

1732

P. Andreas Stropkai, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor primus

P. Andreas Matuscheck, concionator festivus, catechista, operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator domesticus, habet curam carcerum et hospitalis

P. Bernardus Khabes, concionator, catechista germanicus, historicus et exhortator domus, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus

P. Daniel Dubravius, administrator bonorum residentiae Agriensis, confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Georgius Szoblahovics, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, decisor casuum, exhortator

P. Ioannes Mittkreuch, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Michael Piculi, procurator, praeses congregationis Agoniae nationis germanicae

P. Nicolaus Milo, confessarius domus

P. Paulus Dugovics senior, exhortator et confessarius domus, operarius, consultor primus

Professores scholarum

P. Iosephus Thoman, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu

M. Georgius Javorski, syntaxista, grammata

M. Iosephus Spleni, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Waldtman, ianitor, infirmarius

Franciscus Stephanovski, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Hagenmiller, cocus

Ioannes Kapple, cellarius, credentarius

Iosephus Erath, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Mathias Sigl, emptor, dispensator

Sacerdotes 11, magistri 2, coadiutores 6: universim 19.

1734

R.P. Andreas Kontil, rector, praefectus scholarum, bibliothecarius, gubernat a 4 decembris 1732

P. Andreas Stropkai, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor secundus

P. Andreas Matusseck, concionator festivus, catechista, operarius slavonicus, praeses congregationis Agoniae nationis slavonicae, exhortator domesticus, habet curam carcerum et hospitalis

P. Bernardus Khabes, concionator, catechista germanicus, historicus et exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus

P. Ioannes Mittkreüch, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, facit conferentias fratribus

P. Ioannes Tamasi, regens convictus, concionator dominicalis slavonicus, decisor casuum, exhortator domesticus, consultor primus

P. Michael Piculi, administrator bonorum residentiae Agriensis, confessarius domus et templi

P. Nicolaus Milo, confessarius domus

P. Paulus Dugovics senior, iuvat concionatorem, exhortator et confessarius domus, consultor secundus

Professores scholarum

M. Georgius Javorski, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu

M. Leopoldus Schrner, syntaxista, grammata

M. Iosephus Candorffi, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Waldmann, ianitor, iuvat infirmarium

Franciscus Stephanovski, socius procuratoris, oeconomus

Gabriel Heinrich, dispensator

Georgius Pruckmillner, cocus

Ioannes Kappler, cellarius

Ioannes Pappler, credentarius, infirmarius

Iosephus Erath, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: universim 19.

1735

R.P. Andreas Kontil, rector, procurator, praefectus scholarum, bibliothecarius, gubernat a 4 decembris 1732

P. Andreas Sztropkai, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor tertius

P. Antonius Paxi, concionator et catechista germanicus in parochia, historicus et exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus

P. Franciscus Kiss, administrator bonorum Agriensium, confessarius domus

P. Ioannes Pyber, concionator festivus et catechista slavonicus in nostro (templo), exhortator domesticus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Ioannes Mittkreuch, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, facit conferentias fratribus

P. Ioannes Tamasi, regens convictus nobilium, concionator dominicalis slavonicus in nostro, decisor casuum, exhortator domesticus, consultor secundus

P. Nicolaus Milo, confessarius domus et templi

P. Paulus Dugovics senior, iuvat concionatorem, exhortator et confessarius domus,

consultor tertius

Professores scholarum

M. Iosephus Behani, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Regentis in convictu

M. Iosephus Candorff, syntaxista, grammata

M. Daniel Lambski, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Waltman, credentarius, iuvat infirmarium

Franciscus Stephanovski, ianitor

Ignatius Gottier, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Hanzel, dispensator

Ioannes Kappler, cellarius

Ioannes Pappler, infirmarius

Iosephus Erath, sacristanus, praefectus laeae et lineae supellectilis

Sebastianus Miller, cocus

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 8: univ. 20.

1736

R.P. Paulus Sztankai, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 5 decembris 1735

P. Andreas Stropkai, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis

P. Franciscus Xaverius Kyss, administrator bonorum Agriensium, confessarius domus

P. Ioannes Mittkreuch, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, facit conferentias fratribus

P. Ioannes Baptista Tamasi, regens convictus nobilium, concionator dominicalis, decisor casuum, praefectus scholarum, exhortator domesticus, consultor tertius

P. Ioannes Szantai, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator et confessarius domus, operarius slavonicus

P. Michael Kromholcz, confessarius domus, consultor primus

P. Michael Sibenaicher, concionator et catechista germanicus in parochia, confessarius et historicus domus, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus, consultor primus

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

Professores scholarum

M. Stephanus Zbisko, rhetor, poeta, socius (Patris) Regentis

M. Ioannes Zimmermann, syntaxista et grammata

M. Ioannes Sztantsack, principista et parvista

Coadiutores

Franciscus Stephanovski, ianitor

Ignatius Gottier, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Kappler, cellarius, iuvat credentarium

Ioannes Pappler, credentarius, iuvat infirmarium

Ioannes Tröger, sacristanus, praefectus laeae et lineae supellectilis

Magnus Gropaintner, dispensator et infirmarius

Sebastianus Miller, cocus

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: univ. 19.

1737

R.P. Paulus Sztankai, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 5 decembris 1735

P. Andreas Spangar, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor primus

P. Andreas Sztropkai, iuvat in oeconomicis

P. Franciscus Xaverius Kyss, administrator bonorum Agriensium

P. Ioannes Scheucher, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, facit conferentias fratribus, catechista germanicus, operarius

P. Ioannes Baptista Tamasi, regens convictus nobilium, concionator dominicalis slavonicus, praefectus scholarum, exhortator domesticus

P. Martinus Aisl, concionator germanicus in parochia, exhortator, historicus et confessarius domus, corrector lectorum mensae, dat puncta fratribus

P. Michael Kromholcz, consultor secundus

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

P. Wenceslaus Dudeck, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Ago-

niae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator et confessarius domus, operarius slavonicus et germanicus, catechista slavonicus

Professores inferiorum scholarum

P. Ioannes Herdegen, rhetor, poeta, praeses congregationi studiosorum, socius (Patris) Regenis

M. Ioannes Sztancsak, syntaxista, grammata

M. Ioannes Szesniczki, principista, parvista

Coadiutores

Albertus Ginzl, emptor, dispensator, infirmarius

Andreas Waldman, iuvat infirmarium

Franciscus Stephanovski, ianitor

Ignatius Finsterle, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Ignatius Gottier, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Kappler, cellarius

Ioannes Pappler, credentarius

Iosephus Steidner, cocus

Sacerdotes 11, magistri 2, coadiutores 8: universim 21.

1738

R.P. Paulus Stankai, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 5 decembris 1735

P. Andreas Sztropkai, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis

P. Carolus Holzhamer, concionator et catechista germanicus in parochia, exhortator et confessarius domus, facit conferentias fratribus, iisdem dat puncta, operarius

P. Franciscus Kyss, administrator bonorum Agriensium, consultor primus

P. Iacobus Wilhelm, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, catechista slavonicus, operarius

P. Ioannes Delpini, praefectus spiritus, et scholarum, monitor, examinador candidatorum, historicus domus, corrector lectorum mensae, operarius

P. Ioannes Baptista Tamasi, regens convictus nobilium, concionator dominicalis slavoni-

cus, exhortator domesticus, decisor casuum, operarius, consultor primus

P. Michael Kromholz, confessarius domus, consultor tertius

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

Professores inferiorum scholarum

M. Carolus Braun, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis

M. Paulus, Faitlick, syntaxista, grammata

M. Iosephus Krcho, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Waldman, infirmarius

Franciscus Mayr, emptor, dispensator

Ignatius Finsterle, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Ignatius Gotier, socius procuratoris, oeconomus domus

Ioannes Kappler, cellarius

Ioannes Pappler, ianitor, credentarius

Thomas Magnet, cocus

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: universim 19.

1739

R.P. Bartholomaeus Zarubal, rector, procurator, bibliothecarius, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, gubernat a 5 decembris 1738

P. Maximilianus Moreiz, minister, concionator et catechista germanicus in parochia, exhortator domesticus, facit conferentias fratribus, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor primus

P. Franciscus Xaverius Kyss, administrator bonorum Agriensium, consultor secundus

P. Georgius Egerer, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus, decisor casuum, operarius

P. Iacobus Wilhelm, concionator festivus slavonicus et catechista, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius, confessarius domus

P. Ioannes Baptista Tamasi, regens convictus nobilium, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Michael Kromholz, confessarius domus, curat valetudinem

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Blaskai, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu

M. Iosephus Krcho, syntaxista, grammata

M. Samuel Nezbuth, principista, parvista

Coadiutores

Ignatius Gottier, socius procuratoris, oeconomus

Ignatius Paulin, infirmarius

Ioannes Kundtner, ianitor

Ioannes Pappler, credentarius

Ioannes Wölfl, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Götzl, emptor, dispensator

Paulus Herter, cellarius

Thomas Magnet, cocus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 8: univ. 19.

1740

R.P. Bartholomaeus Zarubal, rector, procurator, bibliothecarius, decisor casuum, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, gubernat a 5 decembris 1738

P. Maximilianus Moreiz, minister, concionator et catechista germanicus in parochia, exhortator domesticus, facit conferentias fratribus, operarius, consultor secundus

P. Ioannes Mittkreuch, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Ioannes Szantai, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius, confessarius domus

P. Ioannes Baptista Tamasi, regens convictus nobilium, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, operarius, consultor tertius

P. Iosephus Knopp, historicus domus, dat puncta fratribus, exhortator domesticus, operarius, confessarius domus, consultor primus

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

Professores inferiorum scholarum

P. Ioannes Benyovski, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Samuel Nezbuth, syntaxista, grammata

M. Samuel Krazer, principista, parvista, socius Patris Regentis

Coadiutores

Adamus Leuttner, infirmarius

Ignatius Gottier, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Wölfl, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Michael Götzl, emptor, dispensator

Paulus Herter, cellarius

Thomas Magnet, cocus

Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 7: univ. 17.

1741

R.P. Bartholomaeus Zarubal, rector, procurator, bibliothecarius, decisor casuum, corrector lectorum mensae, gubernat a 5 decembris 1738

P. Adamus Zeitler, minister, concionator et catechista germanicus in parochia, exhortator domesticus, facit conferentias fratribus, operarius primus

P. Adamus Pecs, concionator festivus et catechista slavonicus, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius, confessarius domus

P. Georgius Hunyadi, regens convictus nobilium, praefectus scholarum, exhortator domesticus, consultor primus

P. Ioannes Szantai, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, operarius, confessarius domus

P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus, consultor secundus

P. Nicolaus Milo, valetudinarius

Professores inferiorum scholarum

M. Georgius Szatkovsky, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius

Patris Regentis, historicus domus
M. Samuel Krazer, syntaxista, grammata
M. Georgius Michalecz, principista, parvis-
ta

Coadiutores

Adamus Leuttner, infirmarius
Ioannes Kopniczky, socius procuratoris, oe-
conomus
Ioannes Pappler, ianitor, iuvat credentia-
rium
Ioannes Wölfl, sacristanus, praefectus lane-
ae et lineae supellectilis
Michael Götzl, emptor, dispensator
Paulus Herter, cellarius, crdentiarius
Paulus Liebheit, cocus
Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 7: uni-
versim 17.

1742

R.P. Bartholomaeus Zarubal, rector, pro-
curator, bibliothecarius, decisor casuum,
corrector lectorum mensae, gubernat a 5
decembris 1738
P. Antonius Steizinger, minister, conciona-
tor et catechista germanicus in parochia,
exhortator domesticus, facit conferentias
fratribus, operarius
P. Adamus Pecci, concionator dominicalis
slavonicus, exhortator domesticus, opera-
rius, confessarius domus, consultor primus
P. Georgius Hunyadi, regens convictus no-
bilibium, praefectus scholarum, exhortator
domesticus, consultor secundus
P. Georgius Nagyszombat, concionator fes-
tivus et catechista slavonicus, praeses con-
gregationis Agoniae, habet curam carcerum
et hospitalis, exhortator domesticus, opera-
rius
P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, mo-
nitor, examinador candidatorum, dat puncta
fratribus, consultor tertius
P. Nicolaus Milo, valetudinarius
Professores inferiorum scholarum
M. Leopoldus Kraus, rhetor, poeta, praeses
congregationis studiosorum, socius Patris
Regentis, historicus domus
M. Franciscus Dipetris, syntaxista, gramma-
tista

M. Georgius Korcsek, procurator, parvista

Coadiutores

Ioannes Kopniczky, socius procuratoris, oe-
conomus
Ioannes Kappler, ianitor, credentiarius
Ioannes Wölfl, sacristanus, praefectus lane-
ae et lineae supellectilis
Leopoldus Pudler, emptor, dispensator, in-
firmarius
Paulus Herter, cellarius
Paulus Liebheit, cocus
Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 6: uni-
versim 16.

1743

R.P. Ignatius Pallitsch, rector, procurator,
praefectus scholarum, decisor casuum,
corrector lectorum mensae, gubernat a 16
februarii 1742
P. Andreas Spengler, minister, praefectus
ecclesiae et sanitatis, facit conferentias
fratribus, consultor primus
P. Georgius Nagyszombati, confessarius fes-
tivus, catechista slavonicus, praeses congre-
gationis Agoniae, habet curam carcerum et
hospitalis, exhortator domesticus, operarius
P. Ioannes Palugyai, regens convictus nobi-
lium, consultor primus
P. Ioannes Szantai, concionator domina-
lis slavonicus, exhortator domesticus, bib-
liothecarius, confessarius domus, operarius,
consultor primus
P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, mo-
nitor, examinador candidatorum, exhortator
domesticus, dat puncta fratribus
P. Nicolaus Milo, valetudinarius
Professores inferiorum scholarum
M. Ioannes Kupka, rhetor, poeta, praeses
congregationis studiosorum, historicus do-
mus, socius (Patris) Regentis in convictu
M. Ioannes Schedl, syntaxista, grammata
M. Iosephus Mellnar, principista, parvista
Coadiutores
Franciscus Reffler, sacristanus, praefectus
laneae et lineae supellectilis
Ioannes Kopniczky, socius procuratoris, oe-
conomus
Ioannes Pappler, ianitor, credentiarius

Leopoldus Pudler, emptor, dispensator, infirmarius

Paulus Herter, cellarius, credentarius

Paulus Liebheit, cocus

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 6: universim 16.

1744

R.P. Ignatius Pallitsch, rector, procurator, corrector lectorum mensae, gubernat a 16 februarii 1742

P. Andreas Spengler, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, facit conferentias fratribus, consultor secundus

P. Casparus Janacs, regens convictus nobilium, decisor casuum, consultor primus

P. Georgius Nagyszombati, concionator festivus et catechista slavonicus, praefectus scholarum, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius

P. Ioannes Szantai, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, bibliothecarius, confessarius domus, operarius, consultor tertius

P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, exhortator domesticus, dat puncta fratribus

Professores inferiorum scholarum

M. Ignatius Kellemen, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Antonius Cetto, syntaxista, grammatisa, socius (Patris) Regentis in convictu

M. Wencelaus Fleckl, principista, parvista

Coadiutores

Franciscus Reffler, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Höld, cocus

Ioannes Kopniczki, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Pappler, ianitor

Leopoldus Pudler, emptor, dispensator

Paulus Herter, cellarius, credentarius

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 6: universim 15.

1745

R.P. Ignatius Pallitsch, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 16 februarii 1742

P. Andreas Spengler, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, facit conferentias fratribus, consultor tertius

P. Casparus Janacs, regens convictus, decisor casuum, consultor secundus

P. Franciscus Benyovski, concionator festivus et catechista slavonicus, praefectus scholarum, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius

P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus

P. Sigismundus Tarnoczi, procurator, concionator quatuor temporum, exhortator domesticus, operarius

P. Wenceslaus Szlabik, concionator dominicalis slavonicus, confessarius et exhortator domus, bibliothecarius, operarius, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

M. Franciscus Weber, rhetor, poeta, socius (Patris) Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Wenceslaus Fleckl, syntaxista, grammatisa

M. Antonius Engl, principista, parvista

Coadiutores

Aegidius Zinner, cocus

Dionysius Kottlander, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Kopniczki, socius procuratoris, oeconomus

Ioannes Pappler, ianitor

Leopoldus Pudler, emptor, dispensator, infirmarius

Philippus Schwarkiebel, cellarius, credentarius

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 6: universim 16.

1746

R.P. Ioannes Szadeczki, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 6 augusti 1745

P. Andreas Spengler, minister, praefectus

ecclesiae et sanitatis, facit conferentias fratribus

P. Casparus Janacs, praeses congregationis Agoniae, confessarius domus, operarius, consultor tertius

P. Franciscus Benyovski, concionator festivus et catechista slavonicus, praefectus scholarum, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius

P. Iosephus Grueber, regens convictus, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus

P. Sigismundus Tarnóczi, procurator, concionator quatuor temporum, exhortator domesticus, operarius

P. Wenceslaus Szlabik, concionator dominicalis slavonicus, confessarius domus, bibliothecarius, operarius, consultor secundus

Professores inferiorum scholarum

M. Georgius Korcsek, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Maximilianus Höll, syntaxista, grammata

M. Philippus Winckler, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Kuneldt, ianitor

Aegidius Zinner, cocus

Dionysius Kottländer, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Georgius Schneider, cellarius, credentarius

Ioannes Pappler, curat valetudinem

Leopoldus Pudler, emptor, dispensator, infirmarius

Martinus Vojanovzki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 7: universim 18.

1747

R.P. Ioannes Szadezki, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 6 augusti 1745

P. Casparus Janacs, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, praeses congregationis Agoniae, operarius

P. Adamus Pecs, concionator dominicalis slavonicus, exhortator et confessarius domus, bibliothecarius, consultor primus

P. Andreas Spengler, facit conferentias fratribus, consultor primus

P. Franciscus Benyovszki, concionator festivus et catechista slavonicus, praefectus scholarum, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, operarius

P. Iosephus Grueber, regens convictus, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Iosephus Knopp, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta fratribus

P. Sigismundus Tarnoczi, procurator, concionator quatuor temporum, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Maximilianus Höll, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Philippus Winckler, syntaxista, grammata

M. Iosephus Mellnar, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Kuneldt, ianitor

Aegidius Zinner, cocus

Franciscus Novack, cellarius, credentarius Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Pappler, iuvat ianitorem, credentarius

Leopoldus Pudler, emptor, dispensator, infirmarius

Martinus Vojanovzki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 7: universim 18.

1748

R.P. Ioannes Szadeczki, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 6 augusti 1745

P. Ioannes Piroltd, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, operarius germanicus et slavonicus, dat puncta et facit conferentias fratribus

P. Andreas Spengler, praefectus spiritus fratrum, consultor secundus

P. Franciscus Benyovszki, concionator festivus slavonicus, operarius, praefectus scholarum, habet curam carcerum et hospitalis, exhortator domesticus, consultor primus

P. Georgius Dernei, concionator dominicalis slavonicus, operarius, praeses congregationis Agoniae, exhortator et confessarius domus

P. Georgius Posteck, regens convictus nobilium, concionator quatuor temporum, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Paulus Besznák, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, bibliothecarius

P. Sigismundus Tarnóczi, procurator, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Georgius Mihalecz, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Iosephus Mellnar, syntaxista, grammaticista, regens chori

M. Ioannes Schwelmer, principista, parvista

Coadiutores

Aegidius Zinner, cocus

Franciscus Novack, cellarius, credentarius Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Ioannes Pappler, ianitor

Leopoldus Pudler, emptor, dispensator, infirmarius

Martinus Vojanovszki, socius Patris procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 6: universim 17.

1749

R.P. Paulus Sztankai, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 10 octobris 1748

P. Georgius Szeredi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, exhortator domesticus, operarius

P. Antonius Kimreitter, praefectus spiritus fratrum, facit iisdem conferentias et dat puncta, operarius, consultor primus

P. Georgius Dernei, concionator dominicalis slavonicus, praefectus scholarum, confessa-

rius et exhortator domus, operarius, consultor primus

P. Georgius Posteck, regens convictus, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Ioannes Blaskai, concionator festivus slavonicus, exhortator quatuor temporum, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Paulus Besznak, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, bibliothecarius

P. Sigismundus Tarnoczi, procurator, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Andreas Lumtzer, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Delpini, syntaxista, grammaticista

M. Ignatius Schmelzer, principista, parvista

Coadiutores

Aegidius Zinner, cocus

Franciscus Novack, cellarius, credentarius Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator, oeconomus

Martinus Vojanovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 6: universim 17.

1750

R.P. Paulus Sztankai, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 10 octobris 1748

P. Georgius Postek, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, exhortator domesticus, operarius, consultor tertius

P. Georgius Dernei, concionator dominicalis slavonicus, praefectus scholarum, confessarius et exhortator domus, operarius, consultor secundus

P. Georgius Miller, praefectus spiritus fratrum, facit iisdem conferentias et dat puncta, historicus domus, operarius germanicus et slavonicus

P. Georgius Szeredi, regens convictus, exhortator quatuor temporum, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Ioannes Blaskai, concionator festivus slavonicus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Paulus Besznak, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, bibliothecarius

P. Sigismundus Tarnoczi, procurator, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Delpini, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum

M. Mathias Schorer, syntaxista, grammaticus

M. Michael David, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Dörsöck, cocus

Franciscus Novack, cellarius, credentiarius
Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispenstor, infirmarius, iuvat ianitorem

Martinus Vojanovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 6: universim 17.

1751

R.P. Paulus Sztankai, rector, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, gubernat a 10 octobris 1748

P. Ioannes Tamasi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Bartholomaeus Zarubal, procurator

P. Franciscus Esterreicher, concionator dominicalis slavonicus, confessarius et exhortator domus, operarius, consultor primus

P. Georgius Sartoris, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, catechista templi, habet curam carcerum et

hospitalis, operarius

P. Georgius Szeredi, regens convictus, exhortator domus et templi, operarius, consultor secundus

P. Ioannes Fonovics, concionator festivus germanicus, exhortator quadragesimalis et catechista in parochia, praefectus spiritus fratrum, dat iisdem puncta, operarius, historicus domus

P. Paulus Besznak, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, bibliothecarius

Professores inferiorum scholarum

M. Dominicus Leüttnecker, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu

M. Iosephus Fastenthaller, syntaxista, grammaticus

M. Adamus Orviczky, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Dörsöck, cocus

Andreas Schmidt, infirmarius, credentiarius
Franciscus Novack, cellarius, iuvat oeconomum

Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator, iuvat ianitorem

Martinus Vojanovszki, socius procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 7: universim 18.

1752

R.P. Carolus Knopp, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a ... novembris 1751.

P. Ioannes Tamasi, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Bartholomaeus Zarubal, procurator

P. Daniel Lani, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, bibliothecarius

P. Franciscus Esterreicher, concionator dominicalis slavonicus, exhortator et confessarius domus, operarius, consultor secundus

P. Franciscus Parniczki, concionator festivus

germanicus, exhortator quadragesimalis et catechista in parochia, praefectus spiritus fratrum, dat puncta iisdem, operarius, historicus domus

P. Georgius Sartoris, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, catechista templi, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Nicolaus Petko, regens convictus, exhortator dominicalis et quatuor temporum, operarius, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

P. Carolus Grueber, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum socius Patris Regentis in convictu

M. Adamus Orviczki, syntaxista, grammata

M. Michael Derner, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Dörsöck, cocus

Andreas Schmidt, infirmarius, credentarius Franciscus Rudolff, emptor, dispensator, iuvat infirmarium

Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laeae et lineae supellectilis

Ioannes Kratochvila, cellarius, iuvat oeconomum et credentarium

Ioannes Pichlmayr, iuvat inanitorem

Ioannes Pappler, ianitor

Martinus Vojanovski, socius (Patris) Procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 8: universim 19.

1753

R.P. Carolus Knopp, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 21 novembris 1751

P. Georgius Szeredi, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius

P. Franciscus Parniczky, concionator festivus germanicus, exhortator quadragesimalis et catechista in parochia, praefectus spiritus fratrum, dat puncta iisdem, confessarius domus, operarius, historicus domus

P. Georgius Miskovics, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, bibliothecarius

P. Georgius Sartoris, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, catechista templi, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Ioannes Kossuchovics, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Ioannes Tamasi, regens convictus, exhortator domi et templi, operarius, consultor tertius

P. Melchior Tarnoczi, procurator, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

P. Antonius Engel, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ioannes Jakob, syntaxista, grammata, socius Patris regentis in convictu

M. Franciscus Makaj, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Dörsöck, cocus

Andreas Schmidt, infirmarius, credentarius Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus laeae et lineae supellectilis

Ioannes Herbst, cellarius, iuvat oeconomum et credentarium

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator

Martinus Vojanovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 9, magistri 2, coadiutores 7: universim 18.

1754

R.P. Carolus Knopp, rector, corrector lectorum mensae, gubernat a 21 novembris 1751

P. Georgius Szeredi, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Antonius Engel, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, catechista templi, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Franciscus Parniczki, concionator festivus germanicus, exhortator quadragesimalis et catechista templi, parochus, praefectus spiritus fratrum, dat iisdem puncta, confessarius et historicus domus, operarius

P. Georgius Miskovics, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, bibliothecarius

P. Ioannes Balasi, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Ioannes Tamasi, regens convictus, exhortator domus et quatuor temporum, operarius

P. Melchior Tarnoczi, procurator, consultor secundus

Professores inferiorum scholarum

M.M. Adamus Orvoczi, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris Regentis in convictu

M. Stephanus Hrianikai, syntaxista, grammatista

M. Antonius Rusbacski, principista, parvистa

Coadiutores

Andreas Knies, credentarius

Andreas Schmidt, infirmarius

Ignatius Balogh, sacristanus, praefectus lineae et laneae supellectilis

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator

Martinus Weniovski, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Philippus Kraz, cellarius, iuvat oeconomum

Thomas Posch, cocus

Sacerdotes 8, magistri 3, coadiutores 8: univrsim 19.

1755

R. P. Ioannes Pirolt, rector, procurator, corrector lectorum mensae, gubernat a ...

P. Ioannes Baptista Tamasi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor primus

P. Antonius Engel, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, catechista templi, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

P. Georgius Miskovics, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, bibliothecarius

P. Georgius Szeredi, regens convictus,

praefectus scholarum, exhortator dominicalis et quatuor temporum, operarius, consultor secundus

P. Ioannes Baptista Balasi, concionator dominicalis slavonicus, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Iosephus Kraus, praefectus spiritus fratrum, facit conferentias et dat puncta iisdem, confessarius domus

Professores inferiorum scholarum

M. Stephanus Hrianikai, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, socius Patris regentis in convictu, historicus domus

M. Iosephus Heinrich, syntaxista, grammatista

M. Martinus Cervus, principista, parvистa

Coadiutores

Andreas Knies, credentarius

Andreas Schmidt, infirmarius, iuvat oeconomum et cellarium

Antonius Abrahameck, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ignatius Scheibenpflug, cocus

Ioannes Pappler, ianitor

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator

Martinus Weniovski, oeconomus, socius Patris Procuratoris

Philippus Kraz, cellarius

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 8: univrsim 18.

1756

R.P. Ioannes Pirolt, rector, procurator, corrector lectorum mensae, gubernat a 24 februarii 1755

P. Ioannes Baptista Tamasi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Georgius Miskovics, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius, bibliothecarius

P. Georgius Szeredi, regens convictus, exhortator dominicalis et quatuor temporum, operarius, consultor tertius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus slavonicus, praeses congregationis Agoniae, catechista templi, praefectus scholarum, ha-

bet curam carcerum et hospitalis, operarius
P. Iosephus Rotari, concionator dominicalis
slavonicus, exhortator et confessarius do-
mus, operarius, consultor primus

P. Paulus Szölösi, praefectus spiritus
fratrum, facit conferentias et dat puncta
iisdem, bibliothecarius, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Iosephus Heinrich, rhetor, poeta, praeses
congregationis studiosorum, historicus do-
mus, socius Patris Regentis in convictu

M. Martinus Cervus, syntaxista, gramma-
tista

M. Michael Derner, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Knies, ianitor, iuvat credentiarium
Andreas Schmidt, infirmarius, credentarius
Antonius Abrahameck, sacristanus, praefec-
tus laneae et lineae supellectilis

Ignatius Scheibenpflueg, cocus

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator

Martinus Weniovszki, socius Patris Pro-
curatoris, oeconomus

Philippus Kraz, cellarius

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 7: uni-
versim 17.

1757

R.P. Pirolt, rector, procurator, corrector lec-
torum mensae, gubernat a 24 februarii 1755

P. Ignatius Pallitsch, minister, praefectus
ecclesiae, sanitatis et scholarum, decisor ca-
suum, bibliothecarius, operarius, consultor
primus

P. Georgius Miskovics, curat valetudinem

P. Georgius Szeredi, regens convictus,
exhortator dominicalis et quatuor tempo-
rum, operarius

P. Ioannes Schedi, concionator festivus sla-
vonicus, praeses congregationis Agoniae,
catechista templi, habet curam carcerum et
hospitalis, exhortator domesticus, opera-
rius, consultor primus

P. Iosephus Rotari, concionator dominicalis
slavonicus, exhortator et confessarius do-
mus, operarius, consultor secundus

P. Paulus Szölösi, praefectus spiritus, moni-
tor, examinador candidatorum, facit confe-

rentias et dat puncta fratribus, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Antonius Schindler, rhetor, poeta, prae-
ses congregationis studiosorum, historicus
domus

M. Michael Derner, syntaxista, grammata

P. Michael Kaminski, principista, parvista,
socius Patris Regentis in convictu

Coadiutores

Andreas Knics, ianitor

Andreas Schmidt, infirmarius, credentarius

Antonius Abrahameck, sacristanus, praefec-
tus laneae et lineae supellectilis

Ignatius Scheibenpflueg, cocus

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator

Martinus Weniovszki, socius Patris Pro-
curatoris, oeconomus

Philippus Kraz, cellarius, iuvat credentia-
rium

Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 7: uni-
versim 17.

1758

R.P. Ioannes Pirolt, rector, procurator,
gubernat a 24 februarii 1755

P. Ignatius Pallitsch, minister, praefectus
ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, bib-
liothecarius, operarius, consultor secundus

P. Antonius Tarnoczi, missionarius in 13
oppidis

P. Georgius Lieskovszki, concionator domi-
nicalis slavonicus, habet curam carcerum
et hospitalis, exhortator et confessarius do-
mus, operarius, consultor primus

P. Georgius Szeredi, regens convictus,
exhortator dominicalis et quatuor tempo-
rum, operarius

P. Iosephus Labanz, missionarius in 13 oppi-
dis

P. Nicolaus Moder, concionator festivus,
catechista templi, praeses congregationis
Agoniae, praefectus scholarum, corrector
lectorum mensae, exhortator domesticus,
operarius, consultor primus

P. Paulus Szölösi, praefectus spiritus fratrum,
facit conferentias et dat iisdem puncta, con-
fessarius domus, operarius

P. Sigismundus Tarnoczi, praefectus spi-

ritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Horvath, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, socius Patris Regentis in convictu

M. Franciscus Schivicz, syntaxista, grammaticista

M. Alexander Rusbacski, principista, parvita

Coadiutores

Andreas Knies, ianitor

Andreas Schmidt, infirmarius

Ignatius Scheibenpflueg, cocus

Ioannes Huefnagl, credentarius, subcellarius

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator

Mathias Nachtman, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Martinus Weniovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Philippus Kraz, cellarius iuvat credentiarium

Sacerdotes , magistri 3, coadiutores 8: univ. versim 20.

1759

R.P. Ladislaus Nedeczki, rector, procurator, gubernat a ... 1758

P. Ignatius Pallitsch., minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, bibliothecarius, operarius, consultor tertius

P. Georgius Lieskovszki, concionator dominicalis slavonicus, exhortator et confessarius domus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor secundus

P. Georgius Szeredi, regens convictus, exhortator dominicalis et quatuor temporum, operarius

P. Nicolaus Moder, concionator festum catechista templi, praeses congregationis Agoniae, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, exhortator domesticus, operarius, consultor secundus

P. Paulus Szölösi, praefectus spiritus fratrum, facit conferentias et dat iisdem puncta, confessarius domus, operarius

P. Sigismundus Tarnoczi, praefectus spi-

ritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Andreas Zachar, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, socius Patris Regentis

M. Ignatius Czepan, syntaxista, grammaticista

M. Ignatius Khu, principista, parvita

Coadiutores

Fidelis Gnedinger, infirmarius, iuvat sacristanum

Franciscus Xaverius Hueber, ianitor

Georgius Rizler, cocus

Ioannes Huefnagl, credentarius, subcellarius

Ioannes Pichlmayr, emptor, dispensator, iuvat ianitorem

Martinus Weniovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Mathias Nachtmann, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Philippus Kratz, cellarius, iuvat credentiarium

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 8: univ. versim 18.

1760

R.P. Paulus Szilacsek, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 10 iunii 1759

P. Samuel Kratzer, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, operarius, consultor primus

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Georgius Lieskovszki, concionator dominicalis, exhortator et confessarius domus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, operarius, consultor tertius

P. Ignatius Pallitsch, regens convictus, exhortator domesticus et quatuor temporum, operarius

P. Ioannes Gali, concionator festum, catechista, templi, praeses congregationis Agoniae, exhortator domesticus, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor primus

P. Paulus Szölösi, praefectus spiritus fratrum,

facit conferentias et dat puncta iisdem, confessorius domus, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Biro, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, historicus domus, socius Patris Regentis in convictu

M. Ignatius Czepan, syntaxista, grammaticus

M. Ladislaus Martini, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Wallner, infirmarius, iuvat sacristanum

Franciscus Xaverius Hueber, ianitor

Fridericus Steyer, emptor, dispensator

Georgius Rizler, cocus

Ioannes Baptista Hueffnagl, cellarius

Ioannes Pichlmayr, credentarius

Martinus Weniovsky, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Mathias Nachtmann, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Philippus Kratz, iuvat credentarium

Sacerdotes 7, magistri 3, coadiutores 9: universim 19.

1761

R.P. Paulus Szilacsek, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 10 iunii 1759

P. Ioannes Baptista Földessi, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, consultor primus

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius

P. Georgius Lieszkovszki, concionator dominicalis, exhortator et confessorius domus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, operarius

P. Georgius Olsavszki, regens convictus, exhortator domesticus, consultor primus

P. Ioannes Skober, concionator festivus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, habet curam carcerum et hospitalis, confessorius domus, operarius, consultor primus

Professores inferiorum scholarum

M. Andreas Horvath, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congre-

gationis studiosorum, historicus domus

M. Antonius Balducci, syntaxista, grammaticus

M. Ioannes Palma, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Wallner, infirmarius, iuva sacristanum

Franciscus Xaverius Pley, cocus

Georgius Raschbacher, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Ioannes Fischer, cellarius

Ioannes Pichlmayr, ianitor, credentarius

Iosephus Bohuczki, emptor, dispensator

Martinus Wenyovszky, socius Patris Procuratoris, oeconomus

Philippus Kratz, iuvat ianitorem et credentarium

Sacerdotes 6, magistri 3, coadiutores 8: universim 17.

1762

R.P. Paulus Szilacsek, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 10 iunii 1759

P. Georgius Olsavszki, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, consultor secundus

P. Adamus Viczen, concionator dominicalis, confessorius et exhortator domus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, operarius, consultor primus

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta et facit conferentias fratribus, operarius

P. Ioannes Palugyai, confessorius domus

P. Ioannes Skober, concionator festivus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, habet curam carcerum et hospitalis, operarius, consultor secundus

P. Ioannes Sztancsak, regens convictus, exhortator domesticus

Professores inferiorum scholarum

P. Ioannes Prileczki, rhetor, poeta, socius Patris Regentis in convictu, praeses congregationis studiosorum, historicus domus

M. Ioannes Palma, syntaxista, grammaticus, regens chori

M. Franciscs Xaverius Stephani, principista, parvista

Coadiutores

Adamus Pauli, cellarius, iuvat sacristanum
Adamus Wallner, infirmarius, credentarius
Ignatius Gultz, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Martinus Weniovszki, socius Procuratoris, oeconomus
Paulus Liebheit, ianitor, iuvat credentarium
Thomas Lentovszki, cocus, emptor, dispensator
Sacerdotes 8, magistri 2, coadiutores 6: universim 16.

1763

R.P. Iacobus Wilhelmb, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 23 octobris 1762
P. Ioannes Sztancsak, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, consultor primus
P. Adamus Viczen, concionator dominicalis, confessarius et exhortator domesticus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, operarius, consultor secundus
P. Andreas Besnitz, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius germanicus et slavonicus
P. Daniel Lani, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum
P. Ignatius Pallitsch, regens convictus, exhortator domesticus, consultor primus
P. Ioannes Palugyai, confessarius domus
P. Iosephus Hrabeczi, subregens in convictum historicus domus
P. Michael Priheli, concionator festivus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, habet curam carcerum et hospitalis, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Ioannes Palma, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum
M. Franciscus Xaverius Stephani, syntaxis, grammatica
M. Franciscus de Paula Steinbeis, principista, parvista, regens chori

Coadiutores

Antonius Nickl, credentarius
Franciscus Novak, cellarius, iuvat sacristanum
Ignatius Gultz, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Martinus Weniovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus
Paulus Liebheit, ianitor, iuvat credentarium
Philippus Piber, infirmarius
Thomas Lentovszki, cocus, emptor, dispensator
Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores: universim 19.

1764

R.P. Iacobus Wilhelmb, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 23 octobris 1762
P. Ioannes Sztancsak, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, consultor secundus
P. Andreas Besnitz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, dat puncta et facit conferentias fratribus, operarius germanicus et slavonicus
P. Daniel Lani, confessarius domus
P. Ignatius Pallitsch, regens convictus, exhortator domesticus, consultor secundus
P. Ioannes Palugyai, curat valetudinem
P. Ioannes Schedi, concionator dominicalis, confessarius et exhortator domus, praefectus scholarum, corrector lectorum mensae, operarius, consultor primus
P. Michael Priheli, concionator festivus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius

Professores inferiorum scholarum

M. Franciscus Xaverius Stephany, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, regens chori
M. Ladislaus Okolicsany, syntaxis, grammatica
M. Georgius Hertzeg, principista, parvista
Coadiutores
Antonius Abrahamek, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Antonius Nickl, credentarius, iuvat cocum

Franciscus Novak, cellarius, iuvat sacristanum
Franciscus Rauscher, cocus, emptor, dispensator
Martinus Weniovszki, socius procuratoris, oeconomus
Paulus Liebheit, ianitor, iuvat dispensatorem
Philippus Piber, infirmarius, iuvat credentiarium
Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: universim 19.

1765

R.P. Iacobus Wilhelmb, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a 23 octobris 1762
P. Ioannes Benyovszki, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, consultor primus
P. Andreas Besnitz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius
P. Antonius Harrer, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius
P. Franciscus Xaverius Bihari, concionator festivus, catechista templi, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius
P. Iacobus Keller, subregens in convictu, exhortator et historicus domus
P. Ignatius Pallitsch, regens convictus nobilium, exhortator domesticus, consultor tertius
P. Iosephus Spengler, concionator dominicalis, praefectus scholarum, confessarius et exhortator domesticus, corrector lectorum mensae, operarius, consultor secundus
P. Michael Prihely, curat interim valetudinem

Professores inferiorum scholarum

M. Ladislaus Okolicsani, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, regens chori
P. Ioannes Janics, syntaxista, grammata
M. Ignatius Reviczki, principista, parvula

Coadiutores

Antonius Abrahamek, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Antonius Nickl, cocus, credentarius
Leopoldus Rodhammer, cellarius
Martinus Kassiar, ianitor
Martinus Wenjovszki, socius Patris Procuratoris, oeconomus
Paulus Liebheit, emptor, dispensator
Philippus Piber, infirmarius, iuvat credentiarium
Sacerdotes 10, magistri 2, coadiutores 7: universim 19.

1766

R.P. Ignatius Grueber, rector, procurator, bibliothecarius, gubernat a ...
P. Ioannes Benyovszky, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, decisor casuum, consultor primus
P. Andreas Besznicz, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, operarius
P. Antonius Harrer, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius
P. Franciscus Pinka, concionator dominicalis, confessarius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, operarius, consultor primus
P. Iacobus Keller, subregens in convictu, exhortator domesticus
P. Ignatius Grueber, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius
P. Michael Prihely, catechista templi, exhortator et historicus domus, operarius
P. Samuel Matz, regens convictus nobilium, praefectus scholarum, consultor primus
M. Iosephus Beyerbek, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum, regens chori
M. Iosephus Reviczki, syntaxista, grammata
M. Christophorus Dietrich, principista, parvula
Coadiutores
Antonius Abrahamek, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis
Antonius Nickl, ianitor et credentarius

Antonius Püschl, cocus, iuvat ianitorem
 Leopoldus Redhamer, cellarius
 Martinus Wagner, emptor, dispensator
 Martinus Wenjovszki, socius procuratoris
 Philippus Piber, infirmarius, iuvat creden-
 tiarium
 Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: uni-
 versim 19.

1767

R.P. Ignatius Grueber, rector, procurator,
 bibliothecarius, gubernat a 23 decembris
 1765

P. Stephanus Szali, minister, praefectus
 ecclesiae, sanitatis et scholarum, consultor
 primus

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus
 fratrum, dat puncta et facit conferentias
 iisdem, operarius

P. Franciscus Pinka, concionator dominica-
 lis, confessarius et exhortator domus, cor-
 rector lectorum mensae, operarius, consul-
 tor secundus

P. Iacobus Keller, subregens in convictu,
 exhortator domesticus

P. Ignatius Grueber iunior, concionator
 festivus, praeses congregationis Agoniae,
 exhortator quatuor temporum et dominica-
 lis, operarius

P. Iosephus Spleny, praefectus spiritus, mo-
 nitor, examinador candidatorum, decisor ca-
 suum, operarius

P. Michael Prihely, catechista temli, exhorta-
 tor et historicus domus, operarius

P. Samuel Matz, regens convictus nobilium,
 consultor secundus

M. Ignatius Reviczki, rhetor, poeta, praeses
 congregationis studiosorum

M. Christianus Dietrich, syntaxista, gram-
 matista, regens chori

M. Georgius Szklenar, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Moser, cocus, iuvat ianitorem

Antonius Abrahamek, sacristanus, praefec-
 tus laneae et lineae supellectilis

Antonius Klein, emptor, dispensator, iuvat
 oeconomum

Antonius Nickl, ianitor, credentarius

Leopoldus Redhamer, cellarius
 Martinus Wenjovszki, socius procuratoris,
 oeconomus

Philippus Piber, infirmarius, iuvat creden-
 tiarium

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: uni-
 versim 19.

1768

R.P. Stephanus Szali, rector, procurator,
 gubernat a 28 maii 1767

P. Georgius Nagyszombati, minister,
 praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum,
 consultor secundus

P. Alexander Rusbacski, concionator festi-
 vus, praeses congregationis Agoniae, exhor-
 tator quatuor temporum et dominicalis,
 operarius

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus
 fratrum, dat puncta et facit conferentias
 iisdem, operarius

P. Franciscus Xaverius Bihari, subregens in
 convictu, exhortator domesticus

P. Georgius Olsavszky, praefectus spiritus,
 monitor, examinador candidatorum, decisor
 casuum, operarius

P. Georgius Turcsanyi, concionator domi-
 nicalis, confessarius et exhortator domus,
 corrector lectorum mensae, operarius, con-
 sultor primus

P. Iosephus Spleny, regens convictus nobi-
 lium, consultor primus

P. Michael Prihely, catechista templi, exhor-
 tator et historicus domus, operarius

M. Ignatius Baranyai, rhetor, poeta, praeses
 congregationis studiosorum

M. Georgius Szklenar, syntaxista, gramma-
 tista, regens chori

M. Ignatius Schubanyi, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Moser, cocus, iuvat ianitorem

Antonius Abrahamek, sacristanus, praefec-
 tus laneae et lineae supellectilis

Antonius Klein, emptor, dispensator, iuvat
 oeconomum

Antonius Nickl, ianitor et credentarius

Leopoldus Redhamer, cellarius

Martinus Wenjovszky, socius Patris Pro-

curatoris, oeconomus

Philippus Piber, infirmarius, iuvat credentiarium

Sacerdotes 9, magistri 3, coadiutores 7: universim 19.

1769

R.P. Stephanus Szali, rector, procurator, gubernat a 28 maii 1767

P. Michael David, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, exhortator domesticus, consultor primus

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius, consultor primus

P. Georgius Olsavszky, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, operarius

P. Ignatius Nemssovay, catechista templi, concionator pomeridianus in festivitibus maioribus, exhortator et historicus domus

P. Ignatius Szabo, subregens in convictu, exhortator domesticus

P. Ioannes Földessi, bibliothecarius, confessorius domus

P. Iosephus Krakoviczer, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius

P. Iosephus Spleny, regens convictus, consultor secundus

P. Stephanus Lipkai, concionator dominicalis, confessorius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, operarius

M. Carolus Braun, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Georgius Szklenar, syntaxista, grammaticista

M. Aloysius Schwarzman, principista, parvita

Coadiutores

Andreas Moser, cocus, iuvat ianitorem

Antonius Abrahamek, praefectus laneae et lineae supellectilis

Antonius Nickl, ianitor et credentarius

Iosephus Wöber, emptor, dispensator, iuvat oeconomum

Leopoldus Redhamer, cellarius, socius Pat-

ris Procuratoris, oeconomus

Philippus Piber, infirmarius, iuvat credentiarium

Sacerdotes 10, magistri 3, coadiutores 7: universim 20.

1770

R.P. Stephanus Szali, rector, procurator, gubernat a 28 maii 1767

P. Michael David, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, consultor secundus

P. Alexander Rusbaczky, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius

P. Antonius Harrer, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius, consultor secundus

P. Georgius Olsavszky, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum, decisor casuum, operarius

P. Ignatius Nemssovay, catechista templi, concionator pomeridianus in festivitibus maioribus, exhortator et historicus domus

P. Ioannes Földessi, bibliothecarius, confessorius domus

P. Iosephus Bernolak, subregens in convictu, exhortator domesticus

P. Iosephus Spleny, regens convictus nobilium, consultor tertius

P. Stephanus Lipkay, concionator dominicalis, confessorius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, operarius

M. Ioannes Nepomucenus Auer, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Franciscus Valentics, syntaxista, grammaticista

M. Ioannes Nepomucenus Kreis, principista, parvita

Coadiutores

Andreas Moser, emptor, dispensator

Antonius Abrahamek, ianitor, iuvat praefectum laneae et lineae supellectilis

Antonius Nikl, credentarius

Iosephus Wöber, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Leopoldus Redhamer, cellarius, iuvat oeco-

nomum

Philippus Piber, infirmarius, iuvat credentiarium

Thomas Radoczi, socius procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 10, magistri 3, coadiutores 8: universim 21.

1771

R.P. Iosephus Kercho, rector, procurator, gubernat a 21 augusti 1770

P. Matthaeus Trsztyanszki, minister, praefectus ecclesiae, sanitatis et scholarum, consultor primus

P. Carolus Grueber, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius

P. Franciscus Xaverius Stephani, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius

P. Georgius Klobusiczki, subregens in convictu, exhortator domesticus

P. Iacobus Wilhelmb, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Ignatius Nemsovai, catechista templi, concionator pomeridianus in festivitibus maioribus, exhortator et historicus domus

P. Ioannes Földessi, bibliothecarius, decisor casuum, confessarius domus, consultor primus

P. Iosephus Splenyi, regens convictus

P. Stephanus Lipkai, concionator dominicalis, confessarius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, operarius, consultor primus

M. Ladislaus Horvath, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Ignatius Kolakovszki, syntaxista, grammatista

M. Godefridus Puchner, principista, parvisita

Coadiutores

Andreas Moser, emptor, dispensator

Antonius Abrahamek, ianitor, iuvat praefectum laneae et lineae supellectilis

Antonius Nikl, credentarius

Georgius Rauch, cocus

Iosephus Wöber, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Leopoldus Redhamer, cellarius, iuvat oeconomum

Philippus Piber, infirmarius, iuvat credentiarium

Thomas Radoczy, socius procuratoris, oeconomus

Sacerdotes 10, magistri 3, coadiutores 8: universim 21.

1772

R.P. Iosephus Kercho, rector, procurator, gubernat a 21 augusti 1770

P. Iosephus Spengler, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor primus

P. Carolus Grueber, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius

P. Franciscus Xaverius Stephani, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius

P. Iacobus Wilhelmb, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum

P. Ignatius Nemsovai, concionator pomeridianus in festivitibus maioribus, operarius

P. Ioannes Földessi, bibliothecarius, decisor casuum, confessarius domus, consultor secundus

P. Iosephus Turjak, catechista templi, historicus domus, operarius

P. Michael Baranai, subregens in convictu, exhortator domesticus

P. Paulus Otskai, regens convictus Nobilium

P. Sebastianus Lipkai, concionator dominicalis, praefectus scholarum, confessarius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, operarius, consultor secundus

M. Franciscus Xaverius Valentics, rhetor, poeta, praeses congregationis studiosorum

M. Godefridus Puchner, syntaxista, grammatista

M. Iosephus Leuttner, principista, parvista

Coadiutores

Andreas Moser, emptor, dispensator, cocus

Antonius Abrahamek, sacristanus, praefectus laneae et lineae supellectilis

Antonius Nikl, credentarius
Bonifacius Fischer, infirmarius
Iosephus Kretsmer, ianitor, iuvat credentiarium
Leopoldus Redhamer, cellarius, iuvat oeconomum
Thomas Radoczy, socius Patris Procuratoris, oeconomus
Sacerdotes 11, magistri 3, coadiutores 7: universim 21.

1773

R.P. Iosephus Kercho, rector, procurator, gubernat a 21 augusti 1770
P. Iosephus Spengler, minister, praefectus ecclesiae et sanitatis, consultor secundus
P. Andreas Lux, professor principiorum et parvorum, regens chori
P. Carolus Grueber, praefectus spiritus fratrum, dat puncta et facit conferentias iisdem, operarius
P. Franciscu Kovalszki, decisor casuum, confessarius domus, operarius
P. Ignatius Nemsovai, catechista templi, exhortator pomeridianus in festivitibus maioribus et dominicis, historicus domus, operarius
P. Ioannes Baptista Földessi, bibliothecarius, confessarius domus, consultor tertius

P. Ioannes Jacob, concionator festivus, praeses congregationis Agoniae, exhortator quatuor temporum et dominicalis, operarius
P. Ioannes Skober, praefectus spiritus, monitor, examinador candidatorum
P. Mathias Korponai, professor rhetoricae et poesis, praeses congregationis studiosorum
P. Michael Baranyai, subregens in convictu, exhortator domesticus
P. Paulus Ocskai, regens convictus Nobilium
P. Sebastianus Lipkai, concionator dominicalis, praefectus scholarum, confessarius et exhortator domus, corrector lectorum mensae, operarius, consultor tertius
M. Iosephus Leuttner, syntaxista, grammata

Coadiutores

Andreas Moser, emptor, dispensator
Antonius Abrahamek, sacristanus, praefectus laneae et lineae suppellectilis
Antonius Nichl, credentarius
Bonifacius Fischer, infirmarius
Ioannes Baptista Herbst, ianitor, iuvat credentiarium
Michael Payr, cellarius
Thomas Radoczy, socius Patris Procuratoris, oeconomus
Sacerdotes 13, magister 1, coadiutores 7: universim 21.

HISTÓRIA V DRAMATICKEJ LITERATÚRE

Viera ŽEMBEROVÁ

The History in Dramatic Literature

Dramatic arts have a broad and timeless social impact and the scope of audience. Both features of dramatic literature are limited by a particular historical process, the quality of social life and the role of art in culture of a national community. The human history offers many incentives to update some events, to form an analogy to ideas, values, a personality or a generation, but many times it becomes an artistic challenge to a play with the value of national consciousness and the quality of the historical consciousness of the nation. In her dramatic works, Jana Juráňová returned to the ancient storylines to retell the story of Salome. From the national history to the generation of literary romantics. With both subject sources and their thematic development, she focused on a verifiable female character and her unconventional artistic coping with a historical reality and herself as a part of it.

Key words: *history, dramatic literature, Salome, female character.*

Oslobodzujúci práve tak, ako obraňujúci slogan zachytený vo výpovedi *autor je tiež človek* naznačuje, že pôjde o jav, stav, proces napojený na tvorivú aktivitu, ktorá si vyžaduje tolerantnejšie posudzovanie toho, čo obsahuje pojem a očakávania následkov spätých raz s konkrétnym autorom a po druhý raz znova s autorom, ale už v role „obyčajný“ človek. Keď autor umeleckého artefaktu vo svojej osobitosti siahne do času a dejov ľudského života, potom má jeho umelecká výpoveď jedinečný postoj k minulosti (spoločenskej histórii) v tom, že ju považuje a oslovuje jednak ako aktívnu zásobnicu látky aj tematiky, ale aktuálne aj ďalších všeľudských noetických a morálnych inšpirácií na spracovanie do artistnej formy. Úzky kontakt medzi históriou (historiografiou, ktorá sa jej výskumne venuje) a umením, v našom prípade literárnou tvorbou a teatrológiou, a to preto, lebo ide o dramatický literárny text a literárnu históriu, a to preto, lebo sa tematizovaný problém a jeho funkcia v univerzálnych či etnických dejinách ľudstva vyrovnáva s podstatou konfliktu zobrazeného niektorým zo žánrov drámy. Vzťah dejín ako zdroja na látku a tematiku aj literárnej vedy, ktorá si všima genológiu, poetológiu, žánrovú skladbu či estetiku dramatického

literárneho textu, majú spoločné nielen dávne korene, ale predovšetkým výrazné autorské a umelecké podložie. História ľudských dejov a umenie vo svojom výrazovom rozpätí prinášajú či aktívne udržiavajú nemálo nazeracích postojov vývinovo dokonanej spoločnosti prostredníctvom tvorby súčasného autora aj publika, ktorému sa prihovárajú z minulosti univerzálnym, spravidla mravným problémom prenikajúcim do spoločenskej a medziludskej prítomnosti. Dráma svojím záberom i príležitosťou vracáť sa v rozličnom spoločenstve a v žánrovo i časovo odlišných dejoch, zohráva nezastupiteľnú humanizačnú a civilizačnú rolu. Latentne ostáva dokumentom civilizačných procesov v človeku a spoločenstvách, s ktorými autor aj v role obyčajný človek spojil svoj osud a činy, čím premyslene pripravoval svojou tvorbou víziu budúcnosť.

Biblický príbeh o Salome¹ sa uchoval ako kruté rozprávanie o prorokovej, Jochananovej, vražde. Jana Juráňová v „monodráme Salome“² nemá ambíciu rekonštruovať tragédiu osnovanú na akte vraždy.³ V monodráme dominuje psychologický záujem o osamelú, spustnutú, putujúcu Salome na cestách po svete i svojom živote odnikiaľ a komkoľvek, ktorá sa vráti na miesto krutej udalosti a zveruje sa kameňu v ruinách hrade Macherus za bránami Jeruzalema so svojimi pocitmi, vinami, túžbami, so svojou dievčenskou a ženskou prehrou, ktorú si priznáva, ale jej nerozumie ani po odstupe času. Jej tulácke cesty a osamelá svednosť majú jedinú rozprávačku a jedinú adresátku, no tie ako alter ego si vypočuje iba nočné ticho, predierajúca sa „luna“ a kameň na zničenom a opustenom nádvorí kedysi všemocného hradu.

V monodráme je Salome staršia o desať rokov. Kým sa ona dcéra túla, jej nenásytná matka so zhýralým otčimom sú vo vyhnanstve v Galilei a Salome predpokladá, že už nežijú. Živočišna, hoci ošarpaná a ponížená Salome žije dni z ich druhej strany, kam slnko vyvolených už nezakukne: *„Odišla som odtiaľto, keď som mala sedemnásť. To bolo pred desiatimi rokmi. Odvtedy sa tu čas nepohol. Zastavil sa v tom bode, keď sa to stalo... Áno, vonku čas plynie, ja starnem, raz úplne zoschnem, ale v mojom živote už nebude nič. A nič ani nebolo. Jediný dôležitý bod zostal tu, v tejto kobke. Jediný dôležitý bod v mojom živote – smrť. Smrť, ktorú som zoslala na teba, Jochanan.*

¹ Wikipedia: Salome je dcéra Herodiadina, r. 62 – 71 n. l. Nový zákon Marek 6:17 – 29 a Matúš 14:3 – 11.

² JURÁŇOVÁ, J. Salome. Monodráma (1988). In JURÁŇOVÁ, J. *Hry*. Bratislava: Divadelný ústav 2014.

³ „Novozmluvná“ dráma Herodes a Herodias vyšla v IV. zväzku „Sobraných spisov básnických Hviezdoslava“ v roku 1921. Látku Salome, popri iných, spracoval v rovnomennom texte Oskar Wilde.

V tomto bode sa všetko zvrhlo, ale aj všetko zastalo“.⁴ Juráňová svoju postavu Salome necháva zostarnúť, siahne na jej telesnú krásu, pripraví ju o všetko, čím jej život v ranej mladosti bol vznešený, pestrý, bohatý, svojvoľný, pritom sa nič nezmení ani neobmení v jej zvnútornenom živočíšnom pátraní po tom, prečo bola ako krásna, inými mužmi žiaduca žena odmietnutá práve prorokom Jochananom. Často sa v monológu dramatickej postavy opakuje slovo žena, ktorému sa opozíciou stávajú iné slová, čistota, čistý, lenže tie sa viažu na Jochananovo správanie sa voči Salome: „*Kto získa čisté z nečistého?*“⁵ Do obrysu tradovaných sujetových obrysov z biblického príbehu autorka nevstupuje. Napokon všetko, s čím sa pri vypracovaní dramatického „profilu“ protagonistky v monodráme pracuje, je kompozične uložené do kategórie dramatického času post faktum. A tak sa nenáhľivo a horizontálne odkazuje nie na tragický príbeh, ale na iniciácie protagonistky obnovovať detaily v pamäti unavenej, svojím životom dotýranej a osamelej ženy tu a teraz, preto sa konštruje situácia, aby sa rozhodla pri zhodnocovaní svojho seba pri opätovnom variovaní podnetov na vraždu, teda či Salome (ne)olutovala svoj čin, ktorý si uchováva vo svojom zážitku z čias nedomysleného dievčenského želania trestať smrťou za odmietanie. Statika dramatického priestoru a času sú dotvárané v monodráme navrstvovaním nečistoty mravného a mocenského života. Presun z monológu do veršov pôsobí ako možná analógia viazanej formy na podobenstvo s Jochananovými poslednými dňami prežitými vo väzení v priestoroch hradu. Verše navrstvujú vizuálnu charakteristiku Salome, vtedy i dnes je necudná, vyprahnutá, stratená, vyziabnutá, zúfalá...⁶

Salome pri hľadaní odpovede sprevádzajú podobenstvá, v ktorých je ovečka, vlčica, krásna laň aj tigrica,⁷ aby vo svojej typovej podstate sa nezmenila a bola naďalej nenásytná, presýtená, zvrátená, zhýčkaná.⁸ Aj preto sa nemohla od usmrtenia Jochanana zmeniť, prečo by sa inak vracala na miesto svojho zločinu?. Salome detailne variuje statické kontrasty odvíjané od pre ňu nedosiahnuteľnej prorokovej mužskej telesnosti, pripomína si jeho oči, pery, ruky, ústa. Pri hľadaní vinníkov okrem seba pripomenie matkinu žiarlivosť na dcéru, zhýralého otčima Herodesa Antipa, no keď hľadá ospravedlnenie pre svoj čin, ku ktorému ju pomkla rovnako odmietnutá matka, všetko, čím sa bude vo svojom monológu ďalej navracáť k tomu, čo bolo a k tomu, kým je dnes sama, vypovie toto: „*Život nemá veľkú cenu, ale*

⁴ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 24.

⁵ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 27.

⁶ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 27 – 28.

⁷ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 28.

⁸ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 32.

*je lepší ako smrť. Jochanan! Ty si si zvolil smrť. Svojím životom si si ju zvolil. Ja som ťa len zabila. Zabila som ťa, môj milovaný, niekto ťa musel zabiť. A ja som ťa zabila z lásky. Len neviem, prečo som teraz tu. Kam som sa to zatúlala?*⁹

Monológ „pravdy“ Juráňovej Salome sa ponára do emócií, aby sa obnovovali negatívne citové i vzťahové prejavy uložené v osobnostnom podloží dramatického ženského subjektu, hoci len preto, aby sa obnovili tie externé aj interné podnety, ktoré aj po časovom i skúsenostnom odstupe od tragickej udalosti a od prirodzenej spoločenskej i osobnej premeny zotrvali a „zakonzervovali sa“ pri jej sebazhodnocovaní: „*To ty si určil naše osudy. Sme nič, len vražedné nástroje*“,¹⁰ „*keby som ťa mohla aspoň po smrti umlčať*“.¹¹

A tak zámer monodrámy s historickou postavou chce uchovať známy príbeh z dejín kultúry, no vyňatím Salome z kultúrnej tradície, ktorá si ju pripomína ako tanečnicu so želaním zobrať život inému človeku, sa sústreďuje na to, či možno porozumieť a vyrovnať sa so ženskosťou aj živelnou telesnou i citovou túžbou po naplnení svojho želanja za akúkoľvek cenu. Pritom, ak Salome hľadá vo svojom návrate na miesto činu racionálny zmysel, nachádza ho v dávnej latentnej výčitke a súčasne žiadosti „*Tak odpusť aj mne!*“, a v otázke bez odpovede „*Tak prečo ja...*“.¹²

Osamelá Salome sa stala zmanipulovaným erotickým nástrojom svojho zvráteného okolia, ale aj tragickým dôsledkom hodnotových pohybov v dobovej morálke a uplatnenej moci. Autorka sa sústredila na vnútro ženy Salome v dávnej dobe a vo vyspelej spoločnosti. Pritom jediné, čím si Salome uchovali jej príbeh ľudskí potomkovia ostalo to, že vyvolala a spôsobila smrť muža.

Juráňovej Salome je osamelá, dostala sa do životne dramatickej situácie, z ktorej nenachádza pre seba žiadne východisko, kladie otázky, postupne v detailoch obnažuje svoje nemenné a neuspokojené ženské ja, nedosiahnuteľným sa pre ňu stáva podmienka čistoty. Juráňovej dramatické postavy verifikovateľných žien spred dvoch storočí konajú v kolektívnom dialógu, preto sú pospolu, ich reč je súčasná, aby si neviazane povedali, čo vedia o sebe navzájom a o svojich mužoch, ktorí vytvárali dejiny slovenského národa. Autorka s jemnou iróniou dáva na vedomie, že aj ona ich chápe ako učebnicovo mýtizovaných slovenských literárnych romantikov, ktorí rečnili, písali, organizovali a podriaďovali sa názorom i vôli jediného spomedzi

⁹ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 28.

¹⁰ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 40.

¹¹ JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 41.

¹² JURÁŇOVÁ, J. Salome, s. 28.

nich, Ľudovíta Štúra. Tematizovanie Štúra si vyžiadalo, aby sa do rozhovorov o ňom a o udalostiach v rodinných i súkromných životoch „velikánov“ národných dejín zapojili viacerí súčasníci a vypovedali rečou svojej doby a dobovým jazykom.

V Salome sa autorka ponárala do reflexie odvíjanej od osobnej viny jedinej ženy. V texte *Misky strieborné, nádoby výborné*¹³ prepojila parodovaním, jemnou iróniou, naivnosťou a porozumením svet živých a mŕtvych, preto aktualizovala časti autorských textov zo životopisov, článkov, vystúpení. Napokon všetko v živote ľudí má dve strany a na tej odklonenej od priameho svetla, a to riešia v dialógoch ženy romantikov, patria životy mužov so slávou i bez nej práve im, ich ženám. Ženy a priateľky literárnych romantikov v pre národ exponovanej dobe nehľadajú odpoveď na to, prečo to tak bolo. To ony vedia, preto skôr konštatujú, že to tak bolo, a popri tých spomedzi nich, ktoré sú uzročené s rolou manželky, matky, varovkyne velikánových detí¹⁴ to vychodí tak, že: „Žena v domácnosti nikto nezastúpi. Rodina, deti, kto by sa postaral?“¹⁵ A predsa sa nájde medzi nimi i taká,¹⁶ ktorá sa po celý čas dožaduje jasnej odpovede, prečo nebola človek, žena, ale „tvor“, ale to je už reč o Ľudovítovi Štúrov:¹⁷ „Napísal o mne, že som tvor“.¹⁸ Adelka sa vymyká z radu oddaných, pokorných a uzročených žien so svojím životom vedľa slovenských romantikov. Adelka je temperamentná, jazyčná, prostoreká, teda iná, ako ju ponúka prozaická tvorba:¹⁹ „Prvá láska, druhá láska, životná láska, verná manželka, družka, dcéra národa slovenského, deva belostná, to ste vy, a ja som tvor!“²⁰

Do národnej kultúry sa dostali tie udalosti z politických, spoločenských, kultúrnych dejín, ktoré sú adresnejšie a verifikovateľné svojím dejinným priebehom nielen svojej prítomnosti, ale predovšetkým ako impulz do emancipovanej národnej budúcnosti, ktorá sa neumára existenciou jazy-

¹³ JURÁŇOVÁ, J. *Misky strieborné, nádoby výborné*. 1997. In JURÁŇOVÁ, J. *Hry*. Bratislava: Divadelný ústav 2014.

¹⁴ Anička Jurkovičová Hurbanová, Marína Pišlová Geržová, Antónia Júlia Sekovičová Braxatorisová, pripomenutie Márie Schroederovej, Márie z Hradca Králové.

¹⁵ Jana Juráňová: *texte Misky strieborné, nádoby výborné*. 1997, postava Aničky Hurbanovej, s. 54.

¹⁶ Adela Ostrolúcka z Ostrej Lúky.

¹⁷ Centrálnou postavou sa stáva Ľudovít Štúr, na ktorého svojím znevážením po celý čas upozorňuje Adela Ostrolúcka, siaha aj na jeho rodovú nevyhranenosť, na literatúru v dobovej slovenčine, na to, že sa vlastne nikdy nedostali vo svojich spoločenských a osobných väzbách k obnoveniu toho ja, ktoré by bolo preklenulo ich Štúrom udržiavané neosobné kontakty.

¹⁸ JURÁŇOVÁ, J. *Misky strieborné, nádoby výborné*, s. 50.

¹⁹ Napríklad román Ľuda Zúbka Jar Adely Ostrolúckej, 1957.

²⁰ JURÁŇOVÁ, J. *Misky strieborné, nádoby výborné*, s. 64.

kom, autonómnosťou územia, účinnou politikou, nadčasovými hodnotami a nenavracia sa do dávnej doby iba preto, aby sa po koľký raz v schéme priblížilo, ako žili romantici²¹ vo svojom súkromí. Autorka neopatrila svoj text niektorým zo žánrov drámy, a to dovoľuje jej, ale aj realizátorom flexibilné a nadľahčujúce pohybovanie sa medzi faktom a fikciou, medzi uchovaným dokumentom a jeho nielen umeleckou torzovitou aktualizáciou.

Podlozie kompozičného riešenia Juráňovej drámy *Misky strieborné, nádoby výborné* spočíva v citovaní dobových textov ako repliky na rozhovor žien, vo veršovej forme ako ceneného druhu dobového umenia a v spontánnom „štetbaní“ žien o obsahu svojej existencie, z ktorých znova iba jedna opakovane zdôrazňuje, ako ťažko v chorobe odchádzala zo sveta a že už nežije:²² „Ja som sa nevydala. Deti nemám. Zomrela som veľmi mladá, no už ako stará dievka. Na suchoty. Môj milý hádzal vrúcne pohľady po iných mladoňoch. Všetko, čo v živote robil, robil s mužmi. Ideály s nimi zdieľal, revolúcie prehrával, noviny vydával, proti Budapešti sa s Viedňou spojil, písal si s nimi, načo boli pre neho ženy na svete? Na táarchu“.²³

Výrečnejšia a voči dejinám kondenzovanejšie východiská aj výsledky dejov politika Ľudovíta Štúra, romantika Ľudovíta Štúra a jeho názorových druhov pred rokom 1848 a po ňom sa asi nedajú ani zachytiť. Ženy, ktoré personalizovala autorka do dramatického textu, pripomenú všeličo z verifikovateľných národných i osobných dejov svojej doby, ale vždy to má súkromný kontext: Štúrovo počínanie si pri Hurbanovej svadbe, Štúrova rozhnvanosť na Kalinčiaka po založení si rodiny atď. Ženy hovoria, spomínajú, komentujú, doberajú sa navzájom a ironizujú romantikov – veľikánov i tak, že kopírujú základné vrcholky politického a literárneho romantizmu v slovenských dejinách: generačné udalosti tridsiatych rokov 19. storočia, výstup na Devín a slovanské rodné mená, písanie v slovenčine, Slovenské národné noviny, Slovenská národná rada, slovenské a slovanské politické postoje, generačné svadby, Štúrovo postrelenie sa a smrť v r. 1856. Kontrastne zakomponované strnulé citáty zo Štúrových rečí voči živej reči ženských roztvárajú neistotu hodnoty a funkcie sprítomnených ženských dramatických postáv na aktualizovaných udalostiach, teda naznačujú ich životaschopnosť voči rolám mužských postáv.

Juráňovej dráma *Misky strieborné, nádoby výborné* z nadhľadu smeruje podľa všetkého k latentnému problému „jednorazovosti“ života exponova-

²¹ Jozef Miloslav Hurban, Ľudovít Štúra, Ján Kalinčiak., Andrej Sládkovič, ale aj ďalší, ktorí ostávajú na okraji ženských dialógov a rozprávání: Gerža, syn Svetozár Hurban Vajanský, Samo Bohdan Hroboň, Ján Francisci.

²² Adela Ostrolúcka.

²³ JURÁŇOVÁ, J. *Misky strieborné, nádoby výborné*, s. 65.

ných mužov v národných či iných spoločenských dejoch a k univerzalite žien, ktoré ich čas a veľké činy s nimi, vlastne v ich tieni zdieľajú. Ženy živým jazykom zovreli vo svojom spoločenstve mužské mýty, vtipne roz-mieňané na jednotlivosti v mužských a ženských konkrétnych vzťahov to, čo sa všeobecne vie, teda sa stým možno ironicky pohrať a aktualizovať ponornosť misiek strieborných, nádob výborných. Čas a svet slovenských literárnych romantikov pred rokmi spracoval Ivan Stodola, nie tak dávno zaujali dramatika Karola Horáka, ktorý v cykle konverzačných textov o Samovi Bohdanovi Hroboňovi, Jankovi Kráľovi, Ľudovítovi Štúrovi, na podloží archívneho dokumentmi, sa vyrovnával tentoraz so samotnými od mýtu vzdialenými romantikmi. Ideály z odstupu pokolení nasmeroval na mravnú a osobnostnú podobu tých, ktorí i naďalej zotrávajú v embléme národnej kultúrnej histórie ako zjavy známe a nespochybňované.

Zovretie histórie a umenia má svoju hĺbku, opodstatnenosť a poslanie anticipačnej výzvy odkázanej predkami svojim potomkom. Výzvy, ktoré z toho zovretia oddávna ožívajú nie sú len obnovovaním platnosti tézy, že sa z dejín treba učiť, vo svojej naliehavosti prijímajú poslanie príkazu, ako humanizovať čas, v ktorom môžeme žiť a konať.

**Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle
– Reconzje i omówienia**

MEŠŤAN, Pavol.

„Jeruzalem – duchovná metropola sveta, návrat na javisko dejín“. Bratislava : Slovenské národné múzeum, Múzeum židovskej kultúry, 2012. 72 s. ISBN 978-80-8060-285-7.

Rozsahom neveľká kniha profesora Mešťana, riaditeľa Múzea židovskej kultúry SNM v Bratislave, je prvou historickou prácou slovenského autora o dejinách tohto mesta, ktoré zohralo kľúčovú úlohu vo vývine troch náboženských systémov a s nimi súvisiacich troch civilizácií: judaizmu, kresťanstva a islamu. Podarilo sa mu zmocniť sa tejto zaujímavej, avšak náročnej témy vďaka zvolenému a výborne zvládnutému štýlu historickej eseje, pomocou ktorej na sedemdesiatich stránkach dokázal previesť čitateľa tisícročiami „svätého mesta“, pri predstavení okolností vzniku troch svetových náboženstiev a osudov niekoľkých dnes už zaniknutých ríš. Ako napísal Martin Rodan, honorárny konzul Slovenskej republiky v Jeruzaleme, „Mešťanov prístup je neobyčajný tým, že hoci metodologicky vychádza z racionalistického, ba ... pozitivistického hľadiska, podarilo sa mu práve touto cestou ukázať a dokázať výnimočný význam duchovných hodnôt, ktoré sa vytvárali v kontexte hodnôt, spojených s históriou Jeruzalema“. Podľa vlastných slov autora „kniha nie je len stručný príbeh jedného z najstarších a ešte stále živo pulzujúcich miest ľudstva, ako sa odohral počas tisícročí na pozadí svetového diania, ale dotýka sa aj vývoja tej časti ľudskej kultúry, ktorej rozhodujú-

cim prvkom v doterajších dejinách boli náboženstvá monoteistické“.

V duchu svojej koncepcie profesor Mešťan rozdelil knihu na päť hlavných častí: Jeruzalem izraelský, Jeruzalem kresťanský, Križiacke intermezzo, Jeruzalem moslimský a Jeruzalem duchovno-kultúrna metropola sveta. Aj vzhľadom na časové dimenzie v dejinách mesta, je najrozsiahlejšou prvá časť, zabierajúca viac ako polovicu knihy. Autor ju rozdelil na dve kapitoly: Obdobie prvého chrámu a Obdobie druhého chrámu. Zaoberá sa v nich najdôležitejšími udalosťami a etapami v starovekých dejinách Židov, ako boli vznik židovského monoteizmu, usídlenie Židov v Kanáne a pretvorenie Jeruzalema na kráľovské mesto, prvý chrám, rozpad jednotného kráľovstva, zničenie Izraela aj Judey a babylonské vyhnanstvo, návrat vyhnancom po porážke Babylona Perzskou ríšou, obdobie druhého chrámu, zvrchovanosť hellenistickej Seleukovskej ríše, samostatné kráľovstvo Hasonmeusovcov, rímska nadvláda v Judei, rozdelenie spoločnosti na saducejov, farizejov, mesejcov a radikálov, protirímske povstania, zničenie druhého chrámu a s ním Judey i Izraela.

V druhej časti v siedmich neveľkých kapitolách predstavil vznik kresťanstva a jeho transformácie na svetové náboženstvo: Dejepisné stanovisko, Ježiš historický, Židovskí kresťania a Pavol, Od podzemného kresťanstva v Ríme k jeho uznaniu, Ideová podstata Ježišovho učenia, Nomocentrická interpretácia Písma, Ježišov zásadný eto-

centrizmus a Samostatnosť morálneho úsudku. Už tieto názvy hovoria o tom, že sa zamerával hlavne na analýzu raného kresťanstva ako náboženského a eticko-mravného systému. Do ranostredovekej reality sa autor vracia v tretej časti, vypovedajúcej o dejinách Jeruzalema v byzantskom a arabskom období, s „križiackym intermezzom“, s kapitolami Svätá Zem byzantská a moslimská, Prvá križiacka výprava a Obnovenie moslimského panstva. V časti o moslimskom Jeruzaleme spojil autor výklad vzniku a analýzy islamu ako nového svetového náboženstva v ranom stredoveku (Geohistorické javisko, Mohamed a vznik Islamu, Korán) so stručným prehľadom osudov Jeruzalema v priebehu niekoľkých storočí (Al-Kuds, moslimský Jeruzalem).

Piata časť – Jeruzalem duchovno-kultúrna metropola sveta – je záberom, zhrnutím viac ako tritisícročnej histórie a víziou autora, Jeruzalema, ako spoločného duchovného centra troch svetových náboženstiev, troch civilizácií a ich mierového spolužitia na základe svojich vlastných morálno-etických princípov. Kniha profesora Pavla Mešťana, napriek svojmu malému rozsahu, je fascinujúcim príbehom Svätého mesta, plnom historických faktov, prestúpených analýzou vzniku, podstaty a výkladom základných princípov troch náboženských systémov, ktoré sú s ním spojené. Vďaka zvolenému štýlu sa mu podarilo prerozprávať niekoľko tisícročnú minulosť na pozadí a vzápätí v popredí civilizačného vývinu s podaním vlastného videnia obrovského duchovného náboja tohto mesta v budúcnosti.

Peter Kónya

BÁNDY, Juraj. *Kniha Rúť*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2012. 78 s. ISBN 978-80-223-3333-7.

Predkladaná publikácia podáva výsledky bádania, ktoré autor, Juraj Bándy, získal počas výmenných študijných pobytov na Evanjelickej teologickej fakulte na Viedenskej univerzite. V úvodnej časti sa autor zaoberá izagogickými otázkami, potom nasleduje exegéza textu *Knihy Rúť*. Za obzvlášť prínosný považujeme vlastný autorský preklad, ktorý sa opiera o text ekumenického prekladu Biblie z roku 2008.

Kniha Rúť je pomenovaná podľa hlavnej postavy. Len dve knihy hebrejského kánonu sú pomenované podľa žien – *Kniha Rúť* a *Kniha Ester*. *Kniha* dlho nemala v hebrejskom kánone pevné miesto a jej kanonicita bola dlho sporná. V hebrejskom kánone patrí *Kniha Rúť* medzi tzv. Zvitky alebo Sviatočné zvitky, ktoré sú určené na synagogálne čítanie pri sviatkoch. Keďže dej knihy smeruje k Betlehemu, za miesto vzniku knihy sa všeobecne pokladá Judsko. Podľa tradičného názoru je autorom knihy Samuel. Podľa dnešného stavu bádania kniha vznikla v 5. storočí p. n. l. Kniha má premyslenú štruktúru a symetrickú výstavbu. Priebeh deja nie je ničím rušený. Z literárneho hľadiska patrí *Kniha Rúť* medzi najkrajšie knihy *Starej zmluvy*. Keďže hlavná hrdinka knihy je Moábka a časť deja sa odohráva v Moábsku, je potrebné pri výklade mať na zreteli, akým spôsobom sa zmieňuje *Stará zmluva* o Moáboch a Moábsku.

Kniha Rúť rozpráva príbeh o Božej prozreteľnosti. Napriek životným skúškam, ktoré Hospodin na Noémi dopustil a ktorých si je vedomá, príbeh sa končí tým, že bude mať kto osviežovať Noéminu dušu a bude ju mať kto zaopatrovat' v starobe. Táto Božia prozreteľnosť sa mohla uplatniť len preto, lebo Noémi

sa rozhodla vrátiť domov. V Knihe Rút nie je Boh ani raz predstavený ako ten, ktorý hovorí a len dvakrát je predstavený ako konajúci: Po hlade dáva svojmu ľudu opäť chlieb a umožňuje Rút, aby otehotnela. Boh je v tejto knihe predstavený ako ten, ktorý dáva, ale aj berie. Kniha Rút rozpráva príbeh o predkoch kráľa Dávída. Pritom sa však neustále zdôrazňuje, že Dávidova prababička bola Moábčanka. Moábčanka Rút sa nedostáva len do Dávidovho rodokmeňa, ale aj do rodokmeňa Ježiša Krista. Takto je spätne zdôraznený univerzalizmus spásy, ktorý hlása Kniha Rút.

Publikácia Kniha Rút predstavuje zaujímavý pohľad na starozákonné kontexty pluralitného intertestamentárneho judaizmu. Juraj Bándy sa zoberá nielen Knihou Rút ako starozákonným textom, ale i jej lingvistickou a exegetickou rovinou. Za obzvlášť podnetnú považujeme komparačnú pasáž publikácie, v ktorej si autor všíma textové verzie Knihy Rút, ktoré sa našli v štyroch kumránskych jaskyniach.

Lucia Šteflová

BÁNDY, Juraj. *Exegéza knihy proroka Micheáša*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2011. 100 s. ISBN 978-80-223-2982-8.

Prorok Micheáš sa spája s predpovedou, že Mesiáš sa má narodiť v Betleheme. Juraj Bándy sa v publikácii *Exegéza knihy proroka Micheáša* zaoberá aj ďalšími dôležitými myšlienkami z Micheášovej prorockej knihy. Pre každou rozeberanou staťou podáva vlastný preklad, ktorý sa opiera o text ekumenického prekladu Biblie z roku 2008. V publikácii sú zapracované i exegetické prednášky, ktoré odznali na EBF UK v uplynulých akademických rokoch. Autor sa opiera o najnovšie komentáre a o špeciál-

ne články k jednotlivostiam, ktoré vyšli v ostatných rokoch v ZAW. Zo starších komentárov si všíma len výklad Dr. Martina Luthera, ktorý vykladal malých prorokov v rokoch 1524 – 1526. Z Lutherových výkladov si všímal len tie state, ktoré sú zaujímavé pre spôsob, ktorým ich reformátor využil na podloženie svojho učenia.

Kniha proroka Micheáša získala dnešnú podobu počas redakcie, ktorá trvala niekoľko storočí. Popri pôvodných slovách proroka, ktorý žil a pôsobil v 8. storočí p. n. l., sa v nej nachádzajú aj state, ktoré možno datovať až do doby perzskej. Ani jeden z textov, ktoré sa dostali do knihy sekundárne, nemožno presne datovať. Dnešnú podobu nadobudla kniha medzi 8. a 5. storočím p. n. l.

Reč proroka Micheáša je názorná, živá a výrazná. Oblubuje asonancie a aliterácie. O utrpeniach svojho ľudu vie hovoriť drasticky a používa výjavy z bitúнку. Z literárnych foriem používa súdne výroky, náreky i polemické reči. Micheáš nikdy nenabáda k pôstu, k obráteniu sa, k modlitbe alebo k nejakému bohoslužobnému úkonu, aby boli odvrátené hrozby, ktoré zvestoval. Text knihy je vcelku dobre zachovaný, výnimku tvorí len druhá časť 1. kapitoly a 6. kapitola. Na týchto miestach možno text rekonštruovať len do viac-menej hypotetickej podoby.

Publikácia *Exegéza knihy proroka Micheáša* nie je určená len účastníkom kurzov na Katedre Starej zmluvy EBF UK, ale i farárom, katechetom a všetkým čitateľom, ktorí sa zaujímajú o starozákonné prorocké knihy. V tomto zmysle je analýza Juraja Bándyho, týkajúca sa Knihy proroka Micheáša prínosným lingvistickým a exegetickým exkurzom.

Lucia Šteflová

CSEPREGI, Zoltán (ed.). *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest :

Luther Kiadó, 2013. 772 s.

ISBN 978-963-380-027-0.

CSEPREGI, Zoltán (ed.). *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*. Budapest :

Luther Kiadó, 2014. 772 s.

ISBN 978-963-380-050-8.

V predchádzajúcich dvoch rokoch vydala Maďarská evanjelická cirkev a. v. ďalšie dva zväzky edície vybraných Lutherových spisov: 7. a 8. zväzok, obsahujúce listy a príležitostné (pri obedoch) prejavy veľkého reformátora. Editorom oboidvoch je profesor cirkevných dejín Dr. Zoltán Csepregi. Do edície zaradil tak nové, ako aj staršie, už publikované a v súčasnosti kriticky prehodnotené preklady prác veľkého reformátora.

Siedmy zväzok je venovaný listom Martina Luthera. V úvodných kapitolách editor predstavil Martina Luthera ako neúnavného pisateľa listov, adresovaných duchovným a svetským osobám rôzneho stavu, vrátane cisára i pápeža. Celkovo je známych a doteraz publikovaných 2 585 listov veľkého reformátora. Editor do výberu siedmeho zväzku edície zaradil iba malú časť z nich, a to najmä listy, písané v čase Lutherovho pobytu vo Wartburgu a Coburgu. Hlavným dôvodom je skutočnosť, že v tom čase mal obmedzený kontakt s okolitým svetom a väčšinu svojich myšlienok vyjadroval prostredníctvom listov. Z adresátov obsahuje výber predovšetkým listy písané reformátorovej manželke, otcovi a synovi, predstavenému augustiniánskeho rádu Johannovi von Staupitzovi, spolupracovníkom Georgovi Spalatinovi a Filipovi Melanchthonovi. Pre slovenských čitateľov môže byť zaujímavé zaradenie listov, adresovaných kráľovnej Márii, mestu Bardejov a prešovským kazateľom. Veľký priestor v úvode venuje zostavovateľ formálnej stránke

listov, úvodným a záverečným formulám. Autormi prekladov listov sú: Zsolt Barthel-Rúzsza, Zoltán Csepregi, Tibor Fabiny, st., Jenő Márton, Endre Masznyik, Miklós Pálffy, János Paulik, Károly Prőhle, János Rajter, László Stromp a Jenő Virág. Edícia je doplnená bohatým, kritickým aparátom, krátkymi informáciami o adresátoch listov, zoznamom prameňov a literatúry, biblickým a menným indexom.

Nasledujúci, ôsmy zväzok edície vybraných Lutherových diel je venovaný veľmi špecifickej problematike: rečiam a prejavom pri stole. Do tohto zaujímavého žánru patria rôzne krátke príležitostné epické útvary, prednesené výlučne ústne a zapísané buď bezprostredne, alebo dodatočne (prípitky, prejavy a ďalšie reči, prednášané pri obede alebo večeri). Sám Luther si svoje reči nezapisoval, ale nebránil v tom ďalším spolustolovníkom, o ktorých v jeho domácnosti nebola núdza. V úvodnej časti editor predstavuje tento žáner, analyzuje Lutherove reči pri stole, najmä z obsahovej stránky, podáva prehľad doterajších vydaných edícií tohto žánru a ozrejmuje kritériá výberu do vybraných diel. Zväzok obsahuje viac ako dvetisíc Lutherových prejavov a rečí z 30. a 40. rokov, z rôznych zbierok, denníkov a odpisov. Editor využil rovnako staré, publikované preklady, ako aj nové preklady. Ich autormi sú: László Márton, Zoltán Csepregi, Endre Masznyik a Jenő Virág. Zväzok je doplnený bohatým, kritickým aparátom, krátkymi informáciami o zapisovateľoch rečí, zoznamom prameňov a literatúry, biblickým a menným indexom. Na záver ostáva len konštatovať, že siedmy a ôsmy zväzok edície vybraných diel Martina Luthera v maďarskom preklade je pokladom pre ďalšie štúdium a výskum činnosti, vzťahov a najmä doby veľkého reformátora.

Peter Kónya

HORŇANOVÁ, Sidonia – BADURA, Ján (eds.) *Eschatologické predstavy v Kumráne v kontexte intertestamentárneho judaizmu: pešere, mesiášske a mystické texty*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta, 2013. 186 s. ISBN 978-80-88827-48-1.

Sprístupnenie zvitkov z Kumránu na západnom brehu Mŕtveho mora otvorilo bádateľom široký priestor pre ich interpretáciu náboženských predstáv. Kumránske hnutie sa datuje do obdobia intertestamentárneho judaizmu, ktorý sa inak označuje aj ako skorý judaizmus. Predkladaná publikácia neskúma vybrané kumránske zvitky oddelene, ale začleňuje ich do širšieho korpusu literatúry pluralitného intertestamentárneho judaizmu, resp. literatúry z obdobia druhého chrámu. Zároveň sa snaží táto publikácia o prepojenie so starozmluvnými textami, ktoré sú v kumránskych textoch buď priamo citované, alebo interpretované.

Kým vo svete sa skúmaniu kumránskych textov venuje široký bádateľský priestor, na Slovensku sa im nevenuje dostatočná pozornosť, preto môžeme túto monografiu chápať ako snahu o zaplnenie akéhosi pomyselného bieluho miesta. Predmetom výskumu riešiteľov projektu sú eschatologické texty z Kumránu a z nich konkrétne: pešere – unikátne komentáre, ktoré vykladajú eschatologické predpovede Písma, ďalej eschatologické texty, v ktorých sa vyskytuje postava Mesiáša a mystické texty, ktoré odrážajú prežívanie mystického spojenia členov spoločenstva s anjelmi.

Prvé dva príspevky v predkladanej vedeckej monografii sa zaoberajú kumránskymi komentármi: súvislého pešera – výkladu Abakuka a kontinuálneho pešera – výkladu Náhuma. Juraj

Bándy skúma biblický text proroka Abakuka z hľadiska textovej kritiky s cieľom porovnať kumránsku verziu citovaného prorockého textu Abakuka s mazorétskym textom. Ako sa konštatuje v úvode tento príspevok je prínosom pri rekonštrukcii pôvodnej Abakukovej predpovede, lebo zohľadňuje o tisíc rokov starší kumránsky rukopis. Autor druhej kapitoly, Dávid Benka, sa venuje riešeniu otázky hermeneutiky pešerového výkladu. Zameriava sa na tajomstvá ukryté v proroctvách a analyzuje niektoré aspekty pešerovej interpretácie.

Posledný príspevok, autorky Sidonie Horňanovej, analyzuje eschatologické predstavy, vrátane eschatologickej terminológie v jednotlivých zvitkoch. Osobitnú pozornosť venuje autorka textom, v ktorých sa spomína Mesiáš, či už priamo alebo nepriamo. Sidonia Horňanová podrobne analyzuje prítomnosť eschatológiu v mystických textoch Kumránu.

Kolektívna monografia sprostredkúva aktuálne poznatky a výsledky výskumu z oblasti kumráológie v zahraničí. Výskum venovaný tejto problematike na Slovensku sa vďaka nej sprístupňuje nielen teológom, ale i širšej verejnosti.

Lucia Šteflová

HORŇANOVÁ, Sidonia – ŠOLTÉSOVÁ, Katarína (eds.) *Texty z Kumránu v kontexte pluralitného intertestamentárneho judaizmu*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta, 2012. 152 s. ISBN 978-80-88827-45-0.

Zborník príspevkov s názvom *Texty z Kumránu v kontexte pluralitného intertestamentárneho judaizmu* je výstupom z medzinárodného vedeckého

sympózia, ktoré sa konalo 20. októbra 2011 na pôde Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Cieľom tohto sympózia bolo prispieť do medzinárodnej diskusie o kumránskych zvitkoch a prezentovať aktuálny stav bádania tejto problematiky v akademickom priestore v Čechách a na Slovensku. Príspevky sú rozdelené do štyroch hlavných okruhov: 1. Textovo-kritická analýza zvitkov z Kumránu, 2. Rituálna čistota v Kumráne, 3. Výklad Písma (pešer) v Kumráne a 4. Mesianizmus a mysticismus v Kumráne.

Ako prvý príspevok je uvedený Juraj Bándy so štúdiou Dishagion a lev na strážnici: Niekoľko príkladov rozdielov v mazorétskom a kumránskom texte knihy Izaiáša, v ktorom sa sústreďí na päť hlavných rozdielov medzi týmito textami a to: v pravopise zmien, v používaní určitého člena, v používaní spojky vav, vo vynechaní, resp. pridaní niekoľkých slov a v prepise podobných tvarov. Druhý v poradí je príspevok Jana Duška s názvom Několik poznámek k fragmentu Dt 27, 4 – 6 z Kumránu. Ako tretí je uvedený príspevok Ezejci a rituální čistota od Davida R. Moulisa, v ktorom odpovedá na otázku, prečo esejci prikladali čistote a očiste takú dôležitosť. Ďalší príspevok sa venuje kumránskym pešerom ako unikátnemu spôsobu výkladu Písma. Okrem toho sa autorka príspevku, Anna Mária Benková, venuje pojmu pešer v širších súvislostiach vrátane datovania vzniku a charakteristiky kumránskeho spoločenstva. Dávid Benka sa zaoberá pestrosťou foriem a problematikým obsahom Knihy Nahum v príspevku Od Knihy Nahum k Pšer Nahum. František Trstenský sa venuje kumránskym textom, ktoré odrážajú skutočnosť, že idea mesiáša prešla postupným vývojom a nemala jednu ustálenú formu. Katarína Šoltéssová načrtáva vo svojom príspevku

anjelské predstavy komunity v Kumráne, ktorých vznik sa datuje do obdobia Druhého chrámu v čase, keď predstavy ohľadom nebeského anjelského sveta boli v judaizme už naplno rozvinuté. Sidonia Horňanová sa venuje nebeskému svetu, ktorý je prítomný v niektorých zvitkoch z Kumránu. Skúma korene rozvinutého židovského mysticismu, ktoré siahajú do apokalyptických textov. V poslednom príspevku s názvom Kumránske Piesne sobotnej obete v kontexte židovského mysticismu sa Sidonia Horňanová zaoberá jeruzalemským kultom – od Malachiáša cez niektoré apokalyptické spisy až po kumránske texty.

V súčasnosti majú odborníci otvorený priestor pre interpretáciu zvitkov a analýzu náboženských predstáv z Kumránu z obdobia medzi literárnym vznikom Starej a Novej zmluvy, ktoré charakterizovala pluralita náboženských predstáv a literárnych foriem. Zborník príspevkov predstavuje kumránske textové nálezy v širších historických, spoločenských a literárnych súvislostiach a je osobitým prínosom pre výskum kumránologie na Slovensku.

Lucia Šteflová

CSEPREGI, Zoltán. A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálatá alapján. Budapest : Balassi kiadó, 2013. 558 s. ISBN 978-963-506-729-9.

Obsiahla kniha Zoltána Csepregiho, profesora cirkevných dejín na Evanjelickej teologickej fakulte v Budapešti, je prvou modernou prácou, venujúcou sa problematike reformácie v Uhorsku. Na rozdiel od starších cirkevných historikov zaujal autor prísne kritické stanovisko k doterajšej literatúre a svoje dielo založil na základnom výskume archívne-

ho materiálu, dobových rukopisov a kriticky prehodnotenej literatúry. Autor zvolil za názov práce termín *Jazyk reformácie*. To môže byť do istej miery zavádzajúce a evokovať jazykovednú prácu, po prečítaní prvých kapitol je však jasné, že kniha hovorí o tom, čo je obsiahnuté v podnápise, a to dejinám reformácie v Uhorsku v jej ranom období.

Autor rozdelil svoje dielo na jedenásť kapitol, v ktorých sa venuje jednotlivým obdobiam, problémom a osobnostiam uhorskej reformácie. Prvá kapitola je venovaná dejinám výskumu problematiky reformácie v Uhorsku, pričom sa zaoberá aj spornými aspektmi doterajšej interpretácie a vývinom terminológie. Druhá kapitola má trochu tajomný názov „Vierou dobyli krajiny“ Moc slov. Zaoberá sa najmä jazykom Luthera a ďalších nemeckých reformátorov, štylistikou a vyjadrovacími prostriedkami ich diel. Popri tom sa venuje aj domácej, uhorskej realite, problematike úlohy františkánov v začiatkoch reformácie, baníckemu povstaniu a veľmi zaujímavej téme reformácie a humanizmu. Zaoberá sa ňou aj tretia kapitola, ktorá si všima humanistickú sieť v krajine pred reformáciou, osobnosť neskoršieho reformátora Jána Henckela aj úlohu Thurzovcov v tomto procese. Ďalšia kapitola je zameraná konkrétne a pomerne úzko – na prvé centrum reformačných myšlienok v Uhorsku – na kráľovský dvor. Zameraná je najmä na kráľovnú Máriu a jej okolie, dvorných kazateľov Henckela a Cordata, ako aj moháčsku katastrofu v kontexte vývinu uhorskej reformácie. Nasledujúcu kapitolu venoval autor osobnosti markgrófa Juraja Brandenburského, vychovávateľa Ľudovíta II. v čase jeho neplnoletosti, jeho zásluhy na šírení reformačných myšlienok v krajine a jeho väzbám ku Sliezsku.

Nasledujúce kapitoly venoval autor portrétom reformátorov. Šiesta kapitola

s názvom Paralelné životopisy, si všima troch raných reformátorov: Pavla Sperata, Wolfganga Schustela, Aegidia Fabera a Žigmunda Staudachera. Nasledujúca kapitola s trochu moderným názvom Dobré susedstvo a malý pohraničný styk, odкрýva zahraničné kontakty, prepojenia a súvislosti ranej uhorskej reformácie, najmä vo vzťahu k lutherskému Sliezsku a novokrsteneckej Morave. Popri tom venuje autor pozornosť takisto ďalšej významnej osobnosti, humanistovi Jurajovi Wernherovi. Ešte detailnejšie spracoval portrét najznámejšieho uhorského anabaptistického reformátora Andreja Fischera. Ďalšiu kapitolu venoval autor jednej z najväčších reformátorských osobností v Uhorsku: Matejovi Dévaiimu Bíróvi, nazývanému uhorským Lutherom. Zameral sa pritom tak na životné osudy, ako aj na dielo a niektoré kontroverzné hodnotenia tejto nevšednej postavy. Pomerne obsiahla kapitola sa zaoberá prvými vyznaniami viery a ich širšími súvislosťami. Autor do nej zaradil varadínsku dišputu, články viery z Erdődu, stanovisko Dévaiho, či niektoré princípy ranej reformácie. Zameral sa aj na Jána Hontrea, reformátora sedmohradských Sasov a v poslednej podkapitole odpovedal na otázku o šírení kalvinizmu v Uhorsku pred r. 1551, polemizujúc pritom so švajčiarskym cirkevným historikom J. A. Bernhardom. Predposledná kapitola sa venuje ďalším mimoriadne dôležitým otázkam uhorskej reformácie: zákonom snemu z r. 1548, najmä o zachovávaní pravej viery, Vyznaniu viery piatich slobodných kráľovských miest, prvému po maďarsky zostavenému vyznaniu viery z Marosvásárhelyu v Sedmohradsku a napokon Jágersko-debrecínskemu vyznaniu viery, Prvému helvetskému vyznaniu v Uhorskom kráľovstve. Posledná, jedenásta kapitola sumarizuje autorove zistenia, názory a hodnotenia a je tak istým záverom práce.

Po jedenástej kapitole nasleduje rozsiahla, celkovo stostránková príloha. Obsahuje predovšetkým listy významných reformátorov, ako boli Daniel Speratus, Wolfgang Schusstel, Hans Biber, Michal Radašin a i., ako i kráľovnej Márie, Juraja Brandenburského, mestských rád a inej svetskej vrchnosti, aj text niektorých vyznaní viery. Nasledujú tabuľkovo spracované prehľady úvodných a záverečných formúl listov pred reformácie, nemeckých a uhorských reformátorov. V závere práce je zaradený impozantný zoznam prameňov a literatúry, obsiahle nemecké resumé a menný register. Kniha Zoltána Csepregho je prvým moderným spracovaním dejín ranej reformácie v Uhorsku. Na základe dôkladného štúdia prameňov vyvracia a upresňuje mnohé chronicky známe tvrdenia a hodnotenia, zakladajúce sa na nedokázateľných informáciách alebo nepresných faktoch. Keďže veľká časť knihy sa týka územia dnešného Slovenska, veľmi prospešné by bolo jej slovenské vydanie.

Peter Kónya

HINLICKY, Paul R. *Luther a milovaná komunita. Cesta pre kresťanskú teológiu v post-kresťanskom svete.* Praha : Lutherova spoločnosť, 2014. 316 s. ISBN 978-80-904459-3-2.

Paul Hinlicky je medzinárodne uznávaný evanjelický teológ. Zaoberá sa predovšetkým teológiu Martina Luthera, luteránskou teológiou od reformácie po súčasnosť, ale i otázkami reintegrácie reformácie a patristickej teológie, ekumenickým a medzináboženským dialógom a vzájomným ovplyvňovaním kresťanskej teológie a súčasnej postmodernej filozofie.

Paul Hinlicky sa v predkladanej publikácii snaží predstaviť Martina Luthera ako omylného, ale za to nekonečne zau-

jímavého a prekvapujúco vynaliezavého partnera pre súčasné teologické debaty. Kapitulu za kapitolou predkladá Hinlicky svoje dôvody, argumentujúc vytrvalo a dôsledne v prospech Luthera ako teológa, ktorý je schopný prispieť k súčasnej kresťanskej nádeji pre cirkev. Tak ako píše Mickey L. Mattox v Predhovore: „Kniha sa nezamotáva v abstraktnom bádateľskom skúmaní tej alebo onej Lutherovej „myšlienky“. Práve naopak ide o veľmi osobnú knihu, v ktorej čitateľ vždy nanovo rozpozná Hinlického vlastný hlas – hlas odovzdaného luteránskeho farára a cirkevníka, ktorému ide predovšetkým o vieru a vernosť tu a teraz a ktorý nikdy nezabúda na tragédiu ekumenického rozkolu z čias Martina Luthera“ (s. 9).

V prvej časti publikácie sa Hinlicky sústreďuje na objasnenie povahy a obsahu teológie, ktorá vzniká v procese kontinuálneho zápasu o sebachápanie komunity veriacich, ktorá zachováva, interpretuje a odovzdáva apoštolské narátie ďalšej generácii učeníkov. Druhá časť knihy sa sústreďuje na Lutherovu antropológiu. Jej cieľom je organicky prepojiť vieru kresťanského, trojičného kréda s podstatou a poslaním človeka vo svete. Hinlicky sa v tejto časti necháva inšpirovať Lutherovým ukotvením antropológie v trojičnej ekonómii spásy. Z tejto perspektívy potom pristupuje k ťažkým a citlivým témam, ako sú problémy ľudskej sexualitý, koncepcie ľudskej vôle, vyvolenia a predestinácie.

V poslednej časti sa autor venuje vybraným námietkam a výzvam, ktoré boli formulované na adresu Luthera a luteránskej teologickej tradície v oblastiach soteriológie, kristológie, ekleziológie a politickej teológie. Prináša v nej zaujímavé impulzy v otázkach ekumenického potenciálu Lutherovho učenia.

Paul Hinlicky sa pokúša predstaviť Martina Luthera bez zbytočného prikrášľovania a glorifikovania, ale ako historicky významnú a filozoficky a teologicky zaujímavú osobnosť. Osobnosť Martina Luthera je v tejto publikácii zobrazená s presahom, ktorý podnecuje kritickú dogmatiku 21. storočia.

Lucia Šteflová

SCHWARZ, Karl W. Von Leonard Stöckel bis Ruprecht Steinacker. Biographische Perspektiven der Protestantismusgeschichte im Karpatenbogen. Berlin : Weidler Buchverlag, 2014. 232 s. ISBN 978-3-89693-603-5.

Predstavená publikácia obsahuje šesťnásť príspevkov, ktoré sú venované cirkevným dejinám Uhorska, resp. Slovenska a taktiež významným osobnostiam týchto dejín. V úvode tejto publikácie samotný autor Karl W. Schwarz charakterizuje ako vznikol jeho záujem o tento úsek dejín a taktiež aj niektoré z týchto príspevkov.

Prvý z príspevkov nesie názov *Leonard Stöckel (1510-1560) – „Lumen et Reformator Ecclesiarum Superioris Hungariae“ – ein Melanchtonschüler als Schul- und Kirchenreformer im Karpatenraum*, v ktorom charakterizuje územie Spiša, reformáciu v dunajskom a karpatskom priestore a samozrejme osobnosť Leonarda Stöckela a jeho aktivity v školskej oblasti a taktiež pri koncipovaní Confessio Pentapolitana v roku 1549.

Ďalší z príspevkov je venovaný významnej udalosti cirkevných dejín, a to Žilinskej synode: *Die Synode von Žilina/Zsolna/Sillein (1610). Einige Anmerkungen aus kirchenrechtsgeschichtlicher Perspektive*. Autor v nej predstavuje príčiny konania tejto synody, jej prie-

beh a závery a taktiež jej charakteristiku z cirkevnoprávneho pohľadu.

Nasleduje štúdia *Matthias Bel (1684-1749) – rector et instaurator scholarum Posonensium*, v ktorej zachytáva život tohto významného vedca a taktiež predstavuje jeho najznámejšie diela. Ďalší príspevok nesie názov *Das Ringen um Religionsfreiheit im Donau- und Karpatenraum zwischen 1681 und 1781*, v ktorom sa autor zamerá na sledovanie situácie v Uhorsku počas daného obdobia a opisuje jednotlivé udalosti.

V poradí piatym príspevkom je príspevok s názvom *Von Kásmark nach Wien: Der Zipser Literat und Pädagoge Johann Genersich (1761-1823) als Theologieprofessor an der Protestantisch-theologischen Lehranstalt*. V ňom sleduje osobnosť Johanna Genersicha, pochádzajúceho zo Spiša, ktorý v neskoršom období pôsobil ako profesor teológie vo Viedni. Nasleduje štúdia *Von der Zips über Schnepfenthal nach Wien: Jakob Glatz (1776 – 1831) – ein karpatendeutsches Schicksal*. V nej predstavuje osobnosť Jakuba Glatza a jeho celoživotnú činnosť. Aj ďalší príspevok je venovaný významnej osobnosti dejín, a to Jánovi Kollárovi: *Von Budapest nach Wien. Streiflichter zur Biographie Ján Kollárs (1793-1852)*.

Karl W. Schwarz sa v tejto publikácii venuje aj otázke pietizmu a politiky v Uhorsku v rokoch 1847 – 1855 a predstavuje aj osobnosť Márie Doroty. Daným témam je venovaný príspevok *Maria Dorothea (1797-1855) – ein württembergische Pietistin in Ungarn*.

V poradí deviata štúdia s názvom *„Meine Popularität [...] dürfte auch der Anstalt zu Gute kommen“*. Zum 200. Geburtstag des lutherischen Kirchenrechtlers Karl Kuzmány (1806-1866) je venovaná luterskému teológovi Ka-

rolovi Kuzmánymu, ktorý pôsobil ako profesor protestantskej teológie vo Viedni. Ďalšou osobnosťou, ktorou sa autor zaoberá, je Jozef Miloslav Hurbán, a to v príspevku *Jozef Miloslav Hurbán (1817-1888) theologische Beziehungen nach Österreich und Deutschland*.

Jedenásty príspevok *Johann Michael Seberiny (1825-1915) – ein slowakischer Theologe in Österreich und Brücke zwischen den Kulturen* sa venuje ďalšej osobnosti – spisovateľovi a podporovateľovi slovenského národno-kultúrneho hnutia Jánovi Michalovi Seberinymu. Ďalšou témou, ktorou sa autor zaoberá je jazyk: *Sprache – ethnische/konfessionelle Identität – Geschichte. Anmerkungen zum magyarisch-slowakischen Kirchenkonflikt im 19. Jahrhundert*.

Nasledujúci príspevok *Die Affaire Borbis. Theologische, kirchen- und nationalpolitische Aspekte einer Disziplinarmaßnahme in der Evangelischen Kirche (1870)* je venovaný osobnosti Jána Rudoluba Borbisa, ktorý bol evanjelickým farárom, pedagógom, cirkevným historikom a etnografom. Ďalšou významnou osobnosťou, ktorej je venovaná štúdia je cirkevný historik Ján Kvačala v príspevku *Im Spannungsfeld von Kirche und Kultur: Ján Kvačala (1862-1934) – ein slowakischer Kirchenhistoriker zwischen Pozsony, Wien, Dorpat und Bratislava*.

Predposledný príspevok nesie názov *Der Protestantismus in der Slowakei – eine Brücke zwischen Sprachen und Kulturen* a posledný *Ruprecht Steinaecker (1914-2009), dem karpatendeutschen Europäer zum Gedenken*, v ktorom autor sleduje život spomínanej osobnosti, jeho dielo a ktorý je zároveň poďakovaním za jeho celoživotnú činnosť.

Monika Bizoňová

KÖBLÖS, József (Szerk.). „Processus visitationis“. *Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben*. Pápa : Pápai Református Gyűjtemények, 2011. 276 s. ISBN 978-963-89033-4-1.

Jedenáste vydanie edície publikovaných prameňov Reformovaných zbierok v Pápe je venované vizitácii superintendenta Jakuba Torkosa v roku 1747. Jeho vizitácia sa uskutočnila v prechodnom období medzi vydaním Carolina Resolutio v roku 1731 a Tolerančného patentu Jozefa II. v roku 1781. Súčasne s touto vizitáciou začal navštevovať farnosti a filiálky aj katolícky biskup Martin Bíró Padányi. Stretnutie týchto dvoch procesov vyvolalo niekoľko konfliktov, ktoré sťažovali priebeh vizitácie Torkosa a v konečnom dôsledku viedli k jej zastaveniu. Jeho vizitácia skúmala v 32 otázkach organizovanosť cirkevných zborov, situáciu duchovných pastierov, objavenie presbytérií, situáciu učiteľov a bohoslužobný poriadok. Podľa vtedajších nariadení by sa superintendent Torkos nemohol vypytovať na uvedené otázky, keďže kontrola protestantských cirkví mohla byť rozšírená iba na pole vedeckej kvalifikácie a mravného života. Aj napriek tomu však Jakub Torkos, kým mu to bolo umožnené, vykonával kontrolu cirkvi vo väčšom spektre.

Predkladanú monografickú prácu by sme mohli rozdeliť na niekoľko väčších častí. Myšlienky na úvod s názvom *Gondoskodás vagy gondtalan gondatlanság : Egy egyházlátogatás margójára* (Starostlivosť alebo bezstarostná neďbanlivosť: Na margo jednej vizitácie, s. 5 – 8) napísal biskup Zadunajského reformovaného dištriktu, József Steinbach. Vo svojich úvodných myšlienkach stručne predstavuje knihu, ako celok, ale okrem toho hovorí aj o niekoľkých dôležitých úlohách, ku ktorým môže

publikácia inšpirovať samotný dištrikt. Na záver svojich riadkov vyzýva čitateľov nie k obnove, ale k vernosti k Božiemu slovu a ku Kristovi.

Po úvode nasleduje štúdia predstavujúca život a dielo superintendenta Jakuba Torkosa (1711 – 1785), ktorej autormi sú historici József Hudi, József Köblös a Zsolt Kránitz (*Torkos Jakab püspök élete és munkássága*, s. 9 – 30). Táto štúdia sa delí na tri kapitoly. V prvej je sústredená pozornosť na rodinné pozadie superintendenta, kde sú spomenutí okrem jeho predkov a potomkov aj jeho súrodenci a ich potomkovia, ale tiež aj rodiny Torkosovcov v novovekom Uhorsku. Ďalšie kapitoly predstavujú životnú cestu Jakuba Torkosa a následne jeho činnosť, na jednej strane v rámci cirkevného vedenia, na druhej strane ako duchovného pastiera.

Nasledujúca druhá štúdia s názvom *Az 1747. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv* (Vizitačná zápisnica z roku 1747, s. 31 – 84) je venovaná už samotnému prameňu, teda vizitácii superintendenta Jakuba Torkosa z roku 1747, a delí sa na päť kapitol. V prvej autori približujú priebeh procesu vizitácie. Najobširnejšou kapitolou je druhá kapitola, ktorá predstavuje obsahovú analýzu vizitačnej zápisnice. V nej je pozornosť venovaná nasledovným bodom: štruktúra zápisnice a v nej načrtnutý ideálny stav, reálny celkový obraz na základe údajov zo zápisnice, organizovanosť cirkevných zborov, cirkevné presbytérium – svetské presbytérium, situácia farárov a učiteľov, cirkevná disciplína, bohoslužobný poriadok a liturgické pomocné knihy a údaje zápisnice vzťahujúce sa na veriacich iných konfesii. Záverečné kapitoly tejto štúdie sa zaoberajú pramennou hodnotou zápisnice, vzťahom cirkevnej histórie a vizitácie Torkosa a obsahujú poznámky autorov

k publikovaniu vizitačnej zápisnice. Úvodné štúdie sú vhodným spôsobom doplnené aj mapovou prílohou (s. 85 – 92).

Po predstavených úvodných štúdiách nasleduje publikovaný prameň, teda text zápisnice vizitácie vykonanej superintendentom Jakubom Torkosom z roku 1747 (s. 93 – 166). Autori sa pri prepisovaní zápisnice (väčšinou v maďarskom, z menšej časti v latinskom jazyku) snažili zachovať pôvodnú formu textu, pričom boli uskutočnené iba malé zmeny, so zreteľom na nároky dnešných čitateľov. Latinské vety a pasáže textu sú publikované aj v maďarskom preklade. Často sa vyskytujúce skratky uprostred a na konci slov boli odstránené, pre lepšiu čitateľnosť textu neboli označené. Vlastné mená boli písané veľkým začiatočným písmenom, mená rodín sa prepísali podľa originálneho zápisu a fonetický prepis bol ponechaný, kde sa v texte zápisnice použil. V prípade miestnych názvov bola publikovaná originálna podoba v nezmenenej forme. Údaje vzťahujúce sa na osobnosti, ale aj doplňujúce údaje a poznámky boli zaradené do poznámok pod čiarou.

Predkladaná monografická práca je doplnená aj obsiahlou prílohou, v ktorej sú uvedené ďalšie pramene, ktoré majú súvis buď s vizitáciou, alebo s osobou zadunajského reformovaného biskupa Jakuba Torkosa (*Az egyházlátogatással és Torkos Jakab dunántúli református püspök személyével kapcsolatos egyéb források*, s. 167 – 232). Do tejto prílohy boli zaradené tri druhy dokumentov. Najprv sú uvedené spisy, súvisiace s katolíckou kanonickou vizitáciou a s násilným vystúpením katolíckych zemepánov, následne ďalšie dokumenty súvisiace s vizitáciou Torkosa a na záver ďalšie dokumenty vzťahujúce

sa na činnosť superintendenta Jakuba Torkosa.

Orientáciu čitateľov v prameni uľahčuje zoznam skratiek, zoznam použitej literatúry, zoznam v prameni sa vyskytujúcich cudzích, resp. zastaraných výrazov a merných jednotiek, a tiež miestny a menný register v záverečnej časti publikácie. Registre obsahujú iba miestne názvy a mená vyskytujúce sa v publikovaných prameňoch. Počas vizitácie boli mená predkov farárov zaznamenané často v chybnnej verzii, menný register sa však odvoláva na správne tvary mien uvedené v poznámkach pod čiarou. Miestny register v prípade publikovaného prameňa uvádza miestne názvy v ich dobovej podobe.

Zadunajský reformovaný dištrikt oslavoval v roku 2012 svoje 400. narodeniny, preto bol rok 2012 v živote Zadunajského reformovaného dištriktu označený za jubilejný. Tento jubilejný rok bol odštartovaný monografiou, publikujúcou a analyzujúcou vizitačnú zápisnicu zadunajského reformovaného biskupa Jakuba Torkosa. Samotný publikovaný prameň je doplnený dvoma štúdiami, venovanými na jednej strane životu a činnosti superintendenta Torkosa, na druhej strane samotnej vizitačnej zápisnici, predstavujúcej priebeh vizitácie a vykonajúc obsahovú analýzu a hodnotenie zápisnice. Štúdie a prameň sú doplnené rozsiahlym, dôkladne vypracovaným poznámkovým aparátom. Pramenná hodnota zápisnice, ako na to poukazuje druhá štúdia, je jedinečná, aj z hľadiska cirkevnej, kultúrnej a regionálnej histórie. Prameň ponúka čitateľovi nielen hodnoverný obraz o veľmi zaujímavom období cirkevných dejín, ale aj mnoho ponaučenia pre súčasnosť.

Tibor Dohnanec

ZUBKO, Peter. *Kult Svätej krvi v Košiciach. Rozprávanie o stratých stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščavnický, 2013. 125 s. ISBN 978-80-971061-2-6.

Podľa predloženej publikácie sa Košice stali jedným z najvýznamnejších pútnických miest stredovekého Uhorska. Práve v tomto meste v kostole sv. Alžbety sa počas vlády Ľudovíta I. Veľkého odohral eucharistický zázrak, keď kňaz pri svätej omši nedopatrením rozlial už konsekrované víno, ktoré potom na korporáli vytvorilo obraz tváre Ježiša Krista. Táto relikvia spôsobila následne to, že mesto začalo byť navštevované mnohými pútnikmi, medzi ktorými boli aj samotní panovníci ako Žigmund Luxemburský či Matej Korvín.

Cieľom tejto publikácie je čitateľovi priblížiť pôvod a dejiny kultu Svätej krvi v Košiciach. Podľa autora práve prítomnosť tejto relikvie rozbehla v meste stavbu najvýznamnejších sakrálnych budov. Kvôli týmto relikviám bola postavená kaplnka sv. Michala a pápež Bonifác IX. v roku 1402 udelil rozsiahle odpustky kvôli stavbe Dómu sv. Alžbety, kam sa relikvie mali vrátiť na miesto zázraku. Peter Zubko sa daným skutočnostiam venuje v niekoľkých kapitolách tejto monografie.

V nasledujúcich kapitolách sa autor venuje otázke putovania do Košíc a taktiež aj primárnej ikonografii relikvií Svätej krvi. Okrem toho sa v publikácii zaoberá aj vplyvom a rozšírením košického kultu Svätej krvi do iných miest.

Osobitná kapitola je venovaná zániku kultu Svätej krvi, ktorý podľa autora súvisí so šírením reformačných myšlienok. K samotnému zničeniu týchto relikvií a k strate relikviára došlo podľa všetkého počas Thökölyho povstania.

Následne sa autor venuje otázke barokového mementa, teda barokovému obrazu, ktorý mal zachovať kult Kristovej krvi v historickej pamäti a zároveň v osobitnej kapitole nám prináša zachovanú modlitbu k relikviám Svätej krvi.

Predstavená publikácia je naozaj zaujímavým dielom, ktoré nám ozrejmuje pôvod a dejiny relikvií Svätej krvi v Košiciach a taktiež kladie ďalšie možné otázky, ktoré by mohli byť cieľom ďalšieho výskumu danej témy.

Monika Bizoňová

ZUBKO, Peter. *Hospodárske zabezpečenie gréckokatolíckych farností Šariša a Zemplína v rokoch 1734 a 1738*. Ružomberok : Verbum, 2012. 87 s. ISBN 978-80-8084-934-4.

Predstavená publikácia má pramenový charakter. Autor v nej charakterizuje latinské pramene o gréckokatolíkoch z 18. storočia, ktoré pochádzajú z jagerskej a košickej biskupskej auly a vznikli z rôznych príčin v niekoľkých etapách v rozsahu rokov 1726 – 1814. Podľa autora sú tieto pramene niekoľkokrát: 1. zamošské vyznanie viery uniatských kňazov z roku 1726, 2. súpis ekonomickej povahy z roku 1734 a 1738, 3. súpis z roku 1746, 4. Barkócziho kanonická vizitácia z roku 1749, 5. relácia o slávení latinských sviatkov, 6. tzv. predprešovské zisťovanie z roku 1814/1815. Podľa autora tieto latinské pramene vznikali príležitostne, buď z iniciatívy biskupa alebo panovníka.

Následne sa Peter Zubko venuje charakteristike prameňa z roku 1726/1727, teda tzv. zamošskému vierovyznaniu uniatských kňazov, ktoré bolo druhým po Užhorodskej únii. Opisuje text tohto vierovyznania, dikciu tohto dokumen-

tu, podnety k jeho vzniku a analyzuje ho.

Nasleduje charakteristika ďalšieho prameňa, ktorým je súpis z roku 1734 a 1738. Dal by sa charakterizovať ako hospodársky súpis farností štyroch dekanátov Šarišskej župy z roku 1734 a dvoch dekanátov Zemplínskej župy z roku 1738. Ďalej sa autor venuje špecifickému obsahu tohto prameňa, teda rozoberá administratívnu organizáciu farností, ekonomickú silu obyvateľstva, príjmy kňazov v naturáliách a v hotovosti, neehospodárske podrobnosti tohto súpisu. Taktiež autor v jednej z podkapitol vytvoril zoznam presbyterov podľa farností a hospodárske prehľady jednotlivých dekanátov.

V poslednej kapitole tejto publikácie sa nachádza charakteristika jednotlivých gréckokatolíckych farností v abecednom poradí. Predstavená publikácia nám rozširuje spektrum doterajších poznatkov o gréckokatolíkoch na Slovensku v 18. storočí.

Monika Bizoňová

Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei.
ISSN 1587-6292. 2009, roč. IX, č. 1 – 4, 394 s.

Periodikum *Acta Papensia* je vydávané inštitúciou s názvom Reformované zbierky v Pápe, ktorá je členskou inštitúciou Reformovaného kolégia v meste Pápa, disponujúceho 475-ročnou históriou a organizačne patriaceho pod patronát Zadunajského reformovaného dištriktu. Periodikum bolo založené v roku 2001, odvtedy vychádzajú každoročne štyri čísla, väčšinou dvakrát ročne v spojených vydaniach. Každé vydanie obsahuje príspevky v stálych rubrikách *Dielňa, Publikované pramene, Menšie štúdie, Opakované vydania a Rozhlady*.

V roku 2009 boli štyri čísla periodika spojeného do jedného zväzku, ktorý obsahuje 5 príspevkov.

Prvý príspevok má názov „*Schola Papensis olim satis illustris fuit...*“ *A Pápai Református Kollégium tagolódása és oktatási színvonala a XVII. században (prédikátori és lelkészi adattár)* („*Schola Papensis olim satis illustris fuit...*“ *Rozčleňovanie Reformovaného kolégia v Pápe a jeho úroveň vyučovania v XVII. storočí: databáza kazateľov a farárov*, s. 1 – 266) a jeho autormi sú József Köblös a Zsolt Kránitz. V roku 2005, v spojenom prvom a druhom čísle periodika *Acta Papensia*, vydali autori tohto príspevku štúdiu o štruktúre Reformovanej školy v Pápe v 18. storočí. Analýza vykonaná na základe v prílohe uverejnenej archontologicko-prozopografickej databázy dospela okrem iného k takému záveru, že kolégium v meste Pápa „nebolo tretím v krajine“, keďže patrilo do skupiny neúplných kolégií, t. j. elementárna škola, malé a veľké gymnázium boli vybudované úplne, avšak akademická sekcia bola neúplná, vyučovala sa iba logika, na to bezprostredne nadväzovalo vyučovanie teológie. Skupiny rétorov a logikov v Pápe pripočítali k vyššej sekcii, a podobne, ako teológov, ich učil jediný učiteľ kolégia pre dospelých, teda rektor. Keďže databáza zostavená autormi sa v spomenutej štúdii začínala farármi a rektormi, ktorí vstúpili do služby okolo roku 1680, a v súvislosti s predchádzajúcim obdobím sa mohli odvolávať iba na jeden prameň, boli uvedené iba predpoklady. Autori považovali za predstaviteľné, že štruktúra v 18. storočí charakterizovala aj kolégium pred roku 1660, avšak jeden dôležitý fakt (neskorší rektori, ktorí tu študovali v 20. rokoch 17. storočia pred svojím pôsobením študovali na zahraničných univerzitách, bez toho, aby boli študentmi iných domácich kolégií) napovedal skôr to, že v tom ob-

dobí patrilo kolégium k špičke vtedajších reformovaných škôl. Podmienkou rozhodnutia tejto otázky bolo rozšírenie archontologicko-prozopografickej metódy aj na obdobie 17. storočia. Po troch rokoch zbieraní údajov teraz autori pripravili databázu farárov a rektorov aj z obdobia druhej polovice 16. a celého 17. storočia. Porovnávajúc úlomkovité informácie z iných prameňov súvisiacich s danou problematikou a výsledky štatistického výskumu zakladajúceho na zverejnenej databáze, je už dnes zodpovedateľná otázka, či bolo považované kolégium v Pápe za tretie kolégium Uhorska v 17. storočí.

Samotný príspevok sa delí na dve časti: úvodná štúdia a databáza. V úvodnej štúdii venujú autori pozornosť dobovým správam o činnosti kolégia v Pápe, približujú výsledky svojho štatistického výskumu a ponúkajú doplnenie menného zoznamu farárov z mesta Pápa. Databáza pozostáva rovnako z dvoch častí. Najprv sú uvedené tabuľky, ktoré zhŕňajú výsledky výskumu autorov formou tabuliek, potom nasleduje samotná databáza farárov a rektorov pôsobiach v Zadunajskom dištrikte rozdelená na 4 celky. Ako prvé sa uvádzajú mená farárov zboru v Pápe od roku 1568 do roku 1790 (1813) v chronologickom poradí, potom nasleduje menný zoznam rektorov kolégia v Pápe v rokoch 1534 až 1797 (1831) rovnako v chronologickom poradí. Tretí celok tvoria mená farárov v Zadunajskom dištrikte, ktorých pôsobenie sa začalo v rokoch 1531 až 1680, v abecednom poradí a v poslednej časti sú uvedené mená rektorov Zadunajského dištriktu, ktorých pôsobenie sa začalo rovnako v rokoch 1531 až 1680, tiež v abecednom poradí. Na konci databázy sa nachádza zoznam skratiek, prameňov a literatúry.

Druhý príspevok nesie názov *Pápai diákok a '48-as honvédsereg tisztika-*

rában (*Študenti z Pápy v dôstojníckom zbore vojska honvédov v roku 1848*, s. 267 – 380) a jeho autorom je Gábor Bona. Najdôležitejší význam Reformovaného kolégia v meste Pápa spočíva v tom, že počas uplynulých storočí vychovalo množstvo generácií výborných učiteľov, farárov a právnikov. Odborné vzdelávanie na vysokej úrovni sa však v tomto kolégiu spájalo vždy aj s vlastneckou výchovou. Toto konštatovanie jasne dokazuje aj tento príspevok. Autor príspevku, ako významný bádateľ uhorskej revolúcie v rokoch 1848 a 1849, skúmajúci životy a kariéry dôstojníkov vojska honvédov, pri preštudovaní zoznamu mien študentov, ktorí navštevovali kolégium v Pápe, zistil, že až 184 bývalých študentov kolégia sa stalo neskôr honvédskeým dôstojníkom. Predstavením ich osudov a životov chcel uctiť ich pamiatku pri príležitosti 160. výročia uhorského oslobodzovacieho boja v roku 1849. Jeho príspevok je možné rozdeliť na úvodnú štúdiu a na menný zoznam dôstojníkov. V rámci úvodnej štúdie autor hľadá odpoveď na otázky, aký pomer predstavoval počet 184 osôb v rámci dôstojníckeho zboru honvédskej armády, kedy a za akých okolností sa bývalí študenti kolégia stali dôstojníkmi honvédskej armády. V štúdiu je krátko načrtnutá história armády honvédov, ale pozornosť je venovaná aj tomu, ako obstáli bývalí študenti kolégia vo vojsku, dokonca sa autor pokúsil podľa existujúcich prameňov zatriediť týchto 184 dôstojníkov do rôznych kategórií. Druhá časť príspevku tvorí menný zoznam dôstojníkov, ktorých autor rozdelil podľa ich hodnosti. Takto sú uvedení jednotlivci v nasledovnom poradí: plukovníci, podplukovníci, majori, kapitáni, poručíci a nadporučíci.

Na konci tohto vydania periodika *Acta Papensia* sa nachádzajú tri recenzie na nasledovné publikácie: KATONA,

Csaba: „*Füreden az idén először nékem hozatik szerenád...*“ *Schlachta Etelka balatonfüredi naplója* (1841). Balatonfüred, 2008; *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette ZSOLDOS Attila. Budapest, 2008; KOVÁCS, Teofil: *A német nyelv oktatása a Debreceni Református Kollégiumban* (1769 – 1860). Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008.

Tibor Dohnanec

Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei.

ISSN 1587-6292. 2011, roč. XI, č. 1 – 2, 145 s.

Periodikum *Acta Papensia* je vydávané inštitúciou s názvom Reformované zbierky v Pápe, ktorá je členskou inštitúciou Reformovaného kolégia v meste Pápa, disponujúceho 475-ročnou históriou a organizačne patriaceho pod patronát Zadunajského reformovaného dištriktu. Periodikum bolo založené v roku 2001, odvtedy vychádzajú každoročne štyri čísla, väčšinou dvakrát ročne v spojených vydaniach. Každé vydanie obsahuje príspevky v stálych rubrikách *Dielňa*, *Publikované prameňe*, *Menšie štúdie*, *Opakované vydania a Rozhlady*. Spojené prvé a druhé číslo, vydané v roku 2011 obsahuje 7 príspevkov.

Rubrika *Dielňa* tohto dvojčísla obsahuje dve štúdie. Autorkou prvej je Edit Rajnai a príspevok má názov *A színi kerületi rendszer kialakulása Magyarországon* (1879 – 1905) (*Formovanie systému divadelných obvodov v Uhorsku v rokoch 1879 – 1905*, s. 1 – 23). Prvý systém divadelných obvodov v Uhorsku vznikol 1. októbra 1879 a existoval po dobu jedného roku. Pojem divadelný

obvod znamená takú geograficko-samosprávnú jednotku, ktorú jeden divadelný súbor počas istého obdobia precestoval, v obciach týchto jednotiek hral, resp. mohol hrať. Systém divadelných obvodov predstavoval systém regulujúci trasy cestovania vidieckeho divadelníctva v maďarskom jazyku v 19. storočí, ktorý zahŕňal organizovanie používania divadelnej infraštruktúry (divadiel, divadelných krúžkov, divadelných sál), sústavné kultúrne zabezpečenie publika istej oblasti a zabezpečenie existenciálnej istoty účinkujúcich. Pri skúmaní histórie divadelných obvodov je prínosné vychádzať z výsledkov skúmania dejín miest a obcí. Zatažiteľnosť jednotlivých obcí však bola rozdielna, menila sa podľa jednotlivých dôb a oblastí. Okrem rozdielov predstavuje autorka aj typy divadelných trás ciest, ktoré obce a mestá spájali, ďalej sa zameriava na proces na začiatku 20. storočia, počas ktorého sa vytvoril systém akceptovaný aj obcami, aj súborami. Pri skúmaní systému divadelných obvodov je však potrebné mať na zreteli aj fakt, že vývoj spomenutého systému súvisel s profesionalizáciou herectva, oplatí sa teda pozorovať aj ich vzájomný vplyv.

Druhá štúdia v rámci rubriky má názov *Adatok a pápai Kölcsey Ferenc Szabdkörműves Páholy történetéhez (1875 – 1892) (Dodatky k dejinám slobodomurárskej lóže Františka Kölcseyho v meste Pápa v rokoch 1875 – 1892, s. 25 – 82)* a jej autorom je József Hudí. Na jar roku 1875 sa deväti príslušníci inteligencie v meste Pápa rozhodli, že sa oddelia od Slobodomurárskej lóže Alexandra Kisfaludyho v Győri, patriacej k uhorskej Veľkej lóži rádu Jána a založia Slobodomurársku lóžu Františka Kölcseyho v meste Pápa. Vznikajúca lóža za krátky čas dostala povolenie k pôsobeniu. Najprv bolo potrebné vykonať administratívne úlohy, 25. marca 1875 bol vytvore-

ný základný štatút, potom organizačný poriadok, ktorý detailne reguloval organizačný a pracovný poriadok lóže. V štúdii sa autor zameriava na predstavenie predpokladov vzniku lóže, venuje sa aj samotnému založeniu a fungovaniu lóže a uvádza niekoľko vyvodенých ponaučení. K štúdii sú priložené viaceré prílohy, v ktorých sú uvedení členovia lóže podľa zápisu v matickej knihe, funkcionárov v rámci lóže, krátky životopis členov lóže v abecednom poradí, ale aj najdôležitejšie dokumenty miestnej slobodomurárskej lóže, vrátane štatútu, zápisnice z porady, domáceho poriadku lóže, vzory prisah, hlásenia, listy a pod.

Ďalšia rubrika obsahuje publikovaný prameň, konkrétne ide o prvú časť pamätí Adolfa Voytu (*Voyta Adolf visszaemlékezései*, s. 83 – 118). Stavebný majster a inžinier Adolf Voyta, rodák z mesta Pápa, začal písať svoje pamäte po dovŕšení 80 rokov života. Žiaľ, dodnes sa tento prameň ako celok nezachoval, posledné strany sa stratili, ale môže byť, že ich autor už nestihol dokončiť, tým pádom sa zachovali len jeho pamäte na obdobie od svojho narodenia po rok 1894. Tento prameň bol známy iba pre veľmi malý počet ľudí, jeho dielo zostalo neznáme dokonca aj v rámci jeho rodiska. Z jeho poznámok je evidentný jeho protinemecký a protirakúsky postoj, bol oddaným prívržencom národnej nezávislosti Uhorska a obdivovateľom anglickej kultúry. Jeho pamäte obsahujú len veľmi málo zmienok o histórii a vnútornom živote jeho rodiny, jeho správanie bolo zdržanlivé, štýl vecný, miestami však používal výrazy, ktoré sa javili ako cudzie. Celkovo však dokázal pomerne objektívne priblížiť dobu, v ktorej žil a pôsobil. Pri prepise textu bol dôraz kladený na dnešné nároky čitateľov, v texte sa ponechali isté pravopisné osobitosti, väčšinou sa však používa dnešná forma cudzích a starších

výrazov, dátumov a pod. Text bol rozdelený na kapitoly s osobitnými názvami, ktoré však Voyta v pôvodnej forme pamätá takmer vôbec nepoužíval. V tomto čísle sú publikované spomienky Adolfa Voyta na svoju rodinu a detstvo, na viedenské študentské časy a na jeho pobyt v Londýne.

Nasledovný príspevok je opätovne vydanou štúdiou, ktorej autorom bol Leo Kuncze. Jeho práca má názov *A pápai bencés algimnázium könyvtárai* (Knižnice benediktínskeho nižšieho gymnázia v meste Pápa, s. 119 – 128). Pavlínske, neskôr benediktínske gymnázium v meste Pápa zabezpečovalo stredné vzdelanie katolíckemu obyvateľstvu mesta a jeho okolia do zoštátnenie školy v roku 1948. Rád pavlínov bol do mesta Pápa pozvaný v roku 1638, keď sa pre nich postavil aj kostol, kláštor a gymnázium. V roku 1786 bol rád zrušený, avšak gymnázium nezaniklo, vo výučbe pokračovali niekdajší pavlíni a svetskí učitelia. Rád benediktínov, zrušený tiež v roku 1786, bol v roku 1802 obnovený, po tomto roku prevádzkovalo benediktínske opátstvo v Pannonhalme niekoľko gymnázií, okrem iných aj v meste Pápa, kde benediktíni prevzali gymnázium v roku 1806. Benediktíni k výučbe od začiatku používali knihy, avšak školská učiteľská a študentská knižnica sa oddelila až v druhej polovici 19. storočia. V meste Pápa sa vytvorili moderne usporiadané a evidované knižnice vďaka gymnaziálnemu profesorovi Leovi Kuncze. V roku 1865 usporiadal gymnaziálne knižnice, potom zostavil aj rukopisný katalóg v rozsahu 496 strán. Informácie o týchto knižniciach profesor Leo Kuncze vydal vo vestníkoch gymnázia a v miestnej tlači. V tomto čísle opätovne publikovaný text zhŕňa náčrtkovité dejiny knižníc benediktínskeho gymnázia v meste Pápa v rokoch 1806 až 1877.

Na konci prvého dvojčísla periodika *Acta Papensia* z roku 2011 sa nachádzajú tri recenzie na nasledovné publikácie: KIS, Péter: *A királyi szolgálonépi szerverzet a 13. – 14. században*. Szeged, 2010. 228 s.; *Archivum Comitatus Castriferrei 4. Előadások Vas megye történetéből V. Szerk.*: Mayer László, Tilcsik György. A Vas Megyei Levéltár kiadványa, Szombathely, 2010. 420 s.; MOLNÁR, Antal – SZABÓ Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, 2010. 400 s.

Tibor Dohnanec

Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei. ISSN 1587-6292. 2013, roč. XIII, č. 1, 144 s.

Periodikum *Acta Papensia* je vydávané inštitúciou s názvom Reformované zbierky v Pápe, ktorá je členskou inštitúciou Reformovaného kolégia v meste Pápa, disponujúceho 475-ročnou históriou a organizačne patriaceho pod patronát Zadunajského reformovaného dištriktu. Periodikum bolo založené v roku 2001, odvtedy vychádzajú každoročne štyri čísla, väčšinou dvakrát ročne v spojených vydaniach. Každé vydanie obsahuje príspevky v stálych rubrikách *Dielňa*, *Publikované prameňe*, *Menšie štúdie*, *Opakované vydania* a *Rozhlady*. Prvé číslo vydané v roku 2013 obsahuje 7 príspevkov.

Úvod tohto čísla je venovaný gratulácii k životnému jubileu bývalého spolupracovníka Zbierok, učiteľa, regionálneho historika a reformovaného farára na dôchodku, Lajosa Nádasdyho, ktorý v januári 2013 oslávil sté narodeniny.

V rubrike *Dielňa* sa v tomto vydaní nachádza jeden príspevok s názvom *Egy genfi atikva restaurálása a Pápai Református Gyűjtemények könyvtárából* (Reštaurovanie ženevskej antikvy z kniž-

nice Reformovaných zbierok v Pápe, s. 5 – 18), ktorého autorkou je Eszter Fa Lili. Autorka bola poslucháčkou kurzu reštaurátorstva kníh a papierov v Štátnej Széchényiho knižnici v Budapešti a pre záverečné skúšky si zvolila ženevskú antikvu, vytlačenú na konci 16. storočia, ktorá mala ešte pravú koženú väzbu a bola vo všeobecne zlom stave. Išlo o dielo Theodora Bézu s názvom *Ad acta collocuii Montisbelgradensis* z roku 1588. Majiteľ tohto diela poprosil autorku príspevku o úplné reštaurovanie tohto, v Maďarsku zriedkavého zväzku. Pre zachovanie diela a pre to, aby bolo použiteľné, bolo potrebné vykonať niekoľko reštaurátorských úloh, napr. napraviť poškodenú väzbu, zafixovať strany, ktoré vypadli z väzby, posilniť a doplniť okraje strán zasiahnutých plesňou a čo najúplnejšie zachovať prvky a techniku väzby. Samotné dielo obsahuje zbierku dogmatických odpovedí na otázky, ktoré odzneli na náboženskej diskusii v Mömpelgarde v roku 1585, kde sa autor zúčastnil na búrlivej diskusii s luteránskymi teológmi. Autorka vo svojom príspevku bližšie predstavuje aj Ženevského hugenotského kníhtlačiara Jean (I.) Le Preux-a, charakteristické črty nemeckej renesančnej väzby, skorších majiteľov zväzku, a to kde sa zväzok v súčasnosti nachádza.

Ďalšou rubrikou tohto čísla sú Publikované pramene. Autorom oboch do tejto časti zaradených príspevkov je historik a archivár József Hudi. Jeho prvý článok má názov *Adalékok Tarczy Lajos külföldi egyetemi tanulmányaihoz (1831 – 1833) (Dodatky k zahraničným univerzitným štúdiám Ludovíta Tarczyho v rokoch 1831 – 1833, s. 19 – 48)*. Ludovít Tarczy bol jedným z významných učiteľov Reformovaného kolégia v meste Pápa. Jeho pamiatka sa sčasti zachovala v dejinách školy, ale sčasti aj v písaných prácach jeho študentov.

Dodnes používaná syntéza dejín školy vedome postavila do centra učiteľa a cestu, ktorú prekonal, kým sa mohol stať učiteľom, spomína iba okrajovo. Ludovít Tarczy, narodený v roku 1807 v obci Chotín v komárnanskej stolici sa v rokoch 1831 až 1833 zúčastnil na dvoch študijných cestách. Na jeseň 1831 sa zapísal na Viedenskú univerzitu, kde študoval filozofiu, fyziku a matematiku a koncom októbra 1832 sa zapísal na Teologickú fakultu Berlínskej univerzity, kde sa zoznámil s filozofiou Hegela, ktorá mala na neho veľký vplyv. V prílohe príspevku je v pôvodnom znení publikovaný najprv list superintendenta Františka Tótha pre miestodržiteľského agenta Jozefa Szathmáryho, následne listy Ludovíta Tarczayho odoslané z Viedne a Berlína a jedna odpoveď pre neho.

Ďalším publikovaným prameňom je tretia časť pamätí staviteľského majstra a stavebného inžiniera Adolfa Voytu (*Voyta Adolf visszaemlékezései III., s. 49 – 126*). Svoje pamäte začal písať iba potom, ako dovŕšil 80 rokov, žiaľ, dodnes sa tento prameň ako celok nezachoval, posledné strany sa stratili, ale môže byť, že ich autor už nestihol dokončiť, tým pádom sa zachovali len jeho pamäte na obdobie od svojho narodenia po rok 1894. Tento prameň bol známy iba pre veľmi malý počet ľudí, jeho dielo zostalo neznáme dokonca aj v rámci jeho rodiska. Z jeho poznámok je evidentný jeho protinemecký a protirakúsky postoj, bol oddaným prívržencom národnej nezávislosti Uhorska a obdivovateľom anglickej kultúry. Jeho pamäte obsahujú len veľmi málo zmienok o histórii a vnútornom živote jeho rodiny, jeho správanie bolo zdržanlivé, štýl vecný, miestami však používal výrazy, ktoré sa javili ako cudzie. Celkovo však dokázal pomerne objektívne priblížiť dobu, v ktorej žil a pôsobil. Pri prepí-

se textu bol dôraz kladený na dnešné nároky čitateľov, v texte sa ponechali isté pravopisné osobitosti, väčšinou sa však používa dnešná forma cudzích a starších výrazov, dátumov a pod. Text bol rozdelený na kapitoly s osobitnými názvami, ktoré však Voyta v pôvodnej forme pamätí takmer vôbec nepoužíval. V aktuálnom čísle sú publikované spomienky Adolfa Voytu na roky po rakúsko-uhorskom vyrovnaní približne do roku 1885.

V nasledovnej rubrike je opätovne publikovaná štúdia učiteľa teológie a autora filozofických a pedagogických diel, Dezső Trócsányiho o Heglovi (*Hegel*, s. 127 – 136). Ide o prvú prácu autora, opätovne vydanú v predkladanom periodiku. Uvedená práca bola do tohto čísla vybraná preto, lebo sa spája s publikovanými prameňmi predstavujúcimi zahraničné štúdiá Ľudovíta Tarczyho. Tento vedecko-popularizačný príspevok bol prvýkrát vydaný pri 400. výročí existencie kolégia v meste Pápa. Trócsányiho práca bola pri opätovnom publikovaní upravená podľa dnešných pravopisných pravidiel, s výnimkou dlžňov a vety rozdeľujúcich znakov, pri písaní osobných mien bola zachovaná pôvodná forma, pričom do poznámky sa uviedol aj dnešný tvar.

V záverečnej časti prekladaného čísla periodika Acta Papensia sa nachádzajú dve recenzie na monografické práce: TÜSKÉS, Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 – 1526. Students from Hungary at the University of Vienna 1365 – 1526*. Budapest : ELTE Levéltára, 2008; TARPAI SZILÁGYI, András: *Könyvecské a házasság és a válás keresztyéni módjáról*. Budapest : KRE Puritanizmuskutató Intézet – Fekete Sas, 2012.

Tibor Dohnanec

Teológiai Fórum. ISSN 1337-6519. 2013, roč. VII., č. 2. Komárno : Selye János Egyetem Református Teológiai Kara – Calvin J. Teológiai Akadémia. 112 s.

Reformovaná teologická fakulta Univerzity J. Selyeho v Komárne v spolupráci s Teologickou akadémiou J. Calvina vydáva každoročne svoje vedecké periodikum pod názvom *Teológiai Fórum* (*Teologické fórum*), ktorého šéfredaktorom je dekan Reformovanej teologickej fakulty Univerzity J. Selyeho, Mgr. Attila Lévai, PhD. Druhé číslo vydané v roku 2013 obsahuje 6 príspevkov.

Autorom prvej štúdie je István Karrasszon a jeho práca má názov *Királyi nők az ókori Izraelben* (*Kráľovské dámy v starovekom Izraeli*, s. 4 – 16). Staroveký Izrael predstavoval patriarchálnu spoločnosť. Je zrejmé, že vykonávanie moci bolo predovšetkým v mužskej ruke a aj pôvod sa evidoval najmä na mužskej vetve, avšak existuje aj mnoho výnimiek, napr. z detí Abraháma mohol byť prarotcom Izraela len Izák, ktorého matkou bola Sára. Ženy síce vo všeobecnosti nemali rozhodujúcu úlohu vo vykonávaní moci, avšak nedá sa povedať ani to, že by spoločnosť Izraela bol mizogýnova. Keď sa ženám podarilo prekonať spoločenské prekážky alebo keď sa vyskytla nejaká špecifická situácia, tak samotná izraelská spoločnosť sa nezdráhala uznať ženskú autoritu. Dalo by sa hovoriť o viacerých ženských postavách, ktoré mali veľký politický alebo morálny vplyv v izraelskej spoločnosti. V príspevku sa však autor venuje iba „špičke ľadovca“, teda ženám, ktoré boli v kontakte s kráľovskou mocou.

Druhý príspevok má názov *Barth nagyváradi prédikációja és ítélete a bolsevizmusról meg a fasizmusról 1936-ban* (*Barthova kázeň vo Veľkom Varadíne a jeho súd o bolševizme a fašizme v roku*

1936, s. 17 – 59) a jeho autorom je János M. Hermán. Karl Barth, svetoznámy učiteľ reformovanej teológie z Bazileja pricestoval do Veľkého Varadína 7. októbra 1936. Po vrelom privítaní a spoločnom obede s biskupom Štefanom Sulyokom a obhliadke cirkevných budov sa v reformovanom kostole konala slávnostná bohoslužba, na ktorej vystúpil so svojou kázňou s názvom *Nech sa Vaše srdcia neznepekujú, verte v Boha a verte vo mňa* aj hosť Karl Barth. Už v samotnom výbere témy vidieť veľkosť kazateľa, ktorý kázal Božie slovo vo svojom osobitnom štýle tak, aby bola rozpoznateľná každá charakteristická črta ním inaugurovaného teologického smeru, tzv. dialektickej teológie. V štúdiu sú analyzované prípravy Barthovej návštevy Uhorska a Sedmohradska a ciele jeho cesty, dojmy z jeho návštevy, prínos jeho veľkovaradínskej bohoslužby a spomienky na kázeň. V prílohe príspevku je publikovaný celý text Barthovej veľkovaradínskej kázne v nemeckom origináli a maďarskom preklade.

V nasledujúcom príspevku je priblížené obdobie smútočného desaťročia protestantskej cirkvi. Práca má názov *A „gyászévtized“ kritikuma, protestáns prédikátorok az 1674. évi pozsonyi delegatum iudicium előtt* (Kritikum „smútočného desaťročia“, protestantskí farári pred prešporským delegatum iudicium v roku 1674, s. 60 – 71). Pojem smútočné desaťročie predstavuje pre protestantskú cirkev niekoľko rokov zahalených do čiernej, keďže počas týchto rokov protireformácie stratila toľko farárov, kazateľov a spolupracovníkov, ako nikdy predtým. Dnes už totiž nie je tajomstvom fakt, že cieľom bolo zničenie protestantskej cirkvi za každú cenu, využitím akýchkoľvek prostriedkov. V procesoch prešporského krvavého súdu je možné objaviť nepravosti rovnako, ako teologickú nespravodlivosť. V príspevku je predstavené

to, ako nechápavo stáli protestanti pred vymenovanými obžalobami a to, s akými predsudkami a zanietením sa snažili sudcovia navliecť na obžaloby rúcho reality. Takáto aféra medzi katolíckou a protestantskou cirkvou naznačuje, že ešte aj v roku 1674 boli nevyjasnené záležitosti, avšak takmer polstoročie bolo postačujúce obdobie, aby rímskokatolícka cirkev vypracovala vhodnú stratégiu a vykonala účinné opatrenia proti vývoju reformácie. Úspechom v neúspechu (a naopak) boli rozsudky krvavého súdu, keďže napokon boli protestanti rehabilitovaní.

V ďalšom príspevku je uverejnený text prednášky bývalého poslanca Národnej rady Slovenskej republiky Mikuláša Durayho, ktorý odznel na konferencii maďarskej národno-politickej spoločenskej organizácie Rady stoviek 27. septembra 2013. Prednáška a príspevok majú zhodne názov *Európát ma nem elrabolják ... (Európu dnes neunesú ..., s. 72 – 82)*. V prednáške venoval autor pozornosť mytologickým a kultúrnym koreňom Európy, ideám a kríze Európy, základným hodnotám „narodenia“ Európy, otráseniu týchto základných hodnôt a napokon uneseniu Európy.

Predposledný príspevok má názov *Vallás, Hit, Istenkép. A „hitben való növekedés“ (Fil 1,25) pszichológiai aspektusai* (Náboženstvo, Viera, Obraz Boha. Psychologické aspekty „vyrastania vo viere“ (Fil 1,25), s. 83 – 99) a jeho autorom je Szilárd Szénási. V tejto štúdiu autor poukazuje na tie úseky duchovného vývoja detí, resp. detského veku, ktoré vo veľkom ovplyvňujú náboženskú dospelosť, pojem viery a majú vplyv aj na obraz Boha. Predstavitelia novodobej psychológie na rozdiel od skoršieho ponímania neoddeľovali dušu a telo, ale považovali ich za jednotné, navzájom sa dopĺňajúce komponenty života. Ďalej z iného, novšieho hľadiska sa namiesto analyzo-

vania duše dospelého človeka dostalo pozorovanie vývoja detskej duše. Od tej doby sa z rôznych jej deformácií odvodzovali rôzne ďalšie teórie. Dieťa bolo považované za miniatúrneho dospelého. O deťoch uvažovali, ako o úplne nezávislej forme existencie, ako o jedinečnej osobnosti. Všetko bolo odvodené cez duchovný svet primitívneho človeka, každý prejav správania od najjednoduchšieho po najkomplikovanejší.

Autorom posledného článku v tomto vydaní je Zoltán Literáty a jeho príspevok má názov *Jézus és korának orális kultúrája. Pillanatképek az „első igeiherdetésekből“* (*Orálna kultúra Ježiša Krista a jeho doby. Momentky z prvých kázaní božieho slova*, s. 100 – 109). V Novom zákone rozoznávame dva veľké korpusy, prvým je Ježišova tradícia v evanjeliách, druhým sú Pavlove listy. Oba sa úzko spájajú s orálnou kultúrou, teda s ústnou komunikáciou. Tradícia Krista existovala a rozšírila sa najprv ako ústna tradícia. Jej adresátom bol „celý Izrael“. Išlo predovšetkým o reči s misijným cieľom

v kruhu židovského ľudu, tým pádom nechceli osloviť „masy ľudí“. Literatúrou sa stali vtedy, keď boli evanjeliá napísané a tým boli sprístupnené aj pre širšiu kresťanskú verejnosť okolo roku 60 – 70 n. l. Oproti tomu Pavlove listy sa zrodili najprv v písanej podobe a adresované boli konkrétnym pohanským zborom. Tieto spisy sa potom prostredníctvom reči a prečítania dostali aj k iným spoločnostiam a stali sa základným spisom veľkého spoločenstva. Orálna kultúra teda výrazným spôsobom ovplyvnila obidva novozákonné korpusy. Zaujímavé je aj to, že napriek tomu, že Ježiš Kristus písať vedel, nezanechal žiadne písomnosti. Vysvetlenie je pomerne jednoduché, žil v kultúre, kde slovná komunikácia zastávala v jeho dobe vysokú pozíciu na škále spoločenských hodnôt.

Aj druhé číslo periodika Teologické fórum prinieslo zaujímavé vedecké príspevky, ktorými autori prispeli k lepšiemu poznaniu niektorých problematik z oblasti cirkevných dejín.

Tibor Dohnanec

R. VÁRKONYI ÁGNES

(1928 – 2014)

Pótolhatatlan veszteség érte a történettudományt. 2014. december 13-án életének 87. évében elhunyt R. Várkonyi Ágnes történész, művelődéstörténész, egyetemi tanár, akadémikus.

A Rákóczi-szabadságharc, a Zrínyi-mozgalom, a Habsburg-berendezkedés, a történetírás története, az ikonológia kiemelkedő kutatója, a magyar történeti ökológia megteremtője.

Munkásságát Akadémiai Díjjal, 2000-ben Széchenyi-díjjal, 2003-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével ismerték el. Megkapta a Comenius Emlékérmét, a Madách Imre-díjat, a Szent-Györgyi

Albert-díjat, 1999-ben az év ismeretterjesztő tudósának választották. Díszpolgára volt Nógrád megyének és szülővárosának Salgótarjánnak.

1928-ban született. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1951-ben magyar-történelem-levéltár szakon szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének lett előbb munkatársa, majd kora újkori osztályának vezetője. 1960-ban védte meg kandidátusi, 1971-ben akadémiai doktori értekezését. 1983-ban lett az ELTE Bölcsészettudományi Kara Középkori és kora újkori magyar történet tanszékének vezetője, egyetemi tanárként. 1998-as nyugdíjazásáig vezette a tanszéket, 1999-ben professor emerita címet kapott. 2001 és 2004 között az MTA közgyűlési képviselője, az MTA Történettudományi Bizottságának tagja, majd elnöke. 2007-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 2013-ben rendes tagjává választotta. Professzorok Batthyány Körének, a brit Royal Historical Society tagja.

„Tudományos és ismeretterjesztő munkássága, valamint több évtizedes oktatói pályája során generációknak adott át felmérhetetlen ismeretanya-

got, nyújtott kutatói szemléletmódot, etikus szakmai példát” – foglalta össze röviden családjá pályáját. Néhány, főbb művei sorából: *II. Rákóczi Ferenc* (Köpeczi Bélával 1976), *Két pogány közt* (1968), *A pozitivistá történet szemlélet a magyar történetírásban I–II.* (1973), *Rákóczi-tükör I–II.* (1973), *Így élt Vak Bottyán* (1975), *A fejedelem gyermekkor* (1989), *Europica Varietas – Hungarica Varietas* (1994), *Európa Zrínyije* (1996), *Közép-Európa Rákóczi politikájában* (2003), *Megújulások kora. Magyarország története 1526–1711* (2007), *Zrínyi Ilona* (2008), *A Rákóczi-szabadságharc Európában. Rákóczi war of independence in European content* (2011).

„A történetírás összetett munka: egyszerre mesterség, tudomány és művészet. Ami a természettudósoknál a laboratórium, az a történésznek a levéltár és a könyvtár. Ha valaki hidat épít statikai tudás nélkül, a híd leszakad. Ha mesterségbeli és tudományos követelmények nélkül formál véleményt, a mentális híd omlik le a jelen, a múlt s a jövő között. A megformálás művészete pedig a valóság, sőt, az igazság minél jobb megközelítését, világos érvelést, könnyed megírást kíván, a 21. század egyetemes nyelvén fogalmazva. Nyitottságot vár el kérdésekre, ellenérvekre, további gondolatokra. Mert a tudomány öntörvénye az értelmezés szabadságát és a folytathatóságot is megköveteli.” - vallotta.

A Rákóczi történelmi örökség a Kárpát-medence minden Rákóczi emléket őrző, ápoló településére elvitte. Előadásokkal, civil szervezetben vállalt tagsággal segítette kibontakozni, működni a helyiek kezdeményezéseit. Alapítója volt a II. Rákóczi Ferenc Emléktársaságnak Borsiban. A Fejedelem szülőhelyén álló kastély sorsát mindig nyomon követte. Rendszeresen előadott az elmúlt negyedszázadban útjára indult Rákóczi konferenciasorozatok kárpát-medencei helyszínein. Szinte minden évben találkozhattunk vele Eperjesen az Egyetem nemzetközi konferenciáján. De ott volt Beregszászban, Szatmárnémetiben, Sárospatakon, Vaján stb. 2006-ban a Kassán rendezett Rákóczi konferencián is előadott. 2014-ben már nem vállalta az utazást az őszi mezővárosokat feldolgozó konferenciára Eperjesre.

Tanítványai, kollégái, a történelem iránt érdeklődők, könyvei olvasói gyászolják. Mostantól Köpeczi Béla, Heckenast Gusztáv, Magyar András, Bánkúti Imre, Zachar József társaságában gondolja tovább XVII–XVIII. századi történetünket, II. Rákóczi Ferenc életművét. Nem csak a tudós professzor, akadémikus hiányzik már most. Hiányát érezzük figyelmes, minden iránt nyitott, érdeklődő lényének. Egy életen át segítette, lelkesítette a fiatal kutatókat, de éppúgy útmutatást adott a középiskolás történelmi vetélkedők diákjainak is. Családjá, barátai mellett az egész „nagy Rákóczi

család” fájó szívvel gyászolja Eperjestől, Munkácson, Marosvásárhelyen, Sárospatakon, Budapesten át Szécsényig. Földi útja végére érve megtért szeretett férjéhez Ruttkay Kálmánhoz.

Nyugodjék békében!

Tamás Edit

Medzinárodná vedecká konferencia *Kirche und Politik an der Peripherie. Reformation und Macht an den „Grenzen“ der deutschen, protestantischen Einflusszone im Vergleich von Frühneuzeit und Gegenwart*
Sibiu, Rumunsko, 25. – 28. september 2014

V dňoch 25. – 28. septembra 2014 sa v rumunskom meste Sibiu kona-
la medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Kirche und Politik an der Peripherie. Reformation und Macht an den „Grenzen“ der deutschen, protes-
tantischen Einflusszone im Vergleich von Frühneuzeit und Gegenwart* (Cirkev
a politika na periférii. Reformácia a vláda na „hraniciach“ nemeckej protes-
tantskej zóny vplyvu v porovnaní od raného novoveku a súčasnosť).

Cieľom tejto konferencie bolo poukázať na reformačné hnutie a zaobe-
rať sa jeho vplyvom v centrách stredoeurópskej periférie, ktoré sa tak ďalej
stali kontaktnými centrami a styčnými bodmi pre náboženské a politické
inštitúcie v materskej krajine, či v jej vybranej časti. Týmto regionálnymi
centrami pre rôzne oblasti boli napr. Emden (Holandsko), Štrasburg (Fran-
cúzsko), Zürich (Itália) Klagenfurt (Slovinsko), Kolozsvár (Uhorsko), Han-
sestädte (Škandinávia), Košice (Spiš), či Wrocław (Sliezsko).

Aktívnymi účastníkmi konferencie boli poprední historici z viacerých
európskych univerzít: Prof. Dr. Heinz Schilling (Berlín), Prof. Dr. Rudolf
Leeb (Viedeň), Prof. Dr. Emidio Campi (Zürich), Prof. Dr. Herman Selder-
huis (Apeldoorn), Prof. Dr. Karl W. Schwarz (Viedeň), Prof. PhDr. Peter
Kónya, PhD. (Prešov), Prof. Dr. Zoltán Csepregi (Budapešť), Prof. Dr. Marc
Lienhard (Štrasburg), Prof. Dr. Jan Harasimowicz (Wrocław), Prof. Dr. An-
dreas Müller, Prof. Dr. Ludwig Steindorff (Kiel) a viacerí biskupi (Michael
Bünker, Béla Kato, Géza Filo). Vo svojich príspevkoch sa venovali reformá-
cii, jej šíreniu, aspektom a vplyvu v rôznych krajinách Európy ako napr. v
Holandsku, Belgicku, Dánsku, Chorvátsku, Rumunsku, Slovinsku, Maďar-
sku a aj na Slovensku.

Jediným prednášajúcim zo Slovenska bol Peter Kónya s príspevkom
Die Reformation in Oberungarn als gemischtethnischer »Peripherie«-Zo-

ne (*Deutsche, Slowaken, Ungarn*). Ďalším prednášajúcim, ktorý sa taktiež venoval územiu Slovenska, bol Karl Schwarz z Viedne s príspevkom *Der Protestantismus in der Slowakei – eine Brücke zwischen Sprachen, Völkern und Kulturen*.

Monika Bizoňová

Konferencia „The school of Transylvania“ Oradea, 29. – 31. október 2014

Univerzita v Oradei je čoraz častejšie dejiskom zaujímavých medzinárodných konferencií. Koncom októbra 2014 sa na pôde univerzity uskutočnilo medzinárodné sympóziu „The school of Transylvania“, pri príležitosti 100. výročia založenia Teologickej akadémie v Oradei, predchodkyne dnešnej Fakulty gréckokatolíckej teológie. Konferencia bola skutočne pripravená na vysokej úrovni. Spoluorganizátormi sympózia bola Asociácia výskumníkov dejín gréckokatolíckej cirkvi a Asociácia Biskupa Basila Afenienu.

Sympóziu bolo rozdelené na dve sekcie. Sekcia Teológia a filozofia sa niesla v znamení témy: Boh v prírodnom poriadku nášho sveta – kontinuita, diskontinuita a budovanie zajtrajška. Zaujímavejšia z nášho pohľadu bola druhá „historická“ sekcia, s názvom „História, kultúra a teológia. Gréckokatolícka cirkev v strednej a východnej Európe“.

Konferenciu viedol profesor Alexandru Buzalic. Historickú sekciu viedol Remus Campeanu z Rumunskej akadémie vied. Prvým vystupujúcim bol Peter Kónya, ktorý predstavil príspevok „O pôvode gréckokatolíkov zo Zemplínskej stolice“. Waclaw Wierzbieniec predniesol svoj príspevok „Poľskí gréckokatolíci na začiatku 21. storočia“. Martin Javor predstavil príspevok. „Kňazi Prešovskej gréckokatolíckej eparchie v 19. storočí vo svetle kanonických vizitácií“. Vojtech Bohacs sa venoval maďarským gréckokatolíkom na Slovensku. Dekan Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty Peter Šturák predstavil situáciu gréckokatolíckej cirkvi v druhej polovici 20. storočia. Prešovská historická škola, sa na konferencii predstavila skutočne kvalitnými príspevkami, pripravenými na základe archívneho výskumu. Ostatní referujúci sa venovali prevažne dejinám gréckokatolíckej cirkvi na území dnešného Rumunska či Maďarska. Konferenciu dopĺňal bohatý sprievodný program, referujúci si chválili veľmi príjemné, priam rodinné prostredie a atmosféru.

Martin Javor

Medzinárodná vedecká konferencia *Kalvínske črty na duchovnej tvári Maďarov* Oradea, 20. – 22. november 2014

V dňoch 20. – 22. novembra 2014 sa v Oradei (Rumunsko) uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom „*Kalvínske črty na duchovnej tvári Maďarov*“. Rok 2014 sa v tematike usporiadania vedeckých konferencií niesol v celej Európe a aj u nás a v okolitých štátoch hlavne v znamení pripomenutia si udalostí Veľkej (Prvej svetovej) vojny. Napriek tomu pre dejiny protestantizmu, resp. kalvinizmu to bol aj rok pripomenutia si 450. výročia úmrtia jedného z najvýznamnejších reformátorov a zakladateľa druhého najvýznamnejšieho smeru reformácie, Jána Kalvína. Pri tejto príležitosti sa na Kresťanskej univerzite v Partiu rozhodli organizátori usporiadať konferenciu s bohatou medzinárodnou účasťou a množstvom sprievodných podujatí (prezentácie a predaj kníh, kultúrny program). Prvý deň sa program konferencie začal v popoludňajších hodinách referátom *Márty Somogyi (Debrecen)*, ktorá predstavila nový obraz Jána Kalvína v najnovšej monografii od Hermana Selderhuisa. Vzťah kalvinizmu a maďarského lokálpatriotizmu rozoberal vo svojom príspevku *Pál Huszár (Pápa)*. O svoje skúsenosti s prekladom Kalvínovej Inštitúcie sa podelil v referáte *Buzogány Dezső (Koložvár)*. Názory Jána Kalvína na otázku slobody boli predmetom príspevku *Tamása Juhásza (Koložsvár)*. Posledným referátom prvého rokovacieho dňa konferencie bol príspevok *Jánosa M. Hermana (Zwolle)*, ktorý predstavil koložvárske vydanie Kalvínovho katechizmu z roku 1695. Nasledujúci deň sa rokovalo v sekciách. V dopoludňajšom bloku sa v prvej sekcii predstavili *Alpár-Csaba Nagy (Koložsvár)*, ktorý rozoberal vplyv Jána Kalvína na teologické myslenie reformátora Štefana Szegedi Kissa. Ďalej nasledoval príspevok *Mihaia Androne (Galati)* s názvom Calvin, le juriste. V druhej sekcii predstavil osobnosť Gerarda Hamel Bruyninx, pôsobiaceho na viedenskom dvore ako ochrancu protestantov v poslednej tretine 17. storočia *László Bujtás (Budapest)*. Významný odborník na dejiny kalvinizmu *Eberhard Busch (Göttingen)* vo svojom referáte *Calvins Liebe von Music* predstavil zaujímavú a doteraz menej poznanú stránku známeho reformátora. Po krátkej hudobnej prestávke, kde sa predstavil zmiešaný zbor Protestantského Teologického ústavu, nasledoval ďalší blok referátov. Dejiny kalvínskej cirkvi v znamení reorganizácie cirkevnej správy v 19. storočí predniesla vo svojom referáte *Olga Lukács (Koložsvár)*. Pohľad do kalvínskej teológie v súvislosti s kresťanskou duchovnosťou bol názov príspevku *Szilvestera Fusti-Molnára (Sárospatak)*. Vplyvy Jána Kalvína na spoločnosť,

kultúru a hospodárstvo analyzovala vo svojom príspevku *Erzsébet Horváth (Budapest)*. Vzťah a pečať škótskeho kalvinizmu v uhorskej kalvínskej teológii priblížil v poslednom referáte dopoludňajšieho bloku *Ábrahám Kovács (Debrecen)*.

Popoludní, po prezentácii nového vydania Ženevského katechizmu v maďarskom jazyku nasledovali ďalšie referáty. Text z Nového Zákona uvedený v Inštitúcii z roku 1536 rozoberal v príspevku *Zsolt Geréb (Koložsvár)*. *Daniel Neeser (Ženeva)* sa vo svojom referáte venoval otázkam vzťahu sv. Augustína a Jána Kalvína a ich názorom na Ducha Svätého. Každodenný život uhorských reformovaných v 17. storočí predstavila vo svojom príspevku *Annamária Kónyová (Prešov)* a vzťahom slovenských a maďarských reformovaných v Hornom Uhorsku sa venoval *Peter Kónya (Prešov)*. V druhej sekcii odznali referáty od *Ádama Hegyiho (Szeged)*: Diela švajčiarskych reformátorov v knižniciach študentov v 18. storočí a *Dávida Balázs Magyara (Debrecen)*: Kalvín pred súdom dejín, ktorý poukázal na spor dvoch významných bádateľov na osobnosť Jána Kalvína. Kázne Jozefa Keresztesiho analyzoval vo svojom referáte *József Pálfi (Koložsvár)*. Posledným referátom piatkového konferenčného dňa bol príspevok *Enikő Forró (Nagyvárad)*, ktorá ukázala vplyv prirodzeného (prírodného) práva na učenie kalvinizmu.

V sobotu dopoludnia odznali ešte tri konferenčné príspevky od *Botonda Gaala (Debrecen)*, *Gábora Koncza (Budapest)* a *Lászlóa Tőkésa (Nagyvárad)*. Po každom referáte konferencie nasledovala krátka diskusia k referátu a posledný deň sa konal okrúhly stôl, kde boli pretraktované najnovšie poznatky v bádanií dejín kalvinizmu, v oblasti pôsobenia a osobnosti samotného Jána Kalvína, ako aj ďalšie otázky nastolené počas konferencie.

Annamária Kónyová

Medzinárodná konferencia „Husiti a bratříci na Slovensku“ Červený Kláštor, 14. – 15. október 2014

História dáva každému národu pečať výnimočnosti. Je potrebné ju skúmať, aby sa dnešná spoločnosť mohla poučiť zo svojej minulosti. V tomto humanistickom duchu sa niesla aj medzinárodná vedecká konferencia s názvom „Husiti a bratříci na Slovensku.“

Nápad zorganizovať túto konferenciu vznikol preto, lebo výskum aj v tejto oblasti pokročil a celá problematika si zaslúžili komplexnejšie spracovanie na vedeckej úrovni.

Organizátormi konferencie boli tri severospišské múzeá, Múzeum Červený Kláštor, Múzeum v Kežmarku a Ľubovnianske múzeum – Hrad v Starej Ľubovni. Všetky tri inštitúcie pracujú na výskume regionálnych dejín, kde husitské a bratrické vojská zohrali dôležitú úlohu. Napríklad Kláštor kartuziánov v Červenom Kláštore bol obsadený husitmi v roku 1433. Podobný osud doľahol vtedy aj na mesto Kežmarok. Neďalekú Starú Ľubovňu táto husitská výprava obišla.

Hlavný program konferencie, prezentácia jednotlivých príspevkov, prebehol v Kongresovej sále Kláštora kartuziánov v Červenom Kláštore v dňoch 14. 10.– 15. 10. 2014. Organizátori zvolili práve toto miesto nie len kvôli tomu, že kláštor bol obsadený husitmi, ale tiež pre genius loci tohto miesta. Atmosféra objektu, v spojení s krásou okolitej prírody, vytvorili výbornú tvorivú a priateľskú náladu medzi prednášajúcimi aj hosťami.

Celkovo sa konferencie zúčastnilo 14 prednášajúcich, ktorí počas dvoch dní prezentovali výsledky svojej vedeckej činnosti v tejto oblasti. Zúčastnili sa na nej odborníci z Poľskej, Českej a Slovenskej republiky. Obidva dni boli rozdelené do dvoch prednáškových blokov. Témy jednotlivých príspevkov boli zamerané tak, aby zachytávali, čo najviac zložiek spoločnosti. Keďže história je o ľuďoch a má byť pre ľudí, odznali tu príspevky o vojenstve v polovici 15. storočia, o politickej situácii, architektúre, teológii, ale aj o vývoji jazyka, šerme, či odievaní v tomto období, teda v 1. polovici 15. storočia. Okrem odbornej verejnosti sa na konferencii zúčastnila aj laická verejnosť, záujemcovia o históriu či učitelia dejepisu so svojimi žiakmi.

Prezentáciou jednotlivých príspevkov sa to však nekončí. Organizátori chcú vydať zborník, kde budú všetky príspevky zhrnuté a publikované v plnom rozsahu. Momentálne prebiehajú zostavovateľské práce na pripravovanom zborníku.

Peter Žarnovský

Konferencia *Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra)* Prešov, 12. december 2014

Konferencia s medzinárodnou účasťou s názvom *Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra)*, ktorej organizátorom bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (IH FF PU), sa konala 12. decembra 2014 na pôde Prešovskej univerzity v Prešove. Obsiahla téma

konferencie dala referujúcim priestor na prezentáciu tém z rôznych oblastí dejín.

Po otvorení konferencie Marcelou Domenovou (vedúca Katedry archívnictva a pomocných vied historických IH FF PU v Prešove) odznelo na podujatí 17 referátov rozdelených do troch blokov. V prvom príspevku referujúca Mária Fedorčáková z IH FF PU v Prešove predstavila netypický prameň pre výskum meštianskej genealógie – knihy mestského súdnictva, ktorý by sa však pri genealogickom výskume mal brať do úvahy. Nasledoval príspevok Mariany Čentéšovej z IH FF PU v Prešove *Majetkové pomery šľachticov z Tročian do 16. storočia*. Michaela Kurinová z IH FF PU v Prešove sa vo svojom príspevku zamerala na tresty smrti vynesené súdom Provincie XIII spišských miest v 16. storočí, pričom pramenným materiálom ku skúmanej problematike boli súdne zápisy v protokoloch ústrednej správy Provincie XIII spišských miest zo 16. storočia. Miestom pravekých a ranohistorických artefaktov v kultúre 20. a 21. storočia sa zaoberal príspevok Lukáša Makkyho z Inštitútu estetiky a umeleckej kultúry FF PU v Prešove. Magdaléna Marjaková z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v príspevku s názvom *K zachovaným renesančným sepulkráliam v Košiciach (typológia – konfesia – rodina)* predstavila problematiku určenia typológie zachovaných renesančných sepulkrálnych pamiatok v meste Košice. Zároveň prezentovala rodinné vzťahy vybraných majiteľov týchto sepulkrálnych pamiatok. V poslednom príspevku prvého bloku sa Monika Bizoňová, PhD. zaoberala spišskokapitúlskymi relikviami a relikviármi.

Prvým príspevkom v druhom bloku bol referát Tibora Dohnanca *Fortifikačné stavby pri Komárne na južnom brehu Dunaja*. Sobraneckými kúpeľmi sa vo svojom príspevku zaoberala Alena Mišíková zo Štátneho archívu v Prešove. Nina Kollárová z Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií FF PU v Prešove v ďalšom referáte v krátkosti predstavila obsah niekoľkých verzií povestí, týkajúcich sa vzniku Ľubovnianskeho hradu (väčšina povestí venujúcich sa vzniku hradu Ľubovňa sa nazýva Diabľova skala) a komparovala ich s všeobecne prijímanými historickými skutočnosťami. Torzá knižníc Zamoyských a Čákiovcov prezentovala vo svojom príspevku Marcela Domenová. Keďže samotné torzá týchto knižníc sú uložené na viacerých miestach, referujúca zamerala pozornosť na ich výskyt v archívnych fondoch. Druhý blok príspevkov uzavrel Patrik Derfiňák svojím referátom *Jozef Puky a jeho dar košickému múzeu*.

Michal Glevaňák z Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove prezentoval v prvom príspevku tretieho bloku referát *Prešovská epar-*

chiálna synoda ako odpoveď na vnútrocirkevnú situáciu Gréckokatolíckej cirkvi. Nasledujúce príspevky konferencie boli venované osobnostiam. Libuša Franková predstavila príspevok *Jan Francisci-Rimavský a východné Slovensko*. Na ľudovú výchovnú a literárnu činnosť Jána Andraščíka v kontexte literatúry slovenského národného obrozenia sa vo svojom príspevku zame-
ral Pavol Markovič z Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií FF PU v Prešove. Lucia Šteflová sa vo svojom príspevku venovala osobnosti Jána Lajčiaka (*Filozof kultúry, kritik svojej doby – Ján Lajčiak*). Osobu Svätopluka Štúra a jeho vplyv na slovenskú estetiku predstavila vo svojom príspevku Mariana Mastíľaková. Grigorijom Medveckym, jeho životom a dielom sa zaoberal referát Luciány Hoptovej.

Po každom bloku referátov nasledovala diskusia. Z konferencie *Spoločnosť a dejiny (človek, priestor, kultúra)* sa plánuje vydať zborník príspevkov.

Michaela Kurinová

Kongres rodiny Prešov, 11. – 13. november 2014

V dňoch 11. – 13. novembra 2014 sa na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnil Kongres rodiny. Kongres bol jedným z podujatí Roka rodiny, ktorý prebieha v Prešovskej gréckokatolíckej archieparchii. Hlavnými organizátormi Kongresu bola Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove a Gréckokatolícky arcibiskupský a metropolitný úrad.

Kongres rodiny začal archijerejskou svätou liturgiou v Katedrále sv. Jána Krstiteľa. Následne program pokračoval na pôde GTF PU s úvodným slovom dekana fakulty Mons. prof. Petra Šturáka. S pozdravným slovom vystúpil aj rektor PU prof. René Matlovič. Nosnými boli tri prednášky. Mons. Ján Babjak SJ hovoril o biskupskej synode o rodine, na ktorej sa zúčastnil ako jeden zo synodálnych otcov. Mons. Milan Chatur CSsR, košický eparchiálny biskup a predseda Rady KBS pre rodinu predostrel prácu tejto Rady pre konkrétnu pastoračnú rodín a podpredseda NR SR Ján Figeľ vysvetlil ústavnú ochranu manželstva na Slovensku.

V úvode svojho príspevku prešovský arcibiskup a metropolita Mons. Ján Babjak SJ zverejnil správu Kongregácie pre katolícku výchovu z Ríma, ktorá 28. októbra 2014 prijala Gréckokatolícku teologickú fakultu patriacu do zväzku Prešovskej univerzity, za jednu z katolíckych teologických fakúlt afiliovanych touto kongregáciou.

Popoludní v rámci akademickej vyšehradskej spolupráce vystúpili hostia z Maďarska, Českej republiky a Poľska a nakoniec domáci prednášatelia. Bohatá diskusia ukončila prvý deň Kongresu.

Dňa 12. novembra 2014 bola súčasťou Kongresu rodiny akademická slávnosť, počas ktorej Prešovská univerzita na návrh Gréckokatolíckej teologickej fakulty udelila čestný doktorát *Honoris causa* kardinálovi Stanislavovi Dzwiszovi, krakovskému arcibiskupovi a metropolitovi. Po udelení čestného doktorátu pokračoval Kongres v Katedrále sv. Jána Krstiteľa modlitbou Akatistu požehnania rodín a archijerejskou svätou liturgiou a o 19:00 koncertom 20 rokov skupiny Anastasis v Kine Scala v Prešove.

Tretí deň Kongresu rodiny na Gréckokatolíckej teologickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (GTF PU), vo štvrtok 13. novembra, bol koncipovaný prakticky pre kňazov v pastorácii, aby mali čo najviac impulzov k službe rodinám. Po modlitbe Akatistu požehnania rodín ho svojim príhovorom otvoril pomocný prešovský biskup Milan Lach. Potom zazneli praktické prednášky o kurze prípravy na manželstvo, o rodine v službe evanjelizácie, o formácii mládeže v duchu budovania rodinného spoločenstva a o rómskej rodine v kontexte evanjelizácie. Veľmi intenzívne v auditóriu zarezonovali tri svedectvá – manželov, ktorí už majú dospelé deti, gréckokatolíckeho kňaza a jeho manželky, ktorí prijali ako Boží dar desať detí a svedectvo rómskej rodiny, ktorá zažila stretnutie s Kristom.

Súčasťou programu bolo aj kultúrne vystúpenie žiakov Súkromnej základnej umeleckej školy Gabriela Rovňáka v Košiciach s názvom „Otvor srdce umeniu, ži krajší život“. Tento umelecký program vznikol ako súčasť diplomovej práce v rámci štúdia na GTF PU, prepojil štúdium probačnej a mediačnej práce a animácie voľnočasových aktivít s prácou jeho autorky Beáty Rovňákovej a chce byť povzbudením, aby sa mladí ľudia venovali umeniu, ktoré môže byť jednou z ciest ako odolávať rôznym závislostiam, s ktorými je dnes v rodinách veľa problémov. Zároveň zaznela aj pieseň k Roku rodiny, ktorú zložili a naspievali mladí ľudia z Prešovskej archieparchie. Vznikla ako hymna pri príležitosti letných stretnutí mládeže v Centre pre mládež v Juskovej Voli v tomto roku. Autorkou hudby je Janka Demčáková a textu Marta Sujová (Jalčáková).

Záverečnou bodkou trojdňového Kongresu rodiny v Prešove bola projekcia nového dokumentárneho filmu Oľšavica – ostrov nádeje, ktorý vynikajúcim spôsobom vypovedá o záchrane viac ako sto židovských spoluobčanov počas Druhej svetovej vojny v gréckokatolíckej obci Oľšavica. Bolo to v duchu pôsobenia blahoslaveného prešovského biskupa a mučeníka Pavla Petra Gojdiča OSBM a na základe impulzu tamojšieho gréckokatolíckeho kňaza

Michala Mašleja. Za prezentáciu Gréckokatolíckej metropolitnej cirkvi sui iuris na Slovensku a vo svete a skutočných hodnôt prostredníctvom filmového dokumentu udelil vладыka Ján Babjak producentke filmu Eve Kratochvílovej Medailu blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča OSBM.

Z celého Kongresu bude vydaný zborník jednotlivých prednášok, príspevkov a svedectiev.

Lubomír Petřík

**Vedecké kolokvium s medzinárodnou účasťou *Disputationes quodlibetales*
Prešov, 20. november 2014**

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Polskim Towarzystwom Filozoficznym w Cieszynie a pobočkou Ústredia katolíckej inteligencie v Prešove zorganizovala 20. novembra 2014 vedecké kolokvium s medzinárodnou účasťou. Išlo o osemnásty ročník kolokvia *Disputationes quodlibetales*, ktorý nadväzuje na starobylú akademickú tradíciu pochádzajúcu z čias univerzitného pôsobenia sv. Tomáša Akvinského. Na stredovekých univerzitných diskusiách mohol vystúpiť ktokoľvek z členov akademickej obce s prednáškou na ľubovoľnú tému a ostatní ho kriticky počúvali. Následne sa na odprednášanú tému diskutovalo.

V tomto roku sa kolokvium nieslo pod názvom *Náboženstvo v situácii 25 rokov po Nežnej revolúcii*. Konferenciu otvoril vedúci Katedry filozofie a religionistiky Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD., ktorý sa aktívne angažuje na zachovaní tradície *Disputationes quodlibetales* od jej vzniku v roku 1997. Témy príspevkov sa sústreďovali na reflexiu súčasných spoločenských problémov týkajúcich sa oblasti filozofie, etiky a religionistiky. Za účasti študentov na kolokviu spolu vystúpilo trinásť prednášateľov, pričom piati boli z *Prešovskej univerzity v Prešove*, jeden účastník z *Vysokej školy medzinárodného podnikania ISM v Prešove* a siedmi účastníci z Poľska.

Dvadsaťpäť rokov od „Nežnej revolúcie“ je obdobie jednej generácie, a preto si vyžaduje hlbšie zamyslenia, zhodnotenie a porovnanie pôvodných očakávaní a vízií so súčasným stavom. To sa stalo centrálnou témou prednášaných príspevkov a aktívnych diskusií, ktoré prebiehali počas celého dňa kolokvia.

Radovan Šoltés

**Exkurzia „30 000 rokov pravekej histórie“
a pozvaná prednáška riaditeľky Vlastivedného múzea
v Hanušovciach nad Topľou
PhDr. Márie Kotorovej, PhD. „Tisícročia za palisádou“**

Pri príležitosti konania celoslovenského podujatia „Týždeň vedy a techniky na Slovensku“, organizovaného Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, v spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií SR, prebehli na pôde Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou, resp. Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove 2 navzájom na seba nadväzujúce podujatia, a síce exkurzia študentov GTF PU v Prešove do Archeoparku živej histórie v Hanušovciach nad Topľou a pozvaná prednáška riaditeľky Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou PhDr. Márie Kotorovej, PhD. na pôde GTF PU v Prešove. Obe podujatia boli organizované pod záštitou Katedry historických vied GTF PU v Prešove a Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou.

Prvé podujatie – exkurzia, sa uskutočnila 27. októbra 2014. Zúčastnili sa jej študenti 1. ročníka GTF PU v Prešove, navštevujúci študijné programy Multikultúrne európske štúdiá a Religionistika. Cieľom podujatia bolo prostredníctvom tzv. zážitkového učenia, realizovaného v Archeoparku živej histórie v Hanušovciach nad Topľou, priblížiť študentom pravekú históriu z územia východného Slovenska. Pri „*historickej prechádzke*“ archeoparkom mali študenti možnosť oboznámiť sa s 5 obydliami (paleolit, neolit, neskorá doba bronzová, doba laténska a doba slovanská) a ich inventárom a prostredníctvom nich sa preniesť do dávnej minulosti. Odvážnejší študenti si vyskúšali i dobové oblečenie toho-ktorého dejinného obdobia, hru na pravekých hudobných nástrojoch a tkanie. Na záver exkurzie si vypočuli prednes úryvku prvej slovanskej básne – Proglasu, a to tak v originálnom znení, ako i v slovenskom preklade, v podaní riaditeľky múzea PhDr. Márie Kotorovej, PhD., ktorá študentov Archeoparkom po celý čas sprevádzala.

Druhé podujatie – pozvaná prednáška riaditeľky Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou PhDr. Márie Kotorovej, PhD. na tému „*Tisícročia za palisádou*“ sa uskutočnila dňa 19. novembra 2014 na pôde GTF PU v Prešove. Cieľom podujatia bolo oboznámiť študentov i širokú verejnosť s pravekými dejinami územia okresu Vranov nad Topľou a súčasne verifikovať poznatky u tých študentov, ktorí sa zúčastnili exkurzie v Archeoparku. Záujem o pozvanú prednášku prejavili tak študenti, ako aj pedagógovia GTF PU v Prešove, ktorí zaplnili celú prednáškovú miestnosť.

Podujatie otvoril PaedDr. ThLic. Anton Liška, ktorý v mene vedenia GTF PU v Prešove privítal riaditeľku Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou PhDr. Máriu Kotorovú, PhD. i všetkých zúčastnených študentov a pedagógov GTF PU v Prešove, ktorí o pozvanú prednášku prejavili záujem. V rámci prednášky predstavila riaditeľka Vlastivedného múzea postupne všetky dejinné obdobia praveku na príklade pravekých dejín vravnovského regiónu, problematike ktorých sa venuje vo svojej vedecko-výskumnej činnosti. Po prednáške nasledovala diskusia, v ktorej diskutujúci položili prednášajúcej viacero podnetných otázok. Celé podujatie zakončila PhDr. Mária Kotorová, PhD. prednesom prvej slovanskej básne – Proglasu, v pôvodnom znení, s následným prekladom do slovenčiny, začo si od audítoria vyslúžila veľký potlesk a „*standing ovation*“.

Anton Liška

Zoznam autorov

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Robert Gregor Maretta

Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave

Mgr. Martina Kormošová

Katedra kresťanskej antropológie a so-
ciálnej práce
Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Ján Kilián, PhD.

Katedra histórie FPE Západočeské uni-
verzity v Plzni

Dr. habil. Petrőczi Éva

Károli Gáspár Református Egyetem,
Bölcsészettudományi Kar, Angol Nyel-
vű Irodalmak és
Kultúrák Tanszéke, Budapest, Maďars-
ko

Mgr. et Mgr. Dávid Palaščák

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

ThDr. Peter Borza, PhD.

Katedra historických vied,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.

Katedra cirkevných dejín, byzantológie
a gréckeho jazyka,
Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Fodor Krisztina

Debreceni Egyetem Történelmi és Nép-
rajzi
Doktori Iskolája, Maďarsko

Dr. Grzegorz Baziur

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. rotmistrza Witolda Pileckiego w
Oświęcimiu, Poľsko

Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistických, mediálnych
a knižničných štúdií, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Recenzenti

Doc. Mgr. Ján Adam, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

Katedra slovenských dejín, Filozofická
fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave

Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. Dr. Dienes Dénes

Sárospataki Református Teológiai
Akadémia, Sárospatak

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Marcela Domenová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Ján Džujko, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Karol Horák, CSc.

Inštitút estetiky a umeleckej kultúry, Fi-
lozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Peter Káša, PhD.

Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych
štúdií, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

**Prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc., Dr.
h.c.**

Katedra histórie, Pedagogická fakulta,
Masarykova univerzita v Brne

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.

Katedra cirkevných dejín,
byzantológie a gréckeho jazyka,
Pravoslávna bohoslovecká fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Mons. Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.

Katedra historických vied, Gréckokato-
lická teologická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita v Prešove

Prof. Dr. Wacław Wierzbieniec

Państwowa Wyższa Szkoła Technicz-
no-Ekonomiczna im. ks. Bronisława
Markiewicza w Jarosławiu

Informácia pre prispievateľov do časopisu *Historia Ecclesiastica*

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

Príklady popisu dokumentov citácií podľa ISO 690 a ISO 690-2

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov : podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice: Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Články v elektronických časopisoch a iné príspevky. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov časopisu*. [Druh nosiča]. rok vydania, ročník, číslo [dátum citovania]. Dostupnosť a prístup. ISSN.

Príklad:

HOGGAN, D. Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online]. 2002, vol. 3, no. 3 [cit. 2003-01-10]. Dostupné na internete: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n03/Hoggan_d01.htm>. ISSN 1525-321X.

6. Príspevok v zborníku na CD-ROM. Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zborníka* [Druh nosiča]. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Peter Mulčák. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

7. Vedecko-kvalifikačné práce. Prvky popisu:

Autor. *Názov práce* : označenie druhu práce (dizertačná, doktorandská). Miesto vydania : Názov vysokej školy, rok vydania. Rozsah strán.

Príklad:

MIKULÁŠIKOVÁ, M. *Didaktické pomôcka pre praktickú výučbu na hodinách výtvarnej výchovy pre 2. stupeň základných škôl* : diplomová práca. Nitra : UKF, 1999. 62 s.

8. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

9. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

